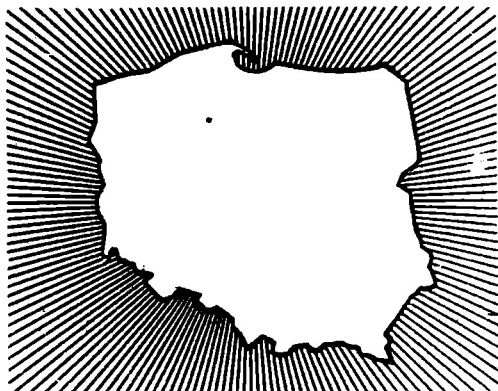

WYDZIAŁ GEOGRAFII
I STUDIÓW REGIONALNYCH UW
INSTYTUT GOSPODARKI PRZESTRZENNEJ

9

ROZWÓJ REGIONALNY
ROZWÓJ LOKALNY
SAMORZĄD TERYTORIALNY

POZAROLNICZA GOSPODARKA NIE USPOŁECZNIONA

Warszawa 1988

WYDZIAŁ GEOGRAFII
I STUDIÓW REGIONALNYCH UW
INSTYTUT GOSPODARKI PRZESTRZENNEJ

ROZWÓJ REGIONALNY
ROZWÓJ LOKALNY
SAMORZĄD TERYTORIALNY

9

POZAROLNICZA GOSPODARKA NIE USPOŁECZNIONA

Praca zbiorowa
pod redakcją
Edwarda Kirejczyka

Warszawa 1988

RADA REDAKCYJNA

Antoni Kukliński /przewodniczący/
Piotr Dutkiewicz, Stanisław Gebethner,
Bohdan Gruchman, Bohdan Jałowiecki,
Bogdan Kacprzyński, Wincenty Kawalec,
Stanisław Komorowski, Tomasz Potkański /sekretarz/
Kazimierz Secomski, Karol Sobczak

REDAKCJA

Piotr Dutkiewicz /redaktor naczelny/
Grzegorz Gorzelak, Jadwiga Kobuszevska /sekretarz/
Hanna Libura, Agnieszka Mync

Adres redakcji: Uniwersytet Warszawski

Wydział Geografii i Studiów Regionalnych
Instytut Gospodarki Przestrzennej

Krakowskie Przedmieście 30, 00-927 Warszawa
Tel. 200-381

SPIS TRESCI

Przedmowa - Antoni KUKLIŃSKI	5
Wstęp - Edward KIREJCZYK	7
I Problemy definicji i klasyfikacji gospodarki nie uspołecznionej - Maria GONETOWA	13
II Ewolucja formalnoprawnego systemu funkcjonowania pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w latach 1970-1986 - Maria GONETOWA	31
III Ewolucja i rozwój pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w latach 1976-1986 - Edward KIREJCZYK	57
IV Funkcjonowanie pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w latach 1976-1986, w przekroju wojewódzkim - Edward KIREJCZYK	81
V Problemy szacunku nie ewidencjonowanego obrotu w pozarolniczej gospodarce nie uspołecznionej - Marek BEDNARSKI, Ryszard KOKOSZCZYŃSKI	133
VI Oddziaływanie metodami podatkowymi na sytuację i rozwój pozarolniczej gospodarki nie uspołecz- nionej, ze szczególnym uwzględnieniem uprawnień organów administracji terenowej - Izabela BOLKOWIAK	175
VII Działalność założycielska pozarolniczej gospo- darki nie uspołecznionej - Ewa BANACHOWICZ	201
VIII Podsumowanie i wnioski końcowe - Edward KIREJCZYK	227
ANEKS	
I Wykaz podstawowych aktów prawnych regulujących funkcjonowanie pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej	245
II Wykaz podstawowych aktów prawnych regulujących opodatkowanie pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej	250
III Tablice statystyczne - oprac. B. JEMIELITA	

PRZEDMOWA

Chciałbym, aby działalność programu "Rozwój regionalny - Rozwój lokalny - Samorząd terytorialny" /CPBP 09.8/ pozostawiła trwały ślad w nauce polskiej i światowej.

W takiej perspektywie trzeba spojrzeć na próbę tworzenia nowych koncepcji teoretycznych i empirycznych w zakresie badań nad gospodarką regionalną i lokalną w Polsce.

Nie ulega wątpliwości, że głównym motorem określającym dynamikę tej gospodarki jest przedsiębiorczość - przedsiębiorczość państwowa, spółdzielcza i prywatna.

W ramach CPBP 09.8 będziemy w latach najbliższych popierali badania nad rolą przedsiębiorczości w kształtowaniu i rozwoju gospodarki regionalnej i lokalnej.

Praca zespołu dr Edwarda Kirejczyka jest swego rodzaju wstępem do badań nad przedsiębiorczością prywatną w Polsce. Jest to praca ogromnie cenna, która - w moim przekonaniu - doczeka się co najmniej drugiego wydania ze względu na wielkie zapotrzebowanie społeczne. Praca ta, w obecnym kształcie, zasługuje na kontynuację podjętych w niej wątków tematycznych. Będziemy popierali poczynania dr Kirejczyka w tej dziedzinie.

Trzeba jednak podkreślić, że potrzebny jest nowy nurt badań ekonomiczno-socjologicznych na tym polu. Są to badania nad warunkami rozwoju przedsiębiorczości w Polsce - przedsię-

biorczości państwowej, spółdzielczej i prywatnej. Głównym bohaterem tych badań powinien być przedsiębiorca jako postać decydująca o rozwoju gospodarki narodowej, regionalnej i lokalnej.

Chciałbym wreszcie zwrócić uwagę na niekonwencjonalne spojrzenie Zespołu dr Kirejczyka na przygotowany temat oraz na siłę i słabości tej pracy.

Antoni Kukliński

Warszawa 13 lutego 1988 r.

WSTĘP

Niniejsza praca, nosząca tytuł "Pozarolnicza gospodarka nie uspołeczniona", jest opracowaniem końcowym badań naukowych przeprowadzonych w ramach CPBP 09.8 "Rozwój regionalny - rozwój lokalny - samorząd terytorialny". Koordynatorem prac badawczych był Instytut Gospodarki Przestrzennej Wydziału Geografii Uniwersytetu Warszawskiego. Bezpośrednia organizacja prac spoczywała na Zakładzie Ekspertyz Gospodarczych Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego "Petex". Opracowanie jest efektem prac teoretycznych nad rozwojem regionalnym oraz statystycznej analizy tego problemu.

Celowość przeprowadzenia studiów teoretycznych wynikała przede wszystkim z ogromnych luk w badaniach nad pozarolniczą gospodarką nie uspołecznioną w Polsce. W przeciągu ostatnich kilkunastu lat /a ściślej od roku 1976, tj. od czasu likwidacji Komitetu Drobnej Wytwórczości/ zainteresowaniem cieszyły się na dobrą sprawę tylko dwa tematy: przedsiębiorstwa z udziałem kapitału obcego oraz finansowe, a ściślej rzecz ujmując - podatkowe problemy funkcjonowania pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej. Pozostałe tematy, jeśli w ogóle były podejmowane - to raczej przez pojedyncze osoby niż przez instytucje naukowe lub zorganizowane zespoły naukowo-badawcze.

38

Ta sytuacja rzutowała na skład i organizację zespołu badawczego. Wobec luk w piśmiennictwie dotyczącym pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej przyjęto założenie, że zespół powinien składać się z reprezentantów wielu instytucji naukowych, tak aby poszczególne osoby mogły wnieść do prac grupy roboczej niepublikowany dorobek i doświadczenie różnych środowisk naukowych.

W skład zespołu weszli:

- mgr Ewa Banachowicz z Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego,
- dr Marek Bednarski z Wydziału Ekonomii Uniwersytetu Warszawskiego,
- doc. dr hab. Izabela Bolkowiak z Instytutu Finansów w Warszawie,
- doc. dr Maria Gonet z Instytutu Rynku Wewnętrznego i Konsumpcji w Warszawie,
- mgr Bogusława Jemielita z Departamentu Bilansów Gospodarki Narodowej Głównego Urzędu Statystycznego,
- dr Edward Kirejczyk z Wydziału Handlu Wewnętrznego Szkoły Głównej Planowania i Statystyki w Warszawie,
- dr Ryszard Kokoszczyński z Wydziału Ekonomii Uniwersytetu Warszawskiego.

Kierownikiem zespołu i redaktorem niniejszego opracowania został dr Edward Kirejczyk.

Metody badawcze były dostosowane do założeń tematu. Celem badań było uzyskanie informacji o formalnoprawnym aspekcie funkcjonowania pozarolniczej gospodarki nie uspołecznio-

nej oraz statystyczna analiza jej rozwoju, ze szczególnym uwzględnieniem przekroju wojewódzkiego. Według założeń, empirycznym uzupełnieniem prezentowanych badań miała być analiza procesów przygotowania i realizacji wojewódzkich programów rozwoju gospodarki drobnotowarowej.

W pracach badawczych wykorzystano przede wszystkim metody analizy aktów prawnych i analizy statystycznej. W badaniach nad nie ewidencjonowanym obiegiem gospodarczym posłużono się /przyjętą w analizach tego typu/ metodą modelowania matematycznego i ekonomicznego. Uzupełnieniem powyższych metod były wywiady uzupełniające i analiza dokumentacji w jednostkach administracyjnych i gospodarczych.

Badania statystyczne przeprowadzone zostały dla lat 1976-1986. Początek analizowanego okresu ustalono na rok 1976, ze względu na to, że był to pierwszy cały rok, w którym województwa funkcjonowały w nowym układzie terytorialnym /zmiana podziału terytorialnego kraju nastąpiła od 1 czerwca 1975 r./. Przeprowadzenie analizy porównawczej z latami wcześniejszymi, w przekroju wojewódzkim, było więc metodologicznie niemożliwe. Analizę zakończono na roku 1986, czyli ostatnim przed prowadzonymi badaniami.

Analiza stanu prawnego z konieczności musiała sięgać okresu wcześniejszego, aby możliwe było przedstawienie stanu prawnego obowiązującego w roku 1976, a więc w pierwszym roku objętym analizą statystyczną. Jako datę początkową analizy stanu prawnego przyjęto w badaniach umownie rok 1970. Pewne zjawiska zostały jednak przeanalizowane i zaprezentowane w szerszej

perspektywie chronologicznej, dla uwidocznienia trendów występujących w dłuższych okresach. W nieco węższej niż ogólna analiza statystyczna perspektywie czasowej przeprowadzono natomiast badania drugiego obiegu gospodarczego. Znacznie cofanie się w czasie z analizą tego problemu, przed rok 1980, miało ograniczone znaczenie poznawcze ze względu na ogromne zmiany w sytuacji gospodarczej, prawnej, a także w świadomości społecznej między latami siedemdziesiątymi i osiemdziesiątymi,

Wobec luk w piśmiennictwie przedmiotu praca zespołu musiała rozpocząć się od zdefiniowania przedmiotu badań, tj. określenia pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej, przeprowadzenia klasyfikacji podmiotów wchodzących w skład tej kategorii oraz opisanie stanu prawnego. Problemy te zostały zawarte odpowiednio w pierwszym i drugim rozdziale niniejszego opracowania.

Kolejnym niezbędnym etapem było przeprowadzenie statystycznej analizy zjawiska. Na szczególną uwagę zasługuje dokonane przez mgr B. Jemielitę statystyczne zestawienie danych dotyczących funkcjonowania pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w przekroju wojewódzkim. Jest to pierwsze takie opracowanie w dotychczasowych badaniach nad problemem. Dotychczas istniały tylko opracowania globalne, tj. w skali całego kraju, natomiast zestawienia uwzględniające stan w poszczególnych województwach oraz ich zróżnicowanie pod tym względem opracowywano wyłącznie w odniesieniu do zatrudnienia w pozarolniczej gospodarce nie uspołecznionej.

W opracowaniu, omówieniu ogólnokrajowych prawidłowości rozwoju pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej poświę-

cono rozdział trzeci, natomiast analizie w przekroju wojewódzkim - najobszerniejszy, rozdział czwarty. Niezależnie od tego zbiorcze zestawienie tablic z wynikami analizy statystycznej, jako zawierające szczególnie interesujące i unikalne informacje, zostało w całości zamieszczone na końcu opracowania, wśród załączników.

Uzupełnieniem analizy statystycznej, będącej opracowaniem oficjalnej sprawozdawczości pozarolniczej gospodarki nieuspołecznionej, była próba oceny zjawisk zachodzących w sektorze prywatnym, a nie rejestrowanych przez oficjalną sprawozdawczość. Podjęcie tego tematu wydawało się istotne nie tylko ze względu na konieczność uzupełnienia zjawisk rejestrowanych oficjalnie, ale również ze względu na fakt, iż rozmiary "drugiego obiegu gospodarczego" w istotny sposób generowane są przez politykę władz /tak centralnych, jak lokalnych/. Pozwala to nie tylko na ocenę podjętych przez decydentów działań, lecz także na wskazanie możliwości usprawnień. Zagadnieniu temu poświęcony został piąty rozdział opracowania.

Rozdział piąty zawiera relacje z badań nad drugim obiegiem gospodarczym, prowadzonych przez różne ośrodki naukowe w kraju i za granicą. W rozdziale tym zaprezentowana jest także oryginalna metoda badawcza: koncepcja tzw. "miękkiego modelowania" oraz nigdzie dotychczas nie publikowane, opracowane specjalnie dla potrzeb niniejszego programu badawczego szacunki rozmiarów zjawiska, dokonane właśnie tą metodą.

Wśród zagadnień problemowych szczególną uwagę zwrócono na dwie kwestie. Po pierwsze, na problemy sterowania narzędziami finansowymi /zwłaszcza podatkowymi/ na rozmiary i funkcjonowanie pozarolniczej gospodarki nieuspołecznionej, jako prak-

tycznie najistotniejszy element sterowania sektorem prywatnym. Uwzględniono przy tym zwłaszcza możliwości oddziaływania na gospodarkę nie uspołecznioną narzędziami finansowymi i fiskalnymi, będącymi w dyspozycji władz lokalnych. Zagadnienie to zostało podjęte w szóstym rozdziale niniejszej pracy.

Drugim zagadnieniem szczegółowym - obszernie potraktowanym w relacjonowanych badaniach, była kwestia działalności założycielskiej w gospodarce nie uspołecznionej. Działalność założycielska, a zwłaszcza rola władz wojewódzkich w ułatwianiu, utrudnianiu i profilowaniu działalności gospodarczej na podległym terenie została uznana w wyniku niniejszych badań za drugi kluczowy element realizacji polityki władz wobec gospodarki nie uspołecznionej. Zagadnieniom tym poświęcony został siódmy rozdział opracowania.

Streszczenie i podsumowanie prac badawczych zawarte zostało w ósmym rozdziale. Oprócz przedstawienia głównych wątków badań, zawarto tam wnioski syntetyczne o charakterze ogólnym, wypływające z zebranych danych oraz analizy.

Poza numeracją rozdziałów znalazł się niniejszy wstęp oraz załączniki. Wśród załączników, oprócz sygnalizowanego wcześniej kompletu danych statystycznych, znalazły się zestawienia aktów prawnych, osobno dotyczących ogólnie zagadnień pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej i osobno finansowych narzędzi oddziaływania na gospodarkę nie uspołecznioną.

Edward Kirejczyk

I. PROBLEMY DEFINICJI I KLASYFIKACJI GOSPODARKI NIE USPOŁECZNIONEJ

Maria Gonetowa

1. POZAROLNICZA GOSPODARKA NIE USPOŁECZNIONA - ELEMENT GOSPODARKI KRAJU

Obok znacznej liczby i potencjału jednostek gospodarki uspołecznionej funkcjonuje w naszym kraju również szereg zakładów nie uspołecznionych, zazwyczaj małych lub najwyżej średnich. Są to zakłady produkcyjne, usługowe i handlowe. Niektóre z nich prowadzą działalność mieszaną, produkcyjno-usługową lub produkcyjno-handlową.

W początkowym okresie kształtowania się gospodarki socjalistycznej w naszym kraju gospodarkę nie uspołecznioną stanowiło rzemiosło oraz te prywatne przedsiębiorstwa przemysłowe i handlowe, które z uwagi na niewielkie rozmiary nie podlegały upaństwowieniu. Dopiero w ciągu ostatnich lat dopuszczono powstanie innych jeszcze form nie uspołecznionych przedsiębiorstw, które stopniowo wrastają w naszą gospodarkę.

Już sam fakt funkcjonowania w naszej gospodarce jednostek nie uspołecznionych budził w różnych okresach sprzeczne opinie, zarówno z punktu widzenia założeń ustrojowych, jak i w odczuciu społecznym. Przez wiele lat usprawiedliwiano is-

tnienie gospodarki nie uspołecznionej twierdzeniem, że jest to zanikająca forma działalności, relikw minionych czasów i ustroju, margines "prawdziwej" gospodarki. Temu generalnemu podejściu do gospodarki nie uspołecznionej towarzyszyła niechętna atmosfera w społeczeństwie, traktującym przedsiębiorczość i jej efekty jako przejawy sprytu i godnej potępienia dążności do dorabiania się.

Dopiero w ostatnich latach zaczęto dostrzegać potrzebę wykorzystania przedsiębiorczości, jako siły mogącej ożywić i zintensyfikować wiele dziedzin działalności gospodarczej, a chęć dorabiania się oceniono jako skuteczny bodziec do podejmowania korzystnych dla gospodarki inicjatyw.

Potencjał gospodarczy jednostek nie uspołeczniionych jest stosunkowo niewielki. Z końcem roku 1983 było ogółem 336,5 tys. zakładów: rzemieślniczych, prywatnego handlu i usług oraz zagranicznych przedsiębiorstw drobnej wytwórczości. Zatrudniały one /wraz z uczniami/ 706 tys. osób, a ich obroty wynosiły ca 397 mld zł /w cenach bieżących/¹. W stosunku do całej gospodarki narodowej /bez rolnictwa nie uspołeczniionego/ zatrudnienie w pozarolniczej gospodarce nie uspołeczniionej stanowiło 5,6%, wartość brutto środków trwałych produkcyjnych 2%, ale wartość usług świadczonych przez te jednostki - aż 44%².

Ta ostatnia cyfra mówi wiele o tym, że znaczenie tej części naszej gospodarki mierzy się nie tyle jej skromnym potencjałem wytwórczym, ile jej udziałem w zaspokajaniu potrzeb od-

¹Wybrane dane o drobnej wytwórczości w latach 1980-1983. GUS, Warszawa 1984, s. 9.

²Tamże, s. 4.

biorców. Niewymierne w cyfrach efekty istnienia pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej to: zróżnicowanie, a więc urozmaicenie oferty towarowej na rynku oraz możliwość rozwoju przedsiębiorczości obywatelskiej.

Na pozarolniczą gospodarkę nie uspołecznioną składają się: rzemiosło, prywatny handel i usługi oraz tzw. przedsiębiorstwa zagraniczne. Do roku 1972 istniało jeszcze pojęcie przemysłu prywatnego, ale obecnie zalicza się go po prostu do rzemiosła³. Jest sprawą wysoce dyskusyjną, czy zakwalifikowanie przemysłu prywatnego do rzemiosła było słuszne i celowe. W pewnym sensie zaciera się w ten sposób specyfika rzemiosła, która powstała przez stulecia i obrosła w bogatą tradycję. Prawa i zasady, które obowiązywały rzemieślników, oraz tradycyjne wymogi co do zdobywania niezbędnych kwalifikacji i uzależnionych od nich uprawnień miały zapewniać fachową obsługę odbiorców i kształtować na wysokim poziomie ambicję zawodową rzemieślnika. Celom tym także miały służyć wykształcone przez wieki formy samorządu rzemieślniczego oraz wewnętrznej integracji środowiska rzemieślniczego poprzez samopomoc i wspólny udział w aktywności na rzecz społeczeństwa, wreszcie takie zewnętrzne oznaki poczucia wspólnoty i godności tego środowiska, jak go-

³Art. 55 ust. 3 ustawy o wykonywaniu i organizacji rzemiosła z dnia 8 VI 1973 /Dz.U. 23, poz.164/: "z chwilą rozpoczęcia działalności przez Centralny Związek Rzemiosła zaprzestają działalności Contralny Związek Rzemieślniczych Spółdzielni Zaopatrzenia i Zbytu, Związek Izb Rzemieślniczych, Ogólnopolskie Zrzeszenie Prywatnych Wytwórców i Ogólnopolskie Zrzeszenie Prywatnych Usług Miynarskich i Rolniczych, a ich majątek i zobowiązania przechodzą na Centralny Związek Rzemiosła.

dła, sztantary cechowe itp. Współczesność i tempo życia w końcu XX wieku nie sprzyjają wprowadzie kultuwowaniu wielu tradycyjnych form w naszym życiu społecznym i narodowym, ale tym bardziej należałoby chronić i podtrzymywać te, które nie tylko nie stały się anachroniczną zawadą na drodze ku rozwojowi gospodarczemu, ale - przeciwnie - mogą oddać nieocenione usługi w procesie reedukacji naszego społeczeństwa. W tej chwili nikt już chyba nie podaje w wątpliwość potrzeby odbudowania takich wartości, jakie stanowią: przedsiębiorczość, inicjatywa, ambicja zawodowa i presja środowiska zawodowego wywierana na tych jego członków, którzy tej ambicji nie wykazują.

Nie włączono natomiast do rzemiosła kilku rodzajów usług wykonywanych przez prywatne jednostki gospodarcze, które wraz z prywatnym handlem stanowią odrębną grupę w ramach pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej. Są to następujące rodzaje usług hotelarskie, pośrednictwo przy zawieraniu małżeństw, usługi biurowe i sztucznego wylęgu drobiu.

Ostatnią z omawianych grup jednostek gospodarczych stanowią przedsiębiorstwa zagraniczne oraz przedsiębiorstwa z udziałem zagranicznym. Podstawy prawne tworzenia i funkcjonowania tych przedsiębiorstw zawarte zostały w ustawie z dnia 6 lipca 1982 r. "o zasadach prowadzenia na terytorium Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej działalności gospodarczej w zakresie drobnej wytwórczości przez zagraniczne osoby prawne i fizyczne"⁴. Przedsiębiorstwa te jednak powstawały już kilka lat wcześniej na podstawie aktów prawnych o niższej randze, jak: rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 lutego 1976 r. "w sprawie wa-

⁴Dz.U. 1982, nr 19, poz. 146.

runków, trybu i organów właściwych do wydawania zagranicznym osobom prawnym i fizycznym uprawnień do tworzenia przedsiębiorstw na terytorium PRL dla wykonywania działalności gospodarczej⁵, rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 14 maja 1976 r. "w sprawie wydawania zagranicznym osobom prawnym i fizycznym zezwoleń na prowadzenie niektórych rodzajów działalności gospodarczej"⁶ oraz uchwały nr 24 Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1979 r. "w sprawie tworzenia i działalności w kraju przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego"⁷.

Wprowadzając do naszego życia gospodarczego tę nową formę przedsiębiorczości stworzono możliwości: zwiększenia potencjału produkcyjnego w kraju przy pomocy środków napływających z zewnątrz, zasilenia zasobów środków dewizowych, przybliżenia zagranicznych osiągnięć technicznych i organizacyjnych, urozmaicenia oferty towarowej na rynku przez wprowadzenie nowych wyrobów i nowych wzorów towarów, opakowań itp. Bardzo cenny dla naszej gospodarki byłby również dopływ tych zagranicznych surowców i komponentów, których brak odczuwa się u nas. Istniejące relacje cen oraz siły nabywczej środków pieniężnych krajowych i zagranicznych ograniczają jednak do minimum - jak dotychczas - możliwości takiego wzbogacenia naszych zasobów surowcowych i materiałowych. Ceny wyrobów przedsiębiorstw zagranicznych są i tak dość wysokie i zwiększenie wkładu surowców pochodzenia zagranicznego spowodowałoby z konieczności ich wzrost do poziomu, który na naszym rynku byłby nie do przyjęcia.

⁵Dz.U. 1976, nr 11, poz. 63.

⁶Dz.U. 1976, nr 19, poz. 123.

⁷Mon.Pol. 1979, nr 4, poz. 36.

2. KLASYFIKACJA POZAROLNICZEJ GOSPODARKI NIE USPOŁECZNIONEJ

Podmioty gospodarcze można klasyfikować według różnych kryteriów, jak np. kryterium własności, form organizacyjnych, rodzaju funkcji spełnianych przez te podmioty lub też przynależności do określonych działów gospodarki, gałęzi i branż.

Zgodnie z kryterium własności najogólniej możemy wyodrębnić gospodarkę uspołecznioną i nie uspołecznioną. Rozpatrując interesującą nas gospodarkę pozarolniczą, w grupie jednostek uspołeczniionych wymienić możemy jednostki państwowe, spółdzielcze oraz prowadzone przez organizacje społeczne. W grupie jednostek nie uspołeczniionych występuje jedynie własność prywatna, ale i tę podzielić jeszcze możemy na indywidualną i zbiorową. Tę ostatnią reprezentują różnego rodzaju spółki osób fizycznych i prawnych. Wreszcie istnieją podstawy prawne do tworzenia i takiej formy jednostek gospodarczych, jak spółki państwowo-prywatne.

Bardziej zróżnicowany jest podział jednostek gospodarczych i ich zbiorowości według form organizacyjnych. W ramach pozarolniczej gospodarki nie uspołeczniionej kształtują się one odmiennie w rzemiośle, prywatnym handlu i usługach oraz w grupie przedsiębiorstw zagranicznych. W rzemiośle występują małe przedsiębiorstwa oraz warsztaty rzemieślnicze, a w niektórych rodzajach usług także punkty przyjmujące zamówienia od klientów. Różne są także formy organizacji zrzeszających jednostki gospodarcze zaliczane do rzemiosła. Rzemiosło zrzesza się w cechach, które można w przybliżeniu określić jako organizacje o charakterze biurowym, oraz w spółdzielniach rzemieślniczych.

czych powiązanych z określonym terenem. Do spółdzielni rzemieślniczych mogą przystępować nie tylko indywidualni rzemieślnicy, ale i cechy oraz osoby prawne. Cechy i spółdzielnie rzemieślnicze są członkami izb rzemieślniczych o zasięgu wojewódzkim lub międzywojewódzkim. Izby rzemieślnicze zrzeszone są w Centralnym Związku Rzemiosła, będącym centralną, społeczno-zawodową i gospodarczą organizacją rzemiosła. Ta rozbudowana i wielopłaszczyznowa struktura organizacji grupujących rzemiosło jest w pewnym stopniu reliktem tradycyjnych organizacji rzemieślniczych, wśród których cechy odgrywały zawsze szczególnie znaczącą rolę. Tylko "w pewnym stopniu", gdyż zarówno centralna organizacja rzemiosła, jak i spółdzielnie rzemieślnicze to formy powstałe dopiero w PRL.

Znacznie bardziej uproszczone formy organizacyjne występują w pozostałych grupach jednostek nie uspołecznionych. Są to niewielkie lub najwyżej średnie przedsiębiorstwa produkcyjne, usługowe i handlowe. Nie uspołecznione przedsiębiorstwa handlowe i usługowe grupują się w wojewódzkich zrzeszeniach prywatnego handlu i usług, a te - w Naczelnej Radzie Prywatnego Handlu i Usług. Przedsiębiorstwa Zagraniczne zrzeszają się w Polsko-Polonijnej Izbie Przemysłowo-Handlowej.

Jeżeli chodzi o funkcje spełniane przez gospodarkę nie uspołecznioną, najogólniej sprowadzają się one do produkcji, świadczenia usług oraz prowadzenia handlu wraz z usługami handlowymi. Rzemiosło produkuje wyroby o charakterze rękodzielniczym, a - z chwilą włączenia do rzemiosła przemysłu prywatnego - także i przemysłowym. Prowadzi także różne formy zbytu swoich wyrobów, m.in. poprzez rzemieślnicze domy towarowe. Obok produkcji bardzo ważnym kierunkiem działalności rzemios-

ła jest świadczenie usług przemysłowych i określonych usług nieprzemysłowych, z wyjątkiem tych, które wykonują jednostki zgrupowane w zrzeszeniach prywatnego handlu i usług. Jednostki te obok określonych usług, a więc: hotelarskich, pośrednictwa przy zawieraniu małżeństw i biurowych, przemysłu gastronomicznego, a także sztucznego wylęgu drobiu. Wreszcie przedsiębiorstwa zagraniczne prowadzą działalność zarówno w zakresie produkcji przemysłowej, jak i usług oraz handlu. Funkcje spełniane przez omawiane tu grupy przedsiębiorstw są więc w zasadzie te same. W każdej z nich występują jednostki produkcyjne, usługowe i handlowe. Również branżowy zakres ich działalności częściowo się pokrywa.

Strukturę branżową działalności rzemiosła odzwierciedla bardzo szczegółowy "Wykaz rzemiosł oraz wymaganych uprawnień i kwalifikacji zawodowych do ich wykonywania", stanowiący załącznik do kolejnych rozporządzeń Ministra Handlu Wewnętrznego i Usług w sprawie oznaczania rodzajów rzemiosł oraz "określenia uprawnień i kwalifikacji zawodowych wymaganych do ich wykonywania"⁸. Wykaz ten dzieli rzemiosła na przemysłowe i nieprzemysłowe i dotyczy zarówno produkcji, jak i usług.

W sferze produkcji i usług przemysłowych wykaz obejmuje właściwie wszystkie branże: przetwórstwo paliw, rzemiosła metalowe, precyzyjne, środków transportu, elektrotechniczne i elektroniczne, chemiczne, materiałów budowlanych, szklarskie, ceramiki szlachetnej, drzewne, papiernicze, włókiennicze, odzieżowe, skórzane, spożywcze, paszowe, introligatorskie i inne. Oczywiście zakres przedmiotowy każdej z tych branż jest w działal-

⁸ Dz.U. 1972, nr 45, poz. 290, oraz Dz.U. 1976, nr 8, poz. 41.

ności rzemiosła bardzo ograniczony. Tak np. przetwórstwo paliw dotyczy jedynie wydobycia i przetwórstwa torfu, a rzemiosła papiernicze wytwarzają tylko opakowania, wycinanki ludowe i zdobioną galanterię papierniczą.

Rzemiosła nieprzemysłowe wykonują produkcję lub usługi w zakresie różnych działów gospodarki, również jednak w bardzo ograniczonym zakresie. Są to rzemiosła: budowlane, usługi rolnictwa, usługi na rzecz gospodarki komunalnej, ochrony zdrowia oraz kultury fizycznej, turystyki i wypoczynku. Ostatnią grupę stanowią "pozostałe rzemiosła nieprzemysłowe", które obejmują m.in. usługi osobiste, jak: fryzjerstwo, kosmetyka, manicure, pedicure, a także usługi porządkowe, fotograficzne i inne.

Tak szczegółowej klasyfikacji - według branż - wykonywanej przez rzemiosło produkcji i usług, jaką zawierają cytowane rozporządzenia, nie opracowano dla pozostałych rodzajów jednostek gospodarki nie uspołecznionej. Nie ma zresztą potrzeby jej ustalania, gdyż w miarę wzrostu liczby tych jednostek w zakres ich działania wchodzić będą coraz to nowe rodzaje produkcji i usług, a dotychczasowe - zależnie od sytuacji rynkowej - nieraz będą ulegały zmianom.

3. PRÓBA ZDEFINIOWANIA POJĘCIA POZAROLNICZEJ GOSPODARKI NIE USPOŁECZNIONEJ

Pozarolniczą gospodarkę nie uspołecznioną jest również trudno precyzyjnie zdefiniować, jak i całą drobną wytwórczość, do której i ona się zalicza. Określeniem pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej obejmuje się grupę jednostek gospo-

darczych o charakterze bardzo zróżnicowanym tak pod względem spełnianych funkcji, jak i form organizacyjnych. Jak już wspominaliśmy, pojęcie to obejmuje produkcję rękodzielniczą i przemysłową, usługi oraz handel. Wspólny wyróżnik dla omawianych jednostek spełniających tak różnorodne funkcje stanowi fakt, że są to wyłącznie jednostki nie uspołecznione, a więc stanowiące własność prywatnych osób, fizycznych lub prawnych.

Pod względem organizacyjnym jest to również bardzo niejednolita grupa jednostek. Składają się na nią tak różne struktury gospodarcze, jak: zakłady rzemieślnicze, które trudno byłoby nazwać przedsiębiorstwami, małe przedsiębiorstwa przemysłowe prowadzone przez osoby prywatne, bynajmniej nie małe, ale zdecydowanie zasługujące na miano "średnich" przedsiębiorstwa zagraniczne i spółki zagranicznych i polskich podmiotów gospodarczych. Ponadto jednostki handlowe, poczynwszy od prywatnych sklepów, kiosków itp. aż po rzemieślnicze domy towarowe. Jest to więc w sumie konglomerat najrozmaitszych form organizacyjnych, funkcji, rozmiarów itd.

W obrębie tego konglomeratu poszczególne grupy jednostek stanowiące jego podstawowe części składowe, a więc: rzemiosło, prywatny handel i usługi oraz przedsiębiorstwa zagraniczne, również niełatwo jest precyzyjnie zdefiniować, co wyraźnie daje się zauważyć choćby w tekstach ustaw i innych aktów prawnych regulujących problemy ich tworzenia i funkcjonowania. Warto chyba przyjrzeć się bliżej stosowanym w nich definicjom i zastanowić się, do jakiego stopnia są one w stanie precyzyjnie określić zjawiska, których dotyczą.

Cytowana już w poprzednim punkcie tego opracowania ustawa o wykonywaniu i organizacji rzemiosła z 8 czerwca 1972 r.⁹ w art. 1 ust. 1 stwierdza: "rzemiosłem w rozumieniu ustawy jest zawodowe wykonywanie przez osobę fizyczną we własnym imieniu gospodarczej działalności wytwórczej i usługowej". Ale już w następnym, 2 ustępie tegoż artykułu wymieniono aż 15 rodzajów działalności, których ustawa nie dotyczy, a więc które nie zostały objęte definicją zawartą w ust. 1 tego artykułu. Są to:

- 1/ działalność handlowa i przemysłu gastronomicznego,
- 2/ działalność wytwórcza z zakresu gospodarki rolnej, ogrodniczej, leśnej i hodowlanej,
- 3/ usługi w dziedzinie przewozu i spedycji,
- 4/ usługi w zakresie projektowania robót budowlanych i opracowań technicznych,
- 5/ usługi z zakresu geodezji,
- 6/ publiczna działalność artystyczna i rozrywkowa,
- 7/ zakłady naukowe,
- 8/ zakłady lecznicze,
- 9/ działalność wydawnicza, poligraficzna i fonograficzna,
- 10/ usługi w zakresie pośrednictwa przy zawieraniu małżeństw, usługi biur pisania podań, biur tłumaczeń, przepisywanie na maszynie i usługi biurowe,
- 11/ usługi świadczone w wykonywaniu wolnych zawodów,
- 12/ usługi hotelarskie,

⁹Dz.U. 1972, nr 23, poz. 164, oraz tekst jednolity tej ustawy ogłoszony w Dz.U. 1976, nr 40, poz. 234.

13/ praca nakładcza,

14/ działalność wytwórcza i usługowa prowadzona osobiście przez artystów,

15/ wytwórczość ludowa i artystyczna".

Tak długi rejestr kierunków działania nie objętych ustawą dowodzi, że i sam ustawodawca nie uważał definicji sformułowanej w ust. 1 za wyczerpującą i oczywistą. Ponadto bardzo chyba istotnym mankamentem przytoczonej definicji rzemiosła jest to, że ani słowem nie wspomina ona o przemyśle prywatnym. Włączenie tego przemysłu do rzemiosła ustawa sygnalizuje jedynie w sposób pośredni, mówiąc o zaprzestaniu działalności przez Ogólnopolskie Zrzeszenie Prywatnych Wytwórców i stwierdzając, że jego członkowie stają się z tą chwilą członkami cechów rzemieślniczych.

W roku 1966, a więc na 6 lat przed ukazaniem się omawianej ustawy, włączającej przemysł prywatny do rzemiosła, ówczesny Komitet Drobnej Wytwórczości wydał okólnik "w sprawie zakresu przedmiotowego rzemiosła oraz rozgraniczenia rzemiosła i przemysłu fabrycznego"¹⁰. W okólniku tym czytamy: "Przy rozstrzyganiu wątpliwości, czy dane przedsiębiorstwo należy uważać za prowadzone w ramach rzemiosła, czy też przemysłu fabrycznego [...] należy brać pod uwagę:

- 1/ przedmiot działalności danego przedsiębiorstwa w zestawieniu z zakresem przedmiotowym odpowiedniego rzemiosła,
- 2/ stan zatrudnienia w przedsiębiorstwie,
- 3/ osobisty udział właściciela w prowadzeniu przedsiębiorstwa".

¹⁰ Mon. Pol. 1966, nr 15, poz. 90.

Okólnik kwalifikuje jako rzemieślnicze te zakłady, które zatrudniają najwyżej sześciu pracowników najemnych, nie licząc członków rodziny oraz uczniów.

Zarówno osobisty udział właściciela w prowadzeniu zakładu rzemieślniczego, jak i wymienione wyżej ograniczenie dopuszczalnej liczby pracowników najemnych, również w rozumieniu wspomnianej ustawy o wykonywaniu i organizacji rzemiosła z roku 1972, są warunkami uznania zakładu wytwórczego lub usługowego za zakład rzemieślniczy. Włączenie przemysłu prywatnego do rzemiosła nie wywołało więc pod tym względem zasadniczych zmian. Ustawa pozostawia zresztą do uznania organów wydających potwierdzenie zgłoszenia wykonywania rzemiosła lub zezwolenia na jego wykonywanie możliwość udzielenia zgody na zatrudnienie większej liczby pracowników najemnych w przypadkach gospodarczo i społecznie uzasadnionych. Różnica pomiędzy postanowieniami okólnika przewodniczącego KDW w roku 1966 a ustawą z roku 1972 zarysowuje się natomiast wyraźnie w zakresie przedmiotowym działalności gospodarczej objętej pojęciem rzemiosła.

Wykazy rzemiosł oraz wymaganych uprawnień i kwalifikacji zawodowych do ich wykonywania, stanowiące załączniki do rozporządzeń Ministra Handlu Wewnętrznego i Usług z dnia 30 września 1972 r.¹¹ oraz z dnia 16 lutego 1976 r.¹², wydanych na podstawie omawianej ustawy z roku 1972, obejmują zakres przedmiotowy działalności rzemieślniczej znacznie rozszerzony w porównaniu z "Wykazem zakresów przedmiotowych rzemiosł"

¹¹ Dz.U. 1972, nr 45, poz. 290.

¹² Dz.U. 1976, nr 8, poz. 41.

załączonym do okólnika przewodniczącego KDW z 1966 r. Np. jako "rzemiosła chemiczne" wymienia się w nich:

- wytwarzanie farb i lakierów,
- wytwarzanie świec,
- wytwarzanie środków do prania, mycia i czyszczenia,
- wytwarzanie artykułów kosmetycznych i perfumeryjnych,
- wytwarzanie związków organicznych, past, smarów, klejów, wosku, szelaku,
- wytwarzanie preparatów farmaceutycznych,
- wytwarzanie artykułów w zakresie przetwórstwa tworzyw sztucznych,
- wytwarzanie artykułów z gumy,

które z pewnością nie należą do tradycyjnych kierunków działalności rzemiosła, podobnie jak:

- wydobywanie i przerób kamienia budowlanego,
- wydobywanie, wytwarzanie i uszlachetnianie kruszyw,
- tartacznictwo,
- wytwarzanie listew, parkietów, płyt, sklejek, okien i obłogów czy też - dziewiarstwo maszynowe lub wytwarzanie pasmanterii.

Również rzemiosła spożywcze zostały uzupełnione takimi kierunkami wytwórczości, jak: wędzenie ryb i mięsa, przemiał zbóż, przetwórstwo owoców i warzyw, produkcja napojów chłodzących, rozlew piwa i inne.

Niełatwo byłoby w tej sytuacji pokusić się o sprecyzowanie definicji rzemiosła, odzwierciedlającej jego obecny zakres i charakter, a także uwypuklającej różnicę pomiędzy nim a pozostałymi grupami jednostek pozarolniczej gospodarki nieuspołecznionej.

Drugi człon pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej to jednostki zgrupowane w wojewódzkich zrzeszeniach prywatnego handlu i usług. Ustawa z dnia 18 lipca 1974 r. "o wykonywaniu handlu oraz niektórych innych rodzajów działalności przez jednostki gospodarki nie uspołecznionej"¹³, która powołuje te zrzeszenia oraz ich centralną organizację: Naczelną Radę Zrzeszeń Prywatnego Handlu i Usług, nie podejmuje nawet próby jednoznacznego określenia tego fragmentu naszej gospodarki. Stwierdza po prostu, że jej postanowienia dotyczą prowadzenia zarobkowo przez jednostki gospodarki nie uspołecznionej działalności gospodarczej we własnym imieniu bądź na zlecenie takiej jednostki w zakresie handlu wewnętrznego, usług hotelarskich, usług pośrednictwa przy zawieraniu małżeństw, usług biurowych i sztucznego wylęgu drobiu. Zestawienie tych kilku kierunków działania jest dziś zaskakujące. Trudno sobie wyobrazić inne uzasadnienie dla ich doboru i powiązanie w jedną organizację, jak dobór na zasadzie "reszty". Po prostu w grupie tej znalazły się jednostki handlu prywatnego oraz te rodzaje gospodarki nie uspołecznionej, które nie kwalifikowały się do włączenia do rzemiosła. Są to więc nie rolnicze, nie rzemieślnicze, ale i nie uspołecznione jednostki gospodarcze. Określenie stwierdzające, czym dana zbiorowość nie jest, raczej nie zasługuje na miano definicji, ale za to dosyć dobrze określa istotę owej zbiorowości. Warto jednak podkreślić, że nazwy organizacji zrzeszających omawiane jednostki gospodarcze są po prostu nazwami wprowadzającymi w

¹³ Dz.U. nr 27 poz. 158.

błąd. Obejmując rzeczywiście prywatne placówki handlowe, z usług świadczonych przez prywatne jednostki usługowe organizacje te zrzeszają jedynie kilka ich rodzajów, podczas gdy prawie cały prywatny potencjał usługowy, stanowiący przy tym bardzo znaczną część usług świadczonych przez całą gospodarkę narodową /ponad 40% wartości wszystkich usług bytowych i ponad 50% usług dla ludności/, należy do rzemiosła. "Zrzeszenie prywatnego handlu i usług" jest więc określeniem - jeżeli chodzi o usługi - stanowczo zbyt "ambitnym" i ogólnikowym.

Trzecia grupa przedsiębiorstw prywatnych - przedsiębiorstwa zagraniczne i z udziałem kapitału zagranicznego - stanowią grupę, której zakres podmiotowy jest zupełnie jednoznaczny i nie wzbudza takich wątpliwości, jakie przytoczyliśmy w odniesieniu do poprzednich dwu grup jednostek gospodarki nieuspołecznionej, czyli rzemiosła oraz prywatnego handlu i usług. Jednoznaczność tę zapewnia jednak tylko fakt całkowitego lub częściowego udziału własności zagranicznych osób fizycznych lub prawnych, a nie specyfika ich działalności, która mieści się w zakresie niektórych branż naszego przemysłu, w ramach których działają zarówno uspołecznione, jak i nieuspołecznione jednostki gospodarcze. Przedsiębiorstwa zagraniczne ustawa określa jako przedsiębiorstwa działające na terytorium PRL na podstawie przepisów tejże ustawy, w stosunku do których "prawa majątkowe służą jedynie zagranicznemu podmiotowi gospodarczemu, oraz przedsiębiorstwa zorganizowane w formie spółki, której jedynymi udziałowcami są zagraniczne podmioty gospodarcze". Natomiast przedsiębiorstwa z udziałem zagranicznym to przedsiębiorstwa zorganizowane w formie spółki, której udziałowcami są zagraniczne oraz polskie podmioty gospodarcze.

Stosowane obecnie wspólne dla tych trzech grup jednostek gospodarczych określenie: "pozarolnicza gospodarka nie uspołeczniona", jest wprawdzie określeniem bardzo lapidarnym i uproszczonym, ale w zasadzie w sposób prawidłowy odzwierciedla sens i treść tego pojęcia. Z punktu widzenia kryterium własności obejmuje ono rzeczywiście wyłącznie jednostki nie uspołecznione.

Jeżeli chodzi o zakres przedmiotowy działalności, mieści się ona w obrębie podstawowych działów gospodarki narodowej, z wyjątkiem rolnictwa. Jest to więc określenie zgodne z rzeczywistą treścią pojęcia, którego dotyczy, a ze względu na skrótową, uproszczoną formę jest wygodne i przydatne do stosowania w mowie potocznej. Nie wzbudza ono takich wątpliwości i oporów, jak inne określenia stosowane wobec drobnej wytwórczości, której pozarolnicza gospodarka nie uspołeczniona jest częścią składową. Wadą tego określenia jest jedynie jego "negatywny charakter", gdyż mówi ono, czym ta gospodarka nie jest /nie jest rolnictwem, nie jest uspołeczniona/, zamiast - czym ona jest. Warto więc może sformułować nieco rozszerzoną interpretację tego pojęcia, która by wyjaśniała, czym jest pozarolnicza gospodarka nie uspołeczniona. Proponujemy takie sformułowanie: "pozarolnicza gospodarka nie uspołeczniona jest to działalność gospodarcza prywatnych osób fizycznych i prawnych w dziedzinie: produkcji przemysłowej i rzemieślniczej, usług oraz obrotu towarowego".

II. EWOLUCJA FORMALNOPRAWNEGO SYSTEMU
FUNKCJONOWANIA POZAROLNICZEJ GOSPODARKI
NIE USPOŁECZNIONEJ W LATACH 1970-1986

Maria Gonetowa

1. SPECYFICZNA SYTUACJA PRAWNA SEKTORA PRYWATNEGO NA TLE
CAŁEJ GOSPODARKI NARODOWEJ

Pozarolnicza gospodarka nie uspołeczniiona jako część drobnej wytwórczości przechodziła wraz z nią szczególnie wiele przemian i przekształceń, przede wszystkim w dziedzinie uregulowań prawnych, będących wyrazem przemian w polityce gospodarczej. Uregulowania prawne są na ogół bardzo szczegółowe, w znacznym stopniu krępujące swobodę działania jednostek gospodarczych. Tym bardziej więc zmiany, jakie dość często wprowadza się kolejnymi rozporządzeniami, a nawet nierzadko ustawami, wywołują poważne konsekwencje dla funkcjonowania i rozwoju tych jednostek. W okresie ostatnich kilkudziesięciu lat drobna wytwórczość, uspołeczniiona, jak i nie uspołeczniiona, nie przeżywała ani jednego dłuższego okresu stabilizacji w formalnoprawnych warunkach swego funkcjonowania.

Zmiany w polityce gospodarczej wobec drobnej wytwórczości wynikały niewątpliwie z różnych przyczyn. Były one m.in. odbiciem przemian zachodzących w całej gospodarce narodowej, ale nierzadko ich źródłem były zmiany w podejściu do tej części

gospodarki, do jej roli, znaczenia, a nawet - jak to miało miejsce w stosunku do nie uspołecznionej jej części - w ogóle do zasadności jej istnienia w gospodarce socjalistycznej. Odgrywały więc tutaj rolę zarówno gospodarcze, jak i pozagospodarcze motywy i czynniki.

Nawet w okresach pozytywnego podejścia do uspołecznionej i nie uspołecznionej drobnej wytwórczości nie miała ona tych samych warunków funkcjonowania i rozwoju, co reszta gospodarki. Małe rozmiary przedsiębiorstw sprawiają, że mają one znacznie mniejszą "siłę przebicia" niż duże jednostki. Na przedsiębiorstwa nie uspołecznione nakładano ponadto ograniczenia w zakresie kontaktów z uspołecznionymi i nawet gdy te ograniczenia formalnie zostały zniesione, nie od razu zniknęły wieloletnie bariery i trudności.

Okres objęty tym opracowaniem, lata siedemdziesiąte i połowa lat osiemdziesiątych, były dla pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej, podobnie jak i poprzednie, okresem wielu przemian, które jednak stopniowo doprowadziły do powstania sytuacji korzystniejszej niż dotychczas, a hamulce jej rozwoju wynikają obecnie w znacznie większym stopniu z ogólnych trudności gospodarczych niż z formalnoprawnych barier i ograniczeń.

2. SYTUACJA PRAWNA SEKTORA PRYWATNEGO PRZED ROKIEM 1970

Rozpatrując przemiany w formalnoprawnych warunkach funkcjonowania pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w latach 1970-1986, warto na wstępie przyjrzeć się sytuacji, w jakiej znajdowała się ona na początku tego okresu. Do gospodarki tej zaliczano wówczas dwie grupy jednostek: rzemiosło oraz prywatny przemysł, handel i usługi. Pierwszą z tych grup cha-

rakteryzuje szereg wspólnych cech: rzemieślnicze techniki produkcji i usług, właściwy rzemiosłu system szkolenia uczniów, tradycyjny system organizacyjny i samorządowy. Druga grupa natomiast to konglomerat różnych rodzajów działalności gospodarczej, których wspólną cechą stanowi fakt, że wykonujące je przedsiębiorstwa są własnością prywatną.

Podobnie jak cała drobna wytwórczość, także nie uspołecznione jednostki gospodarcze objęte były nadzorem ówczesnego Komitetu Drobnej Wytwórczości, a ich powstawanie i funkcjonowanie nadzorowały rady narodowe. Uprawnienia rad narodowych w stosunku do rzemiosła oraz prywatnego przemysłu, handlu i usług obejmowały m.in.:

- wydawanie i cofanie zezwoleń na uruchomienie przedsiębiorstwa czy zakładu,
- podejmowanie decyzji o prawie do ewentualnego zwiększenia dopuszczalnej liczby zatrudnionych w przedsiębiorstwie lub zakładzie,
- dysponowanie lokalami przeznaczonymi do prowadzenia działalności gospodarczej,
- opiniowanie lub ustalanie podejmowanych przez przedsiębiorstwa zadań inwestycyjnych,
- inicjowanie wspólnych inwestycji,
- inicjowanie różnych form współdziałania pomiędzy jednostkami gospodarczymi funkcjonującymi na ich terenie.

Były to więc częściowo takie uprawnienia, które dotyczyły wszystkich jednostek gospodarczych działających na terenie objętym gestią danej rady narodowej, a częściowo takie, które obejmowały jedynie nie uspołecznione jednostki gospodarcze.

Działalność uspołecznioną i nie uspołecznioną drobnej wytwórczości była wówczas prawie w całości objęta planami terenowymi. Przedsiębiorstwa planowane terenowo wpłacały do budżetu terenowego podatki i wszelkie wpłaty. Były więc dla administracji terenowej źródłem stałych i pewnych dochodów. Zapewniało to niewątpliwie zainteresowanie ze strony administracji dla warunków działania przedsiębiorstw objętych planami terenowymi.

Z wymienionych wyżej uprawnień rad narodowych wobec przedsiębiorstw działających na ich terenie do jednostek gospodarki nie uspołecznionej odnoszą się w szczególności: udzielanie uprawnień do prowadzenia działalności gospodarczej oraz wyrażanie zgody na zwiększenie, w uzasadnionych przypadkach, liczby pracowników najemnych ponad liczbę określoną właściwymi przepisami. Także w zakresie gospodarki lokalowej rady narodowe miały głos decydujący w sprawach żywo obchodzących rzemiosło. Możliwość udostępnienia rzemieślnikowi lub prywatnemu wytwórcy odpowiedniego lokalu rozstrzyga przecież nierzadko o możliwości lub niemożności rozpoczęcia działalności produkcyjnej czy usługowej.

Uprawnienia do wykonywania działalności gospodarczej przez jednostki pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej wydawane były w formie: karty rzemieślniczej, potwierdzenia zgłoszenia przemysłu, licencji na przemysł okrężny, zezwolenia. Zezwolenia wydawały wydziały przemysłu /lub handlu - na działalność handlową/ prezydów właściwych rad narodowych. Zgodnie z postanowieniami ustawy z dnia 1 lipca 1959 r. "o zezwoleniach na wykonywanie przemysłu, rzemiosła, handlu i niektórych usług

przez jednostki gospodarki nie uspołecznionej¹ do uzyskania zezwolenia na prowadzenie działalności gospodarczej zobowiązane były nie tylko nowo tworzone zakłady, ale i te, które do-tychczas funkcjonowały na podstawie uzyskanych koncesji. Przy uzyskaniu zezwolenia pobierane były opłaty w określonej wysokości.

Jednostki pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej zrzeszone były przed rokiem 1970 w następujących organizacjach. Rzemiosło tworzyło cechy, organizacje o profilu branżowym i izby rzemieślnicze o zasięgu terytorialnym obejmującym obszar województwa. Centralną organizacją rzemiosła był Związek Izb Rzemieślniczych. Ponadto rzemiosło tworzyło rzemieślnicze spółdzielnie zaopatrzenia i zbytu, zrzeszone w Centralnym Związku Rzemieślniczych Spółdzielni Zaopatrzenia i Zbytu. Spółdzielnie te miały za zadanie organizowanie wspólnych form sprzedaży wyrobów rzemiosła oraz współdziałanie zakładów rzemieślniczych w dążeniu do zapewnienia rzemiosłu zaopatrzenia surowcowo-materiałowego. CZRSZiZ miał swoje delegatury wojewódzkie.

Prywatny przemysł i usługi funkcjonowały w ramach dwu organizacji: Ogólnopolskiego Zrzeszenia Prywatnych Wytwórców oraz Ogólnopolskiego Zrzeszenia Prywatnych Usług Młynarskich i Rolniczych. Zrzeszenia te posiadały oddziały i delegatury terenowe /wojewódzkie/.

Dla zilustrowania sytuacji gospodarki nie uspołecznionej w omawianym okresie warto wspomnieć także o jej kontaktach z gospodarką uspołecznioną. Kontakty te podlegały znacznym ograniczeniom, wprowadzanym przez obowiązujące wówczas przepisy.

¹ Dz.U. 1958, nr 45, poz.224.

I tak np. ustawa z 28 grudnia 1957 r. "o dostawach, robotach i usługach na rzecz jednostek państwowych"² postanawiała, że jednostki uspołecznione mogą składać zamówienia na dostawy u rzemieślników i prywatnych wytwórców jedynie do wysokości 5000 zł. Do nie uspołeczniionych jednostek gospodarczych ustawa zaliczała również rzemieślnicze spółdzielnie zaopatrzenia i zbytu. Zrzeszenia gospodarcze rzemiosła mogły otrzymywać zamówienia od jednostek uspołeczniionych o wartości nie przekraczającej 10 000 zł, a rzemieślnicze spółdzielnie zaopatrzenia i zbytu - do wysokości 50 000 zł³.

Zgodnie z zarządzeniem MHW ze stycznia 1957 r.⁴ prywatny handel i przemysł gastronomiczny powinny zaopatrywać się w artykuły spożywcze wyłącznie u producentów nie uspołeczniionych. Zaopatrywanie się w te wyroby w jednostkach uspołeczniionych wymagało zezwolenia terenowej rady narodowej.

Wśród uregulowań prawnych dotyczących gospodarki nie uspołeczniionej istotną rolę dla funkcjonowania i rozwoju tej gospodarki odgrywają przepisy podatkowe. Zmiany w postanowieniach zawartych w tych przepisach są z zasady wyrazem zmian w polityce gospodarczej wobec gospodarki nie uspołeczniionej, a ich konsekwencją są decyzje podejmowane przez zainteresowane jednostki gospodarcze, zmierzające do rozwijania lub ograniczania dotychczasowej działalności. Korzystne przepisy podatkowe stanowią również zachętę do tworzenia nowych jednostek gospodarczych.

² Dz.U. 1958, nr 3, poz.7.

³ Rozporządzenie RM z 21 II 1961, Dz.U. 1961, nr 20.

⁴ Mon.Pol. 1957, nr 1, poz.7.

Przepisy podatkowe w sposób bardzo szczegółowy i dość skomplikowany regulują zobowiązania finansowe przedsiębiorstw i zakładów, a intencje, jakimi ustawodawca kierował się przy ich formułowaniu, nie zawsze są dostatecznie czytelne dla laika. Problemy te zasługują właściwie na odrębne opracowanie. Ogólny zarys ewolucji polityki podatkowej wobec pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej przedstawiony zostanie, obok innych istotnych problemów, w następnym punkcie opracowania.

3. ZMIANY W SYSTEMIE FUNKCJONOWANIA POZAROLNICZEJ GOSPODARKI NIE USPOŁECZNIONEJ W LATACH 1970-1979

Omówiona pokrótce w poprzednim punkcie sytuacja formalnoprawna pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej utrzymywała się właściwie bez większych zmian do roku 1972. Rok 1972 przyniósł natomiast szereg bardzo istotnych uregulowań prawnych, zmieniających dotychczasowe warunki działania uspołecznionej i nie uspołecznionej drobnej wytwórczości. Na wstępie trzeba tu wymienić ustawę z dnia 29 marca 1972 r. o zniesieniu Komitetu Drobnej Wytwórczości oraz o utworzeniu urzędu Ministra Handlu Wewnętrznego i Usług⁵. Ministerstwo to powstało w wyniku połączenia Komitetu Drobnej Wytwórczości z Ministerstwem Handlu Wewnętrznego, a więc przejęło m.in. cały dotychczasowy zakres działania KDW. W ten sposób sprawy uspołecznionej i nie uspołecznionej drobnej wytwórczości znalazły się w gestii organu o wyższej randze.

W tym samym roku 1972 ukazało się kilka ustaw i rozporządzeń bezpośrednio lub pośrednio dotyczących pozarolniczej gos-

⁵ Dz.U. nr 11, poz.74.

podarki nie uspołecznionej. W dniu 8 czerwca 1972 r. ogłoszone zostały dwie ustawy dotyczące rzemiosła: ustawa o wykonywaniu i organizacji rzemiosła oraz o ubezpieczeniu społecznym rzemieślników⁶. Pierwsza z nich wprowadzała bardzo istotne zmiany w dotychczasowej organizacji rzemiosła, a nawet w jego zakresie podmiotowym. Włączyła ona do rzemiosła przemysł prywatny, działający dotychczas w ramach Ogólnopolskiego Zrzeszenia Prywatnych Wytwórców oraz Ogólnopolskiego Zrzeszenia Prywatnych Usług Młynarskich i Rolniczych. Z tą chwilą tradycyjne pojęcie rzemiosła i zestaw jego charakterystycznych cech i metod funkcjonowania przestały być aktualne w odniesieniu do tego sztucznego uzupełnienia tworu, obejmującego odtąd, obok rzemieślników, znaczną liczbę przedsiębiorstw działających na zupełnie innych zasadach. Toteż nic w tym dziwnego, że sformułowana na wstępie ustawy definicja rzemiosła jest bardzo ogólnikowa: "Rzemiosłem w rozumieniu ustawy jest zawodowe wykonywanie przez osobę fizyczną we własnym imieniu gospodarczej działalności wytwórczej i usługowej"⁷. Trochę bliżej określają to pojęcie dalsze artykuły ustawy, dotyczące warunków udzielania uprawnień do prowadzenia działalności rzemieślniczej. Ustawa przewiduje dwa rodzaje uprawnień: potwierdzenie zgłoszenia wykonywania rzemiosła lub zezwolenie na wykonywanie rzemiosła. Potwierdzenie zgłoszenia może otrzymać ten, kto działalność rzemieślniczą będzie wykonywał sam lub jedynie przy pomocy członków rodziny pozostających we wspólnym gospodarstwie domowym. Zezwolenie może uzyskać jedna lub też dwie i więcej osób, które podejmują wspól-

⁶ Dz.U. nr 23, poz. 154 i 165.

⁷ Tamże, poz. 164, dział I, rozdział 1, art. 1.1.

nie działalność rzemieślniczą. Działając na podstawie zezwolenia można zatrudniać, oprócz członków rodziny i uczniów, do sześciu pracowników najemnych /w rzemiosłach budowlanych - do ośmiu/. Zezwolenia oraz potwierdzenia zgłoszenia wykonywania rzemiosła wydaje organ rady narodowej, właściwej dla miejscowości, na terenie której znajduje się siedziba zakładu rzemieślniczego.

Bardzo istotne są postanowienia ustawy nadające rzemiosłu nowe ramy organizacyjne. Ustawa znosi rzemieślniczą spółdzielczość zaopatrzenia i zbytu, inicjuje natomiast tworzenie spółdzielni rzemieślniczych, zrzeszających rzemieślników działających na określonym terenie. Ich członkami mogą być także cechy. Jako zadania tych spółdzielni ustawa wymienia: "organizowanie, w ramach narodowych planów gospodarczych, działalności usługowej i wytwórczej rzemiosła, udzielanie pomocy rzemieślnikom w wykonywaniu ich zadań oraz prowadzenie własnej działalności gospodarczej i społeczno-wychowawczej".

Ustawa określa cechy jako "społeczno-zawodowe organizacje rzemieślników". Rzemieślnik ma obowiązek należeć do cechu "właściwego ze względu na przedmiot i miejsce wykonywania działalności".

Izby rzemieślnicze zrzeszają cechy i spółdzielnie rzemieślnicze działające na terenie województwa. Ustawa określa je jako "społeczno-zawodowe i gospodarcze organizacje rzemiosła".

Centralną organizacją rzemiosła stał się powołany przez ustawę Centralny Związek Rzemiosła, zrzeszający izby rzemieślnicze, zaprzestał natomiast działalności dotychczasowy Związek Izb Rzemieślniczych. Ta nowa struktura organizacyjna przetrwała w rzemiośle do dziś i nie była w tym czasie poddawana dal-

szym przekształceniom.

Również w roku 1972 ukazały się rozporządzenia Ministra Handlu Wewnętrznego i Usług "w sprawie zasad organizacji cechów i nadzoru prezydentów rad narodowych nad ich działalnością" oraz "w sprawie oznaczania rodzajów rzemiosł oraz określenia uprawnień i kwalifikacji zawodowych wymaganych do ich wykonywania"⁸.

Inicjatorami tworzenia cechów są izby rzemieślnicze. Na wniosek izby decyzję wydaje organ do spraw handlu, przemysłu i usług prezydium wojewódzkiej rady narodowej. Nadzór nad działalnością cechu sprawuje organ do spraw handlu, przemysłu i usług prezydium rady narodowej, na której terenie cech ma siedzibę. Organ nadzorujący ma prawo do uczestniczenia w walnych zgromadzeniach i posiedzeniach zarządu cechu oraz do otrzymywania sprawozdań i żądania informacji o działalności cechu. W razie stwierdzonych nieprawidłowości organ ten "może wystąpić do izby rzemieślniczej o: 1/ wydanie cechowi niezbędnych zaleceń, 2/ uchylenie uchwały statutowych organów cechowych, 3/ zawieszenie lub odwołanie członków zarządu cechu". Może też wydać decyzję o: "1/ likwidacji cechu..., 2/ połączeniu cechów, 3/ zmianie zakresu branzowego lub terenu działania cechu".

Uprawnienia organu nadzorującego są więc znaczne i niewątpliwie ograniczają swobodę działania cechu.

Należenie do cechu jest obowiązkiem każdego rzemieślnika. Członkiem cechu zostaje się właściwie automatycznie, gdyż organ wydający uprawnienie do wykonywania rzemiosła przesyła po prostu jego kopię do właściwego cechu, który wpisuje rzemieśl-

⁸ Dz.U. 1972, nr 45, poz.289 i 290.

nika na listę swoich członków.

W tym samym numerze Dziennika Ustaw zamieszczono rozporządzenie MEWiU w sprawie oznaczania rodzajów rzemiosł. Załączony do niego wykaz rzemiosł miał na celu ujednolicenie pojęć i nawiązań w tym zakresie, a zawarte w nim sformułowania obowiązywały m.in. przy ubieganiu się o uprawnienia do wykonywania rzemiosła, jak i przy wydawaniu takiego uprawnienia. Ponadto wykaz zawierał pełne zestawienie tych rodzajów działalności gospodarczej, które w momencie jego formułowania były zaliczane do rzemiosła. Zawierał więc obok dotychczasowych, tradycyjnych już rodzajów rzemiosł także i te rodzaje działalności wytwórczej i usługowej, które omówiona wyżej ustawa o wykonywaniu i organizacji rzemiosła, włączając doń przemysł prywatny, uznawała za działalność rzemieślniczą. Staje się to wyraźnie widoczne, gdy porównamy wspomniany wykaz rzemiosł z wcześniejszym o kilka lat "Wykazem zakresów przedmiotowych rzemiosł" załączonym do okólnika przewodniczącego KDW z dnia 18 marca 1966 r. "w sprawie zakresu przedmiotowego rzemiosł oraz rozgraniczenia rzemiosła i przemysłu fabrycznego"⁹. Wykaz z roku 1972 zawiera ponadto przy każdym wymienionym rodzaju rzemiosła następujące informacje: czy jego wykonywanie wymaga uzyskania zezwolenia, czy podejmujący taką działalność musi posiadać kwalifikacje i jakiego rodzaju.

Trzecią pozycją dotyczącą rzemiosła, zamieszczoną w tym samym numerze Dziennika Ustaw, jest rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 30 września 1972 r. "w sprawie opłaty skarbowej z tytułu wykonywania rzemiosła na podstawie potwierdzenia

⁹ Mon. Pol. nr 15, poz. 90.

zgłoszenia wykonywania rzemiosła"¹⁰. Rozporządzenie to postanawia, że rzemieślnicy wykonujący rzemiosło wyłącznie na podstawie potwierdzenia zgłoszenia wykonywania rzemiosła, a więc ci, którzy nie są zobowiązani do uzyskania zezwolenia na swoją działalność, opłacają corocznie - zamiast podatków obrotowego i dochodowego - opłatę skarbową w wysokości określonej w tabeli załączonej do rozporządzenia. Prawo do uiszczania opłaty skarbowej zamiast wymienionych podatków przysługuje tym rzemieślnikom, którzy spełniają określone w rozporządzeniu warunki: wykonują usługi dla ludności lub rolnictwa, lub produkcję jedynie w zakresie wymienionych w rozporządzeniu niewielu rodzajów rzemiosł, a ponadto nie zatrudniają pracowników najemnych, nie korzystają z usług innych osób lub zakładów czy przedsiębiorstw, nie wykonują działalności podlegającej podatkowi obrotowemu.

W dniu 16 grudnia 1972 r. ogłoszone zostały dwie ustawy dotyczące opodatkowania działalności gospodarki nie społecznej. Na uwagę zasługuje tu fakt, że w ustawie dotyczącej podatku obrotowego obok działalności w zakresie rzemiosła, handlu, przemysłu, usług i zajęć zarobkowych wykonywanych przez osoby fizyczne i prawne oraz spółki nie mające osobowości prawnej, natomiast mające siedzibę na terenie PRL, wymieniono także prowadzenie takiej działalności na terenie naszego kraju przez osoby zamieszkałe za granicą. Wspomniane ustawy to: ustawa o podatku obrotowym¹¹ i ustawa o podatku dochodowym¹². Ustawy re-

¹⁰ Dz.U. nr 45, poz. 288.

¹¹ Dz.U. nr 53, poz. 338.

¹² Dz.U. nr 53, poz. 339.

gulują szczegółowo takie problemy, jak: powstanie obowiązku podatkowego, rodzaje działalności wolne od obowiązku podatkowego, sposoby obliczania podatku, stawki podatku itp.

Uzupełnienie omówionych postanowień stanowi rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 16 grudnia 1972 r. w sprawie zryczałtowania podatku obrotowego i dochodowego od niektórych grup podatników¹³. Rozporządzenie określa rodzaje działalności, w odniesieniu do których opłacanie podatku obrotowego i dochodowego może zostać zastąpione ryczałtem bądź to w formie "karty podatkowej", bądź też "ryczałtu umownego". Kartę podatkową może otrzymać rzemieślnik, który - spełniając określone w rozporządzeniu warunki - wystąpi do właściwego organu finansowego z wnioskiem o uzyskanie prawa do opłacania ryczałtu podatkowego w tej formie. Warunki, które powinien spełniać, to: wykonywanie usług dla ludności lub dla rolnictwa ewentualnie produkcji i usług dla innych odbiorców, ale w zakresie niewielkiej liczby rzemiosł określonych w rozporządzeniu. Ryczałt umowny przyznaje i określa jego wysokość właściwy organ finansowy na wniosek rzemieślnika, który:

a/ wykonuje jeden z wymienionych w rozporządzeniu rodzajów rzemiosł /betoniarstwo lub kamieniarstwo - z wyjątkiem nagrobkowego, szklarstwo, brukarstwo, murarstwo, ciesielstwo, dekarstwo, malarstwo i tapeciarstwo, studniarstwo/, zatrudnia do sześciu pracowników najemnych i którego obroty nie przekraczają 1 000 000 zł;

b/ przy tym samym zatrudnieniu i wysokości obrotów zajmuje się wydobywaniem i przetwórstwem torfu, wydobywaniem i przero-

¹³ Dz.U. nr 55, poz.378.

robem kamienia, piasku, pospółki, żwiru, gipsu i kredy;

o/ prowadzi pensjonat;

d/ wytwarza cegłę paloną /do 1 800 000 sztuk rocznie/;

e/ wykonuje jedno z pozostałych rzemiosł, jeżeli zatrudnia najwyżej czterech pracowników najemnych i nie przekracza 1 000 000 zł obrotu.

Forma zryczałtowanego podatku jest traktowana przez rzemieślników jako znaczne udogodnienie, toteż z faktu, jakie rodzaje działalności rzemieślniczej są nią objęte, możemy wnioskować, że są to rzemiosła, których rozwój władze gospodarcze szczególnie preferują.

Z przepisów dotyczących bezpośrednio rzemiosła, wydanych również w roku 1972, wymienić należy ponadto: ustawę z dnia 8 czerwca 1972 r. o ubezpieczeniu społecznym rzemieślników¹⁴, która nakłada obowiązek ubezpieczenia na wszystkie rodzaje działalności objętej postanowieniami ustawy o wykonywaniu i organizacji rzemiosła oraz rozporządzenie Ministra Pracy, Płac i Spraw Socjalnych oraz Ministra Handlu Wewnętrznego i Usług z 15 grudnia 1972 r. "w sprawie podstawy wymiaru emerytury, rent i składek oraz wysokości składki na ubezpieczenie społeczne rzemieślników"¹⁵.

Rok 1972 - jak to wynika z tak krótkiego nawet przeglądu wydanych w tym czasie przepisów - przyniósł wiele ważnych uregulowań prawnych, szczególnie w odniesieniu do rzemiosła, zakresu podmiotowego i przedmiotowego jego działalności oraz warunków funkcjonowania. Drugi człon pozarolniczej gospodar-

¹⁴ Dz.U. nr 23, poz.165.

¹⁵ Dz.U. nr 55, poz.381.

ki nie uspołecznionej doczekał się uregulowania o randze ustawy w roku 1974 r.

Ustawa z dnia 18 lipca 1974 r. "o wykonywaniu handlu oraz niektórych innych rodzajów działalności przez jednostki gospodarki nie uspołecznionej"¹⁶ dotyczy działalności w zakresie: handlu wewnętrznego, usług hotelarskich, usług pośrednictwa przy zawieraniu małżeństw, usług biurowych, sztucznego wylęgu drobiu - wykonywanej przez osoby fizyczne lub spółki nie posiadające osobowości prawnej. Ustawa zalicza do tej grupy jednostek gospodarczych również rzemieślnicze domy towarowe. Działalność ta może być wykonywana bądź to na podstawie potwierdzenia zgłoszenia, bądź też zezwolenia. Uprawnienia te wydaje, zależnie od zlokalizowania siedziby przedsiębiorstwa i zasięgu terytorialnego jego działalności: naczelnik gminy, naczelnik lub prezydent miasta, lub naczelnik dzielnicy.

Ustawa powołuje terenowe organizacje zrzeszające omawiane jednostki gospodarcze: wojewódzkie zrzeszenia prywatnego handlu i usług. Zrzeszenia te są członkami organizacji centralnej: Naczelnej Rady Zrzeszeń Prywatnego Handlu i Usług. Naczelna Rada i Zrzeszenia stanowią więc ramy organizacyjne dla tej części gospodarki nie uspołecznionej, która pozostała po włączeniu do rzemiosła przemysłu prywatnego oraz prywatnych usług młynarskich i rolniczych. Uzupełnieniem do tej ustawy jest rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z 27 lutego 1975 r. "w sprawie wykonywania usług hotelarskich przez jednostki gospodarki nie uspołecznionej". Rozporządzenie to "określa szczegółowe zasady wydawania uprawnień [...] wypadki

¹⁶ Dz.U. nr 27, poz.158.

zwolnień od obowiązku uzyskania uprawnienia, zasady wykonywania usług hotelarskich i kwalifikacje niezbędne do wykonywania takich usług¹⁷.

Rok 1976 to przede wszystkim pierwsze uregulowanie prawne wprowadzające do naszej gospodarki nową formę działań gospodarczych, tzw. przedsiębiorstwa zagraniczne. Są to: rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 lutego 1976 "w sprawie warunków, trybu i organów właściwych do wydawania zagranicznym osobom prawnym i fizycznym uprawnień do tworzenia przedsiębiorstw na terytorium PRL dla wykonywania działalności gospodarczej"¹⁸ oraz rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 14 maja 1976 "w sprawie wydawania zagranicznym osobom prawnym i fizycznym zezwoleń na prowadzenie niektórych rodzajów działalności gospodarczej"¹⁹. Po ukazaniu się tych rozporządzeń przedsiębiorstwa tzw. zagraniczne zaczęły stopniowo podejmować działalność, proces ten nasilał się w ciągu najbliższych lat i z czasem nie ulegało już wątpliwości, że nie jest to zjawisko przejściowe i że jego skala z każdą chwilą rośnie. Toteż w roku 1982 działalność firm zagranicznych została potwierdzona i uregulowana w formie ustawy. Omówimy ją w dalszym ciągu tych rozważań, przedstawiając przepisy, które ukazały się w roku 1982.

W roku 1977 ogłoszony został tekst jednolity ustawy z 8 ozerwoa 1972 r. o wykonaniu i organizacji rzemiosła, uwzględniający zmiany wprowadzone w okresie pięciu lat funkcjonowa-

¹⁷ Dz.U. nr 7, poz.37.

¹⁸ Dz.U. nr 11, poz.63.

¹⁹ Dz.U. nr 19, poz.123.

nia ustawy. Zmiany mające znaczenie dla naszych rozważań są następujące:

- nowy tekst ustawy dopuszcza zatrudnienie w zakładzie rzemieślniczym, obok sześciu pracowników najemnych, także dwóch emerytów lub rencistów "oraz pracowników nie zatrudnionych bezpośrednio przy wykonywaniu rzemiosła /sprzedaż wyrobów, utrzymywanie czystości, prowadzenie kasy/";

- potwierdzenie zgłoszenia wykonywania rzemiosła może uzyskać rzemieślnik zatrudniający, obok członków swojej rodziny, także: jednego pracownika najemnego oraz dwóch emerytów lub rencistów;

- zasięg terytorialny działalności izb rzemieślniczych, obejmujący według pierwotnego brzmienia ustawy jedno województwo, według nowego tekstu może obejmować jedno i więcej województw;

- ustawa zapowiada ogłoszenie Karty praw i obowiązków rzemieślnika.

Zwiększenie dopuszczalnego zatrudnienia w zakładach rzemieślniczych stanowi z pewnością zmianę korzystną, sprzyjającą rozwijaniu rzemieślniczej produkcji i usług. Zmiana zasięgu terytorialnego działalności izb rzemieślniczych wiąże się niewątpliwie z przeprowadzeniem w połowie lat siedemdziesiątych nowego podziału administracyjnego kraju, kiedy to liczba województw z 17 /wraz z 5 miastami wydzielonymi - 22/ wzrosła do 49. Tworzenie aż 49 izb rzemieślniczych uznano w tej sytuacji za niecelowe.

Karta praw i obowiązków rzemieślnika uchwalona została przez Radę Ministrów w roku 1977²⁰. Uchwała ta stwierdza:

"Rzemiosło jest trwałym składnikiem gospodarki i kultury narodowej. Działalność gospodarcza rzemiosła służy oraz pełniejszemu zaspokajaniu potrzeb usługowych ludności oraz wzbogacaniu zaopatrzenia rynku w wyroby powszechnego użytku". W ślad za tym uznaniem istotnej dla gospodarki roli rzemiosła uchwała zapewni mu: "stabilne ekonomiczne i prawno-organizacyjne warunki działania..." oraz "wszechstronne poparcie i pomoc ze strony organów administracji państwowej..." Stwierdzenia te odzwierciedlają korzystne zmiany w podejściu władz państwowych do rzemiosła, o które usilnie zabiegało opiekujące się rzemiosłem Stronnictwo Demokratyczne. W karcie praw i obowiązków rzemieślnika znalazły się ponadto takie istotne postanowienia, jak zapewnienie organizacjom samorządu rzemieślniczego udziału w opracowywaniu terenowych planów społeczno-gospodarczych, a także w rozpatrywaniu spraw rzemiosła w postępowaniu administracyjnym.

4. ZMIANY W SYSTEMIE FUNKCJONOWANIA POZAROLNICZEJ GOSPODARKI NIE USPOLECZNIONEJ W LATACH 1980-1986

W roku 1982 ukazała się wspomniana już ustawa z dnia 6 lipca "o zasadach prowadzenia na terytorium Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej działalności gospodarczej w zakresie drobnej wytwórczości przez zagraniczne osoby prawne i fizyczne"²¹. Usta-

²⁰ Uchwała nr 141 Rady Ministrów z dnia 20 września 1977 r. "Karta praw i obowiązków rzemieślnika". Mon. Pol. nr 25, poz. 123.

²¹ Dz. U. nr 19, poz. 146.

wa definiuje stosowane w niej pojęcie "zagranicznych podmiotów gospodarczych" następująco: "Osoby prawne i fizyczne mające siedzibę lub miejsce zamieszkania za granicą oraz obywatele państw obcych mający kartę stałego pobytu w Polsce..." Mogą one prowadzić działalność gospodarczą w zakresie: produkcji wyrobów i świadczenia usług, obrotu towarowego oraz eksportu i importu - bądź to na własny rachunek, bądź też uczestnicząc w spółce z polskimi podmiotami gospodarczymi. Działalność tę koordynuje Pełnomocnik Rządu do Spraw Zagranicznych Przedsiębiorstw Drobnej Wytwórczości. "Przedsiębiorstwa zagraniczne" mogą się zrzeszać w Polsko-Polonijnej Izbie Przemysłowo-Handlowej.

Zezwolenia na działalność tych przedsiębiorstw udzielane są przez wojewódzkie organy administracji państwowej. Warunkiem uzyskania zezwolenia jest złożenie w banku polskim "depozytu założycielskiego w wysokości od 800 tys. do 4 mln zł. Zezwolenie wydaje się na okres do dwudziestu lat, a w uzasadnionych przypadkach - do czterdziestu lat.

Rok 1983 przyniósł kolejną wersję ustawy o wykonywaniu i organizacji rzemiosła²². Napotykamy tu na wstępie stwierdzenie, od którego rozpoczynał się tekst omówionej wyżej karty praw i obowiązków rzemieślnika, że "rzemiosło jest trwałym elementem socjalis tycznej gospodarki". Jako cele przyświecające ustawie wymieniono: zwiększenie zaspokojenia przez rzemiosło potrzeb społecznych, wzmocnienie samodzielności i samorządności organizacji rzemieślniczych, dalszy wzrost rangi i godności zawodu

²²Obwieszczenie MWRU z dnia 27 stycznia 1983 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z dnia 3 czerwca 1972 o wykonywaniu i organizacji rzemiosła, Dz.U. nr 7, poz.40.

rzemieślniczego. Mamy tu więc kolejne potwierdzenie korzystnego klimatu tworzącego się wokół rzemiosła.

Definicja rzemiosła uległa zmianie w porównaniu z tekstem poprzedniej ustawy, gdyż obok osoby fizycznej wykonującej działalność gospodarczą wymieniono również osobę prawną. Zmiany wprowadzono również do wykazu rodzajów działalności, których ustawa nie dotyczy. Objęto mianowicie jej postanowieniami te prace projektowe w budownictwie, które wykonują osoby zajmujące się rzemiosłem budowlanym, oraz te prace poligraficzne /mała poligrafia/, które wykonywane są dla celów handlowych i reklamowych. Nowością jest także postanowienie ustawy, że "organizacje rzemieślnicze samodzielnie opracowują plany działalności, ujmowane szacunkowo w planach społeczno-gospodarczych".

Zwiększony został w nowej wersji ustawy dopuszczalny stan zatrudnienia w zakładach działających na podstawie potwierdzenia zgłoszenia wykonywania rzemiosła. Obejmuje on, obok członków rodziny, jednego pracownika najemnego oraz dwóch emerytów lub rencistów - także dwóch czeladników lub absolwentów szkół zawodowych, przez okres dwóch lat. Zezwolenie można uzyskać zatrudniając: do piętnastu pracowników, dwóch czeladników lub absolwentów szkół zawodowych, dwóch emerytów lub rencistów, uczniów oraz osoby nie zatrudnione bezpośrednio przy wykonywaniu rzemiosła, a więc osoby zajmujące się: sprzedażą wyrobów, przyjmowaniem zleceń na usługi, utrzymywaniem czystości, prowadzeniem kasy i księgowości, kierowców i konwojentów. Jest to więc bardzo poważne rozluźnienie dotychczasowych ograniczeń zatrudnienia w rzemiośle, umożliwiające podejmowanie znacznie szerszej i lepiej zorganizowanej działalności gospodarczej.

Ustawa dopuszcza prowadzenie przez rzemieślników własnych odrębnych punktów sprzedaży swoich wyrobów, co również stanowi nowość w porównaniu z poprzednimi wersjami ustawy z roku 1972 r.

Dalsze zmiany w dotychczasowych uregulowaniach dotyczących rzemiosła, zawarte w omawianej ustawie, to:

- określenie zarówno cechów, izb rzemieślniczych, jak i Centralnego Związku Rzemiosła jako "samorządnych społeczno-zawodowych i gospodarczych organizacji rzemiosła";

- stwierdzenie, że spółdzielnie rzemieślnicze są jednostkami gospodarki społecznej;

- podkreślenie dobrowolności należenia do spółdzielni.

Omówione tu zmiany są odzwierciedleniem zarówno nowej, korzystnej polityki władz wobec rzemiosła, jak i realizacji - również w stosunku do gospodarki nie uspołecznionej - podstawowych zasad wprowadzonej w tym okresie reformy gospodarczej.

W tym samym roku ukazało się rozporządzenie Ministra Handlu Wewnętrznego i Usług z dnia 23 kwietnia 1983 r. "w sprawie oznaczania rodzajów rzemiosł, określenia uprawnień i kwalifikacji zawodowych wymaganych do ich wykonywania oraz pierwszeństwa kombatantów w uzyskiwaniu zezwoleń na wykonywanie rzemiosła"²³. Rozporządzenie zawiera uaktualniony wykaz rzemiosł wraz z określeniem wymaganych kwalifikacji oraz rodzaju obowiązującego uprawnienia do wykonywania określonego rzemiosła. Nowością jest stwierdzenie, że "pierwszeństwo w uzyskaniu zezwoleń na wykonywanie rzemiosła przysługuje kombatantom i ich

²³ Dz.U. nr 22, poz.98.

wnioski o wydanie uprawnień przyznające je organy zobowiązane są rozpatrywać w pierwszej kolejności".

W dniu 21 lipca 1983 r. ogłoszony został tekst jednolity ustawy z dnia 18 lipca 1974 r. "o wykonywaniu handlu oraz niektórych innych rodzajów działalności przez jednostki gospodarki nie uspołecznionej"²⁴, uwzględniający zmiany wprowadzone w okresie 9 lat jej obowiązywania. Określając cele zawartych w niej postanowień w nowym tekście ustawy dodano: "zapewnienie tym jednostkom jednakowych warunków działania z innymi jednostkami drobnej wytwórczości...", podkreślając w ten sposób dążenie do równouprawnienia, w obrębie drobnej wytwórczości, uspołecznionych i nie uspołecznionych jednostek gospodarczych.

Do działalności gospodarczej objętej postanowieniami ustawy z roku 1974 dodano w tej nowej wersji: usługi kempingowe i turystyczne, geodezyjne i kartograficzne, poligrafię i fonografię.

Postanowienia ustawy dotyczące przyznawania uprawnień na wykonywanie działalności gospodarczej podkreślają, że pierwszeństwo w ich uzyskiwaniu mają: "inwalidzi wojenni i wojskowi oraz inni inwalidzi będący kombatantami, a także osoby, które przeznaczą własne środki finansowe na wybudowanie lub odbudowanie pomieszczenia, w którym ma być prowadzona działalność objęta uprawnieniem".

²⁴ Obwieszczenie Ministra Handlu Wewnętrznego i Usług z dnia 21 lipca 1983 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z dnia 18 lipca 1974 r. o wykonywaniu handlu oraz niektórych innych rodzajów działalności przez jednostki gospodarki nie uspołecznionej. Dz.U. nr 43, poz.193.

W zakresie organizacji samorządu nie uspołecznionego handlu i usług ustawa wprowadza obok utworzonych ustawą z roku 1971 zrzeszeń prywatnego handlu i usług - zrzeszenia transportu prywatnego, dla których organizację centralną stanowi Naczelna Rada Zrzeszeń Transportu Prywatnego. Zrzeszenia są "samorządowymi społeczno-zawodowymi organizacjami osób prowadzących działalność gospodarczą".

Zgodnie z postanowieniami tej wersji ustawy został więc rozszerzony zakres przedmiotowy działalności tej grupy jednostek gospodarczych, czyli przedsiębiorstw prywatnego handlu i usług, a także rozbudowana została jej nadbudowa organizacyjna.

W tym samym numerze Dziennika Ustaw ogłoszono dwa jednolite teksty ustaw: o podatku obrotowym i o podatku dochodowym, a ponadto pięć rozporządzeń dotyczących również spraw podatkowych. Pobieżne choćby omówienie tych bardzo drobiazgowych i szczegółowych przepisów zajęłoby zbyt wiele miejsca. Ogólnie możemy tu zanotować, że przepisy te dotyczą: obniżki podatku dochodowego od dochodu przedsiębiorstw zagranicznych, zwolnień od podatków obrotowego i dochodowego oraz zryczałtowania podatków obrotowego i dochodowego od niektórych grup podatników i opłaty skarbowej z tytułu wykonywania rzemiosła, a także zryczałtowanego opłacania podatków obrotowego i dochodowego od przychodów ze świadczeń wykonywanych za pośrednictwem spółdzielni rzemieślniczych. Ostatni ze wspomnianych przepisów dotyczy stawek podatku obrotowego z działalności gospodarczej zagranicznych osób fizycznych i prawnych. W przepisach tych uwidoczni się m.in. tendencja do rozszerzania zakresu jednostek gospodarki nie uspołecznionej uprawnionych do zwol-

nień i ulg podatkowych oraz zrychłowionych form opodatkowania.

Ukazanie się w styczniu 1985 r. ustawy o drobnej wytwórczości należy odnotować jako wydarzenie o niemałym znaczeniu dla tej części naszej gospodarki²⁵. Ustawa określa cele i zasady funkcjonowania drobnej wytwórczości, jej gospodarkę finansową, postanawia utworzenie wojewódzkich funduszy rozwoju drobnej wytwórczości oraz powołuje Radę Drobnej Wytwórczości, organ opiniodawczy i doradcy Prezesa Rady Ministrów. Do nie uspołecznionych jednostek drobnej wytwórczości ustawa zalicza zakłady rzemieślnicze oraz nie uspołecznione jednostki usługowe nierzemieślnicze, a także przedsiębiorstwa zagraniczne i z udziałem zagranicznym. Ustawa reguluje problemy drobnej wytwórczości w sposób ogólny i ramowy, odsyłając w sprawach szczegółowych do odrębnych przepisów.

Również w roku 1985 ukazał się tekst jednolity ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o zasadach prowadzenia na terytorium Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej działalności gospodarczej w zakresie drobnej wytwórczości przez zagraniczne osoby prawne i fizyczne²⁶, uwzględniający wprowadzone od tego czasu zmiany - jak np.: "obligatoryjność zrzeszania się zagranicznych podmiotów gospodarczych w Polsko-Polonijnej Izbie Przemysłowo-Handlowej, podniesienie wysokości depozytu założycielskiego /równowartość 6,9 mln zł, poprzednio - do 4 mln zł/", stwierdzenie, że "przedsiębiorstwo ma prawo dysponowania 50 % swoich wpływów z eksportu po odsprzedaży pozostałych 50 % tych wpływów polskiemu bankowi dewizowemu" i in. W uzupełnie-

²⁵ Dz.U. nr 3, poz. 11.

²⁶ Dz.U. nr 13, poz. 58.

niu postanowień tej ustawy w dniu 9 września 1985 Rada Ministrów wydała rozporządzenie "w sprawie szczegółowych warunków wydawania zezwoleń na prowadzenie działalności gospodarczej w zakresie drobnej wytwórczości przez zagraniczne osoby prawne i fizyczne", regulujące drobiazgowo tryb i warunki wydawania zezwoleń.

Kończąc ten przegląd warto jeszcze odnotować ukazanie się w roku 1986 jednolitego tekstu rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 27 grudnia 1983 r. w sprawie ulg w podatku dochodowym²⁷. Dotyczy ono gospodarczych jednostek uspołecznionych, ale wymienia również interesujące nas spółdzielnie rzemieślnicze, które obecnie traktowane są jako uspołecznione jednostki gospodarcze.

5. OCENA TENDENCJI PRZEMIAN W FORMALNOPRAWNYM SYSTEMIE

FUNKCJONOWANIA POZAROLNICZEJ GOSPODARKI NIE USPOŁECZNIONEJ

Przegląd uregulowań prawnych, jakie miały miejsce w okresie lat siedemdziesiątych i połowy lat osiemdziesiątych, przedstawiony w porządku chronologicznym, pozwala na zaobserwowanie zmian zachodzących w formalnoprawnej sytuacji pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej. Ewolucję polityki gospodarczej, jakiej była ona przedmiotem, można najkrócej scharakteryzować następująco:

- w badanym okresie systematycznie rozszerzał się zakres przedmiotowy działalności jednostek gospodarki nie uspołecznionej w miarę powstawania nowych lub rozwoju dotychczasowych rodzajów tej działalności, co znajdowało również potwierdzo-

²⁷ Dz.U. nr 13, poz.78.

nie w ukazujących się przepisach;

- dużym zmianom poddane zostały dotychczasowe formy zrzeszania się jednostek nie uspołecznionych;

- = polityka podatkowa i finansowa wobec jednostek gospodarki nie uspołecznionej stawiała się z czasem coraz bardziej liberalna, wprowadzono ulgi i udogodnienia mające ułatwić ich funkcjonowanie i zachęcić do rozwijania i rozszerzania działalności gospodarczej;

- obowiązujące przez wiele lat ograniczenia w kontaktach między jednostkami gospodarki uspołecznionej i nie uspołecznionej zostały ostatecznie zniesione, a ich współdziałanie w różnej formie i na różnych płaszczyznach jest obecnie popierane i cenione;

- zadeklarowane już we wstępnym etapie reformy gospodarczej daleko idące usamodzielnienie podmiotów gospodarczych obejmuje również nie uspołecznione jednostki gospodarcze i ich zrzeszenia, wobec których deklaruje się również zwiększenie samodzielności i samorządności.

Najogólniej możemy powiedzieć, że w omawianym okresie wyraźnie podniosła się pozycja i ranga gospodarki nie uspołecznionej, a w polityce gospodarczej dominuje obecnie dążenie do popierania przedsiębiorczości obywatelskiej w jej najróżniejszych formach i przejawach.

III. EWOLUCJA I ROZWÓJ POZAROLNICZEJ GOSPODARKI NIE USPOŁECZNIONEJ W LATACH 1976-1986

Edward Kirejczyk

1. UDZIAŁ I ZNACZENIE SEKTORA NIE USPOŁECZNIONEGO W GOSPO- DARCE NARODOWEJ

Wielkość zaewidencjonowanych obrotów pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w latach 1976-1986, mierzona w cenach bieżących, systematycznie wzrastała. W roku 1976 obroty pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej wyniosły ogółem ponad 70 mld zł¹, w roku 1981 ponad 160 mld zł, zaś w roku 1986 ponad 1 200 mld zł. Ewidencja w cenach bieżących, wobec ogromnego spadku wartości pieniądza w tym okresie, nie pozwala oczywiście na wyciąganie dalej idących wniosków. Ze względu na brak sprawozdawczości prowadzonej w cenach stałych do analizy rozmiarów gospodarki nie uspołecznionej konieczne stało się oparcie na analizie wielkości udziałowych. Nawet jednak gdyby ewidencja prowadzona była w cenach stałych, byłby to miernik zawodny, ze względu na to, że przy dużym spadku wartości pieniądza /np. tylko w roku 1982 oficjalnie wystąpił spadek trzycyf-

¹ Wszystkie dane liczbowe na podstawie opracowania statystycznego przygotowanego w ramach niniejszych badań zawarto w całości w aneksie.

rowy/ obłożenia cen stałych mają ograniczoną wartość.

Pod względem zmian w udziale pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w całości gospodarki narodowej lata 1976-1986 były okresem wyjątkowym. Udział gospodarki nie uspołecznionej w wytwarzaniu produktu globalnego wzrósł w tym okresie z 1,6 % w roku 1976, poprzez 3,0 % w roku 1981 do 4,4 % w roku 1986. Jeszcze wyższy był udział sektora nie uspołecznionego w produkcji czystej. Wzrósł on z 5,3 % w roku 1981 /dla okresu wcześniejszego nie prowadzono ewidencji/ do 6,4 % w roku 1986 /tabela 1/.

Tabela 1.

Udział pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w produkcji globalnej i czystej gospodarki narodowej w latach 1976-1986 /w %/

Lata	Udział produkcji globalnej w gospodarce narodowej	Udział produkcji czystej w gospodarce narodowej
1976	1,6	-
1981	3,0	5,3
1982	2,8	4,5
1983	3,3	5,1
1984	3,7	5,2
1985	4,0	5,7
1986	4,4	6,7

Źródło: Aneks III, tab. 4.

Bardzo znaczny wzrost udziału pozarolniczej gospodarki narodowej w latach 1976-1986 wynikał z dwóch przyczyn. Pierwsza z nich jest bardziej oczywista. Była nią intensywna działalność założycielska po roku 1976, a zwłaszcza po roku 1981. W roku 1976 funkcjonowało nieco ponad 255 tys. jednostek orga-

lizacyjnych pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej, w roku 1981 - 357 tys., zaś w roku 1986 - ponad 500 tys. /tabela 2/.

Tabela 2.

Liczba zarejestrowanych jednostek organizacyjnych pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w latach 1976-1986 /wg stanu na 31. XII/

Rok	1976	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Liczba jednostek	255410	357153	392268	438183	469496	481442	500230

Zródło: Aneks III, tab. 4.

Drugą przyczyną był rozwój istniejących zakładów. Przeciętna liczba pracujących /właściciele i osób zatrudnionych/ w jednostkach gospodarki nie uspołecznionej wynosiła w roku 1976 - 1,8 osoby, w roku 1981 również 1,8 osoby, zaś w roku 1986 - 2,1 osoby. Wskaźnik ten po części wynikał jednak również z działalności założycielskiej, w tym przypadku jednostek z udziałem kapitału obcego. O ile w roku 1981 było ich 117, ze średnim zatrudnieniem 29,7 osób, o tyle w roku 1986 - 766, ze średnim zatrudnieniem 91,0 osób. Zatrudnienie w przedsiębiorstwach z udziałem kapitału obcego wynosiło ponad 61 tys. osób, a więc około 6 % całego zatrudnienia w sektorze nie uspołecznionym /1037 tys. osób/.

Analiza rozwoju pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w latach 1976-1986 pozwala na zaobserwowanie jeszcze jednego zjawiska. Okres od roku 1980 przyjęto uważać za okres kryzysu w gospodarce polskiej. Pozarolnicza gospodarka nie uspołecznio-

na okazała się bardziej odporna na zjawiska kryzysowe niż gospodarka uspołeczniona, czego przejawem jest szybki wzrost udziału gospodarki nie uspołecznionej w dochodzie narodowym. Zjawisko to trudno uznać za zaskakujące. Jest to zgodne z ogólnymi prawidłowościami gospodarczymi. Jednostki małe są z reguły elastyczniejsze, szybciej reagują i łatwiej dostosowują się do zmian otoczenia.

Jednak w roku 1982 /tabela 1/ efekty gospodarowania jednostek pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej były zdecydowanie gorsze niż przemysłu państwowego. Był to rok, w którym obowiązywała szczególna regulacja prawna stanu wojennego. Sektor prywatny trudniej radził sobie z ograniczeniami formalnoprawnymi niż sektor uspołeczniiony. Za tezę, że gorsze wyniki gospodarowania nie były efektem braku wiary w możliwości sektora uspołecznionego lub ogólnego szoku społeczeństwa wywołanego stanem wojennym, przemawia fakt, że w roku 1982 liczba jednostek pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej wyraźnie wzrosła.

Konkludując należy więc stwierdzić, że mimo większej elastyczności i mobilności gospodarczej, niż to ma miejsce w sektorze uspołecznionym, jednostki pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej są szczególnie wrażliwe na zmiany w sytuacji prawnej. Tezę tę potwierdzi zresztą analiza przeprowadzona w dalszych punktach niniejszego rozdziału. W tej sytuacji władze i administracja, tak centralne, jak i lokalne, powinny być szczególnie ostrożne w zmienianiu przepisów i używaniu narzędzi prawnych w odniesieniu do tej grupy podmiotów gospodarczych. Niezbyt ostrożne posługiwanie się przepisami prawnymi może bowiem doprowadzić /i doprowadzało w omawianym ok-

resie, jak to zostanie opisane nieco dalej/ do skutków szkodliwych z gospodarczego i społecznego punktu widzenia.

Podsumowując ogólnie problem znaczenia pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej dla całości gospodarki narodowej, należy stwierdzić, że udział ten jest relatywnie niewielki. Wynosił on w 1986 roku 4,4 % udziału w produkcji globalnej i 6,7 % udziału w produkcji czystej. Niemniej udział ten stale wzrasta i, jak można spodziewać się, w najbliższych latach będzie wykazywał tendencję wzrostową.

Tendencja ta wydaje się słuszna z dwóch powodów. Po pierwsze, oznacza ona odrabianie i wyrównywanie dysproporcji wywołanych długotrwałą polityką hamującą rozwój tego sektora. Po drugie, rozwój drobnych zakładów prowadzących działalność usługową jest zgodny z ogólnymi tendencjami rozwojowymi gospodarki światowej, wkraczającej w poprzemysłowy etap dziejów.

2. UDZIAŁ POSZCZEGÓLNYCH PIONÓW W CAŁOŚCI OBROTÓW POZAROLNICZEJ GOSPODARKI NIE USPOŁECZNIONEJ

Podstawowe rodzaje jednostek pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej, ujmowane w osobnej statystyce, to rzemiosło, rybacy morscy, zagraniczne przedsiębiorstwa drobnej wytwórczości, transport, handel, rzemieślnicze domy towarowe i placówki usługowe. Klasyfikacja powyższa, opierająca się na kryterium formalnoprawnym /por. rozdziały 1 i 2 niniejszego opracowania/, ma wiele ograniczeń. Rozgraniczenie między placówkami usługowymi funkcjonującymi na podstawie przepisów dotyczących wykonywania rzemiosła oraz przepisów dotyczących wykonywania handlu i usług jest w dużej mierze umowne. Ponadto nie wszystkie z tych pionów funkcjonowały w omawianym okresie.

Przedsiębiorstwa z udziałem kapitału obcego praktycznie rozpoczęły działalność w roku 1977. Niemniej analiza wymienionych pionów sektora prywatnego pozwala na dość dokładne zorientowanie się w jego strukturze i znaczeniu gospodarczym poszczególnych rodzajów jednostek.

Kluczowym pionem w całym omawianym okresie było rzemiosło. W roku 1976 zakłady rzemieślnicze tworzyły 71,2 % obrotów sektora nie uspołecznionego. W roku 1981 tworzyły one 67,5 % obrotów. Odsetek ten systematycznie malał, aby w roku 1985 spaść do 61,1 %. W roku 1986 tendencja spadkowa uległa odwróceniu; udział w obrotach wyniósł 63,4 %. Zmiana dotychczasowej tendencji wynikała jednak w dużej mierze nie ze wzrostu operatywności działania rzemiosła, ale z zahamowania wzrostu obrotów handlu nie uspołecznionego.

Mimo spadku udziału rzemiosła w obrotach pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej jego znaczenie w gospodarce narodowej w ciągu całego omawianego okresu wzrastało. W roku 1976 udział rzemiosła w produkcji globalnej gospodarki narodowej wyniósł 1,1 %, w roku 1981 - 1,8 %, w roku 1986 - 2,8 %. Trend wzrostowy utrzymywał się przez wszystkie lata, z wyjątkiem roku 1982.

Na rzemiosło przypadało w ciągu całego omawianego okresu ok. 2/3 wszystkich zarejestrowanych jednostek gospodarczych, omawianych w punkcie 1 niniejszego rozdziału. Ilość tych jednostek wzrastała systematycznie w ciągu całego omawianego okresu.

Systematycznie wzrastała także liczba pracujących w zakładach rzemieślniczych oraz przeciętne zatrudnienie w jednym zakładzie. Liczba pracujących w rzemiośle wynosiła w roku 1976

/stan na koniec roku/ - 375 128, w roku 1981 - 507 360, w roku 1986 - 774 642. Przeciętna liczba pracujących wynosiła w roku 1976 - 2,0, w roku 1981 - 2,1, w roku 1986 - 2,3. Zatrudnienie w rzemiośle wzrastało więc przede wszystkim na skutek wzrostu liczby zakładów rzemieślniczych, w mniejszym zaś stopniu na skutek zwiększania się rozmiarów zakładu.

Należy przy tym zwrócić uwagę, że zarówno ogólną liczbę zatrudnionych w rzemiośle, jak i przeciętną liczbę zatrudnionych w jednym zakładzie należy uważać za zaniżone. Zgodnie z obowiązującymi przepisami rzemieślnicy nie mają obowiązku zgłaszania zatrudnienia w zakładzie członków własnej rodziny. Prawdopodobnie wielu z nich z różnych powodów /zaniżenie obrotów dla celów fiskalnych, chęć utrzymania członka rodziny na oficjalnym etacie państwowym itp./ korzysta z tej możliwości. Mniejsze znaczenie mają inne sposoby obchodzenia sprawozdawczości zatrudnieniowej /np. niezgłaszanie chałupników w działalności produkcyjnej/, choć i takie zjawiska niewątpliwie występują.

Podsumowując problem zatrudnienia w rzemiośle, należy więc stwierdzić, że rzemiosło jest liczącym się w skali gospodarki narodowej pracodawcą. Pracodawca ten zasługuje na uwagę większą, niżby to wynikało z samych rozmiarów zatrudnienia, ze względu na to, że tworzenie przez niego miejsc pracy nie obciąża środków ogólnospołecznych, a materialne nakłady na stworzenie stanowiska pracy są znacznie niższe niż w gospodarce uspołecznionej.

W ciągu prawie całego omawianego okresu drugim co do wielkości obrotów pionem pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej był handel prywatny /liczony łącznie z nie uspołecz-

nioną gastronomią/. Wyjątek stanowił rok 1986, w którym udział handlu wynosił o 0,4 % mniej niż udział zagraniechnych przedsiębiorstw drobnej wytwórczości. W ciągu całego omawianego okresu, z wyjątkiem roku 1986, udział handlu w całości obrotów gospodarki nie uspołecznionej wahał się od 13 do 15 %. W roku 1976 wynosił 13,1 %, w roku 1981 - 13,8 %, w roku 1986 - 12,6 %.

Oscylacja udziału handlu wynikała z wahań sytuacji gospodarczej, a zwłaszcza równowagi rynkowej /zwiększony popyt/ oraz zmian w przepisach fiskalnych, które w omawianym okresie zmieniały się w sposób niekorzystny dla handlu, prowadząc nie tylko do zwiększenia opodatkowania, ale i wzrostu nakładów pracy związanej z prowadzeniem działalności handlowej /obowiązek ewidencjonowania każdego pojedynczego zakupu/.

Liczba zarejestrowanych jednostek gastronomicznych i handlowych w ciągu całego omawianego okresu systematycznie wzrastała, wynosząc w roku 1976 - 18 270, w roku 1981 - 27 315, w roku 1986 zaś 46 257 funkcjonujących sklepów i lokali. W niemal identyczny sposób wzrastała liczba zatrudnionych w handlu i gastronomii. W roku 1976 w handlu i gastronomii oficjalnie zarejestrowanych było 31 624 pracujących, w roku 1981 - 49 339 pracujących, w roku 1986 - 79 915 pracujących.

Jednak w odróżnieniu od zakładów rzemieślniczych w omawianym okresie niemal nie zmieniała się przeołiętna liczba zatrudnionych w pojedynczym sklepie lub lokalu. W latach 1981-1983 wynosiła ona 1,8 osoby na jednostkę, w pozostałych latach 1,7 osoby na jednostkę.

Zastrzeżenie, że faktyczna liczba pracujących w sektorze prywatnym jest większa od zarejestrowanej, można odnieść również do prywatnego handlu. Wydaje się, że w prywatnym handlu

znacznie częściej niż w rzemiośle faktycznie pracują członkowie rodziny. Jest to spowodowane przede wszystkim faktem, że działalność handlowa nie wymaga tak specyficznych kwalifikacji, jak rzemiosło, oraz że pomoc może być zorganizowana w sposób dorywczy, co w rzemiośle niekiedy jest niemożliwe ze względu na wymogi technologiczne. Znacznie rzadziej zapewne występuje zjawisko wykorzystywania nie zarejestrowanych osób spoza rodziny.

Istotnym zmianom uległa w ciągu omawianego okresu rola transportu w tworzeniu obrotów pozarolniczej gospodarki nieuspołecznionej. W okresie 1976-1981 rola transportu nieuspołecznionego powoli wzrastała, w latach 1982-1986 szybko malała. Udział procentowy transportu w obrotach sektora nieuspołecznionego wyniósł w roku 1976 - 11,6 %, w roku 1981 - 13,4 %, w roku 1986 zaledwie 9,4 %.

Tendencje te znalazły odbicie również w liczbach globalnych. W okresie 1976-1983 liczba jednostek organizacyjnych wzrastała, wynosząc w roku 1976 - 18 270, w roku 1981 - 27 315, w roku 1983 - 104 778 jednostek. W następnych latach nastąpiła praktycznie stagnacja. W roku 1986 zarejestrowanych było 113 415 jednostek gospodarczych. W roku 1985 wystąpił nawet spadek w porównaniu z rokiem 1984.

Identyczne tendencje wystąpiły też pod względem zatrudnienia w transporcie prywatnym. Liczba zatrudnionych w prywatnym transporcie zmieniała się w sposób niemal identyczny jak liczba funkcjonujących jednostek. Działo się tak dlatego, że w ciągu całego omawianego okresu przeciętna liczba pracujących w jednostce organizacyjnej wynosiła 1,0. Faktycznie liczba pracujących była nieco większa od liczby jednostek gospodar-

czych, była to jednak różnica na tyle mała, że przeciętna pracujących kształtowała się na powyższym poziomie.

Zahamowanie rozwoju bezwzględnego i spadek udziału transportu w obrotach całej gospodarki nie uspołecznionej wynikały z sytuacji gospodarczej oraz zmian w ustawodawstwie. Pierwszym ciosem dla prywatnego transportu była reglamentacja benzyny. Prywatny transport zaczął przystosowywać się do tej sytuacji poprzez zwiększenie udziału pojazdów z silnikami wysokoprężnymi, nie wymagającymi reglamentowanego paliwa. Kolejnym ciosem były kilkukrotne podwyżki stawek celnych. Praktycznie uniemożliwiały one prywatny import samochodów. Wobec braku krajowej produkcji samochodów z silnikami wysokoprężnymi uczyniło to rozwój prywatnego transportu rzeczą jeśli nie niemożliwą, to co najmniej nieopłacalną.

Ponieważ nic nie wskazuje na możliwość zmian w istniejącej sytuacji gospodarczej lub regulacji prawnej, należy przypuszczać, że proces fizycznej stagnacji i spadku udziału transportu prywatnego będzie posuwał się dalej. Nie można też wykluczyć możliwości dalszego spadku fizycznych rozmiarów nie uspołecznionego transportu, podobnie jak w roku 1985. Ze względu na barierę transportową w gospodarce uspołecznionej, a także rażące braki w zaspokojeniu potrzeb ludności w tym zakresie tendencję tę należy ocenić jako bardzo niekorzystną i wymagającą zahamowania.

Ostatnim z liczących się w omawianym okresie pionów poza rolniczej gospodarki nie uspołecznionej były zagraniczne przedsiębiorstwa drobnej wytwórczości, nazywane potocznie nie- zbyt poprawnie firmami polonijnymi. Grupa ta rozwijała się w omawianym okresie bardzo prędko. Pierwsze firmy podjęły dzia-

ialność gospodarczą w roku 1977. W roku 1981 tworzyły one 1,8 % obrotów całej drobnej wytwórczości, wyraźnie odstają od prywatnego rzemiosła, handlu i transportu. W roku 1985 osiągnęły udział 12,7 % obrotów, utrzymując ten udział w roku 1986. W tymże (1986) roku była to druga, co do wielkości obrotów /po rzemiosła/ grupa w pozarolniczej gospodarce nie uspołecznionej.

Rozwój ilościowo-jakościowy firm zagranicznych nie przebiegał jednak bezkonfliktowo. Ilustruje to najlepiej analiza ilości przedsiębiorstw zagranicznych:

Tabela 3.

Liczba zagranicznych przedsiębiorstw drobnej wytwórczości w latach 1981-1986

Lata	Liczba przedsiębiorstw
1981	117
1982	259
1983	502
1984	649
1985	682
1986	677

Źródło: Aneks III, tabl. 4.

Jak widać z powyższej tabeli, działalność założycielska, bardzo ożywiona w pierwszej połowie lat osiemdziesiątych, uległa zahamowaniu w roku 1984, w roku 1986 zaś zlikwidowano więcej przedsiębiorstw niż założono nowych. Zjawisko to wynikało przede wszystkim z ewolucji przepisów prawnych, a po części i

zmian w sposobie stosowania przez urzędy administracji państwowej istniejących przepisów. Przepisy te wyraźnie zmierzały do zahamowania dalszego rozwoju tej grupy podmiotów pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej i efekt ten osiągnęły.

O ile kwestia, czy krajowi potrzebne są nowe przedsiębiorstwa zagraniczne, może być uznana za dyskusyjną, choćby z politycznego punktu widzenia, o tyle nie ulega wątpliwości, że ewolucja przepisów wywołała szereg zmian bezdyskusyjnie szkodliwych. Najbardziej znanym przykładem było ogromne ograniczenie eksportu już istniejących firm zagranicznych. Zważywszy znaną sytuację płatniczą kraju oraz fakt przymusowej odsprzedaży części dewiz przez przedsiębiorstwa zagraniczne skarbowi państwa, trudno ocenić tę zmianę przepisów inaczej niż jako szkodliwą.

Równocześnie z ograniczeniem działalności założycielskiej bardzo szybko wzrastało zatrudnienie w już istniejących firmach. W roku 1981 przeciętne zatrudnienie w przedsiębiorstwie zagranicznym wynosiło 29,7 osob , w roku 1982 - 47,1 osob , w roku 1984 - 65,7 osob , w roku 1986 - 91,0 osob . Zjawisko to należy oceniać pozytywnie. Przedsiębiorstwa znacznie większe od warsztatów rzemieślniczych, a mniejsze od jednostek gospodarki uspołecznionej /maksymalne zatrudnienie w firmie polonijnej jest ograniczone przepisami do 200 osób/, mogą wypełnić istotną lukę w polskim systemie gospodarczym.

Konsekwencją szybkiego wzrostu zatrudnienia w istniejących przedsiębiorstwach było zwiększenie ogólnego zatrudnienia w firmach polonijnych, mimo stabilizacji /lub wręcz spadku/ ich liczby. W roku 1981 w przedsiębiorstwach zagranicznych było za-

trudnionych 3478 osób, w roku 1983 - 29 490, w roku 1986 -
- 61 580 osób.

Pozostałe trzy grupy podmiotów gospodarczych, tj. rybacy morscy, rzemieślnicze domy towarowe i placówki usługowe działające na podstawie ustawy o wykonywaniu handlu, miały zdecydowanie mniejszy udział w realizacji obrotów pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej niż grupy wymienione dotychczas. Znaczenie rybaków morskich systematycznie spadało, wynosząc w latach 1976-1982 - 0,2 %, zaś w latach 1982-1986 - 0,1 % całych obrotów sektora prywatnego. Zatrudnienie wynosiło ok. 2000 pracujących, do roku 1983 powoli wzrastając, a w ostatnich trzech latach powoli malejąc. Trend malejący będzie zapewne utrzymywał się w przyszłości.

Rzemieślnicze domy towarowe w roku 1981 realizowały 1,1 % obrotów sektora prywatnego, w latach 1982-1985 - 0,8 %. Średnie zatrudnienie w tych placówkach wynosiło 5-6 osób, ogólne zatrudnienie wynosiło od 1000 do 1400 osób.

Najszersze bodej perspektywy mają przed sobą punkty usługowe. Perspektywy te wiążą się przede wszystkim z nieco łagodniejszymi przepisami przy zakładaniu nowych jednostek niż w przypadku rzemiosła i handlu, a także z faktem, że punkty usługowe, do których odnoszą się przepisy o wykonywaniu handlu i usług, nie wymagają na ogół tak wysokich kwalifikacji i tak wysokich nakładów kapitałowych, jak zakłady podlegające ustawie o wykonywaniu rzemiosła.

Udział punktów usługowych wzrósł z 0,1 % w roku 1976 do 0,3 % w roku 1986. Liczba jednostek wzrosła z 514 w roku 1976 poprzez 995 w roku 1981, do 3912 w roku 1986. Podobnie zatrudnienie wzrosło z 830 osób w roku 1976, poprzez 1451 w roku

1981 do 5194 w roku 1986. Najintensywniejszy przyrost nastąpił w latach 1984 i 1986. Równocześnie przez cały ten czas spadało przeciętne zatrudnienie w punkcie usługowym: z 1,6 osoby w roku 1976, poprzez 1,5 osoby w roku 1981, do 1,3 osoby w roku 1986.

Zjawisko rozwoju tej grupy podmiotów należy ocenić, w świetle ogromnego zacofania sektora usługowego, pozytywnie. Niestety rozwój ten nie jest rozwojem samym w sobie, lecz raczej odrabianiem braków spowodowanych dysproporcjami rozwoju kraju przez ostatnich kilkadziesiąt lat. Toteż mimo trendów rozwojowych nie można oczekiwać osiągnięcia w najbliższym czasie przez tę grupę poziomu gospodarczego uzasadnionego, tj. zaspokajającego potrzeby społeczeństwa w tym zakresie.

3. KIERUNKI TWORZENIA OBROTÓW POZAROLNICZEJ GOSPODARKI NIE USPOŁECZNIONEJ

Dwa podstawowe kierunki tworzenia obrotów pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej to dostawy dla ludności /na rynek/ i dostawy na zaopatrzenie gospodarki uspołecznionej. Rozwojowi pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej towarzyszy na ogół ideologiczne hasło i potoczna opinia o wzroście stopnia zaspokojenia potrzeb konsumpcyjnych ludności dzięki temu rozwojowi. Tymczasem opinia ta nie znajduje potwierdzenia w analizie statystycznej /tabela 4/.

Obrót pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej z ludnością stanowił w roku 1976 - 71,9 % całego obrotu, w roku 1981 nawet 77,7 % całego obrotu, zaś w roku 1986 zaledwie 55,8 %. Efektem rozwoju ilościowego pozarolniczej gospodarki nie uspołecznio-

nej był więc w większym stopniu wzrost dostaw dla gospodarki uspołecznionej niż dla ludności.

Tabela 4.

Kierunek tworzenia obrotów pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w latach 1976-1986 w cenach bieżących /w mln zł/

Lata	O b r o t y		
	Ogółem	z gospodarką uspołecznioną	z ludnością
1976	71 962,0	20 199,4	51 762,6
1981	167 860,7	36 961,7	130 899,0
1986	12 117 409,5	536 993,3	680 416,2

Źródło: Aneks III, tab. 1.

Dane zawarte w tabeli 4 należy wyjaśnić: dostawy dla gospodarki uspołecznionej dotyczą nie tylko samego sektora produkcyjnego, ale również dostaw dla uspołecznionego handlu. Wyjaśnienie to nie zmienia jednak ogólnej prawidłowości, gdyż dostawy do uspołecznionej sieci handlowej stanowią niewiele ponad 1/3 całości obrotów z gospodarką uspołecznioną /tabela 5/.

Powyzsze dane wyraźnie wskazują na fakt, że udział pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej, jako dostawców, kooperantów i podwykonawców przemysłu uspołecznionego, wzrasta nierównomiernie. Znaczenie tej współpracy jest zresztą większe, niżby to wynikało z samego wolumenu obrotów. Zaopatrzenie i kooperacja zawsze były słabą stroną gospodarki uspołecznionej. Reforma gospodarcza, w zwłaszcza samodzielność przedsiębiorstw rozzerwała więzi kooperacyjne oparte na przymusie administracyjnym. W tej sytuacji gospodarka nie uspołeczniona

wypełnia istotną lukę, a wszelkie zamachy na funkcjonowanie tej gospodarki muszą wywołać ujemne reperkusje dla przemysłu państwowego.

Tabela 5.

Kierunki tworzenia obrotów pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej z gospodarką uspołecznioną w roku 1986 /w %/

Działy gospodarki	Udział procentowy
handel	37,5 %
eksport	2,6 %
zaopatrzenie	15,2 %
usługi	45,3 %
w tym: usługi budowlane	33,7 %
Ogółem:	100,0 %

Źródło: Nie publikowane dane Departamentu Bilansów Gospodarki Narodowej GUS.

Jednak znacznie większe znaczenie niż dostawy dla przemysłu uspołecznionego ma działalność usługowa, zwłaszcza zaś budowlana. Usługi budowlane, świadczone przez gospodarkę nie uspołecznioną na rzecz sektora uspołecznionego, w dużej mierze koncentrują się na remontach obiektów niewielkich kubatury, takich jak szpitale, przychodnie zdrowia, szkoły, przedszkola itp. Ich znaczenie społeczne jest ogromne, zainteresowanie zaś ich remontami ze strony jednostek gospodarki uspołecznionej praktycznie żadne. Toteż likwidacja lub ograniczenie rozmiarów potencjału gospodarczego rzemiosła spowodowałyby lukę niemożliwą do wypełnienia przez sektor uspołeczniony. Zwrócić przy tym uwagę na fakt, że organy władzy i admini-

stracji lokalnej, jako gospodarza obiektów budowlanych, o których mowa, są szczególnie zainteresowane rozwojem tej specyficznej grupy usług.

Udział poszczególnych pionów pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w obrotach z ludnością i z sektorem uspołecznionym nie rozkłada się równomiernie i zmienia się w czasie. Bardzo wyraźne zmiany w tym zakresie występują w rzemiośle. Na 100,0 % obrotów pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w 1976 roku 46,7 % stanowiło zaspokajanie przez rzemiosło potrzeb ludności, 24,5 % zaś dostawy rzemiosła dla gospodarki uspołecznionej. Według oficjalnej sprawozdawczości na potrzeby ludności było więc kierowanych prawie dwa razy więcej towarów i usług rzemiosła niż na potrzeby gospodarki uspołecznionej.

W późniejszym okresie udział rzemiosła w tworzeniu obrotów z gospodarką uspołecznioną malał, aby w roku 1981 spaść do 18,1 %. Od roku 1982 zarysowała się powolna tendencja wzrostowa. W roku 1983 udział ten wynosił 19,7 %. Natomiast w latach 1984-1986 wzrost udziału rzemiosła w tworzeniu obrotów z gospodarką uspołecznioną wzrastał o 3-4 % rocznie, aby dojść do 30,0 % w roku 1986. "Ssanie" ze strony gospodarki uspołecznionej okazało się więc silniejsze niż "ssanie" rynkowe i mimo wszystkich niedogodności związanych z kontaktami z sektorem uspołecznionym /konieczność prowadzenia pełnej i rzetelnej dokumentacji finansowej, słabsza pozycja w sporach prawnych itp./ udział ten będzie prawdopodobnie w dalszym ciągu wzrastał.

Niemal cały wzrost zagranicznych przedsiębiorstw drobnej wytwórczości, jaki dokonał się w omawianym okresie, został skierowany na obroty z gospodarką uspołecznioną. Udział przedsiębiorstw zagranicznych w obrotach z ludnością w latach 1982-

1986 wahał się w granicach od 0,9 do 1,4 % osiągając maksimum w roku 1983 i od tego czasu systematycznie spadając. Natomiast udział przedsiębiorstw zagranicznych w tworzeniu obrotów z gospodarką uspołecznioną wynosił w roku 1981 - 1,7 %, w roku 1982 - 4,2 %, w roku 1983 - 8,1 %, w latach 1985-1986 zaś ustabilizował się na poziomie 11,7 - 11,8 %.

Odmienne niż w przedsiębiorstwach zagranicznych kształtowała się sytuacja w prywatnym transporcie. W roku 1976 jednostki prywatnego transportu tworzyły 2,8 % obrotów usługami na rzecz gospodarki uspołecznionej i 8,8 % usługami dla ludności, w roku 1981 analogicznie 1,6 % i 11,9 %. W roku 1986 - 1,8 % i 7,5 %. Udział obrotów z gospodarką uspołecznioną uzyskał maksimum w roku 1981 i od tego czasu dość równomiernie spadał. Jeżeli omawiana wcześniej sytuacja zaopatrzeniowa transportu nie ulegnie zmianie, trend ten prawdopodobnie utrzyma się w dalszym ciągu.

Handel nie uspołeczniony /a także rzemieślnicze domy towarowe/ zdecydowaną większość obrotów tworzył w kontaktach z ludnością. W okresie 1976-1986 udział handlu w tworzeniu obrotów wynikający ze sprzedaży dla ludności wahał się od 12,1 % /w roku 1986/ do 14,6 % /w roku 1983/. Analogiczny udział wynikający ze sprzedaży towarów gospodarce uspołecznionej wahał się od 0,2 % /lata 1981-1985/ do 0,4 % /w roku 1976/.

Mało znaczące, wobec znikomych rozmiarów pionu, są obroty placówek usługowych. Są one jednak interesujące ze względu na zachodzące zmiany. W całym okresie 1976-1986 udział tego pionu w tworzeniu obrotów, wynikający ze świadczenia usług sektorowi uspołecznionemu, był stały i wynosił w przybliżeniu 0,1 %. Systematycznie wzrastał natomiast udział wynikający ze świadczenia

usług ludności. W latach 1976-1982 wynosił on /w skali, w jakiej prowadzona była analiza statystyczna/ 0,0 %, w latach 1983-1984 wzrósł do 0,1 %, w latach 1985-1986 zaś wynosił już 0,2 %. Wzrost usług świadczonych przez jednostki działające na podstawie przepisów o wykonywaniu handlu i usług dotyczył więc przede wszystkim obrotów z ludnością. Ze względu na istniejące w Polsce zaniedbania w tym zakresie tendencję tę należy uznać za prawidłową. Można przypuszczać, że utrzyma się ona w najbliższym czasie.

Natomiast negatywnie należy ocenić sytuację w grupie rybaków morskich. Całość obrotów tworzyli oni w omawianym okresie dzięki dostawom dla handlu uspołecznionego. Jeżeli dodatkowo uwzględnimy fakt, że monopolistą w zakresie obrotu rybami była praktycznie w owym czasie Centrala Rybna, to otrzymamy w sumie obraz przymusowych kontaktów tej grupy producentów z co najmniej niezadowolającym aparatem dystrybucyjnym. Sytuacja ta powinna zostać zmieniona.

4. WNIOSKI WYPLYWAJĄCE Z ANALIZY ROZWOJU POZAROLNICZEJ GOSPODARKI NIE USPOŁECZNIONEJ W LATACH 1976-1986

Pozarolnicza gospodarka nie uspołeczniiona reprezentuje stosunkowo niewielki potencjał gospodarczy. W roku 1986 sektor ten dostarczył 4,4 % całej krajowej produkcji globalnej i 6,4 % produkcji czystej. Zatrudnienie w sektorze nie uspołecznionym wyniosło w roku 1986 1 mln 37 tys. osób.

Znaczenie sektora prywatnego nie wynika jednak z wielkości produkowanych dóbr i świadczonych usług, lecz z faktu, że pewne dobra i usługi najlepiej świadczone są przy małej skali wytwarzania. Braku drobnych, kilkusobowych jednostek gospodarczych

o dużym zaangażowaniu materialnym pracowników nie zastąpi zaden twór gospodarki uspołecznionej, nawet jeżeli zostanie podzielony na wiele wyodrębnionych terytorialnie punktów produkcyjnych lub usługowych. Duże jednostki /przedsiębiorstwa państwowe, spółdzielnie/ niechętnie zresztą dzielą swój potencjał na sieć małych punktów. Z tego punktu widzenia rozmiary sektora prywatnego należałoby uznać za zbyt małe w stosunku do potrzeb społeczeństwa.

Z punktu widzenia potrzeb społeczeństwa i gospodarki narodowej struktura rozmiarów jednostek organizacyjnych sektora prywatnego jest zdecydowanie niekorzystna ekonomicznie. Poza nielicznymi /na koniec roku 1986 było ich 677 - mniej niż w roku 1985/ przedsiębiorstwami z udziałem kapitału obcego, których przeciętna wielkość w roku 1986 zbliżyła się do stu zatrudnionych na jednostkę, średnie zatrudnienie w pozostałych jednostkach było bardzo małe. W rzemiośle wynosiło 2,3 osoby na zakład, w pozostałych pionach organizacyjnych / w tym handlu i gastronomii/ poniżej dwóch osób.

W gospodarce polskiej istnieje więc ogromna luka między sektorem uspołecznionym, w którym jednostki organizacyjne /przedsiębiorstwa państwowe, spółdzielnie/ zaczynają się praktycznie od kilkuset zatrudnionych /do wyjątków należą spółdzielnie o zatrudnieniu mniejszym niż 200 osób/, a małymi, kilkuosobowymi zakładnikami prywatnymi. Dla poprawnego funkcjonowania gospodarki luka ta powinna zostać wypełniona jak najszybciej.

W początkach lat osiemdziesiątych w lukę tę powoli wchodziły firmy polonijne. Od paru lat rozwój tych firm został zahamowany za pomocą przepisów prawnych /a także praktyki stoso-

wania tych przepisów/. Jeżeli jakieś ogólniejsze względy stały na przeszkodzie dalszemu rozwojowi przedsiębiorstw zagranicznych, to należałoby stworzyć warunki umożliwiające wypełnienie tej luki innym rodzajem organizacji z sektora społecznionego. Szczególnie dotyczy to jednostek o charakterze produkcyjnym, a więc np. powiększenia rozmiarów warsztatów rzemieślniczych. Być może środkiem zaradczym będzie w pewnym stopniu rozwój coraz popularniejszej w ostatnich latach formy - spółek akcyjnych i spółek z ograniczoną odpowiedzialnością, w tym spółek między sektorem społecznionym a kapitałem prywatnym.

W sektorze nie społecznionym największe znaczenie miało rzemiosło /w 1986 roku - 63,4 % obrotów omawianych pionów sektora prywatnego/, następnie firmy polonijne /12,7 % obrotów/, handel i gastronomia /łącznie 12,3 % obrotów/ oraz transport /9,4 % obrotów/. Niepokojącym zjawiskiem jest fakt, że transport prywatny ulegał stosunkowemu regresowi od roku 1981, handel od roku 1984, firmy polonijne od roku 1985. Oznaczało to przede wszystkim relatywnie gorsze zaspokojenie potrzeb ludności.

Szybki rozwój sektora prywatnego w latach 1976-1986 nastawiony był na zwiększenie dostaw dla sektora społecznionego w większym stopniu niż na bezpośrednie dostawy dla ludności. W roku 1976 całość sprzedaży dla ludności wynosiła 71,9 % obrotów omawianego sektora, w roku 1986 już tylko 55,8 %. Dla sektora społecznionego ten wzrost dostaw miał o tyle istotne znaczenie, że nastąpił w okresie, gdy w związku z reformą i wzrostem samodzielności przedsiębiorstw porwały się w gospodarce społecznionej więzi zaopatrzeniowo-kooperacyjne, wymuszane wcześniej w trybie formalnoprawnym. Szczególne znaczenie w zakresie kontaktów z sektorem społecznionym miało świadczenie usług remontowo-budowlanych.

Drobne jednostki pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej są organizmami znacznie odporniejszymi na niekorzystne wahania sytuacji gospodarczej i znacznie lepiej wykorzystującymi pomyślną koniunkturę. Dostosowanie to oznacza siłą rzeczy lepsze zaspokojenie potrzeb społecznych oraz lepsze wykorzystanie potencjału produkcyjnego. Dostosowanie to przejawiało się zarówno w ogólnych trendach rozwojowych gospodarki nie uspołecznionej /szybki wzrost udziału w dochodzie narodowym w czasie tak zwanego kryzysu/, jak i w szybszym od przeciętnego przyroście poszczególnych pionów sektora prywatnego /zwłaszcza handlu i gastronomii/ w szczególnie sprzyjających warunkach.

Większe zdolności przystosowawcze, większa szybkość i elastyczność reagowania są zresztą ogólnie znaną i powszechnie występującą cechą sektora drobnego. Oprócz lepszej motywacji i przesłanek natury technologicznej są jedną z podstawowych przyczyn, z powodu których narastająca koncentracja i centralizacja kapitału wytwórczego nie prowadzi w konsekwencji do likwidacji drobnej wytwórczości. Przeprowadzona analiza statystyczna wykazała jednak, że niezależnie od większej sprawności w pokonywaniu trudności gospodarczych sektor prywatny charakteryzuje się mniejszymi od sektora uspołecznionego możliwościami dostosowania się do zmian w obowiązujących przepisach formalnoprawnych.

Teza ta została potwierdzona zarówno w skali makro /całego sektora/, jak i mikro /w tym przypadku poszczególnych pionów/. W skali makro świadczy o tym fakt, że jedynym rokiem w badanym okresie, w którym udział sektora prywatnego w wytwarzaniu dochodu narodowego spadał, był rok stanu wojennego - 1982 /mimo wzrostu w tym roku liczby zarejestrowanych jednostek gos-

podarczych/. W skali mikro możliwe jest przytoczenie większej liczby przykładów dotyczących praktycznie wszystkich analizowanych pionów. Przykładami mogą być np. ograniczenia działalności założycielskiej przedsiębiorstw z udziałem kapitału obcego, zahamowanie rozwoju handlu na skutek zmian w przepisach fiskalnych lub zahamowanie rozwoju transportu na skutek wprowadzenia reglamentacji paliw i zmiany taryf celnych. Z tego względu wszelkie zmiany, tak w ogólnokrajowych, jak i regionalnych aktach prawnych, odnoszące się do pozarolniczej gospodarki nieuspołecznionej, powinny być przygotowywane bardzo starannie i wprowadzane w życie bardzo ostrożnie.

PODSTAWOWA LITERATURA

1. Drobna wytwórczość w gospodarce narodowej. Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Poznaniu. Seria I. Z. 135. Poznań 1985.
2. Drobna wytwórczość w PRL - stan aktualny i uwarunkowania rozwoju. Epoka. Warszawa 1983.
3. Drobna wytwórczość w PRL - warunki i mechanizmy rozwoju w latach 1986-1990. Epoka. Warszawa 1985.
4. Graszewicz H. - Sterowanie rozwojem rzemiosła w warunkach reformy gospodarczej. IRWiK. Warszawa 1984.
5. Szul R., Kirejczyk E. - Dilemmas of Economic Reform and Self-management in Poland. Economic Analysis and Workers' Management. No. 3/1987, s. 373-391.
6. Wybrane dane o drobnej wytwórczości. 1980-1983. GUS. Warszawa 1984.

IV. FUNKCJONOWANIE POZAROLNICZEJ GOSPODARKI NIE USPOŁECZNIONEJ

W LATACH 1976-1986 W PRZEKROJU WOJEWÓDZKIM

Edward Kirejczyk

1. PRZEGLĄD POTENCJAŁU I ROZWOJU POZAROLNICZEJ GOSPODARKI NIE USPOŁECZNIONEJ W LATACH 1976-1986 W POSZCZEGÓLNYCH WOJEWÓDZTWACH¹

Potencjał gospodarcza poszczególnych województw, a co za tym idzie potencjał pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w tych województwach był i jest zróżnicowany. Rozmiary pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej nie zawsze są jednak proporcjonalne do ogólnych możliwości gospodarczych województwa. Ponadto potencjał ten nie zmienia się w różny sposób wraz z upływem czasu. Jedną z przyczyn tego stanu rzeczy jest zmienna polityka władz i administracji lokalnej wobec sektora prywatnego. Analiza stanu istniejącego, zwłaszcza zaś zmian rozmiarów drobnej wytwórczości w czasie, pozwala więc w pewnym stopniu ocenić działalność władz wojewódzkich.

1.1. Województwo stołeczne warszawskie

Województwo stołeczne warszawskie zasługuje na szczególną uwagę w analizie pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej nie tylko ze względu na polityczno-administracyjną rangę Warszawy, ale przede wszystkim ze względu na rozmiary potencjału gos-

¹ Jako pierwsze - województwo warszawskie, następne w kolejności alfabetycznej.

podarczego pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w tym województwie. Mimo iż ani rozmiary i ludność województwa, ani ogólny potencjał gospodarczy stołecznego województwa nie są największe w Polsce, w ciągu całego badanego okresu województwo warszawskie zajmowało pierwszą pozycję, jeśli chodzi o rozmiary pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej.

W roku 1976 obroty całej pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej wyniosły 69 292,0 mln zł, z czego na województwo warszawskie przypadło 10 074,8 mln zł, czyli 14,5 % obrotów uzyskanych w całym kraju². W roku 1981 obroty całego kraju wyniosły 164 660,7 mln zł, województwa warszawskiego zaś 26 429,7 mln zł, co stanowiło 16,0 % obrotów krajowych. W latach następnych udział gospodarki nie uspołecznionej wzrastał nadal, osiągając w roku 1986 - 17,1 % /1 195 246,2 mln zł obrotów krajowych, 204 712,8 mln zł obrotów woj. warszawskiego/. Dla porównania, następne w kolejności województwo katowickie miało udział w wysokości 7,2 %.

Zmianom tym towarzyszyło zjawisko szybkiego przyrostu rozmiarów istniejących jednostek organizacyjnych. W roku 1976 średnie zatrudnienie w tych jednostkach w woj. warszawskim wynosiło 2,0 osoby. Był to wskaźnik niewiele większy od średniej krajowej /1,8 osoby na zakład/; Warszawę pod tym względem wyprzedzały trzy województwa: poznańskie, śląskie, wrocławskie /wszystkie średnio po 2,1 osoby na zakład/. W roku 1986 średnia liczba pracujących w jednostkach gospodarki nie uspołecznionej w woj. warszawskim wynosiła 2,7 osoby. Było to znacznie więcej od średniej krajowej /2,1 osoby/; województwo zajmowało pod tym względem

² Wszystkie dane liczbowe na podstawie opracowania statystycznego przygotowanego w ramach niniejszych badań zawarto w Aneksie.

pierwsze miejsce w kraju, wyprzedzając następne w kolejności województwo skierniewickie aż o 0,2 osoby.

Wydaźność pracy w sektorze nie uspołecznionym woj. warszawskiego w całym omawianym okresie należała do najwyższych, rosnąc szybciej od średniej krajowej. W roku 1976 wydaźność w województwie warszawskim wynosiła 201,0 tys. zł rocznie na pracującego, wobec średniej krajowej 150,5 tys. zł; województwo zajmowało pod tym względem drugie miejsce w kraju. W roku 1986 wydaźność w województwie wynosiła 1531,9 tys. zł, wobec średniej krajowej 1152,9 tys. zł; województwo zajmowało pod tym względem trzecie miejsce w kraju.

Jeżeli chodzi o piony pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej, to woj. warszawskie w całym analizowanym okresie przodkowało w dziedzinie rzemiosła, przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego i transportu. Istniały natomiast województwa, w których większe obroty miał nie uspołeczniony handel i gastronomia oraz rzemieślnicze domy towarowe.

Podsumowując charakterystykę woj. stołecznego należy stwierdzić, że jest to województwo o najsilniejszym sektorze nie uspołecznionym, największej średniej wielkości zakładu nie uspołecznionego i posiadające jedną z najwyższych wydaźności pracy. Udział tego województwa w obrotach gospodarki nie uspołecznionej w całym omawianym okresie szybko wzrastał i wiele wskazuje na to, że będzie wzrastał w dalszym ciągu. W ostatnim okresie województwo to jest ośrodkiem intensywnej działalności założycielskiej spółek z ograniczoną odpowiedzialnością.

1.2. Województwo białskopodlaskie

W momencie utworzenia województwo to było przedostatnim, jeśli chodzi o potencjał pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej. W roku 1976 obroty w tym województwie wyniosły 229,1 mln zł, co stanowiło 0,3 % obrotów krajowych. W roku 1986 obroty te wyniosły 5695,6 mln zł, co stanowi 0,5 % obrotów krajowych. Mimo dynamicznego rozwoju, wyrażającego się wzrostem o ponad połowę udziału w obrotach całej gospodarki nie uspołecznionej, zajmowało ono w roku 1986 nadal przedostatnie miejsce na liście krajowej.

Przeciętna liczba zatrudnionych w jednostce organizacyjnej gospodarki nie uspołecznionej w roku 1986 wynosiła 1,4 osoby /również przedostatnie miejsce w kraju/. Oznaczało to spadek w porównaniu z rokiem 1976, w którym średnie zatrudnienie w jednostce organizacyjnej wynosiło 1,8 osoby. Ogromną dynamiką odznaczał się natomiast przyrost wydajności pracy. W roku 1976 województwo białskopodlaskie było jedynym województwem o średniej wydajności poniżej 100 tys. zł rocznie na pracującego /94,3 tys. zł/. W roku 1986 średnia wydajność wynosiła 1224 tys. zł na zatrudnionego i była większa od średniej krajowej / 1152,9 tys. zł/. Rozwój drobnej wytwórczości w tym województwie był więc nie tylko nadrabianiem zaległości ilościowych, lecz wiązał się również ze wzrostem efektywności metod gospodarowania.

Podsumowując ogólnie sytuację woj. białskopodlaskiego można więc stwierdzić, że jest to województwo o bardzo słabym potencjale sektora prywatnego, w którym zaległości rozwojowe są intensywnie nadrabiane zarówno w sensie ilościowym, jak i jakościowym.

1.3. Województwo białostockie

Udział pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej województwa białostockiego w całości obrotów sektora prywatnego w Polsce w roku 1976 wynosił 1,4 % /obroty w liczbach bezwzględnych 932,7 mln zł/, w roku 1981 również 1,4 % / 2254,6 mln zł, a w 1986 - 1,3 % /15 463,9 mln zł/.

Przeciętne rozmiary jednostki organizacyjnej w ciągu całego omawianego okresu powoli rosły, pozostając jednak cały czas mniejsze od średniej krajowej. W roku 1976 przeciętna liczba pracujących wyniosła 1,4 osoby na zakład /średnia krajowa 1,8/, w roku 1981 - 1,5 /średnia krajowa jak w roku 1976/ w roku 1986 - 1,7 /średnia krajowa 2,1/. Poniżej średniej pozostawała też przez cały czas wydajność pracy, wynosząca w roku 1976 - 124,5 tys. zł na zatrudnionego /średnia krajowa 150,5 tys. zł/, w roku 1981 - 218,6 tys. zł /średnia krajowa 251,2 tys. zł/, w roku 1986 - 971,5 tys. zł /średnia krajowa 1152,9 tys. zł/.

W sumie jest to województwo o słabym potencjale i efektywności gospodarowania sektora prywatnego, wykazujące w tej dziedzinie nieco wolniejszy rozwój od przeciętnej krajowej i tym samym odstające coraz bardziej od województw o silniej rozwiniętym sektorze prywatnym.

1.4. Województwo bielskie

Województwo bielskie było typowym przykładem wpływu polityki władz wojewódzkich na rozwój pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej. W latach 1976-1981 znaczenie pozarolniczej gospodarki w woj. bielskim wzrastało znacznie szybciej niż przeciętnie w kraju. W roku 1976 obroty sektora nie uspołecznione-

go w tym województwie wyniosły 1840,6 mln zł, co stanowiło 2,7 % obrotów krajowych. W roku 1981 obroty te wyniosły 5273,7 mln zł, co stanowiło 3,2 % obrotów krajowych. Od roku 1982 udział obrotów zaczął maleć, początkowo powoli /w roku 1981 - 3,14 % obrotów krajowych, w roku 1982 - 3,10 %/, później szybciej, spadając w roku 1986 do zaledwie 2,4 % obrotów krajowych /28 661,5 mln zł/.

Zmiana polityki władz jeszcze wyraźniej niż w spadku udziału obrotów gospodarki nie uspołecznionej województwa w całości obrotów krajowych przejawiała się w działalności założycielskiej przedsiębiorstw z udziałem kapitału obcego. Od roku 1982 zaprzestano wydawania zezwoleń na otwieranie takich przedsiębiorstw.

W okresie 1976-1981 wzmocniła się także siła ekonomiczna istniejących jednostek. W roku 1976 średnie zatrudnienie na jednostkę było niższe od przeciętnego krajowego i wynosiło 1,6 osoby /średnie krajowe 1,8 osoby/. W roku 1981 wynosiło ono 1,9 i wyprzedzało średnie krajowe wynoszące 1,8 osoby. W całym późniejszym okresie średnie zatrudnienie na jednostkę nieznacznie wyprzedzało średnie krajowe /w roku 1986 krajowe 2,1 osoby, województwa bielskiego 2,2 osoby/.

Najwyraźniej niekorzystne tendencje przejawili się w dziedzinie wydajności pracy. W roku 1976 wydajność pracy na jednego zatrudnionego w województwie bielskim była nieco wyższa od średniej w sektorze prywatnym w całym kraju i wynosiła 153,3 tys. zł /krajowa 150,5 tys. zł/. Wydajność pracy w woj. bielskim stanowiła więc 1,02 średniej krajowej. W roku 1981 proporcje te zmieniły się na korzyść woj. bielskiego: średnia krajowa 251,2 tys. zł, w woj. bielskim 278,0 tys. zł. Wydajność w woje-

wództwie bielskim stanowiła więc 1,11 wydajności krajowej. W roku 1986 wydajność w województwie bielskim stanowiła zaledwie 0,84 średniej krajowej /kraj 1152,9 tys. zł, woj. bielskie 972,8 tys. zł/. Być może dane te po części wynikły z ukrywania części obrotów przez jednostki, wobec niezyczliwej polityki władz, tym niemniej spadek ten był o wiele za duży, by mógł być całkowicie wytłumaczony pominięciem części obrotów w ewidencji.

W sumie województwo bielskie, o dużym potencjale przemysłu uspołecznionego, może być przykładem negatywnych efektów polityki władz wojewódzkich i administracji terenowej. Zmiana tej polityki powinna doprowadzić do ponownego przyspieszenia rozwoju pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w tym województwie.

1.5. Województwo bydgoskie

Podobnie jak w województwie bielskim, w województwie bydgoskim rozwój drobnej wytwórczości przebiegał również wyraźnymi falami. W latach 1976-1981 rozwój sektora nie uspołecznionego przebiegał w sposób niemal identyczny z przeciętnym rozwojem w kraju. W roku 1976 obroty w województwie stanowiły 2,7 % obrotów krajowych / 1833,1 mln zł/, w roku 1981 nieco ponad 2,6 % /4 334,6 mln zł/. Natomiast w roku 1986 stanowiły one aż 3,2 % całych obrotów krajowych /38 669,1 mln zł/.

Przeciętna liczba zatrudnionych w zakładzie przez cały ten okres /z wyjątkiem roku 1983, w którym średnia krajowa wyniosła 1,9 osoby na zakład, a średnia wojewódzka 1,8 osoby/ była w zasadzie identyczna ze średnią krajową. Również liczba zarejestrowanych jednostek przyrastała w sposób równomierny.

Pewne różnice, w porównaniu ze stanem krajowym, zarejestrowano jedynie w wydajności pracy. W roku 1976 wydajność w woj. bydgoskim była - z dokładnością do stu złotych - równa średniej wydajności krajowej /woj. bydgoskie 150,6 tys. zł, kraj - 150,5 tys. zł/. W roku 1981 wydajność w województwie stanowiła 0,96 wydajności krajowej /woj. bydgoskie 241,6 tys. zł, kraj - 251,2 tys. zł/. W roku 1986 wydajność pracy w województwie stanowiła 1,10 wydajności krajowej /woj. bydgoskie 1266,9 tys. zł na osobę, kraj - 1152 tys. zł na osobę/.

Bydgoskie można więc określić jako województwo, w którym w latach 1976-1981 pozarolnicza gospodarka nie uspołeczniona rozwijała się w sposób zrównoważony, niemal identyczny jak w całym kraju, po roku 1982 zaś jej ilościowy i jakościowy rozwój uległ znacznemu przyspieszeniu.

1.6. Województwo chełmskie

Województwo chełmskie, małe, o słabym potencjale gospodarczym w ogóle, miało w całym badanym okresie najniższy w kraju potencjał pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej. W roku 1976 obroty sektora nie uspołecznionego wyniosły 185,7 mln zł /0,27 % obrotów krajowych/, w roku 1981 - 481,2 mln zł /0,29 % obrotów krajowych/, w roku 1986 - 4098,6 mln zł /0,34 % obrotów krajowych/. Udział województwa w ogólnokrajowym potencjale pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w latach 1976-1981 pozostawał prawie niezmienny, w latach późniejszych zaś wzrastał, jednak znacznie wolniej niż np. w woj. białkopodlaskim, przedostatnim na liście krajowej.

Również najniższa była w woj. chełmskim - w ciągu całego omawianego okresu - liczba jednostek ekonomicznych /na koniec

roku 1976 - 1351, roku 1981 - 1839 i roku 1986 - 2276/.

W tym okresie w województwie nie funkcjonował ani jeden rzemieślniczy dom towarowy, ani przedsiębiorstwo zagraniczne /w całym kraju były tylko dwa województwa bez firm polonijnych/. Średnia wielkość zakładu należała do najniższych w kraju /obok woj. zamojskiego/. Również wydajność pracy w roku 1976 należała do najniższych w kraju /103,7 tys. zł na jednego pracującego/, a w roku 1986 była najniższa /858,1 tys. zł/.

Ogólnie należy stwierdzić, że województwo chełmskie jest najsłabsze jeżeli chodzi o potencjał jednostek pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej i nie występują w nim tendencje pozwalające przypuszczać, że ten stan rzeczy może ulec zmianie.

1.7. Województwo ciechanowskie

Obroty pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w woj. ciechanowskim w roku 1976 wyniosły 571,8 mln zł, co stanowiło 0,83 % całych obrotów krajowych. W roku 1981 obroty te wzrosły do 1406,4 mln zł /0,85 % obrotów krajowych/. W roku 1986 wyniosły one 13 541,1 mln zł /1,13 %/.

Wzrost ten wynikał jednak w dużym stopniu ze wzrostu obrotów jednostek już istniejących. Wskaźnik wzrostu liczby jednostek w woj. ciechanowskim w latach 1976-1986 wynosił 1,68 wobec ogólnokrajowego wskaźnika 1,96. W związku z tym średnia liczba zatrudnionych, która w roku 1976 wynosiła 1,4 i znacznie odbiegała od średniej krajowej /1,8/, w roku 1986 wzrosła do 1,9 i zbliżyła się do średniej krajowej /2,1/. Podobnie wydajność pracy, która w roku 1976 była niższa od średniej krajowej /124,5 tys. zł na 1 osobę, przy krajowej 150,5 tys. zł/, w roku 1986 znacznie ją przewyższała /woj. ciechanowskie 1459,0 tys. zł na osobę, kraj - 1152,9 tys. zł/.

Województwo ciechanowskie było więc przykładem województwa, które do roku 1981 rozwijało się w tempie zbliżonym do reszty kraju, a po roku 1982 w tempie szybszym od przeciętnej krajowej. Godny uwagi jest fakt, że rozwój ten w dużym stopniu dokonywał się dzięki wzrostowi siły ekonomicznej i efektywności gospodarowania jednostek już istniejących.

1.8. Województwo częstochowskie

Województwo częstochowskie daje równie wyraźny, jak bielskie obraz zmian w trendach rozwojowych i - jak można przypuszczać na podstawie badań statystycznych - w tendencjach sterowania pozarolniczą gospodarką nie uspołecznioną. W roku 1976 obroty w tym województwie wynosiły 1660,2 mln zł i stanowiły 2,4 % obrotów krajowych. W roku 1981 obroty te wносиły 4557,8 /2,8 % obrotów krajowych/. W roku 1986 obroty w wysokości 21 281,0 mln zł stanowiły już niecałe 1,8 % obrotów krajowych. W województwie częstochowskim nie funkcjonował ani jeden rzemieślniczy dom towarowy. Znikoma, w porównaniu z liczbą ludności i potencjałem ekonomicznym województwa, była też liczba przedsiębiorstw zagranicznych: w roku 1981 było tylko jedno, w roku 1986 trzy takie przedsiębiorstwa. W sumie analiza statystyczna ukazuje obraz typowy dla województw, w których organa władzy i administracji nie sprzyjają rozwojowi pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej.

Przeciętne zatrudnienie w zarejestrowanych jednostkach w roku 1976 było identyczne jak krajowe /1,8 osoby/, w roku 1981 nieco wyższe od krajowego /częstochowskie 1,9 osoby, kraj 1,8 osoby/, a w roku 1986 niższe od średniego krajowego /częstochowskie 2,0, kraj 2,1/. Wydajność pracy na jednego zatrud-

nionego w roku 1976 wynosiła 144,7 tys. zł i stanowiła 0,96 średniej wydajności krajowej, w roku 1981 wynosiła 262,7 tys. zł, co stanowiło 1,05 średniej krajowej. W roku 1986 wydajność pracy na jednego zatrudnionego wynosiła 884,4 tys. zł i stanowiła zaledwie 0,77 średniej krajowej. W odniesieniu do wielkości zakładów i wydajności pracy zarysowały się więc tendencje podobne jak w obrotach ogółem, przy czym ruchy wydajności pracy były udziałowo znacznie większe od ruchów obrotów ogółem.

Województwo częstochowskie stanowi doskonały przykład województwa, w którym do roku 1981 pozarolnicza gospodarka nie uspołeczniona rozwijała się dynamicznie, zaś w okresie późniejszym rozwój ten został zahamowany. Można przypuszczać, że tak istotne zmiany spowodowane były, przynajmniej częściowo, zmianami polityki władz i administracji województwa względem sektora prywatnego.

1.9. Województwo elbląskie

Udział obrotów pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej województwa elbląskiego w ciągu całego omawianego okresu stanowił ok. jednego procenta całych krajowych obrotów tego sektora. W roku 1976 obroty te wniosły 664,8 mln zł /1,0% obrotów krajowych/, w roku 1981 - 1463,6 mln zł /0,9 %/ i w roku 1986 - 12 644,3 mln zł /1,1 % obrotów krajowych/.

Liczba zarejestrowanych jednostek była w całym tym okresie znacznie wyższa niżby to wynikało z udziału obrotów województwa w obrotach krajowych. W roku 1976 w woj. elbląskim zarejestrowanych było 2,19 % wszystkich funkcjonujących w kraju jednostek prywatnej drobnej wytwórczości, w roku 1986 zaś nawet 2,44 %. To zjawisko spowodowane było przede wszystkim turys-

tycznym charakterem województwa nadmorskiego. Duża liczba ujętych w statystyce jednostek miała zresztą charakter sezonowy /ze względu na ulgi finansowe i prostszy tryb uzyskiwania zezwoleń organów administracji w takim przypadku/.

Przeciętna liczba pracujących w zakładzie była przez cały ten okres równa lub nieznacznie niższą od średniej krajowej. Wydajność pracy w całym okresie była niższa od średniej krajowej, w roku 1976 wynosiła 134,7 tys. zł /89,5 % wydajności krajowej/, w roku 1986 - 1048,1 tys. zł /90,9 % wydajności krajowej/. Stosunkowo mała wydajność pracy była jednak w pełni uzasadniona sezonowym charakterem części jednostek.

Cechy charakterystyczne sektora prywatnego w woj. ełbląskim wynikały więc w dużej mierze z charakteru województwa o sezonowej turystyce, jego rozwój w badanym okresie przebiegał zaś w sposób niemal identyczny jak przeciętnie w kraju.

1.10. Województwo gdańskie

W całym omawianym okresie województwo gdańskie było czwartym województwem w kraju /po stołecznym warszawskim, katowickim i poznańskim/ jeżeli chodzi o potencjał pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej. Udział procentowy obrotów województwa gdańskiego w całości krajowych obrotów pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w tym okresie powoli, lecz systematycznie spadał. W roku 1976 obroty te wyniosły 3180,5 mln zł, co stanowiło 4,6 % całych obrotów krajowych. W roku 1981 wzrosły one do 7346,0 mln zł, co stanowiło 4,5 % obrotów krajowych. W roku 1986 wyniosły one 50 500,2 mln zł, było to jednak tylko 4,2 % obrotów krajowych.

W ciągu całego omawianego okresu stosunkowo silniej, niż przeciętnie w kraju, rozwijał się w województwie gdańskim prywatny handel i gastronomia. W roku 1976 handel i gastronomia stanowiły 5,7 % krajowego handlu i gastronomii, w roku 1986 - 5,1 %. Szybciej niż przeciętnie w kraju rozwijał się w województwie prywatny transport, a zwłaszcza firmy polonijne. W roku 1976 nie było w województwie gdańskim przedsiębiorstw zagranicznych, w roku 1981 ich obroty stanowiły już 1,05 % obrotów krajowych, a w 1986 - 2,7 %.

Przeciętna liczba zatrudnionych przypadająca na jeden zakład w roku 1976 wynosiła 2,0 osoby i była większa od przeciętnej krajowej /1,8 osoby/, w następnych latach coraz mniej różniła się od średniej krajowej, aby w roku 1986 zrównać się z nią /2,1 osoby/. Wydajność pracy w analizowanym okresie kształtowała się w granicach średniej krajowej.

W sumie województwo gdańskie charakteryzowało się bardzo dużym potencjałem pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej, wielkością zakładów i wydajnością pracy zbliżonymi do średniej krajowej. Niewielki spadek udziału w całości obrotów sektora nie uspołecznionego w kraju można wytłumaczyć zjawiskiem odrabiania dystansu przez inne województwa, o mniej rozwiniętej pozarolniczej gospodarce nie uspołecznionej.

1.11. Województwo gorzowskie

Udział obrotów pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej z województwa gorzowskiego w całości obrotów krajowych tego sektora, w całym badanym okresie, oscylował wokół jednego procenta. W roku 1976 obroty te wyniosły 716,3 mln zł /1,03 % obrotów krajowych/, w roku 1981 - 1515,5 mln zł /0,92 %/, a

w roku 1986 - 12 790,3 mln zł /1,07 % obrotów krajowych/. Druga połowa badanego okresu była więc dla sektora prywatnego w woj. gorzowskim korzystniejsza od pierwszej.

Przeciętne zatrudnienie na jeden zakład było w całym analizowanym okresie znacznie niższe od średniej krajowej / w roku 1976 wynosiło 1,7 osoby na jednostkę organizacyjną, w roku 1986 - 1,9 osoby/. Wydajność pracy na jednego zatrudnionego w roku 1976 była wyższa od średniej krajowej /163,5 tys. zł/, w okresie 1981-1986 zaś niższa od średniej krajowej, przy czym w latach 1983-1985 różnice zbliżały się do 20 % /np. w roku 1983 przeciętna wydajność krajowa wynosiła 585,5 tys. zł, a przeciętna wojewódzka 588,1 tys. zł, co stanowi 80,1 % wydajności krajowej/. Niemal nie funkcjonowały w tym województwie rzemieślnicze domy towarowe i przedsiębiorstwa zagraniczne.

Ogólnie było to więc województwo rozwijające się w sposób zbliżony do średniej krajowej, ale przede wszystkim przy wykorzystaniu czynników ekstensywnych.

1.12. Województwo jeleniogórskie

Województwo jeleniogórskie reprezentuje dość duży potencjał pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej. W roku 1976 udział obrotów sektora prywatnego tego województwa wynosił 1,79 % obrotów krajowych /1241,6 tys. zł/. W roku 1981 udział ten spadł do 1,51 % /2483,6 mln zł/, a w roku 1986 do 1,44 %. Udział województwa w obrotach pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej malał więc w sposób systematyczny i stosunkowo szybki.

Przeciętne zatrudnienie w jednostce organizacyjnej było prawie stałe i w roku 1976 wynosiło 1,9 osoby na zakład /0,1

osoby więcej od średniej krajowej/, zaś w roku 1986 - 2,0 osoby na zakład /0,1 mniej od średniej krajowej/. Wydajność pracy w roku 1976 była znacznie wyższa od średniej krajowej /195,7 tys. zł na osobę, wobec przeciętnej 150,5 tys. zł/, w roku 1981 również wyższa /województwo 320,0 tys. zł, kraj 251,2 tys. zł, w roku 1986 wydajność ta była już niemal równa krajowej /województwo 1178,4 tys. zł, kraj 1152,5 tys. zł na osobę/. Było to efektem bardzo szybkiego przyrostu liczby małych jednostek handlowych i gastronomicznych /w roku 1976 było ich 272 272, w roku 1986 - 705/, a także /ewenement w skali kraju/ transportowych /w roku 1976 było ich 830, a w roku 1986 - 1947/. Zjawisko to było uzasadnione po części turystycznym charakterem województwa.

Całkowity udział obrotów sektora prywatnego w obrotach krajowej pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej systematycznie spadał, tendencje rozwojowe zaś dotyczyły przede wszystkim małych jednostek handlowych, gastronomicznych i transportowych.

1.13. Województwo kaliskie

W rozwoju sektora prywatnego w województwie kaliskim można wyraźnie wyodrębnić dwie fazy: od roku 1976 do roku 1981 i od 1982 do chwili obecnej. W latach 1976-1981 obroty pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w tym województwie rosły szybko. W roku 1976 wynosiły 1178,6 mln zł i stanowiły 1,70 % obrotów krajowych. W roku 1981 wyniosły 2483,6 mln zł i stanowiły 1,94 % obrotów krajowych. Rok 1982 przyniósł obroty w wysokości 5 932,6 mln zł, czyli już tylko 1,84 % obrotów krajowych. W roku 1986 obroty województwa kaliskiego wy-

niosły 17 997,8 mln zł, co stanowiło 1,51 % obrotów krajowych.

Wydaźność pracy w całym omawianym okresie była niższa od średniej krajowej. Przeciętna liczba pracujących w zakładzie, która w roku 1976 była wyższa od średniej krajowej, od roku 1982 spadła poniżej średniej. Na typowy obraz województwa, którego władze były przeciwne rozwojowi pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej, złożył się także całkowity brak rzemieślniczych domów towarowych oraz likwidacja wszystkich /tzn. dwóch/ przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego.

W stosunku do województwa kaliskiego można więc - na podstawie wyników badań statystycznych - postawić hipotezę, że wśród przyczyn zahamowania rozwoju sektora prywatnego po roku 1981 była prawdopodobnie zmiana polityki władz i administracji lokalnej.

1.14. Województwo katowickie

Województwo katowickie, mimo że jest województwem o największym potencjale ludnościowym i gospodarczym, w ciągu całego omawianego okresu było drugim w kraju /po stołecznym warszawskim/ co do potencjału pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej. Udział woj. katowickiego w obrotach pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w latach 1976-1981 wzrósł z 8,8 % do 9,1 % /w liczbach bezwzględnych z 6100,2 mln zł do 14 944,3 mln zł/. W roku 1982 udział ten gwałtownie zmalał do 26 018,7 mln zł, czyli do 8,0 %. W następnych latach powoli malał, spadając w roku 1986 do 7,2 % /85 603,0 mln zł/.

Województwo katowickie było w omawianym okresie drugie pod względem liczby zarejestrowanych jednostek gospodarczych. Okresami przodowało jednak pod względem liczby funkcjonujących rze-

mieślniczych domów towarowych i jednostek transportowych. Przeciętna liczby zatrudnionych w zakładzie była cały czas wyższa od średniej krajowej i wynosiła w roku 1976 - 2,0 osoby /kraj 1,8/, a w roku 1986 - 2,3 osoby /kraj 2,1/. Wydajność pracy na jednego zatrudnionego w roku 1976 bardzo nieznacznie wyprzedzała średnią krajową /województwo 152,9 tys. zł, kraj 150,5 tys. zł/. W roku 1986 wydajność ta stanowiła 84,1 % średniej krajowej /województwo 970,0 tys. zł, kraj 1152,9 tys. zł/.

W sumie jest to województwo o ogromnym potencjale, w którym rozwój ilościowy i jakościowy sektora prywatnego został od roku 1982 zahamowany. Należy przypuszczać, że odpowiednia polityka władz mogłaby rozwój ten przyspieszyć.

1.15. Województwo kieleckie

Województwo kieleckie reprezentuje stosunkowo duży potencjał pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej. W rozwoju sektora prywatnego w analizowanym okresie można wyróżnić dwie fazy. W latach 1976-1984 udział woj. kieleckiego w ogólnokrajowych obrotach pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej systematycznie malał. W roku 1976 obroty w wysokości 1689,0 mln zł stanowiły 2,44% obrotów krajowych, w roku 1984 - 12 514,7 mln zł, czyli tylko 1,91 %, a w dwóch następnych latach obroty te wzrosły do około 2 % obrotów krajowych. Skok w obrotach w latach 1984-1985 został dokonany w zasadzie dzięki lepszemu wykorzystaniu istniejącego potencjału. W latach 1984-1986 liczba jednostek organizacyjnych zwiększyła się z 11 161 do 11 705, czyli o niecałe 5 %. Wzrosła także, chociaż nieznacznie, średnia liczba zatrudnionych w zakładzie, a przede wszystkim wydajność pracy.

W sumie w badanym okresie w kieleckim przeważały tendencje hamujące rozwój pozarolniczego sektora prywatnego, a pewien wzrost udało się uzyskać dzięki wzrostowi efektywności gospodarowania w kilku ostatnich latach.

1.16. Województwo konińskie

Województwo konińskie cechuje stosunkowo mały potencjał pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej. W roku 1976 obroty sektora prywatnego w tym województwie wyniosły 483,1 mln zł /0,7 % obrotów krajowych/, w roku 1981 wzrosły do 963,9 mln zł /co stanowiło 0,6 % obrotów krajowych/, w roku 1986 do 9062,6 mln zł /czyli niecałe 0,8 %/.

Wydażność na jednego pracującego w roku 1976 była znacznie niższa od średniej krajowej /kraj 150,5 tys. zł, województwo 112,1/, w roku 1986 nieomal zrównała się ze średnią krajową /kraj 1152,9 tys. zł, województwo 1131,6 tys. zł/. Przeciętna liczba pracujących w roku 1976 wynosiła 1,6 osoby, w latach 1981-1986 wzrosła do 1,7 osoby, ale cały czas była poniżej średniej krajowej, przy czym różnica ciągle powiększała się.

Województwo konińskie charakteryzuje się więc dość ustabilizowanym potencjałem pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej, w którym małe rozmiary zakładów kompensowane były szybkim wzrostem wydażności pracy.

1.17. Województwo koszalińskie

Obroty pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej woj. koszalińskiego w roku 1976 wyniosły 910,1 mln zł /1,31 % obrotów krajowych/, w roku 1981 - 2294 mln zł /1,39 % obrotów krajowych/, a w roku 1986 - 14 457,6 mln zł /1,21 % obrotów krajo-

wych/. Przeciętne zatrudnienie w jednostce organizacyjnej kształtowało się w granicach średniej krajowej. Średnia wydajność pracy spadła z 90 % wydajności krajowej w roku 1976 do 80 % w roku 1986.

W sumie jest to województwo o przeciętnym potencjale, nieco wolniejszym /zwłaszcza w ostatnich latach/ od przeciętnego tempie rozwoju i niskim poziomie wydajności pracy w sektorze nie uspołecznionym.

1.18, Województwo miejskie krakowskie

Województwo to należało w badanym okresie do województw o największym potencjale pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej. W latach 1976-1981 zajmowało ono pod tym względem piąte miejsce w kraju /za województwami: stołecznym warszawskim, katowickim, poznańskim i gdańskim/, w latach 1982-1986 zaś szóste miejsce /zostało wyprzedzone jeszcze przez woj. miejskie łódzkie/. W roku 1976 obroty sektora prywatnego w tym województwie wyniosły 2639,7 mln zł /3,8 % obrotów krajowych/, w roku 1981 - 6589,4 mln zł /4,0 %/, a w roku 1986 - 42 809,9 mln zł /3,6 % obrotów krajowych/. Wyprzedzenie przez województwo łódzkie było spowodowane m.in. zahamowaniem dynamiki rozwoju sektora prywatnego w województwie krakowskim.

Przeciętna wielkość jednostki organizacyjnej w województwie krakowskim w całym omawianym okresie była większa od średniej krajowej, jednak przewaga ta stopniowo malała. Wydajność pracy w latach 1976-1985 była nieznacznie wyższą od krajowej, w roku 1986 spadła poniżej krajowej.

W województwie stosunkowo najsilniej rozwinięty był prywatny transport /w roku 1976 - 5,1 % obrotów krajowego prywatnego

transportu, w roku 1986 - 6,1 %/, a także prywatny handel i usługi. W latach siedemdziesiątych znacznie szybciej niż przeciętnie w kraju powstawały tu przedsiębiorstwa zagraniczne. Tempo ich rozwoju uległo jednak później zahamowaniu i obecnie ich liczba maleje, a udział ich obrotów w całości obrotów firm polonijnych zbliża się do udziału krakowskiego sektora prywatnego w całości krajowej gospodarki nie uspołecznionej.

Województwo miejskie krakowskie stanowi więc jeszcze jeden przykład województwa, w którym po roku 1982 rozwój pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej stał się stosunkowo wolniejszy.

1.19. Województwo krośnieńskie

Województwo krośnieńskie odznacza się słabym potencjałem ludnościowym i gospodarczym zarówno w odniesieniu do gospodarki uspołecznionej, jak i nie uspołecznionej. Wielkość obrotów pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w roku 1976 wynosiła 437,8 mln zł, w roku 1981 - 1051,6 mln zł, w roku 1986 - 12 204,7 mln zł. Stanowiło to w roku 1976 i 1981 - 0,6 % obrotów krajowych, a w roku 1986 1,0 % obrotów pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej.

Średnia wielkość zatrudnienia była przez cały czas mniejsza od średniej krajowej /w roku 1976 - 1,4 osoby, a w roku 1986 - 1,6 osoby na zakład/ i rosła wolniej niż przeciętnie w kraju /1976 - 1,8 osoby, 1986 - 2,1 osoby na jednostkę/. Wzrost dokonał się dzięki zwiększeniu liczby istniejących jednostek organizacyjnych, a przede wszystkim dzięki wzrostowi wydajności pracy. W roku 1976 wydajność pracy w woj. krośnieńskim wyniosła 108,2 tys. zł na jednego zatrudnionego /0,72 przeciętnej wydaj-

ności krajowej/, a w roku 1985 - 850,8 tys. zł /0,92 średniej krajowej/.

Krośniewskie w badanym okresie było więc województwem o słabym wyjściowym potencjale sektora prywatnego, odrabiającym straty w tym zakresie w stosunku do reszty kraju dopiero w latach osiemdziesiątych. Tempo rozwoju sektora prywatnego było jednak w latach osiemdziesiątych wyjątkowo szybkie.

1.20. Województwo legnickie

Udział pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej tego województwa w roku 1976 wynosił 1,0 % krajowych obrotów sektora prywatnego /w liczbach bezwzględnych 723,6 mln zł/, w roku 1981 również 1,0 % / 1664,9 mln zł/, w roku 1986 zaś 0,9 % obrotów krajowych /11 102,3 mln zł/. Rozwój sektora nie uspołecznionego następował więc w ostatnich latach nieco wolniej, niż to miało miejsce w całym kraju.

Średnia wielkość zakładu /mierzona liczbą zatrudnionych/ nie odbiegała w omawianym okresie w znaczący sposób od średniej krajowej. Natomiast wydajność pracy, która w roku 1976 była nieco wyższa od średniej krajowej /kraj 150,5 tys. zł, województwo 154,6 tys. zł/, w latach 1981-1986 spadła ok. 10 % poniżej średniej.

Legnickie stanowi więc jeszcze jeden przykład województwa, w którym przeciętny - przed rokiem 1981 - rozwój sektora prywatnego został w późniejszym okresie nieznacznie zahamowany.

1.21. Województwo leszczyńskie

Udział województwa leszczyńskiego w ogólnokrajowych obrotach pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej, który w ro-

ku 1976 wynosił 0,93 %, w latach osiemdziesiątych ustabilizował się na poziomie nieco poniżej 0,8 % /np. rok 1981 - 0,78 % rok 1986 - 0,79 %/. W liczbach bezwzględnych wynosiło to: w roku 1976 - 644,1 mln zł, w roku 1981 - 1277,1 mln zł, w roku 1986 - 9488,3 mln zł. Przeciętne zatrudnienie, które w roku 1976 było równe średniemu krajowemu, w latach osiemdziesiątych spadło poniżej średniej krajowej. Wydajność pracy w całym badanym okresie była zdecydowanie niższa od średniej krajowej /w roku 1976 - 66,3 % przeciętnej wydajności krajowej, w roku 1986 - 75,6 %/.

Ogólnie należy stwierdzić, że sektor prywatny w woj. leszczyńskim rozwijał się w latach siedemdziesiątych wolniej niż przeciętnie w kraju, w latach osiemdziesiątych zaś rozwój ten zbliżył się do trendów krajowych.

1.22. Województwo lubelskie

Województwo lubelskie charakteryzuje się znaczącym potencjałem sektora prywatnego. W latach 1976 i 1981 jego udział w całości obrotów pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej wynosił 1,6 % /w roku 1976 obroty wynosiły 1138,7 mln zł, a w roku 1981 - 2616,2 mln zł/. W roku 1986 udział w krajowych obrotach sektora prywatnego wzrósł do 1,9 % /22 402,5 mln zł/.

Przeciętna wielkość jednostki organizacyjnej w tym okresie wzrastała szybciej od średniej krajowej. Mimo to, ze względu na niski poziom początkowy, przeciętne zatrudnienie w jednostce gospodarki nie uspołecznionej w roku 1986 wynosiło zaledwie 1,8 osoby na zakład, przy średniej krajowej 2,1. Natomiast wolniej od średniej krajowej rosła w województwie wydajność pracy. W roku 1976 wynosiła ona 169,0 tys. zł na jednego zatrudnionego

/kraj 150,5 tys. zł/, w roku 1986 - 1119,1 tys. zł /kraj - 1152,9/.

Wzrost znaczenia sektora prywatnego województwa lubelskiego w skali kraju nastąpił przede wszystkim pod wpływem wzrostu zatrudnienia. Wskaźnik przyrostu zatrudnienia w sektorze prywatnym w latach 1976-1986 wynosił 2,97, podczas gdy w całym kraju 1,95.

Rozwój sektora prywatnego w woj. lubelskim dokonał się więc szybciej niż w całym kraju tylko w latach osiemdziesiątych. Mechanizmem wzrostu był przede wszystkim wzrost zatrudnienia, wynikający zarówno ze wzrostu liczby jednostek organizacyjnych, jak i ze zwiększenia rozmiarów jednostek już istniejących. Można przypuszczać, że kryła się za tym polityka władz i administracji regionu po roku 1981, sprzyjająca działalności założycielskiej oraz rozwojowi istniejących jednostek gospodarki nie uspołecznionej.

1.23. Województwo łomżyńskie

Województwo łomżyńskie należy do województw o najsłabszym potencjale pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej. W roku 1976 obroty sektora prywatnego tego województwa wyniosły 408,1 mln zł /0,59 % obrotów krajowych/, w roku 1981 wzrosły do 940,3 mln zł /0,57 % obrotów krajowych/. W roku 1986 doszły one do 7714,3 mln zł /0,65 % obrotów krajowych/. Podobnie więc jak w woj. lubelskim szybszy przyrost potencjału sektora prywatnego dokonywał się w latach osiemdziesiątych.

Łomżyńskie należało do województw o najniższej średniej wielkości zakładu prywatnego. W roku 1976, z przeciętnym zatrudnieniem 1,2 osoby na jednostkę, zajmowało ono pod tym względem

ostatnie miejsce w kraju. W roku 1986 przeciętne zatrudnienie /1,5 osoby/ nadal było jednym z najniższych w kraju, znacznie odbiegając od przeciętnego /2,1 osoby/. Bardzo pozytywną tendencję można natomiast odnotować w wydajności pracy. W roku 1976 przeciętna wydajność pracy w woj. łomżyńskim wynosiła 102,3 tys. zł na zatrudnionego i stanowiła około 2/3 wydajności krajowej. W roku 1981 wzrosła do 200,3 tys. zł i stanowiła 80 % wydajności krajowej. Wreszcie w roku 1986 po raz pierwszy nieznacznie przekroczyła średnią wydajność krajową, osiągając wysokość 1170,6 tys. zł na osobę.

Województwo łomżyńskie powoli odrabia więc zapóźnienia w rozwoju pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej. Godny uwagi jest jednak fakt, że odrabianie to dokonuje się przede wszystkim pod wpływem intensywnych czynników wzrostu gospodarczego.

1.24. Województwo miejskie łódzkie

Województwo miejskie łódzkie należało do województw o największym potencjale pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej. W latach 1976-1981 zajmowało pod tym względem szóste miejsce w kraju, począwszy od roku 1982 plasuje się na miejscu piątym. W roku 1976 obroty województwa wynosiły 2586,7 mln zł i stanowiły 3,7 % obrotów krajowych, w roku 1981 - 6556,9 mln zł, czyli 4,0 %, a w roku 1986 obroty te wzrosły do 4,1 % całych obrotów krajowych /przy wartości globalnej 49 222,7 mln zł/. Przesunięcie się na piątą pozycję wśród województw o największym potencjale pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej nie było więc przypadkowe.

Przeciętna wielkość jednostki organizacyjnej w województwie w omawianym okresie była zbliżona do średniej krajowej. Natomiast wydajność pracy, która w roku 1976 była nieznacznie wyższa od krajowej, w całym okresie lat osiemdziesiątych pozostawała poniżej tej średniej. Niską wydajność pracy można po części tłumaczyć specyfiką branżową regionu łódzkiego. Dominujący w tym regionie przemysł lekki nie wymaga wielkich nakładów kapitałowych, daje jednak w efekcie niską wydajność pracy.

Uwzględniając specyfikę branżową regionu, a także stosunkowo słaby stopień rozwoju /w porównaniu do liczby ludności/ sektora prywatnego, można oczekiwać, że w nadchodzących latach sektor prywatny w woj. łódzkim będzie rozwijał się szybciej niż średnio w kraju, o ile nie zostanie zahamowany polityką administracji terenowej.

1.25. Województwo nowosądeckie

Do danych statystycznych województwa nowosądeckiego należy podchodzić z rezerwą ze względu na to, że jest to rejon o najwyższych w kraju obrotach nie rejestrowanych. Zjawisko to bywało nawet w przeszłości przyczyną niepowodzeń w realizacji polityki gospodarczej tego regionu /np. brak chętnych do pracy po wybudowaniu wielkiej fabryki obuwia w Nowym Targu/. Niemniej nawet oficjalne, zawężone dane wskazują na znaczący potencjał gospodarki nie uspołecznionej w tym województwie, zwłaszcza w porównaniu z liczbą ludności i potencjałem sektora uspołecznionego i rolnictwa.

Udział oficjalnie zarejestrowanych obrotów sektora nie uspołecznionego w woj. nowosądeckim wynosił w analizowanym okresie około 1,5 % całych obrotów krajowych. W roku 1976 było to

1,49 % obrotów krajowych / 1032,0 mln zł/, w roku 1981 - 1,55 % / 2546,9 mln zł/, a w roku 1986 - 1,52 % /18 113,0 mln zł/.

Potoczne opinie o silnym ukierunkowaniu sektora nie uspołecznionego woj. nowosądeckiego na obsługę ruchu turystycznego nie znajdują potwierdzenia w oficjalnej statystyce. Obroty prywatnego handlu i gastronomii woj. nowosądeckiego w całości nie uspołecznionego handlu i gastronomii w roku 1976 wyrażały się udziałem w wysokości 0,98 %, w roku 1986 zaś 1,29 %. Udział ten był więc znacznie niższy od udziału w krajowych obrotach ogólnych. Po części było to spowodowane ukrywaniem dużych obrotów "drugiego obiegu gospodarczego".

Przeciętna liczba zatrudnionych w jednym zakładzie w całym okresie wahała się w granicach 1,6-1,7 osoby. Tym samym statystyczna jednostka z woj. nowosądeckiego odbiegała coraz bardziej od średnich rozmiarów krajowych. Mogło to jednak być częściowo uzasadnione silniejszym niż gdzie indziej, rodzinnym charakterem zakładów. Podobnie przeciętna wydajność pracy była w omawianym okresie niższa o około 10 % od średniej krajowej.

Sektor nie uspołeczniiony w województwie nowosądeckim rozwijał się więc w tempie zbliżonym do całego kraju, a charakterystyczne dla tego województwa były małe jednostki i niższa od średniej krajowej wydajność pracy.

1.26. Województwo olsztyńskie

Olsztyńskie było województwem, w którym w latach 1981-1986 nastąpiło, w stosunku do reszty kraju, znaczne przyspieszenie rozwoju sektora prywatnego. W roku 1976 obroty sektora nie uspołecznionego wynosiły 865,3 mln zł i stanowiły 1,25 % obrotów

krajowych, w roku 1981 obroty te wynosiły 1 847,1 mln zł, czyli 1,12 % obrotów krajowych. W roku 1986, dzięki obrotom w wysokości 18 647,7 mln zł, województwo miało udział w obrotach krajowych na poziomie 1,56 %.

Warto podkreślić, że przyspieszenie wzrostu w latach osiemdziesiątych odbyło się przede wszystkim dzięki zwiększeniu wydajności pracy. Wydajność ta w woj. olsztyńskim w roku 1976 stanowiła 0,81 % przeciętnej krajowej, w roku 1981 - 0,83 %, a w roku 1986 - 1,14 %. Natomiast średnia wielkość zakładu wzrosła z 1,7 zatrudnionych w roku 1976, do 1,9 zatrudnionych w roku 1986. Pod tym względem województwo olsztyńskie odróżniało się niekorzystnie od średniej krajowej, przy czym różnica ta powoli wzrastała.

W sumie olsztyńskie było województwem, w którym drobna wytwórczość, rozwijająca się w latach siedemdziesiątych podobnie jak w całym kraju, w latach osiemdziesiątych charakteryzowała się szybszym rozwojem, w znacznym stopniu dzięki wykorzystaniu intensywnych czynników wzrostu.

1.27. Województwo opolskie

Województwo opolskie należało do województw o znaczącym potencjale pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej. Jego udział w całości krajowej produkcji sektora prywatnego w latach siedemdziesiątych spadał, zaś w latach osiemdziesiątych ustabilizował się na poziomie około 2 %. Wielkość obrotów prywatnej drobnej wytwórczości w tym województwie w roku 1976 wyniosła 1813,0 mln zł /2,62 % obrotów krajowych/, w roku 1981 - 3374,9 mln zł /2,05 %/, w roku 1986 - 24 548,1 mln zł /również 2,05 % obrotów krajowych/.

Przeciętne zatrudnianie i wydajność pracy w jednostkach pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w tym okresie pozostawało nieznacznie w tyle za średnią krajową. W roku 1976 przeciętne zatrudnienie wyniosło 1,7 osoby na zakład, a w roku 1986 - 2,0. Wydajność pracy w roku 1976 wynosiła 149,5 tys. zł na osobę, a w roku 1986 - 1062,7 tys. zł.

Sytuacja sektora prywatnego w woj. opolskim w latach osiemdziesiątych przedstawiała się więc jako ustabilizowana, a rozmiary zakładów i intensywność gospodarowania były zbliżone do poziomu ogólnokrajowego.

1.28. Województwo ostrołęckie

Województwo ostrołęckie reprezentowało stosunkowo niewielki potencjał pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej. Mimo wzrostu w liczbach bezwzględnych, potencjał ten w latach siedemdziesiątych był ustabilizowany w stosunku do reszty kraju, a w latach osiemdziesiątych, w porównaniu z resztą kraju, udziałowo malał. W roku 1976 obroty sektora prywatnego w tym województwie wyniosły 524,8 mln zł /0,76 % obrotów krajowych/. w roku 1981 - 1253,3 mln zł /również 0,76 %/, w roku 1986 - 7127,5 mln zł /tylko 0,60 % obrotów krajowych/.

Przeciętna liczba zatrudnionych w zakładzie wzrosła w latach 1976-1986 z 1,3 do 1,7 i przez cały omawiany okres należała do najniższych w kraju. Za to niewiele niższa od średniej krajowej była wydajność pracy na jednego zatrudnionego: w roku 1976 - 140,3 tys. zł, w roku 1986 - 1009,6 tys. zł.

Województwo ostrołęckie miało więc w omawianym okresie mały potencjał sektora prywatnego, małe poszczególne jednostki

organizacyjne, przy czym - co szczególnie niebezpieczne - potencjał ten rozwijał się w latach osiemdziesiątych wolniej w stosunku do reszty kraju.

1.29. Województwo pilskie

W województwie pilskim, podobnie jak w wielu innych, zarysowały się odmienne trendy rozwoju prywatnej drobnej wytwórczości w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych. W latach 1976-1981 udział tego województwa w całości prywatnej gospodarki w Polsce malał, zaś w latach 1982-1986 wzrastał. Udział ten w roku 1976 wyniósł 0,85 % /589,8 mln zł/, w roku 1981 - 0,69 % /1140,2 tys. zł/, w roku 1982 - 0,70 % /2256,5 mln zł/, w roku 1986 zaś 0,79 % /9471,0 mln zł/. Przyspieszenie rozwoju w latach osiemdziesiątych nie wystarczało więc do odrobienia strat z dekady poprzedniej.

Przeciętna wielkość zakładu w badanym okresie wahała się w przedziale 1,8-2,0 osoby na zakład i z reguły była nieco niższa od średniej krajowej. Wydajność pracy pozostawała cały czas zdecydowanie w tyle za przeciętną krajową. W roku 1976 wyniosła ona 199,8 tys. zł na jednego zatrudnionego /0,88 średniej krajowej/, zaś w roku 1986 - 887,4 tys. zł na zatrudnionego /0,77 średniej krajowej/.

Ogólnie było to województwo o niskim ilościowo i jakościowo poziomie ekonomicznym pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej, przy czym mimo zmiennych trendów wzrostowych wytwórczość ta w długim okresie rozwijała się wolniej od przeciętnej go rozwoju w kraju.

1.30. Województwo piotrkowskie

Piotrkowskie było województwem, w którym w całym badanym okresie sektor nie uspołeczniony rozwijał się znacznie wolniej w stosunku do reszty kraju. W roku 1976 obroty w wysokości 1195,5 mln zł stanowiły 1,73 % całych obrotów krajowych, w roku 1981 obroty 2538,7 mln zł dawały już tylko 1,54 % obrotów krajowych, wreszcie w roku 1986 obroty 14 447,0 mln zł spadły do 1,21 % obrotów krajowych. Liczba zarejestrowanych firm wzrosła w tym czasie z 4057 do 6909; wskaźnik wzrostu liczby jednostek organizacyjnych w woj. piotrkowskim wyniósł więc 1,7, podczas gdy w całym kraju 1,95.

Przeciętna liczba zatrudnionych w zakładzie wyniosła w roku 1976 - 1,6 osoby, w roku 1986 - 1,8; były to wielkości znacznie niższe od średniej krajowej. Wydajność pracy, która w roku 1976 była o około 20 % wyższa od średniej krajowej, w roku 1986 spadła do około 10 % poniżej przeciętnej krajowej.

Pozarolnicza gospodarka nie uspołeczniona w woj. piotrkowskim rozwijała się więc zdecydowanie wolniej w stosunku do reszty kraju, niekorzystne zaś tendencje dotyczyły również wielkości zakładów i wydajności pracy. W tym samym czasie w sąsiednim województwie miejskim łódzkim zachodziły zjawiska dokładnie odwrotnie. Celowa wydaje się więc zdecydowana zmiana polityki władz i administracji województwa w stosunku do prywatnej wytwórczości.

1.31. Województwo płockie

Potencjał pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej woj. płockiego w ciągu całego analizowanego okresu rozwijał się wolniej niż w całym kraju. W roku 1987 woj. płockie z obrotami 647,8 mln zł miało udział w ogólnokrajowych obrotach pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej wynoszący 0,93 %. W roku 1981 obroty w wysokości 1435,3 mln zł dały udział 0,87 %. Wreszcie w roku 1986 obroty wynoszące 9879,9 mln zł stanowiły już tylko 0,83 % obrotów krajowych.

Przeciętna wielkość zakładu wahała się w tym czasie między 1,3 /1981/ i 1,9 /1986/ osoby zatrudnionej na jeden zakład. Mimo szybkiego przyrostu średnich rozmiarów jednostek gospodarczych, pozostawały one cały czas wyraźnie niższe od średniej krajowej. Przeciętna wydajność pracy była przez cały okres o 15-20 % mniejsza od średniej krajowej. W sumie otrzymujemy obraz województwa, w którym pozarolnicza gospodarka nie uspołeczniiona była słaba ilościowo i jakościowo, tracąc przez cały czas /i pod każdym względem, z wyjątkiem przeciętnych rozmiarów zakładów/ dystans do reszty kraju.

1.32. Województwo poznańskie

Województwo poznańskie w całym badanym okresie zajmowało trzecie miejsce w kraju pod względem posiadanego potencjału pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej. Mimo dużych rozmiarów udział obrotów sektora prywatnego województwa poznańskiego w obrotach ogólnokrajowych szybko wzrastał. W roku 1976 obroty wynoszące 3504,0 mln zł stanowiły 5,06 % obrotów krajowych. W roku 1981 obroty o wysokości 9129,0 mln zł sta-

nowiły 5,54 %, a w ostatnim roku analizy, czyli w 1986 - obroty w wysokości 77 329,5 mln zł doszły do 6,47 % całych obrotów krajowych. Zwróćmy przy tym uwagę, że przyrost udziału obrotów województwa w obrotach krajowych wzrastał w latach osiemdziesiątych prawie dwukrotnie szybciej niż w latach siedemdziesiątych.

Rewelacyjnie rozwinęła się w poznańskim działalność zagranicznych przedsiębiorstw drobnej wytwórczości. W roku 1981 poznańskie z obrotami 928 151 mln zł zajmowało pod tym względem pierwsze miejsce w kraju, dając 30 % całej krajowej produkcji w tym zakresie. Rozwój firm polonijnych w innych województwach spowodował, że w roku 1986 obroty w wysokości 19 162 744 mln zł stanowiły tylko 12,5 % obrotów krajowych. Dawało to województwu drugie miejsce w kraju /po stołecznym warszawskim/ i było osiągnięciem imponującym.

Przeciętna wielkość zakładu pozostawała cały czas znacznie powyżej przeciętnej krajowej. W roku 1976 wynosiła ona 2,1 osoby w jednym zakładzie /kraj 1,8 osoby/, w roku 1986 2,4 osoby /kraj 2,1/. Wysoka średnia w roku 1976 wskazuje, że duże średnie rozmiary jednostek gospodarczych nie wynikały wyłącznie z rozwoju przedsiębiorstw zagranicznych. Wydajność pracy, która w latach 1976-1981 była niższa od przeciętnej krajowej, od roku 1982 utrzymuje się powyżej tej średniej.

Województwo poznańskie - podobnie jak stołeczne warszawskie - było przykładem województwa o dużym potencjale pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej, rozwijającym się znacznie szybciej od reszty kraju i wykorzystującym w swoim rozwoju zarówno czynniki ekstensywne, jak i intensywne.

1.33. Województwo przemyskie

Województwo przemyskie, o małej liczbie ludności i niewielkim potencjale gospodarki rolniczej i pozarolniczej, charakteryzowało się również jednym z najniższych w kraju potencjałów pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej. Obroty sektora prywatnego woj. przemyskiego w latach 1976-1981, w porównaniu z resztą kraju, udziałowo malały. W roku 1976 obroty te wynosiły 342,1 mln zł /0,49 % obrotów krajowych/, w roku 1981 zaś 697,9 mln zł /0,42 % obrotów krajowych/. Począwszy od roku 1982 udział ten wzrastał /rok 1982 - 1582,0 mln zł - 0,49 %/, aby w roku 1986 dojść do 8506,4 mln zł i do 0,71 % udziału w obrotach krajowych.

Przeciętna liczba zatrudnionych w zakładzie była cały czas niższa od średniej krajowej, przy czym różnica między tymi średnimi cały czas powoli malała. Do bardzo istotnych zmian doszło natomiast w dziedzinie wydajności pracy. W roku 1976 wydajność pracy w wysokości 111,9 tys. zł na jednego zatrudnionego stanowiła zaledwie 0,74 średniej wydajności krajowej. W roku 1981 wydajność 185,0 tys. zł na osobę nadal stanowiła 0,74 wydajności krajowej. Od roku 1982 wydajność w sektorze nie uspołecznionym województwa jednak wzrastała dużo szybciej niż przeciętnie w kraju. W roku 1984 po raz pierwszy była ona wyższa od średniej krajowej. W ostatnim, 1986 roku, wydajność w wysokości 1325,9 tys. zł na jednego zatrudnionego stanowiła już 1,15 przeciętnej wydajności krajowej.

Przemyskie było więc województwem zacofanym w dziedzinie prywatnej wytwórczości, przy czym do roku 1981 traciło dystans do reszty kraju, a od roku 1982 bardzo szybko nadrabiało

straty w tej dziedzinie. Na podkreślenie zasługuje fakt, że przyspieszenie rozwoju sektora prywatnego w tym województwie dokonało się dzięki wykorzystaniu czynników intensywnych.

1.34. Województwo radomskie

Wśród województw, w których rozwój pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w latach osiemdziesiątych został znacznie przyspieszony, znalazło się również województwo radomskie. W roku 1976 obroty pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w tym województwie wyniosły 1342,7 mln zł i 1,9 % obrotów krajowych. W roku 1981 udział ten nieco zmalał - do 1,8 % przy obrotach 2996,6 mln zł. W roku 1986 obroty w wysokości 28 516 mln zł stanowiły już 2,4 % całych obrotów krajowych. Najszybszy przyrost udziału w obrotach krajowych dokonał się w ostatnich dwóch objętych analizą latach : 1985 i 1986.

Przeciętna liczba zatrudnionych na jeden zakład była w zasadzie przez cały czas /z wyjątkiem lat 1982-1984, w których była niższa o 0,1 osoby/ identyczna ze średnią krajową. Bardzo dynamicznie przyrastała natomiast przeciętna wydajność pracy. W latach 1976-1981 była ona zdecydowanie niższa od średniej krajowej. W latach 1982-1984 oscylowała wokół średniej, aby w dwóch ostatnich latach /1985-1986/ zdecydowanie ją wyprzedzić. W roku 1986 stanowiła 1,3 średniej wydajności krajowej.

Województwo radomskie stanowi świetny przykład województwa, w którym w ciągu zaledwie dwóch lat dokonał się bardzo duży skok w rozwoju pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej, przy czym skok ten dokonał się w dużej mierze dzięki wzrostowi wydajności pracy.

1.35. Województwo rzeszowskie

Potencjał sektora prywatnego województwa rzeszowskiego, w porównaniu z resztą kraju, w badanym okresie systematycznie spadał. W roku 1976 obroty gospodarki nie uspołecznionej województwa /875,2 mln zł/ stanowiły 1,3 % obrotów krajowych, w roku 1981 obroty 1865,3 mln zł stanowiły 1,1 % obrotów krajowych, a w roku 1986 obroty 11 981,9 mln zł stanowiły tylko 1,0 % obrotów krajowych.

Przeciętne zatrudnienie na jeden zakład wzrosło z 1,5 osoby w roku 1976 do 1,7 osoby w roku 1986. Oznacza to, że jednostki organizacyjne sektora nie uspołecznionego w roku 1976 były mniejsze niż przeciętnie w kraju. W latach następnych różnica ta jeszcze wzrosła. Równie niekorzystne tendencje zaszły w dziedzinie wydajności pracy. W roku 1976 wydajność na jednego zatrudnionego w województwie - 139, 3 tys. zł stanowiła 0,93 przeciętnej wydajności krajowej. W roku 1986 wydajność w tym województwie - 948,3 tys. zł stanowiła już tylko 0,82 % wydajności krajowej.

Reasumując woj. rzeszowskie w badanym okresie charakteryzowało się tak słabym /ilościowym i jakościowym/ rozwojem pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej, że jego pozycja na tle kraju była coraz słabsza.

1.36. Województwo siedleckie

W ciągu całego analizowanego okresu pozarolnicza gospodarka nie uspołeczniiona w woj. siedleckim rozwijała się nieco szybciej niż w całym kraju. W roku 1976 obroty sektora prywatnego w woj. siedleckim wyniosły 977,2 mln zł, czyli 1,4 % ca-

łych obrotów krajowych. W roku 1981 obroty te wzrosły do 2587,4 mln zł, co stanowiło 1,6 % obrotów krajowych. W roku 1986 obroty w wysokości 20 061,3 mln zł stanowiły 1,7 % całych obrotów krajowych.

Szybko natomiast przyrastała średnia wielkość zakładu. W roku 1976 średnia liczba zatrudnionych w jednostce organizacyjnej województwa wynosiła 1,4 osoby i była dużo niższa od przeciętnej krajowej. W roku 1982 wielkość ta zrównała się z przeciętną krajową. W roku 1984 przekroczyła ją i do chwili obecnej pozostaje większa od średniej krajowej /o 0,1 osoby na zakład/. Natomiast wydajność pracy w roku 1976, kształtująca się poniżej średniej krajowej, od roku 1981 była od niej wyższa; w roku 1986 stanowiła 1,6 średniej krajowej.

Mówiąc o cechach charakterystycznych warto zwrócić uwagę, że rozwój drobnej wytwórczości w woj. siedleckim jest w dużym stopniu określony nie tylko polityką władz tego województwa, ale i polityką władz woj. stołecznego warszawskiego. Województwo siedleckie, którego granice administracyjne sięgają prawie 20 km od centrum Warszawy, stanowić może dla przedsiębiorczych jednostek alternatywę dla działalności w woj. stołecznym. Najwyraźniej widać to w odniesieniu do przedsiębiorstw zagranicznych. Mimo że w województwie tym realizowano w roku 1986 tylko 1,7 % obrotów gospodarki nie uspołecznionej, działało w niej aż 6,9 % wszystkich firm polonijnych funkcjonujących w tym samym roku w Polsce.

Podsumowując problemy sektora prywatnego w woj. siedleckim należy stwierdzić, że jest to województwo, w którym w ostatnich dziesięciu latach dokonywał się rozwój dość równomierny, szybszy od średniego krajowego, połączony z rozwojem pojedynczych zakładów i szybkim wzrostem wydajności pracy.

1.37. Województwo sieradzkie

W województwie tym w całym badanym okresie sektor prywatny rozwijał się wolniej niż w reszcie kraju, przy czym różnica ta była większa w latach osiemdziesiątych niż w siedemdziesiątych. W roku 1976 obroty sektora prywatnego woj. sieradzkiego /678,0 mln zł/ stanowiły 0,98 % obrotów krajowych. W roku 1981, przy obrotach wynoszących 1468,7 tys. zł udział ten spadł do 0,89 %. Wreszcie w roku 1986 obroty wynoszące 8425,8 mln zł dały już tylko 0,70 % obrotów krajowych.

Przeciętna wielkość zakładu rosła nieco szybciej niż średnio w kraju, ale i tak przez cały czas pozostawała znacznie poniżej przeciętnej krajowej. Bardzo znacznie spadła natomiast w stosunku do reszty kraju wydajność pracy. W roku 1976 stanowiła ona 1,07 przeciętnej wydajności krajowej, w roku 1986 już tylko 0,76.

Sieradzkie jest więc województwem, w którym sektor prywatny rozwija się wolniej niż przeciętnie w kraju, przy czym owo spowolnienie rozwoju spowodowane jest przede wszystkim coraz niższą efektywnością gospodarowania.

1.38. Województwo skierniewickie

Województwo skierniewickie należy do grupy województw, w których w latach siedemdziesiątych prywatna drobna wytwórczość rozwijała się w sposób niemal identyczny jak w całym kraju, zaś w latach osiemdziesiątych rozwój przebiegał znacznie szybciej niż ogółem w kraju. W roku 1976 udział sektora prywatnego w ogólnokrajowych obrotach sektora prywatnego wynosił 1,22 % /848,3 mln zł obrotu/. W roku 1981 udział ten spadł do 1,20 %

/ 1974,0 mln zł/. W roku 1976 natomiast wzrósł do 1,46 % obrotu /17 462,7 mln zł/.

Przeciętna wydajność pracy przez cały czas była dużo wyższa od średniej krajowej. W roku 1976 wynosiła ona 1,19 średniej krajowej, a w roku 1986 - 1,15. Bardzo szybko rozwijały się w województwie pojedyncze jednostki organizacyjne. W roku 1976 średnia wielkość jednostki była znacznie niższa od średniej krajowej /1,5 osoby na zakład/. W roku 1986 województwo skierniewickie ze średnią 2,5 osoby na zakład ustępowało pod tym względem tylko stołecznemu warszawskiemu.

Województwo skierniewickie cechuje więc najszybszy w kraju wzrost rozmiarów pojedynczych firm, szybki ogólny przyrost obrotów i ustabilizowana na wysokim poziomie wydajność pracy.

1.39. Województwo śląskie

Podstawową cechą charakterystyczną prywatnej drobnej wytwórczości woj.śląskiego był duży rozmiar funkcjonujących w nim jednostek. W roku 1976, ze średnim zatrudnieniem 2,0 osoby na jednostkę, województwo należało do przodujących w kraju. W roku 1986 przeciętne zatrudnienie w województwie wynosiło 2,3 osoby na zakład i było ciągle znacznie większe od średniej krajowej.

Rozwój obrotów pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w woj. śląskim praktycznie przebiegał w sposób identyczny jak przeciętnie w kraju. W roku 1976 udział tego województwa w całości obrotów krajowych wynosił 1,22 %, w roku 1981 - 1,20 %, w roku 1986 - 1,21 %. Podobne tendencje wystąpiły w dziedzinie wydajności pracy. Zarówno w roku 1976, jak w 1986 wydajność na jednego zatrudnionego w sektorze prywatnym w województwie wyniosła 0,96 wydajności ogólnokrajowej.

Województwo ślęskie to województwo dużych prywatnych jednostek gospodarczych, w którym sektor nie uspołeczniony rozwija się w sposób idealnie zgodny z przeciętną krajową.

1.40. Województwo suwalskie

Pod względem potencjału sektora prywatnego województwo suwalskie należy do najsłabszych w kraju. Potencjał ten w dodatku, w porównaniu z resztą kraju, staje się coraz słabszy. W roku 1976 obroty sektora prywatnego województwa /502,0 mln zł/ stanowiły 0,72 % obrotów krajowych, w roku 1981 /1116,1 mln zł/ - 0,68 %, a w roku 1986 /7875,5 mln zł/ jeszcze mniej, bo tylko 0,66 % obrotów krajowych.

Bardzo niska, na tle kraju, była średnia wielkość zakładów, która również rosła wolniej od przeciętnej krajowej. W roku 1976 w jednostkach organizacyjnych woj. suwalskiego zatrudnionych było przeciętnie 1,5 osoby, w roku 1986 - 1,7 osoby. Wydajność pracy pozostawała przez cały czas około 20 % niższa od przeciętnej krajowej.

Województwo suwalskie stanowi przykład województwa o bardzo słabym ilościowym i jakościowym rozwoju sektora prywatnego, przy czym braki w tym zakresie nie tylko nie były nadrabiane, ale powiększały się.

1.41. Województwo szczecińskie

Województwo szczecińskie cechuje duży potencjał i stosunkowo wolne tempo rozwoju pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej. W roku 1976 obroty sektora prywatnego w tym województwie wyniosły 2070,3 mln zł, co stanowiło 3,00 % obrotów kra-

jowych. W roku 1981 obroty 4136,6 mln zł stanowiły 2,51 % obrotów krajowych. W roku 1986 obroty o wysokości 22 412,5 mln zł stanowiły już tylko 1,88 % obrotów krajowych.

Wskaźnik przyrostu zatrudnienia w sektorze prywatnym w woj. szczecińskim wyniósł w tym okresie 1,76 % wobec średniej krajowej 1,95. Średnie zatrudnienie wahało się od 1,8 /1983-1984/ do 2,0 osób na zakład /rok 1986/. Wydajność pracy cały czas była około 20 % niższa od średniej krajowej.

Województwo szczecińskie reprezentowało wysoki potencjał początkowy zarówno całego sektora prywatnego, jak i jego pojedynczych jednostek gospodarczych, który jednak wskutek wolnego wzrostu - w porównaniu z resztą kraju - malał.

1.42. Województwo tarnobrzeskie

Stosunkowo niski i malejący - w porównaniu z resztą kraju - potencjał reprezentował sektor nie uspołeczniony tego województwa. W roku 1976 udział obrotów pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej województwa w całości obrotów krajowych wynosił 1,02 %. W roku 1981 udział ten spadł do 0,91 %, w roku 1986 do 0,80. Spadek udziału w obrotach krajowych był więc stały i równomierny.

Podobnie przeciętne zatrudnienie na jednostkę organizacyjną w całym analizowanym okresie było niższe od średniego krajowego i wolniej od niego wzrastało. Natomiast wydajność pracy na jednego zatrudnionego zarówno w roku 1976, jak i 1986 wynosiła 82 % przeciętnej wydajności krajowej.

Województwo tarnobrzeskie stanowi jeszcze jeden przykład województwa o słabym potencjale sektora nie uspołecznionego,

które nie tylko nie wyrównuje różnic w stosunku do poziomu krajowego, ale nawet od tego poziomu oddala się.

1.43 Województwo tarnowskie

W rozwoju sektora nie uspołecznionego województwa można wyodrębnić dwie fazy. W okresie 1976-1981 udział obrotów woj. tarnowskiego w całości obrotów krajowych nieznacznie wzrósł: z 1,19 % do 1,27 %. W roku 1982 spadł do 1,13 % i w następnych latach oscylował wokół tego wskaźnika, wynosząc w roku 1986 - 1,11 %.

Mimo udziałowego spadku obrotów zatrudnienie w sektorze nie uspołecznionym województwa rosło znacznie szybciej niż ogólnie w kraju. Wskaźnik wzrostu zatrudnienia w tym województwie w latach 1976-1986 wyniósł 2,34, wobec średniej krajowej 1,95. Udział spadku obrotów przy wzroście zatrudnienia musiał pociągnąć za sobą udziałowy spadek wydajności pracy, który w badanym okresie nie był duży - wyniósł około 10 %. W roku 1976 wydajność pracy w woj. tarnowskim stanowiła 1,01 wydajności krajowej, w roku 1986 - 0,90.

Ogólnie województwo tarnowskie cechował niewielki potencjał pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej, przy czym sektor prywatny w tym województwie rozwijał się /ilościowo i jakościowo/ nieznacznie wolniej niż przeciętnie w kraju.

1.44. Województwo toruńskie

Potencjał sektora prywatnego województwa toruńskiego praktycznie rozwijał się w tempie niemal identycznym, jak to miało miejsce w całym kraju. W roku 1976 obroty w wysokości 1004,2 mln zł dawały 1,45 % całych obrotów krajowych. W roku 1981,

dzięki obrotom wynoszącym 2322,0 mln zł, udział ten równał się 1,41 %. Identyczny udział zapewniły w roku 1986 obroty w wysokości 18 883,0 mln zł,

Przeciętne zatrudnienie na jednostkę organizacyjną w woj. toruńskim w całym omawianym okresie było niższe od średniej krajowej, wahać się między 1,6 /rok 1976/ a 1,9 /lata 1984-1985/ osoby na zakład. W roku 1986 przeciętne zatrudnienie wynosiło 1,8 osoby na zakład. Wydajność pracy, która w roku 1976 była o ponad 10 % niższa od średniej krajowej, w następnych latach praktycznie zrównała się ze średnią krajową /z wyjątkiem lat 1984-1985, kiedy ponownie była znacznie niższa/.

Toruńskie można więc określić jako województwo, które od średniej krajowej odróżniało się tylko małymi rozmiarami jednostek organizacyjnych.

1.45. Województwo wałbrzyskie

W rozwoju pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w woj. wałbrzyskim można wyodrębnić dwie fazy: w drugiej połowie lat siedemdziesiątych udział obrotów tego województwa w całości obrotów szybko malał, w latach zaś osiemdziesiątych równie szybko rósł. W roku 1976 obroty wynoszące 1368,1 mln zł dały udział w obrotach krajowych w wysokości 1,97 %. W roku 1981 wyniosły one odpowiednio 2575,0 mln zł i 1,56 %, w roku 1982 - 5663,0 mln zł i 1,75 %, wreszcie w roku 1986 - 23 218,2 mln zł i 1,94 %.

Przeciętna liczba zatrudnionych na jeden zakład, początkowo wysoka /np. w roku 1976 wynosząca 1,9 osoby/, rosła bardzo wolno i w roku 1985 zrównała się ze średnią krajową. Przeciętną wydajność pracy, mimo niekiedy dużych wahań w poszczególnych

latach, można określić jako oscylującą wokół średniej wydajności krajowej.

W sumie województwo to charakteryzuje się dużym potencjałem, zmiennymi w czasie tendencjami rozwoju pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej, w dłuższych okresach czasu rozwijającej się jednak w sposób zbliżony do rozwoju ogólnokrajowego.

1.46. Województwo wrocławskie

W rozwoju pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej województwa wrocławskiego, podobnie jak w rozwoju tej gospodarki w wielu innych województwach, można wyodrębnić dwie fazy. W latach siedemdziesiątych sektor nie uspołeczniiony rozwijał się w tym województwie szybciej w stosunku do reszty kraju. Miernikiem tego był wzrost udziału sektora prywatnego w krajowych obrotach tego sektora. W roku 1976 obroty wyniosły 729,5 mln zł, a udział obrotów 1,05 %. W roku 1981 obroty wzrosły do 1894,0 mln zł, a udział do 1,15 %. W roku 1982 udział ten spadł do 1,02 % i w latach następnych zachował minimalną tendencję spadkową, w roku 1986 wynosząc 0,98 % /przy obrotach 11 733,5 mln zł/.

Przeciętne zatrudnienie w zakładzie sektora prywatnego w całym badanym okresie było znacznie niższe od średniej krajowej, wzrastając z 1,4 osoby w roku 1976 do 1,7 osoby w roku 1986. Natomiast wydajność pracy przez niemal cały analizowany okres była prawie identyczna z przeciętną wydajnością krajową. Wyjątek stanowiły lata 1984-1985, kiedy to wydajność pracy w województwie była o kilkanaście procent niższa od średniej krajowej.

W sumie jest to województwo o słabym potencjale pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej. Szybkość rozwoju tego po-

tencjału zmienia się w czasie. Wydajność pracy jest bliska średniej krajowej, natomiast zakłady gospodarcze zdecydowanie małe.

1.47. Województwo wrocławskie

Województwo wrocławskie było o tyle nietypowe, że mimo znacznych rozmiarów pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w tym województwie dalszy rozwój sektora prywatnego następował wolniej od przeciętnego rozwoju w kraju. Jest to tendencja odwrotna niż w opisanych wcześniej województwach o dużym potencjale: stołecznym warszawskim, poznańskim i w latach siedemdziesiątych katowickim. W roku 1976 prywatna drobna wytwórczość tego województwa uzyskała obroty 2475,7 mln zł, co stanowiło 3,57 % obrotów krajowych. W roku 1981 obroty 3551,3 mln zł dały 3,37 % obrotów krajowych. Wreszcie w roku 1986 obroty 34 118,9 mln zł dały udział już tylko 2,85 %.

Opisane wyżej zjawisko jest o tyle niepokojące, że w tym samym czasie zatrudnienie w sektorze nie uspołecznionym w województwie wzrastało znacznie szybciej niż przeciętne w kraju /wskaźnik przyrostu zatrudnienia w latach 1976-1986 ogółem w kraju wyniósł 1,99, w woj. wrocławskim - 2,26/.

Spadek udziału obrotów był więc spowodowany spadkiem wydajności pracy, która w latach 1976-1986 była wyższa od średniej krajowej, a od roku 1984 spadła poniżej tej średniej. Równocześnie zmalała wielkość zakładów drobnej wytwórczości. Przeciętna wielkość zakładu, która w roku 1976 wynosiła 2,1 zatrudnionego i była najwyższy w kraju, spadła w roku 1986 do 2,0 zatrudnionego, a więc poniżej średniej krajowej.

W województwie wrocławskim w całym badanym okresie sektor nie uspołeczniony rozwijał się wolniej niż przeciętnie w kraju, przy czym było to spowodowane wolnym przyrostem wydajności pracy i osłabieniem /nawet w skali bezwzględnej/ siły ekonomicznej poszczególnych zakładów. Tendencje te spowodowały szybki spadek znaczenia gospodarki nie uspołecznionej województwa wrocławskiego w całości krajowego potencjału sektora prywatnego.

1.48. Województwo zamojskie

Zamojskie należy do województw o słabym potencjale ludnościowym i gospodarczym, Uwidocznia się to również w analizie statystycznej sektora nie uspołecznionego. W całym badanym okresie udział obrotów sektora prywatnego w całości krajowych obrotów tego sektora wynosił niewiele ponad pół procent. W roku 1976 było to 0,59 % /412,0 mln zł/, w roku 1981 - 0,51 % /841,2 mln zł/, w roku 1986 - 0,63 % /7496,0 mln zł/. Podobnie jak w wielu województwach tendencje rozwojowe w zamojskiem w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych były różne, zaś ostatecznym efektem w dziesięcioleciu był przyrost minimalnie wyższy od przeciętnej krajowej.

W całym badanym okresie przeciętne zatrudnienie na jednostkę organizacyjną województwa nie uległo poważniejszemu zmianom, wynosząc tak w roku 1976, jak i 1986 1,3 osoby. W roku 1986 było to zatrudnienie zdecydowanie najniższe w kraju. Znaczny postęp dokonał się natomiast w zakresie wydajności pracy. W roku 1976 wydajność pracy na osobę w województwie stanowiła około 2/3 wydajności krajowej; w roku 1986 wskaźniki tych wydajności były już niemal równe.

w badanym okresie woj. zamojskie rozwijało swój sektor prywatny w tempie podobnym do reszty kraju. Mimo że było to województwo najmniejszych jednostek organizacyjnych, rozwój ten dokonywał się przede wszystkim dzięki wzrostowi wydajności pracy.

1.49. Województwo zielonogórskie

Cechą charakterystyczną województwa zielonogórskiego jest ogromna efektywność gospodarowania sektora prywatnego. Przez cały analizowany okres wydajność pracy na jednego zatrudnionego w sektorze nie uspołecznionym w zielonogórskim była zdecydowanie największa w kraju, w roku 1976 stanowiąc 1,73 wydajności krajowej /kraj 150,5 tys. zł, zielonogórskie 260,6 tys. zł na zatrudnionego/. Ta bardzo wysoka wydajność w następnych latach rosła szybciej od średniej krajowej, dochodząc w roku 1986 do 2,22 średniej krajowej /kraj 1152,9 tys. zł, zielonogórskie 2564,4 tys. zł/.

Mimo szybkiego wzrostu wydajności pracy udział obrotów sektora prywatnego województwa w całości obrotów sektora prywatnego w badanym okresie nieco zmalał. Działo się to zwłaszcza w latach 1976-1981. Udział województwa w obrotach krajowych spadł z 1,51 % w roku 1976 / 1046,4 mln zł obrotu/ do 1,12 % w roku 1981 / 1840,6 mln zł/. Od roku 1983 udział w obrotach krajowych wzrastał, aby w roku 1986 dojść do 1,46 % /17 452,5 mln zł/.

Przeciętna liczba zatrudnionych w zakładzie we wszystkich analizowanych latach była równa lub nieco niższa od średniej krajowej /1,8 osoby w roku 1976, 2,0 osoby w roku 1986/.

Mimo zmienności trendów rozwojowych, województwo zielonogórskie dzięki efektywności gospodarowania może stanowić swego rodzaju wzorzec dla reszty kraju.

2. WNIOSKI

Wnioski wypływające z analizy sytuacji i trendów rozwojowych pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w latach 1976-1986 w poszczególnych województwach dotyczą przede wszystkim dwóch zjawisk. Pierwsze to istnienie tendencji do samopowielania się struktur regionalnych. Drugie to hipoteza na temat dużej wrażliwości sektora prywatnego na politykę realizowaną przez władzę i administrację województwa.

Analiza rozwoju poszczególnych województw w latach 1976-1986 pozwala na wyciągnięcie wniosku, iż w zasadzie najszybciej rozwija się sektor nie uspołeczniiony w województwach, w których jest on najsilniejszy, najwolniej zaś w województwach pod tym względem zacofanych. Z trzech województw o najsilniej rozwiniętym sektorze prywatnym /stołeczne warszawskie, katowickie, poznańskie/ w dwóch rozwijał się on bardzo szybko w całym analizowanym okresie, w jednym /katowickim/ w latach 1976-1981, czyli w połowie badanego okresu. Najszybciej rozwijał się ten sektor w województwie stołecznym, które już na początku badanego okresu przodowało pod tym względem w kraju.

Podobne zjawiska nastąpiły w grupie województw o najsłabiej rozwiniętej pozarolniczej gospodarce nie uspołecznionej. Co prawda w dwóch ostatnich pod tym względem województwach: białoskopodlaskim i chełmskim - wystąpiło w latach osiemdziesiątych zjawisko bardzo szybkiego rozwoju sektora prywatnego

/udział woj. białskopodlaskiego w ogólnokrajowych obrotach sektora prywatnego wzrósł o ponad połowę/, lecz generalnie województwa o słabym potencjale sektora prywatnego /poniżej 1 % udziałów w krajowych obrotach pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej/, np.: płockie, sieradzkie, suwalskie, tarnobrzesckie, rozwijały się wolniej od przeciętnego tempa rozwoju kraju.

Zjawisko to dotyczyło nie tylko samych rozmiarów sektora nie uspołecznionego, ale i jego sprawności działania, a także wielkości poszczególnych firm. Najwyraźniejszym przykładem tego była sytuacja w woj. zielonogórskim. Na początku badanego okresu najwyższa wydajność pracy występowała w woj. zielonogórskim. Mimo to do końca analizowanego okresu różnica w wydajności pracy między zielonogórskim a resztą kraju wzrosła jeszcze o 50 %. Podobne zjawiska wystąpiły w województwach o niskiej wydajności pracy. Należy jednak stwierdzić, że zapóźnienia w dziedzinie wydajności pracy są w świetle analizy statystycznej znacznie łatwiejsze do odrobienia, niż budowa potencjału gospodarczego sektora prywatnego.

Trudniejsze do odrobienia są natomiast różnice w dziedzinie przeciętnej wielkości jednostki gospodarczej. Największy przyrost w tej dziedzinie zanotowały województwa warszawskie i skierniewickie, przy czym warszawskie na początku badanego okresu znajdowało się w czołówce krajowej. Natomiast ostatnie w tej dziedzinie w roku 1976 - woj. zamojskie nie tylko nie poprawiło do roku 1986 swojej pozycji na liście krajowej, lecz w województwie tym w ogóle nie wzrosła liczba zatrudnionych /1,3 osoby/ w zakładzie gospodarki nie uspołecznionej.

Generalnie więc wydaje się, że trudno mówić o naturalnej tendencji do wyrównywania się różnic ilościowych i jakości-

wych między poszczególnymi województwami w pozarolniczej gospodarce nie uspołecznionej. Uzasadniona natomiast wydaje się teza o samopowielaniu się struktur terytorialnych w rozwoju - znów ilościowym i jakościowym - sektora prywatnego.

Niezależnie od naturalnej tendencji do samopowielania się struktur, w analizie statystycznej okazało się możliwe wskazanie województw, w których przypuszczalnie władze i administracja regionalna silnie oddziaływały na rozwój sektora prywatnego. Rzecz charakterystyczna, łatwiejsze było wskazanie województw, w których gospodarze regionu hamowali rozwój drobnej wytwórczości, niż tych, w których był on intensyfikowany.

Typowym syndromem, wskazującym na niekorzystną dla sektora prywatnego politykę władz, było nagłe załamanie się tempa rozwoju tego sektora /zwłaszcza w tych przypadkach, gdy przedtem było ono bardzo szybkie/ w analizowanym województwie w porównaniu z resztą kraju. Ten ogólny wskaźnik można uzupełnić dodatkowymi, np. liczbą wydawanych zezwoleń, zwłaszcza jednostkom mogącym ideologicznie kojarzyć się z kapitalizmem, przedsiębiorstwom z udziałem kapitału obcego i rzemieślniczym domom towarowym. Typowy obraz województwa, w którym prowadzona jest polityka nie sprzyjająca sektorowi prywatnemu, to występowanie wszystkich tych objawów łącznie.

Taki typowy obraz województwa, w którym hipotezę o zmianie polityki władz względem prywatnej drobnej wytwórczości na mniej korzystną można postawić bez badań terenowych, uzyskano w kilku przypadkach. Były to przede wszystkim województwa: białskie, częstochowskie i kaliskie. Postawienie tej tezy jest natomiast bardziej ryzykowne w przypadku, gdy mamy do czynienia z systematycznym spadkiem udziału w obrotach krajowych w ciągu

całego okresu /np. woj. piotrkowskie, sieradzkie, szczecińskie/, zwłaszcza gdy nie łączyło się to z innymi charakterystycznymi objawami.

Wydaje się, że można również mówić o zmianie polityki władz na korzystniejszą, jeżeli udział sektora prywatnego w danym województwie w całości obrotów krajowych przez długi czas malał, a od pewnego momentu zaczął szybko wzrastać. Taka zmiana tendencji nastąpiła na początku lat osiemdziesiątych np. w województwach bydgoskim, olsztyńskim i wałbrzyskim. Do podobnego przełomu doszło w województwach kieleckim po roku 1983 i radomskim po roku 1984, w których, mimo względnie krótkiego okresu analizy nowego trendu, zmiany były zbyt duże, aby można je uznać za przypadkowe.

W analizie statystycznej zwróciła uwagę też grupa województw o bardzo podobnym przebiegu rozwoju sektora prywatnego. Te województwa to ciechanowskie, chełmskie, krośnińskie, przemyskie, ewentualnie białkopodlaskie. Są to województwa tzw. "nowe" /miasta wojewódzkie, których nie było przed rokiem 1975/, o niskim poziomie urbanizacji i industrializacji oraz bardzo słabym potencjale sektora prywatnego.

W latach siedemdziesiątych pozarolnicza gospodarka nie uspołeczniła rozwijała się w tych województwach wolniej niż przeciętnie w kraju. W latach osiemdziesiątych rozwój ten był znacznie szybszy od średniego krajowego. Wydaje się, że zjawisko to można wyjaśnić nie tylko polityką, ale i umiejętnościami władz i administracji wojewódzkiej. W nowo utworzonych województwach sterowanie sektorem prywatnym nastręczało zapewne trudności. Być może nie doceniano przy tym samego zjawiska. W miarę wzrostu doświadczenia aparatu władzy i administracji możli-

we stało się oddziaływanie na sektor prywatny i sterowanie jego rozwojem.

Jak to zostało zaznaczone wcześniej, zarówno ostatnia z tych, jak również poprzednie dotyczące wpływu władz na rozwój sektora prywatnego są w dużej mierze hipotetyczne. Uznanie ich za uprawnione wymagałoby przeprowadzenia dodatkowych badań terenowych z wykorzystaniem innych metod niż analiza statystyczna.

PODSTAWOWA LITERATURA

1. Geografia ekonomiczna Polski. Red. R. Domański. Warszawa 1985.
2. Geografia przemysłu Polski. Red. S. Leszczycki, T. Lijewski. PWN Warszawa 1972.
3. Goettig W. - Geografia przemysłu drobnego i usług. FWE, Warszawa 1980.
4. Goettig W. - Rozwój i rozmieszczenie przemysłu drobnego. IHWiU, Warszawa 1980.
5. Rocznik statystyczny pracy 1945-1968. GUS, Warszawa 1970.
6. Rocznik statystyczny pracy 1986. GUS, Warszawa 1987.
7. Szul R., Mync A., Grochowski M. - Regions in the Period of Crisis and Introduction of Economic Reform. Miscellanea Geographica. Warszawa 1986, s. 185-202.
8. Szul R., Mync A., Lasocki M., Grochowski M. - Sytuacja społeczno-gospodarcza w okresie kryzysu i reformy - ujęcie regionalne. Przegląd geograficzny, Nr 4/1986 s. 627-659.

V. PROBLEMY SZACUNKU NIE EWIDENCJONOWANEGO OBROTU W POZAROLNICZEJ GOSPODARCE NIE USPOŁECZNIONEJ

Marek Bednarski, Ryszard Kokoszcyński

1. UWAGI WSTĘPNE

Prezentowane opracowanie składa się z dwóch zasadniczych części: w pierwszej /punkty 1, 2, 3/ rozważany jest zakres nie ewidencjonowanego obrotu oraz uwarunkowania społeczno-ekonomiczne zjawisk ujawniających się w formie nie ewidencjonowanych obrotów; prezentowane są też podejmowane dotychczas próby jego szacunku /wraz z wynikami/. Część druga /punkt 4/ to prezentacja szczegółowa metody "miękkiego modelowania" i wykonanych za jej pomocą obliczeń. Metoda ta, w opinii autorów, stanowi - na obecnym etapie badań - najbardziej adekwatny do rodzaju problemu sposób szacowania nie ewidencjonowanego obrotu w gospodarce nie uspołecznionej.

Celem opracowania jest zatem całościowe spojrzenie na rozważany problem, a więc próba odpowiedzi na pełen zestaw pojawiających się tu pytań: co mierzyć, po co mierzyć, na jakiej podstawie mierzyć, jak mierzono dotąd, jak możliwie skutecznie mierzyć dziś w warunkach polskich?

Na obecnym etapie badań nad tą mało spenetrowaną dotąd przez naukę dziedziną odpowiedzi na postawione pytania mogą

być bardzo wstępne, zaś metody szacunku są raczej propozycjami metodologicznymi niż sprawnymi instrumentami badania rzeczywistości. Niemniej przedstawione rozwiązania stanowią pierwszy krok w rozumieniu analizowanego fenomenu i otwierają pole dla dalszych badań.

2. POJĘCIE I FORMY NIE EWIDENCJONOWANEGO OBROTU W POZAROLNICZEJ GOSPODARCE NIE USPOŁECZNIONEJ

Zjawisko, określone tu mianem "nie ewidencjonowanego obrotu w pozarolniczej gospodarce nie uspołecznionej", w literaturze ekonomicznej jest nazywane bardzo rozmaicie: gospodarka paralelna, drugiego obiegu, nieobserwowalna, niemierzalna, podziemna, czarna, nieopodatkowana, nieoficjalna, ukryta, czwarty sektor itp. Te rozmaite nazwy odpowiadają w istocie zróżnicowanym sposobom definiowania rozważanego fenomenu.

I tak najpopularniejszy wydaje się pogląd, traktujący jako wyróżnik badanych zjawisk fakt, iż nie podlegają one rejestracji w ramach rachunku dochodu narodowego¹. Dochód narodowy rozumie się tu zwykle w kategoriach SNA, z uwagi na znaczenie usług niematerialnych na tym obszarze. Równocześnie wyłącza się działalność gospodarstw domowych skierowaną na własne potrzeby.

Wielu autorów² podkreśla unikanie podatków jako podstawowe kryterium nie ewidencjonowanych działań gospodarczych.

¹ E. Feige: *Macroeconomic Malaise and the "Unobserved Economy"*. "Economic Impact" 1982, nr 4.

² Np. V. Tanzi: *The Underground Economy*. "Finance and Development" 1982, nr 4.

Pozbawia to państwo dochodów, które przechwytuje producent oraz - w gospodarce zrównoważonej - konsument. Często akcentuje się też chęć uniknięcia regulacji gospodarki przez państwo, regulacji uciążliwych z różnych powodów dla wytwórców. Wskazać tu można omijanie rozporządzeń dotyczących koncesjonowania, normatywów jakościowych, limitowania eksportu lub importu, ograniczania transakcji pieniężnych, narzucanie kursów walut oraz oddziaływanie całego bloku ustawodawstwa pracy /zatrudnianie nieletnich, cudzoziemców, wynagradzanie poniżej płacy minimalnej, praca w warunkach szkodliwych dla zdrowia, zmuszanie do pracy w czasie przedłużonym itp./³.

Jako cechę wyróżniającą działania nie ewidencjonowane przyjmuje się też nielegalny charakter cyrkulujących tu dóbr i usług /narkotyki, hazard, zorganizowana prostytutcja/, a także pochodzenie ich z kradzieży lub korupcji⁴. Wreszcie stosowane są kryteria moralno-etyczne, gdzie podstawą nie-ewidencjonowania jest fakt, iż analizowane dobra i usługi nie pochodzą z pracy⁵.

Istotnym problemem metodycznym w prowadzonej analizie jest rozstrzygnięcie, czy badać się będzie wyłącznie nie ewidencjonowany obrót dobrami i usługami, czy też przedmiotem analizy będą również nie ewidencjonowane transfery - przepły-

³ R. De Grazia: Clandestine Employment: A Problem of Our Times. W: The Underground Economy in the United States and Abroad, ed. by V. Tanzi. Lexington 1983, s. 29-44.

⁴ B. Molefsky: America's Underground Economy. W: The Underground..., s. 47-68.

⁵ O. Osipienko: Nietrudowe dochody i formy ich przejawienia. "Ekonomiczskie Nauki" 1986, nr 11.

wy jednostronne, odpowiadające sygnalizowanym wyżej kryteriom. Przykładem takich działań jest łapownictwo czy przestępczość gospodarcza.

W świetle powyższych rozważań rodzi się pytanie o użyteczność zaprezentowanych ujęć dla studiowania rozważanego problemu w Polsce. Wydaje się, że zależnie od sformułowanych zadań badawczych celowe są dwa podejścia: "produkcyjne" i "podziałowe". Podejście "produkcyjne" odpowiadałoby nie rejestrowanemu obrotowi w ramach kategorii dochodu narodowego /SNA/. Stosować je należy przy poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie o skalę badanego zjawiska oraz uwarunkowania tego faktu.

Podejście "podziałowe" natomiast wymaga dodatkowego uwzględnienia obrotu dobrami i usługami zakazanymi przez prawo oraz nie ewidencjonowanych transferów, dla znalezienia odpowiedzi na pytanie o skalę deformacji struktury dochodów na skutek nie ewidencjonowanych obrotów. W prezentowanym opracowaniu przyjęto szerszy wariant, nazwany tu "podziałowym".

W związku z tym przedmiotem badania będzie nie ewidencjonowany obrót dobrami i usługami uzyskiwanymi w ramach nie kontrolowanej, nie rejestrowanej i nie opodatkowanej działalności gospodarczej oraz nie ewidencjonowane transfery⁶. Konsekwencją takiego zdefiniowania nie ewidencjonowanego obrotu jest przyjęty w badaniach zakres tego zjawiska. Składają się nań następujące obszary⁷:

⁶ A. Kozłowicz, H. Mruk, G. Nowaczyk: Sposoby badania źródeł informacji o drugim obiegu dochodów. IRWiK, Poznań 1985 /maszynopis powielony/.

⁷ Najpełniejszą tego typu klasyfikację według ISIC znaleźć można w pracy B. Wyżnikiewicza: Wpływ gospodarki drugiego obiegu na poziom i dynamikę dochodu narodowego. INE PAN, Warszawa 1986 /maszynopis powielony/.

- nie ewidencjonowany obrót z tytułu nie zarejestrowanej produkcji i świadczenia usług przez zarejestrowane jednostki pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej;

- nie ewidencjonowany obrót z tytułu produkcji i świadczenia usług nie rejestrowanych jednostek gospodarczych i osób prywatnych;

- nie rejestrowany obrót związany z działalnością wokół przedsiębiorstwa państwowego;

- nie ewidencjonowane transakcje na styku gospodarki uspołecznionej i nie uspołecznionej;

- nie ewidencjonowane transakcje w sferze kontaktów z zagranicą;

- czarny rynek walutowy;

- spekulacja;

- obrót dobrami i usługami zabronionymi;

- przestępstwa gospodarcze.

Zaprezentowana klasyfikacja, w której wyróżnik generalny stanowi miejsce wykonywanej działalności, nie jest w pełni rozłączna ani zupełna. Pokazuje jednak najistotniejsze obszary tworzenia nie ewidencjonowanych obrotów.

Kluczowe znaczenie mają tu obroty związane z nie rejestrowaną działalnością wytwórczą i świadczeniem usług. Przy czym jest ona bądź związana z zarejestrowanym warsztatem rzemieślniczym, bądź przebiega całkiem niezależnie od wszelkiej działalności formalnie zorganizowanej. W pierwszym przypadku nie ewidencjonowane obroty wiążą się z rozszerzeniem działalności, która stanowi przedmiot opodatkowania. Nie ewidencjonuje się tu pełnego zatrudnienia, wszystkich dochodów, obrotów, wytwarzanych asortymentów. Powoduje to nieopłacanie podatków w należnej

wysokości oraz często nieuprawnione korzystanie z pewnych uproszczonych form opodatkowania. W drugim przypadku działalność gospodarczą poza wszelką ewidencją prowadzą gospodarstwa domowe. Polega ona na nielegalnym przetwórstwie warzyw i owoców, produkcji materiałów budowlanych, stawianiu budynków, działalności transportowej, świadczeniu usług gastronomicznych, hotelowych, jubilerskich, lekarskich, udzielaniu korepetycji i lekcji języków obcych. I ta działalność uszczupla dochody budżetu państwa⁸.

Nie rejestrowany obrót prywatny wiąże się również z działalnością wokół przedsiębiorstwa państwowego. Zachodzi tu pasożytnicze na gospodarce uspołecznionej, polegające na wykonywaniu prac w czasie opłaconym przez przedsiębiorstwo, za pomocą jego maszyn i surowców, a jednocześnie uzyskiwanie z tego tytułu prywatnego, nie ewidencjonowanego dochodu⁹. Ma to miejsce zarówno w fabrykach /tzw. fuchy/, jak i w sferze usług niematerialnych /oświata, lecznictwo/.

Nie ewidencjonowane transakcje na styku gospodarki uspołecznionej i nie uspołecznionej powstają przy zamawianiu dóbr i usług przez przedsiębiorstwa państwowe u prywatnych rzemieślników. Zderzenia rynkowe podmiotów gospodarujących z zarządzanym w dużej mierze przez nakazy przedsiębiorstwem oraz układu regulowanego przez popyt z układem regulowanym przez podaż może owocować takimi nie ewidencjonowanymi operacjami, jak konsumpcja związana z obniżeniem wymagań jakościowych odbioru czy zawyżeniem kosztorysów i cen.

⁸ M. Bedmarski: Gospodarka paralelna w wybranych krajach socjalistycznych i w Polsce. CINTe, Warszawa 1982.

⁹ E. Firlit, J. Chłopecki: Kiedy kradzież nie jest kradzieżą. "Zdanie" 1987, nr 3.

Formy obrotu nie ewidencjonowanego związane z kontaktami z zagranicą to nie rejestrowane i/lub nie opodatkowane wykorzystanie i dystrybucja towarów otrzymanych i zakupionych /oraz ukradzionych/ za granicą, przywiezionych do kraju osobiście, przekazywanych w paczkach /itp. formy/, nie rejestrowane i nie opodatkowane świadczenie usług na rzecz cudzoziemców /transport, noclegi, prostytutcja/, nie rejestrowany i nie opodatkowany wywóz z Polski i sprzedaż za granicą towarów nabytych lub ukradzionych w kraju.

Działania takie są zwykle podejmowane zgodnie z regułami postępowania racjonalnego ekonomicznie. Dodatkowo stymuluje je niedoskonałość wewnętrznego rynku /tak dóbr konsumpcyjnych, jak i zaopatrzeniowych/ i ogromna różnica między oficjalnym a czarnorynkowym kursem walut obcych /przede wszystkim wymienialnych/. W ich rozwoju odgrywają dużą rolę czynniki o charakterze instytucjonalnym, w szczególności skomplikowany system przepisów dotyczących handlu zagranicznego i obrotu walutami obcymi.

Kolejny obszar nie ewidencjonowanych obrotów to czarny rynek walutowy¹⁰. Podstawowe czynniki wpływające na jego istnienie i rozwój to prawne ograniczenia obrotu walutami obcymi, silny popyt tezauryzacyjny i transakcyjny na waluty obce ze strony ludności - w dużej mierze spowodowany sytuacją na rynku wewnętrznym oraz funkcjonowaniem tzw. eksportu wewnętrznego i oprocentowanych rachunków bankowych w walutach obcych. Brak podaży walut ze źródeł legalnych oraz silna presja inflacyjna połączona ze stosunkowo łatwo dostępną podażą tych walut /odkupowanie dewiz od turystów zagranicznych, transfery od emigracji i pracują-

¹⁰ P. Wyczański: Czarny rynek walutowy w Polsce 1970-1984. SGPiS, Warszawa 1987 /maszynopis pracy doktorskiej/.

nych poza granicami kraju/ powodują, że skala obrotów tego rynku jest względnie duża, P. Wyczański szacuje ją dla roku 1985 na około 300 mld zł /przeliczając dewizy według średniego czarnorynkowego kursu z tego roku/.

Spekulacja jest konsekwencją nierównowagi rynkowej i reglamentacji dóbr. Generuje ona nie rejestrowany obrót związany z protekcyjną sprzedażą towarów, sprzedażą produktów reglamentowanych osobom nie posiadającym uprawnień oraz odprzedaż z zyskiem towarów zakupionych w handlu uspołecznionym.

Nie ewidencjonowany obrót dobrami i usługami zabronionymi w Polsce koncentruje się wokół nielegalnej produkcji i sprzedaży alkoholu, co wiąże się z powszechnością jego spożycia oraz bardzo wysokim podatkiem pośrednim realizowanym przy obrocie tym produktem. Inne występujące w Polsce rynki dóbr zakazanych związane są z handlem narkotykami i, w mniejszym stopniu - z hazardem. Na styku usług zabronionych przez prawo i dozwolonych prawem funkcjonuje w Polsce prostytutcja.

Nie ewidencjonowany obrót związany z przestępczością gospodarczą wiąże się głównie z zaborem mienia społecznego, kradzieżami mienia prywatnego oraz niedoborami w handlu. Notowane tu obroty pozostają w związku ze spekulacją /gdy kradzione dobra są zbywane osobom prywatnym/, przestępstwami skarbowymi /gdy trafiają one do warsztatów rzemieślniczych/ lub celno-dewizowymi /gdy są one kierowane za granicę/.

Szerokie, tak jak to zaprezentowano powyżej, rozumienie pojęcia obrotów nie ewidencjonowanych ma swoje wady i zalety. Niewątpliwą zaletą jest to, że w przyjętym ujęciu obejmuje się badaniami całokształt procesów, które deformują ewidencjonowane dochody. Wadę natomiast stanowi wewnętrzna niespójność tak zde-

finiowanej kategorii i w konsekwencji niemożliwość agregacji poszczególnych elementów, ze względu na wzajemne związki i nakładanie się elementów cząstkowych. Ograniczanie pola badawczego, choć ułatwiłoby analizę, uczyniłoby wnioski z niej mniej użyteczne. Stąd autorzy niniejszego opracowania stoją na gruncie szerszego, "podziałowego" ujęcia.

3. METODY I WYNIKI POMIARÓW NIE EWIDENCJONOWANYCH OBROTÓW W POLSCE I NA ŚWIECIE

Świadomość znaczenia nie ewidencjonowanych obrotów dla zrozumienia całokształtu funkcjonowania gospodarki doprowadziła do podjęcia prób kwantyfikacji tego zjawiska. Jest to zadanie bardzo trudne, bowiem fakt ukrywania występujących tu wielkości ekonomicznych tkwi w samej definicji studiowanego zjawiska. Pomiar bezpośredni jest więc bardzo trudny; do badacza docierają tylko szczątkowe informacje, dla których musi on oszacować "ciemną liczbę", co jest możliwe tylko dzięki metodom intuicyjnym, nie posiadającym waloru naukowego. Stąd inna koncepcja metodologiczna. Wychodzi ona z założenia, iż wprawdzie nie można bezpośrednio zmierzyć nie ewidencjonowanych obrotów, ale skutkiem ich istnienia są mierzalne "ślady". Należy więc, bazując na teorii ekonomii, sformułować hipotezy co do związków między nie ewidencjonowanym obrotem a jego symptomami, najlepiej w formie modelu matematycznego, a następnie mierząc owe "ślady" dojść do wielkości badanego zjawiska.

Metody oparte na analizie bezpośredniej nie ewidencjonowanych obrotów, jak i metody posługujące się metodą śladów były stosowane przede wszystkim w krajach zachodnich. Obecnie adaptuje się je na potrzeby analizy gospodarki polskiej. Poniżej zostaną omó-

wione główne nurty badań zagranicznych oraz przedstawione metody zastosowane w literaturze krajowej.

a. Główne nurty badań nie ewidencjonowanych obrotów za granicą

Najpopularniejsze metody badań nie ewidencjonowanych obrotów o charakterze bezpośrednim to: badanie niezgodności między przychodami a wydatkami /zarówno w skali makro, jak i mikro/, rewizja ksiąg podatkowych i badanie rynku pracy¹¹; natomiast najpopularniejsze metody pośrednie to analiza struktury nominatów banknotów, badanie relacji między ilością pieniądza w obiegu a popytem na depozyty bankowe oraz posługiwanie się równaniem Fishera.

Badanie niezgodności między wydatkami a przychodami prowadzone w skali makro polega na szacowaniu dochodu narodowego poprzez agregowanie wydatków, a następnie przez agregowanie dochodów. Występująca w tych szacunkach różnica to poszukiwana wielkość nie ewidencjonowanych obrotów.

Analizy w skali mikro polegają z kolei na porównaniu faktycznych wydatków z deklarowanymi oficjalnie przychodami. O ile pojawi się różnica /po uwzględnieniu zmian w oszczędnościach/ na rzecz wydatków, traktuje się ją jako związaną z obrotami nie ewidencjonowanymi. Zaprezentowana metody posiada dwie istotne niedogodności. Pierwsza wiąże się z niepełną prawdziwością informacji przekazanych przez gospodarstwo domowe, druga z koniecznością ustalenia stopnia reprezentatywności badań dla ekstrapolacji uzyskanych danych na skalę całej gospodarki narodowej. Podobny problem występuje przy rewizji ksiąg podatkowych, gdzie

¹¹ B. Frey, M. Pommerrehne: Measuring the Hidden Economy: Through This Be Madness, There is Method in It. W: the Underground ..., s. 3-28.

dane z kontrolowanych przedsiębiorstw muszą być podstawą szacunku makroekonomicznego.

Istotne informacje uzyskuje się z analizy rynku pracy¹². Porównuje się tu rejestrowaną stopę aktywności zawodowej ze stopą uznaną za prawdziwą. Ta ostatnia przyjmowana jest na podstawie porównań międzynarodowych /za wzorcową uznaje się stopę zatrudnienia w krajach o podobnym poziomie rozwoju gospodarczego, a uznanych za pozbawione znaczących obrotów nie ewidencjonowanych, porównań międzyokresowych w danym kraju /wzorcem jest stopa zatrudnienia w czasie, gdy była najwyższa w społeczeństwie/ lub analiz liczby ludzi zdolnych do pracy. Porównanie stóp zatrudnienia oficjalnej i uznanej za prawdziwą prowadzi do oszacowania liczby osób, które wytwarzają dobra i usługi przeznaczone do nie ewidencjonowanego obrotu, a przy założeniu, iż w sektorach ewidencjonowanym i nie wydajność pracy jest zbliżona /też niepewna wobec silnego zróżnicowania nasycenia kapitałem obu obszarów/, można ustalić wartość cyrkulujących tu towarów.

Badanie struktury nominałów banknotów dla oszacowania nie ewidencjonowanych obrotów wiąże się z założeniem, iż analizowane transakcje są realizowane raczej w gotówce niż w innych formach pieniężnych /czeki, karty kredytowe/, bowiem obieg gotówkowy nie jest nigdzie rejestrowany, oraz z hipotezą, że z uwagi na swoją skalę wymagają większych nominałów¹³. Stąd teza, że wzrost udziału pieniędzy o wysokich nominałach w obiegu oznacza wzrost nie ewidencjonowanych obrotów. Przyjmując zatem pewien

¹² B. Conthi: The Second Economy in Italy. W: The Underground..., s. 199-208.

¹³ I. Ross: "Why the Underground Economy is Becoming. "Fortune" 1978, nr 9.

udział wysokich nominalów za uzasadniony potrzebami obrotów ewidencjonowanych /np. na podstawie analizy historycznej/, wzrost jego potraktować można jako pokazujący ilość pieniędzy obsługujących obrót nie ewidencjonowany. Znaając szybkość obiegu pieniądza można więc ustalić jego skalę.

Podobne założenie o gotówkowym charakterze operacji nie ewidencjonowanych przyjmuje się w przypadku stosowania metody polegającej na badaniu relacji między ilością pieniądza w obiegu a popytem na depozyty bankowe¹⁴. Spadek udziału depozytów w tej relacji na rzecz gotówki sygnalizuje rozszerzanie się obrotów nie ewidencjonowanych, przy założeniu, że szybkość cyrkulacji pieniądza jest taka sama w sektorach ewidencjonowanym i nie. Aby przejść do konkretnych szacunków liczbowych, poszukuje się, podobnie jak w poprzednim przypadku, na podstawie analizy historycznej wzorcowego poziomu relacji między gotówką i depozytami a poziomem dochodu narodowego. Zakłada się, że winna ona być stała w różnych okresach. Jej zmiana, wyrażająca szybszy wzrost zapotrzebowania na gotówkę niż wzrost dochodu narodowego, jest traktowana jako wyraz rozszerzania się obrotów nie ewidencjonowanych, a nadmiar pieniądza gotówkowego w stosunku do oczekiwanego /w związku ze wzrostem dochodu narodowego przy przyjęciu wzorcowego współczynnika: gotówka - dochód narodowy/ uznaje się za obsługujący obrót nie ewidencjonowany. Wadą zaprezentowanej metody jest konieczność przyjęcia dwóch założeń, których nie sposób udowodnić: pierwszego, o tej samej szybkości obrotu pieniądza w obu sferach, oraz drugiego, przyjmującego pewien okres historyczny za pozbawiony obrotów nie ewidencjonowanych.

¹⁴ R. Gutmann: Statistical Illusions, Mistaken Policies. Challenge 1979, nr 22.

Kolejna koncepcja¹⁵ bazuje z kolei na tezie, iż wielkość transakcji jest w zasadzie proporcjonalna do dochodu powstającego w ich wyniku. Transakcje z kolei można oszacować na podstawie równania Fishera, znając ilość pieniędzy oraz tempo jego cyrkulacji. I znów wybierając w historii okres pozbawiony obrotów nie ewidencjonowanych, można dla niego oszacować normatywną relację między wielkością transakcji a dochodem narodowym. Znając z kolei wielkość transakcji dla różnych okresów, można przy pomocy przyjętych założeń szacować pełen dochód narodowy, zarówno obejmujący obroty ewidencjonowane, jak i nie. Różnica między tak wyszacowanym dochodem narodowym a rejestrowanym przez statystykę to właśnie poszukiwana wielkość obrotu nie ewidencjonowanego. I tu również przyjęte założenia są jednak niepewne.

Przedstawione metody owocują jednak konkretnymi wynikami, które prezentuje tabela 1. Istniejące tu wielkości trudno porównywać, pochodzą bowiem z różnych okresów i stosuje się tu rozmaite metody, ale pokazują one generalnie skalę występujących obrotów nie ewidencjonowanych. Widoczna w tabeli rozpiętość w szacunku wynika ze stosowania różnych metod.

Trudno na podstawie prezentowanej tabeli, w związku ze sformułowanymi zastrzeżeniami, wyciągać daleko idące wnioski. Generalnie jednak widać, że problem nie ewidencjonowanych dochodów w większym lub mniejszym natężeniu istnieje we wszystkich krajach o gospodarce kapitalistycznej.

¹⁵ E. Feige: op.cit.

Tabela 1.

Szacunkowa wielkość nie ewidencjonowanych obrotów w różnych krajach w % produktu narodowego /GNP/

Kraj	Skala obrotów nie ewidencjonowanych w % /GNP/
Australia	ok. 11
Austria	ok. 8
Belgia	10-16
Dania	10-12
Finlandia	ok. 7
Francja	ok. 8
Hiszpania	ok. 6
Indie	9-49
Irlandia	ok. 7
Japonia	ok. 4
Kanada	5-20
Norwegia	3-7
RFN	4-8
Szwecja	4-13
Szwajcaria	ok. 5
USA	6-22
Wielka Brytania	3-7
Włochy	10-20

Źródło: V. Tanzi: The Underground Economy.

"Finance and Development", 1982, nr 4.

b. Badania nie ewidencjonowanych obrotów w Polsce

Szacowanie nie ewidencjonowanych obrotów dokonywane było również w Polsce. Stosowano tu głównie metody pośrednie, oparte na identyfikowaniu rozwiązań tego typu "śladów" obrotów nie ewidencjonowanych. Jedyną próbę szacunków bezpośrednich, opartych na badaniach ankietowych, dał K.Sowa¹⁶. Z jego badań wynika, iż na przykład konserwator instalacji hydraulicznych w administracji osiedla mieszkaniowego prawie połowę oficjalnego czasu pracy przeznaczają na wykonywanie nieoficjalnych zleceń prywatnych. Z tego tytułu uzyskuje 150-200 % legalnych zarobków. Mechanik samochodowy naprawia w państwowym zakładzie prywatne samochody bez zleceń, co przynosi mu korzyści 100-120 % oficjalnych poborów. Ślusarz w państwowym przedsiębiorstwie wyrabia drobne przedmioty, które wynosi nielegalnie poza zakład, co daje dochód w wysokości 50-65 % zarobków oficjalnych. Z drugiej strony w badanej grupie rodzin zlecających prace remontowo-budowlane w mieszkaniach ponad 40 % środków przeznaczonych na ten cel wydano na usługi nierejestrowane.

Badanie miało jednak tylko charakter sondażowy i autor nie podjął próby choćby częściowego oszacowania skali tych nie ewidencjonowanych obrotów w skali kraju. Takie cele zrealizowano dopiero przy okazji badań przy zastosowaniu metod pośrednich. Przeprowadzono je kilka razy, bazując na różnych koncepcjach teoretycznych.

M. Wiśniewski w swoich badaniach z roku 1984 jako zasadni-

¹⁶ K.Sowa: Grupy pracujące na własny rachunek jako kategoria socjologiczna i zjawisko struktury społecznej. S.I.B. Kraków 1980 /maszynopis powiel./.

czą determinantę obrotów nie ewidencjonowanych potraktował lukę i nawis inflacyjny¹⁷, które tworzą popyt niezaspokojony, poszukujący towarów i usług na rynku nieoficjalnym, o nie ewidencjonowanych obrotach. Przy czym na ten rynek trafia tylko, zgodnie z jego hipotezą, część nawisu i luki inflacyjnej, które jednak tutaj podlegają działaniu mnożnika cenowego. W rezultacie dochody ludności, które przekształcają się w nie ewidencjonowane obroty nieoficjalnego rynku, szacowane są według formuły:

$$D = K / a_L + n NT /$$

gdzie:

D - to poszukiwane obroty nie ewidencjonowane, L - to luka inflacyjna, NT - to nawis inflacyjny, K - to mnożnik cenowy, zaś a i n - to współczynniki charakteryzujące części luki inflacyjnej i nawisu inflacyjnego, które przepływają na nieoficjalny rynek. Przy czym współczynniki K , a i n są przyjmowane w sposób arbitralny.

W rezultacie przeprowadzonych obliczeń M. Wiśniewski oszacował obroty nie ewidencjonowane w roku 1982 na sumę 370 mld zł, a w roku 1983 na 385 mld zł.

Z kolei J. Stopyra¹⁸ zaproponował skorzystanie z założenia, że transakcje dokonywane w ramach obrotów nie ewidencjonowanych realizowane są za pośrednictwem pieniądza /pomijając transakcje typu towar-towar, towar-waluta obca, darowizny, kradzieże itp./.

Punktem wyjścia jest tu tożsamość:

$$Z_G \times R = F_N + O_L + G_N$$

¹⁷ M. Wiśniewski: Gospodarka i jej cień, "Życie Gospodarcze" 1984, nr 31.

¹⁸ M. Bednarski, R. Kokoszczyński, J. Stopyra: Drugi obieg w Polsce w latach 1977-1985. "Wektory" 1987, nr 8, s. 27.

gdzie:

Z_G - to ilość pieniądza potrzebna do dokonywania transakcji między poszczególnymi grupami ludności oraz między ludnością a gospodarką uspołecznioną; E - to wskaźnik szybkości obiegu pieniądza, F_N - to fundusz nabywczy ludności na zakup towarów i usług w sektorze uspołecznionym, O_L - to wielkość obrotów pieniężnych między poszczególnymi grupami ludności z tytułu kupna i sprzedaży dóbr i usług /tzw. BDWL II/, zaś G_N - to wielkość obrotów nie ewidencjonowanych. Wielkości F_N i O_L są znane ze sprawozdawczości GUS i NBP, za Z_G przyjęto średni roczny stan zasobów gotówkowych ludności /kryje się za tym założenie, iż oszczędności gotówkowe równe są tej części wkładów oszczędnościowych, które mają charakter pieniądza transakcyjnego/. Nie jest znana dla Polski szybkość obiegu pieniądza, użyto więc jej substytutów: czasu pozostawiania pieniądza poza kasami NBP oraz wskaźnika rotacji zapasów w handlu detalicznym. Uzyskana tą metodą wielkość obrotów nie ewidencjonowanych /przy sformułowanych wyżej zastrzeżeniach co do ich zakresu/ wyniosła w 1977 roku 61,3 mld zł, w 1985 roku 759,0 mld zł, w roku 1986 zaś 701,6 mld zł.

M.Bednarski¹⁹ natomiast podjął próbę oszacowania obrotów nie ewidencjonowanych na podstawie drugiej części Bilansu Dochodów i Wydatków Ludności, prezentującej obroty pieniężne między poszczególnymi grupami dochodów, które z pewnym przybliżeniem da się przypisać określonym grupom społeczeństwa. Zrealizowano dwa warianty metody. W jednym wielkością wyjściową jest

¹⁹ M.Bednarski: Gospodarka "drugiego obiegu" w Polsce, "Wektory" 1987, nr 2, s. 20-24 oraz M.Bednarski et.al.: op. cit., s.28-29.

całość obrotów z BDDL II, w drugim wariancie rolę tę pełni jedna z pozycji wspomnianego bilansu, wyrażająca obroty między gospodarstwami domowymi nie związane z prowadzeniem stałego warsztatu usługowego. Powiązanie wahań szukanej wielkości tylko z jednym czynnikiem prowadziłoby do bardzo silnego jej uwrażliwienia na jego zmiany. Stąd w badaniu dokonano korekty współczynnika mierzącego siłę związku między tymi wielkościami; korekta zależna była od zmian wielkości wyrażających natężenie popytu na dobra i usługi w gospodarce nieformalnej, a mianowicie udziału majątku w formie pieniężnej /w złotych i dewizach/ w całkowitych rozmiarach majątku gospodarstw domowych, a w odmiennym wariancie - od udziału zasobów gotówkowych w całkowitych zasobach oszczędności złotych²⁰.

Wszystkie warianty opisanej metody dają jednak obraz dynamiki zmian wielkości obrotów gospodarki nieformalnej - do uzyskania bezwzględnego ich poziomu potrzebna jest informacja zewnętrzna przynajmniej dla jednego punktu czasowego. Wykorzystano w tym celu dwie wielkości: jedna to szacunek uzyskany dzięki metodzie przedstawionej poprzednio, druga wielkość zaczerpnięta została z porównań międzynarodowych²¹.

W sumie więc metoda ta daje 8 różnych wielkości /wskutek przedstawionych powyżej wariantów/, które dla roku 1985 zawierają się w granicach 550-760 mld zł /tj. o ok. 9 do ok. 12 % dochodów pieniężnych ludności/.

²⁰ Obie te wielkości zostały zaczerpnięte z pracy M. Olesie i M. Sumlińskiego: Oszczędności a rozmiary i struktura majątku gospodarstw domowych, Instytut Finansów, Warszawa 1987.

²¹ P. Fontenay szacuje wielkość gospodarki nieformalnej na Węgrzech w latach 1975-1981 na 3,6 - 4-3 GDP /w pracy Hungary: An Economic Survey, IMF, Washington D.C. 1982/. Dla Polski przyjęto więc 3,5 % GDP w roku 1977.

Opisane powyżej pośrednie metody szacowania mają charakter jednoczynnikowy, to znaczy, że zmienność badanej wielkości jest w zasadzie uzależniona od jednej zmiennej, uznanej za jej symptom. Zaletą tych metod jest pełna ekonomiczna interpretowalność uzyskanych wyników, wadą natomiast nadmierna wrażliwość na zmienność wybranego symptomu oraz niestabilność. Dają jednak, przy dobrym doborze zmiennej obserwowalnej pewną metodę o przyjątej dynamice nie ewidencjonowanych obrotów. Ich zestawienie prezentuje tabela 2.

Tabela 2

Poziom nie ewidencjonowanych obrotów w gospodarce polskiej w latach 1977-1986 szacowanych metodami jednoczynnikowymi
/w mld zł/

Lata	Metoda oparta na poziomie inflacji	Metoda oparta na zasobach pieniężnych	Metoda oparta na BDWL II
1977	x	61,3	61,3 - 66,8
1978	x	-	73,2 - 95,2
1979	x	x	83,3 - 103,0
1980	x	x	98,4 - 165,8
1981	x	x	173,6 - 201,3
1982	370,0	x	293,8 - 470,7
1983	385,0	x	358,9 - 520,8
1984	x	x	423,2 - 743,7
1985	x	759,0	549,3 - 754,8
1986	x	701,6	x

Źródło: M.Bednarki, R.Kokoszczynski, J.Stopyra: Drugi obieg w Polsce w latach 1977-1985, "Wektory" 1987, nr 8, oraz M.Wiśniewski: Gospodarka i jej cień. "Życie Gospodarcze" 1984, nr 31.

Zasygnalizowane wady metod jednoczynnikowych skłoniły do poszukiwania procedur wieloczynnikowych, gdzie funkcję symptomu nie ewidencjonowanych obrotów pełniłby pakiet zmiennych. Na gruncie polskim metodę wieloczynnikową, opartą na tak zwanym miękkim modelowaniu, zaproponował M. Wiśniewski²². Szacunki tą metodą kontynuował R. Kokoszczyński²³.

Również ta metoda posiada istotne wady, związane z koniecznością założenia poziomu nie ewidencjonowanych obrotów w roku wyjściowym dla analizy oraz trudnością w ekonomicznej interpretacji wyników. Wydaje się jednak najbardziej interesująca na obecnym etapie badań i stąd stanowić będzie podstawę analizy zaprezentowanej w niniejszym opracowaniu.

4. EKONOMICZNE I SPOŁECZNE PODŁOŻE PROCESÓW GENERUJĄCYCH NIE EWIDENCJONOWANE OBROTÓW W GOSPODARCE NARODOWEJ

Stosowanie metod pośrednich poziomu obrotów nie ewidencjonowanych, szczególnie w wersji wieloczynnikowej, wymaga elementarnej wiedzy na temat ekonomicznych i społecznych uwarunkowań tego zjawiska. Na tej podstawie można bowiem dopiero dobierać odpowiednie indykatory. W najbardziej bezpośredni sposób zjawiska gospodarcze generujące nie ewidencjonowane obroty wiążą się z równowagą gospodarczą, podziałem, konsumpcją oraz pewnymi obszarami świadomości społecznej. Będą one poniżej kolejno charakteryzowane.

²² M. Wiśniewski: Źródła i rozmiary drugiego obiegu gospodarczego w Polsce. "Ekonomista" 1985, nr 6.

²³ M. Bednarski et al.: op.cit., s. 30.

a. Nie ewidencjonowane obroty a równowaga gospodarcza

Związek nierównowagi gospodarczej z procesami ekonomicznymi obsługiwanymi przez obroty nie ewidencjonowane był wielokrotnie podnoszony przez ekonomistów²⁴.

Nadmiar pieniądza w stosunku do podaży dóbr i usług i stopy oszczędności /wyrażający się w formie luki inflacyjnej w ujęciu strumieniowym i nawisu inflacyjnego w ujęciu zasobowym/ poszukuje towarów na rynku równoległym, o obrotach nie ewidencjonowanych. Im luka i nawis inflacyjny są głębsze, a brak dotyczy towarów szczególnie poszukiwanych, tym popyt na rynkach równoległych wyższy. Jednocześnie podaż jest tu limitowana przez ograniczony dopływ surowców i podzespołów oraz dostępność maszyn, a także wzrost ryzyka wykrycia rozszerzającej się produkcji przez organa podatkowe. W rezultacie wspomnianych czynników, działających zarówno po stronie popytu, jak i podaży, kształtuje się na rynkach równoległych cena równowagi oraz poziom obrotów, decydując o skali nie ewidencjonowanych obrotów. Wzmocnia to jeszcze transfer marży spekulacyjnej towarzyszący zwykle nierównowadze.

Rynek równoległy wiąże więc część luki i nawisu inflacyjnego, choć oczywiście nie wszystkie wydatkowane tu środki pochodzą z oszczędności przymusowych gospodarstwa domowego. Część jest alternatywna dla wydatków na rynku oficjalnym. Pieniądze wydane przez ludność na rynku równoległym nie znikają z obiegu,

²⁴ "Gospodarka drugiego obiegu" a zjawiska inflacyjne w krajach socjalistycznych, opracował S.Kaszczałak na podstawie K.Laski: "Second Economy" in sozialistischen Lander und Inflationserscheinungen. "Biuletyn Informacyjny I.G.N." Warszawa 1983, nr 9.

a tworzą nowy popyt, o innej już wielkości i wymiarze czasowym. Z punktu widzenia równowagi gospodarczej zasadniczym problemem są konsekwencje tego nowego popytu dla rynku oficjalnego; pogłębia on czy też przeciwnie, osłabia występującą tu presję inflacyjną.

Wspomniani badacze tego zjawiska formułują tezę, iż działanie rynku równoległego pogłębia nierównowagę, uruchamiając swoisty mechanizm mnożnikowy. Wynika to z hipotezy, iż dochody uzyskane na rynku równoległym są wyższe od absorbowanej przez nich części luki i nawisu inflacyjnego. Dochody te następnie wracają w znacznej części na rynek oficjalny, tworząc odpowiednio większą nierównowagę. To z kolei wymusza zwiększone zakupy na rynku równoległym napędzając dalej mechanizm mnożnikowy.

Prawdziwość powyższej hipotezy zależy w zasadniczej mierze od stopnia, w jakim dochody gospodarki nieoficjalnej powracają na rynek oficjalny, a nie krążą w sposób względnie trwały na rynku równoległym. Wydaje się jednak, że duża atrakcyjność, z uwagi na niski poziom cen, gospodarki oficjalnej zachęca do nabywania tu towarów za środki pochodzące z działań na rynku równoległym. Przemawia to za prawdziwością domniemania o destrukcyjnym działaniu nie ewidencjonowanych obrotów na równowagę rynkową w warunkach istnienia luki i nawisu inflacyjnego.

b. Nie ewidencjonowane obroty a procesy podziału

Rozważając konsekwencje nie ewidencjonowanych obrotów dla podziału, podkreślić należy, iż istotną rolę odgrywa tu zarówno obszar nie kontrolowanego wytwarzania dóbr i usług, jak i transferów /przepływów nieekwiwalentnych/, a także sfera wytwarzania dóbr i usług prawnie zakazanych.

Nie ewidencjonowane obroty, najogólniej rzecz biorąc, prowadzą do dwóch typów redystrybucji: między sektorem społecznym a prywatnym /rozumianym szeroko, a więc obejmującym również i gospodarstwa domowe/ oraz w ramach sektora prywatnego.

Redystrybucja pierwszego rodzaju wiąże się głównie z niepłaceniem należnych podatków, a także reprivatyzacją majątku państwowego poprzez kradzież i "fuchy". Najważniejszą tego konsekwencją wydają się korekty w ramach ostatecznego podziału dochodu narodowego: zatrzymane w rękach prywatnych środki przeznaczone będą raczej na cele konsumpcyjne niż inwestycyjne. Dzieje się tak dlatego, że w systemie socjalistycznym istnieją rozmaite mechanizmy blokujące w istotnej mierze możliwość szerokoich prywatnych inwestycji i tolerujące istnienie w zasadzie tylko niedużych warsztatów rzemieślniczych. Większe możliwości inwestycyjne są więc tylko w nowych, budowanych dopiero zakładach. Również rzemieślnik pracujący nielegalnie nie będzie nadmiernie rozwijał swego warsztatu w obawie przed ujawnieniem. Tymczasem zwiększone dochody państwa, wobec pewnej sztywności wydatków na konsumpcję, mogłyby zasilić fundusz inwestycyjny.

Rozważając z kolei redystrybucję w ramach sektora prywatnego, podjąć należy przede wszystkim kwestię jej egalitaryzującego bądź elitaryzującego działania na społeczeństwo. Wobec niedostępności badań empirycznych możliwe jest tu tylko stawianie pytań.

Analizując wyłącznie redystrybucję przez oddziaływanie obrotów nie ewidencjonowanych, bez "tła" tworzonego przez sektor oficjalny, stwierdzić należy, iż działa ona elitaryzująco. Tyl-

ko niektóre bowiem gospodarstwa domowe mają możliwość uczestniczenia w dochodach nieoficjalnych dzięki miejscu w społecznym podziale pracy /właściciele warsztatów rzemieślniczych, robotnicy mający możliwość "wynoszenia" lub wykonywania "fuch" urzędnicy mogąc "handlować" swoimi decyzjami/, kwalifikacjom pozwalającym wykonywać usługi bezpośrednio na rzecz ludności czy innym czynnikom /wolny czas/. Ich pozycja staje się więc relatywnie korzystniejsza niż tych gospodarstw, które takiej możliwości nie mają.

O elitaryzacji bądź egalitaryzacji społeczeństwa przez obroty nie ewidencjonowane można jednak dopiero mówić po uwzględnieniu dochodów z sektora oficjalnego. Istotne jest zatem, czy możliwości dodatkowego zarobku korelują pozytywnie, czy też negatywnie z dochodami podstawowymi, a więc wyrównują czy przeciwnie, pogłębiają różnice dochodowe będące rezultatem funkcjonowania gospodarki oficjalnej. Trudno tu o jednoznaczną opinię. Z jednej strony nieoficjalny sektor stwarza możliwość dodatkowych dochodów gospodarstwom uboższym /emeryci, renciści, matki na urloпах wychowawczych - dysponując ubezpieczeniem są atrakcyjnymi kandydatami do pracy w gospodarce nieoficjalnej/. Z drugiej strony, rozważany sektor pozwala na tworzenie dochodów nadzwyczajnych gospodarstwom majątnym /na przykład w rzemiośle/. Można więc ohyba postawić hipotezę, iż obroty nie ewidencjonowane działają jednocześnie elitaryzująco /wzmacniając pozycję dochodową gospodarstw i tak bogatych/ oraz egalitaryzująco /umożliwiając uzyskanie dodatkowych dochodów gospodarstwom biednym/.

c. Nie ewidencjonowane obroty a problemy konsumpcji

Badanie wpływu procesów gospodarczych, których obroty nie są ewidencjonowane, na poziom konsumpcji sprowadza się do odpowiedzi na pytanie, o ile zwiększają one, a o ile zmniejszają strumień dóbr i usług pozostających do dyspozycji społeczeństwa. W analizie takiej wyróżnić należy obszar względnie niezależny od zasilania przez gospodarkę oficjalną i obszar egzystujący jej kosztem. Do pierwszej grupy zaliczyć można drobne usługi dla ludności /o ile wykonywane są przy pomocy własnych narzędzi z zakupionych legalnie elementów/, prowadzenie minizłobków i przedszkoli, usługi sąsiedzkie na wsi, "podwórkowa" naprawa samochodów, sprzedaż płodów z działek, usługi lekarzy i nauczycieli /o ile nie są związane bezpośrednio z pracą świadczoną przez nich w instytucjach/, prywatny handel zagraniczny. Działania te ewidentnie powiększają strumień dóbr i usług konsumpcyjnych do dyspozycji ludności. Cechuje je ponadto łatwa dostępność, bez instytucjonalnych pośredników, elastyczność w reagowaniu na potrzeby, wyższa jakość związana z nieanonimowym świadczeniem, są one bowiem często dziełem sąsiadów lub osób bezpośrednio poleconych przez znajomych. Ich istnienie łamie natomiast zasadę, iż każda działalność dająca dochody winna być opodatkowana. Wspomniane korzyści, a także niewielka relatywnie skala wspomnianych działań czyni odchodzenie bądź ograniczanie opodatkowania tutaj ocelowym. Zarejestrowanie opisanej aktywności gospodarczej pozwoliłoby jednocześnie poddać ją kontroli sanitarnej /miniprzedszkola i jadłodajnie/ czy umożliwić normalną informację o jej istnieniu /usługi techniczne w osiedlu/.

Inaczej rzecz się ma, gdy nie ewidencjonowane obroty pozostają w ścisłym związku z gospodarką oficjalną, a jej produkty powstają w czasie opłaconym przez przedsiębiorstwo, przy pomocy jego maszyn i z jego surowców. Nowy produkt lub usługa rodzą się wtedy kosztem dobra lub usługi z sektora oficjalnego. Ujawnia się to z jednej strony w formie nakładów związanych z funkcyjowaniem gospodarki oficjalnej /poniesione zostają koszty osobowe i materialne bez wzrostu produkcji/, z drugiej zaś, przez pojawienie się nowych produktów w sektorze nieoficjalnym. W analizie statystycznej trudno jest o jednoznaczny bilans tej działalności /oczywiście w kategoriach produkcyjnych, a nie podziałowych czy moralno-etycznych/, tym bardziej że użyte tu czynniki produkcji mogłyby być przez gospodarkę oficjalną zmarnowane, wobec postojów ludzi i maszyn lub nadmiernie tolerancyjnych norm zużycia surowców.

Wyda się jednak, że w gospodarce centralnie planowanej, w przeciwieństwie do rynkowej, stopień destrukcji systemu przez obroty nie ewidencjonowane, związane z innymi zasadami funkcyjowania, jest stosunkowo wysoki. Większość potrzeb gospodarstw domowych zaspokaja w naszych warunkach gospodarka oficjalna, więc jej straty będą zapewne dotkliwsze dla konsumentów niż dodatkowe dobra i usługi związane z rynkiem nie ewidencjonowanym.

d. Gospodarka o nie ewidencjonowanych dochodach a stan świadomości społecznej

Rozwój procesów gospodarczych generujących obroty nie ewidencjonowane jest w sposób istotny warunkowany przez stan świadomości danego społeczeństwa. Wskazują na to choćby zaprezentowane porównania międzynarodowe. Skala obrotów nie ewidencjo-

nowanych okazuje się bardzo zróżnicowana nawet w krajach o podobnym poziomie rozwoju i systemach politycznych, ale odmiennych tradycjach kulturowych. Oddziaływanie jest przy tym dwustronne - procesy gospodarcze generujące obroty nie ewidencjonowane warunkowane są przez świadomość społeczną, ale również mają na tę świadomość wpływ.

Rozważane uwarunkowania najbardziej widoczne są w przedsiębiorstwie. Rozmaici autorzy²⁵ wskazują, iż występujące tu patologie są uwarunkowane nie tylko poszukiwaniem dodatkowych dochodów, ale również czynnikami socjologicznymi. I tak "wynoszenie" dóbr z miejsca pracy traktowane jest jako patologiczne rozumienie uspołecznienia własności /bezpośrednie zawłaszczenie "swojej" części majątku państwowego/, przysługi świadczone kosztem zakładu pracy to forma łagodzenia napięć w stosunkach międzyludzkich, zaś handel, "fuchy", łapówki pełnią rolę integrującą różne grupy w przedsiębiorstwie. Generalnie można powiedzieć, że sztywny ład administracyjny w zakładzie przez działania nieoficjalne staje się bardziej "swojski".

Powyższa tendencja nie musi koniecznie towarzyszyć ewidentnym patologiom. Anonimowe mechanizmy planu czy rynku zderzając się z różnymi formami ludzkich związków /pokrewieństwo, przyjaźń, wspólnota pochodzenia czy pracy/ zawsze w większym lub mniejszym stopniu wytworzą elementy nieformalne.

Inny ważny czynnik wpływający na zachowania ludzi w tej sferze wiąże się z postawą wobec systemu wartości opartego na posiadaniu. Jego konsekwentna afirmacja prowadzi do bezwzględnego, egoistycznego maksymalizowania posiadanych zasobów, bez

²⁵ A. Iwanowski, M. Federowicz, T. Żukowski: Ład administracyjny w zarządzaniu gospodarką. W: Człowiek w systemie gospodarowania /materiały z konferencji/, Supraśl 1986.

względem obowiązujące prawo czy zasady moralne. O ile więc w rezultacie obrotów nie ewidencjonowanych uzyska się nieco lepsze warunki ekonomiczne, znajdą się ochotni do wystąpienia tu w roli tak wytwórców, jak i nabywców. Radykalne zaś odrzucenie wspomnianego systemu wartości prowadzi z kolei do dążenia, aby uwolnić się od rygorów narzuconych przez rynek lub aparat państwowy, aby znaleźć w pracy samorealizację. Prowadzi to również do działań nieoficjalnych generujących obroty nie ewidencjonowane, do ekonomii alternatywnej²⁶. Tendencje te, charakterystyczne dziś dla krajów wyżej rozwiniętych gospodarczo²⁷, są jednak możliwe i w naszym społeczeństwie.

5. MIĘKKIE MODELOWANIE DRUGIEGO OBIEGU

Wprowadzenie metod wieloczynnikowych do procedur szacowania skali gospodarki nieformalnej spowodowane jest przede wszystkim nadmierną wrażliwością i niestabilnością metod jednoczynnikowych. Metody wieloczynnikowe mają jednak inną wadę - o ile w podejściu jednoczynnikowym sposób szacunku oparty był na hipotezie mającej pewną treść ekonomiczną, o tyle teraz model wyjściowy nie zawiera właściwie żadnej interesującej treści tego typu²⁸. Zakłada się w nim bowiem, iż w każdym okresie badana zmienna /tj. w tym przypadku wielkość gospodarki nieformalnej/ jest kombinacją liniową pewnego typu /ważoną średnią/ wielkości pewnych obserwowalnych zmiennych - indyktorów zmiennej badanej, nieobserwowalnej bezpośrednio.

²⁶ K.Sowa: Praca na lewo w świetle badań naukowych. "Zdanie" 1987, nr 2.

²⁷ L.Colijn: The Hidden Economy: Elements for Theory, Groningen 1983 /maszynopis pracy doktorskiej/.

²⁸ Por. M.Wiśniewski: Źródła...

Jednym z możliwych do zastosowania w ramach podejścia wieloczynnikowego algorytmów otrzymywania współczynników /wag/ wspomnianej kombinacji jest opracowana przez H.Wolda tzw. metoda miękkiego modelowania.²⁹ Metoda ta służy do szacowania modeli regresji ze zmiennymi nieobserwowalnymi; stosowana jest więc zazwyczaj przy budowie modeli wielorównaniowych, w których występuje większa liczba zmiennych tego typu. Elementem metody jest jednak również algorytm prowadzący do kwantyfikacji nieobserwowalnego zjawiska, który może być wykorzystany do oszacowania wielkości drugiego obiegu; charakterystyka ta jednak - ze względu na cechy metody - może posłużyć tylko do określenia dynamiki badanej zmiennej, określenie bezwzględnego poziomu wymaga posiadania wiedzy a priori na temat jej wielkości w pewnych konkretnych momentach.

Wstępny krok przy budowie miękkiego modelu wymaga określenia dla każdej nieobserwowalnej zmiennej listy jej indykatorów i ich podziału na indykatory indukcyjne /których wielkość wpływa na badaną zmienną/ oraz dedukcyjne /zmienna wpływa na ich wielkość/. Dalsze etapy oceny wielkości badanej zmiennej przebiegają według sformalizowanego algorytmu, który pokrótce przedstawić można następująco.

Nieobserwowalna zmienna /dalej oznaczana Y/ powstaje jako ważona suma indykatorów $X_1, X_2, \dots, X_n$; wartości indykatorów są przy tym wyrażone w postaci odchyleń od średniej. Badacz rozstrzyga, które indykatory mają charakter indukcyjny /przyjmujemy, że są to $X_1, X_2, \dots, X_m$ /, a które dedukcyjne $X_{m+1}, X_{m+2}, \dots, X_n$, oraz nadaje wagom wartości początkowe. Dalsza

²⁹ Patrz: H.Wold: Soft Modeling. W: K.G.Jöreskog, H.Wold /ods./; Systems under indirect Observations, Amsterdam 1982.

procedura doboru wag i oceny poziomu zmiennej Y przebiega iteracyjnie według poniższego algorytmu:

Iteracja 1

a/ przyjęcie początkowych wartości wag $v_i^{1/}$ dla $i=1,2,\dots,n$; zwykle - jeśli nie ma innych przesłanek - przyjmuje się wagi równe jedności;

b/ obliczenie odchylenia standardowego zmiennej Y uzyskanej jako suma wszystkich indykatorów ważnych wagami uzyskanymi w poprzednim kroku, tzn.

$$r^{1/} = \left[\frac{1}{T} \sum_{t=1}^T \left(\sum_{i=1}^n v_i^{1/} x_{it} \right)^2 \right]^{\frac{1}{2}}$$

gdzie x_{it} oznacza wielkość i-tego indykatora w monencie t;

c/ odchylenie standardowe r służy do korekty wag v_i , co prowadzi do uzyskania nowego szeregu wartości zmiennej Y, charakteryzującej się w efekcie jednostkową wariacją, nowe wagi uzyskane są wg wzoru

$$v_i^{1/} = v_i^{1/} : r^{1/}$$

d/ tak uzyskane wagi służą do wyliczenia /już standaryzowanej/ wielkości zmiennej Y

$$Y_t^{1/} = \sum_{i=1}^n v_i^{1/} x_{it}$$

e/ wyliczona w poprzednim kroku zmienna Y jest wykorzystywana w modelu regresji postaci

$$Y^{1/} = \sum_{i=1}^n \beta_i^{1/} x_i + \xi \quad \text{dla indykatorów indukcyjnych}$$

$$x_i = \sum_{l=m+1}^n \beta_l^{(1)} Y^{1/} + \xi \quad 1-m+1, m+2, \dots, n \quad \text{dla indykatorów dedukcyjnych}$$

W obu przypadkach parametry szacuje się metodą najmniejszych kwadratów. Krok ten kończy pierwszą iterację. W następnych iteracjach ulega tylko krok a/ - wyjściowe wagi w iteracji k-tej są to oszacowania parametrów modeli regresji uzyskane

$$v_i^{(k)} = b_i^{(k-1)} \quad \text{z poprzedniej iteracji, t.j.:}$$

$$v_i^{(k)} = b_i^{(k-1)} \quad \text{dla } i=1,2,\dots,n$$

$$k=2,3,\dots$$

Procedura iteracyjna wymaga jeszcze wprowadzenia tzw. reguły stop: postępowanie opisanej powyżej uważamy za zakończone wtedy, gdy z wartości Y uzyskane w dwu kolejnych iteracjach różnią się od siebie nieznacznie; formalnie znaczy to, że między krokiem d i e sprawdza się prawdziwość nierówności:

$$v_t \frac{Y_t^{(k)} - Y_t^{(k-1)}}{Y_t^{(k)}} \leq \alpha$$

gdzie α jest zadaną przez badacza małą liczbą dodatnią.

Warto zwrócić uwagę na pewne prawidłowości związane z początkowym wyznaczaniem wag w tej metodzie. Jeśli uznamy np., że wszystkie indykatory mają charakter indukcyjny, to model regresji liniowej z kroku e2 odtworzy tylko wagi otrzymane w kroku d. Cała procedura nie doprowadzi już do żadnych iteracyjnych korekt, wagi ustalone w pierwszej iteracji są w tym przypadku wagami ostatecznymi i - jeśli rozpoczęliśmy od przyjęcia takich samych wag v_i w kroku a - są one takie same dla wszystkich indykatorów. Oczywiście przyjęcie innego punktu startowego może dać odmienne wyniki, ale w równie jednoznaczny sposób nim zdeterminowane. Dopiero wyróżnienie wśród indykatorów tak dedukcyjnych, jak i in-

dukcyjnych nadaje procedurze charakter iteracyjny i powoduje zróżnicowanie ostatecznych wartości wag.

W badaniu przeprowadzonym przez nas specjalnie na potrzeby tego tekstu przyjęliśmy następujące indykatory:

- 1/ indeks wzrostu kosztów utrzymania,
- 2/ indeks wzrostu cen detalicznych towarów nabywanych przez ludność w handlu rynkowym,
- 3/ rotacja towarów nieżywnościowych i niekonsumpcyjnych w handlu detalicznym,
- 4/ odwrotność indeksu wzrostu przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia realnego w gospodarce społecznej,
- 5/ udział podatków i opłat w dochodach pieniężnych ludności netto,
- 6/ udział dochodów pozarolniczej gospodarki nie społecznej w dochodach pieniężnych ludności netto,
- 7/ udział przychodów ze skupu produktów rolnych w dochodach pieniężnych ludności netto,
- 8/ relacja średniego rocznego czarnorynkowego kursu dolara do średniego wynagrodzenia miesięcznego w gospodarce społecznej,
- 9/ liczba wyjazdów do krajów niesocjalistycznych,
- 10/ liczba samochodów osobowych,
- 11/ liczba absolwentów szkół średnich,
- 12/ liczba nowo oddawanych mieszkań,
- 13/ liczba przestępstw gospodarczych,
- 14/ liczba przestępstw przeciw mieniu społecznemu,
- 15/ liczba przestępstw skarbowych.

Badanie dotyczyło okresu 1977-1986, podobieństwo pewnych indykatorów oraz ograniczenia na liczbę zmiennych w modelu re-

gresji wynikające z długości próby czasowej spowodowały, że wykonaliśmy odpowiednie obliczenia w różnych wersjach, nie różniących się jednak generalnie ideą podziału indykatorów na indukcyjne i dedukcyjne. Uznaliśmy bowiem, że pierwsze 12 indykatorów ma charakter indukcyjny, natomiast trzy ostatnie - dedukcyjny. Z kolei merytoryczna "bliskość" indykatorów sprawiła, iż w jednym wariancie obliczeń nie występowały nigdy jednocześnie wszystkie indykatory indukcyjne tego samego zjawiska, np. w żadnej wersji obliczeń nie występują nigdy łącznie indeks wzrostu kosztów utrzymania i indeks wzrostu cen detalicznych.

Ostatecznie więc obliczenia wykonane zostały w ośmiu wariantach, różniących się zestawem indykatorów indukcyjnych - były nimi mianowicie:

dla wariantu I indykatory 1,3,4,5,6,7,8,10,

dla wariantu II indykatory 1,3,4,5,6,7,8,9,

dla wariantu III indykatory 1,3,4,5,6,7,8,11,

dla wariantu IV indykatory 1,3,4,5,6,7,8,12,

dla wariantu V indykatory 2,3,4,5,6,7,8,12,

dla wariantu VI indykatory 2,3,4,5,6,7,8,11,

dla wariantu VII indykatory 2,3,4,5,6,7,8,10,

dla wariantu VIII indykatory 2,3,4,5,6,7,8,9.

We wszystkich wariantach indykatorami dedukcyjnymi były 13, 14 oraz 15.

Otrzymane wyniki można analizować w różnych przekrojach; ze względu na przedmiot badania najbardziej istotne są oczywiście otrzymane wielkości szacowanych obrotów nie ewidencjonowanych. Z tego punktu widzenia wyniki otrzymane w każdym wariancie mają swoje wady. W szczególności są nimi gwałtowność

załamania otrzymanych szacunków w latach 1981 lub 1982 oraz nie zawsze poddające się łatwej interpretacji - w świetle wyników innych podobnych badań - odwrócenia tendencji w końcu okresu badanego.

Wszystkie zastrzeżenia dotyczące stosowania tej metody zostały już sformułowane wcześniej - chcielibyśmy jednak jeszcze raz tu podkreślić, że szacunki wyrażone w złotych są wynikiem postępowania wieloetapowego: w pewnym sensie arbitralny zestaw indykatorów i otrzymane z regresji szacunki będące ich wagami prowadzą do uzyskania szeregu wielkości badanej nieobserwowalnej zmiennej /w naszym przypadku - wielkości obrotów nie ewidencjonowanych/, wielkości te wyrażone są jednak w standaryzowanych jednostkach. Ich odstandaryzowanie dokonuje się przy użyciu szacowanych wielkości badanego zjawiska w pewnych momentach. Jest więc rzeczą jasną, iż do wyników otrzymanych w ten sposób nie można przywiązywać nadmiernej wagi. Ważniejszy jest rząd tak uzyskanych wielkości, ich generalna tendencja itp.

Przyjęcie takiego stanowiska powoduje, iż możemy mówić właśnie o czterech, a nie o ośmiu szeregach wielkości nie ewidencjonowanych obrotów w latach 1977-1985. Warianty, w których zamiast indykatora 1, tj. indeksu wzrostu kosztów utrzymania, zastosowano indykator 2, tj. indeks wzrostu cen detalicznych, różnią się od siebie mniej niż o 5 %. W tabeli i na wykresie przedstawione zostały wyniki uzyskane dla pierwszych czterech wariantów obliczeń; w tabeli zawarte są informacje dla obu wersji, tj. przyjęciu wielkości dla roku 1977 w wersji a/ 61,3 mld zł, a w wersji b/ 66,8 mld zł. Wykres przedstawia tylko warianty I-IV dla wersji, a ze względu na bardzo małe różnice między wersjami w kształcie odpowiednich krzywych.

Tabela 3a.

Szacunki wielkości obrotów nie ewidencjonowanych /wersja a/

Rok	Wariant			
	I	II	III	IV
1977	61	61	61	61
1978	277	131	31	33
1979	253	231	46	181
1980	285	407	601	311
1981	381	1517	871	551
1982	1317	31	35	20
1983	621	42	701	1061
1984	773	533	621	1181
1985	837	707	681	1241
1986	941	995	591	1111

Tabela 3b.

Szacunki wielkości obrotów nie ewidencjonowanych /wersja b/

Rok	Wariant			
	I	II	III	IV
1977	67	67	67	67
1978	303	143	34	36
1979	277	252	50	197
1980	312	444	653	338
1981	417	1655	946	599
1982	1441	34	38	22
1983	679	46	761	1167
1984	845	584	674	1299
1985	915	775	739	1365
1986	1029	1091	641	1222

Źródło: obliczenia własne.

Interpretacja tak otrzymanych szeregów wymaga jednak omówienia i innych wyników, przede wszystkim dotyczących wag poszczególnych indykatorów. One również mogą pomóc zrozumieć taki, a nie inny przebieg szeregów wielkości nie ewidencjonowanych obrotów.

Tabela 4.

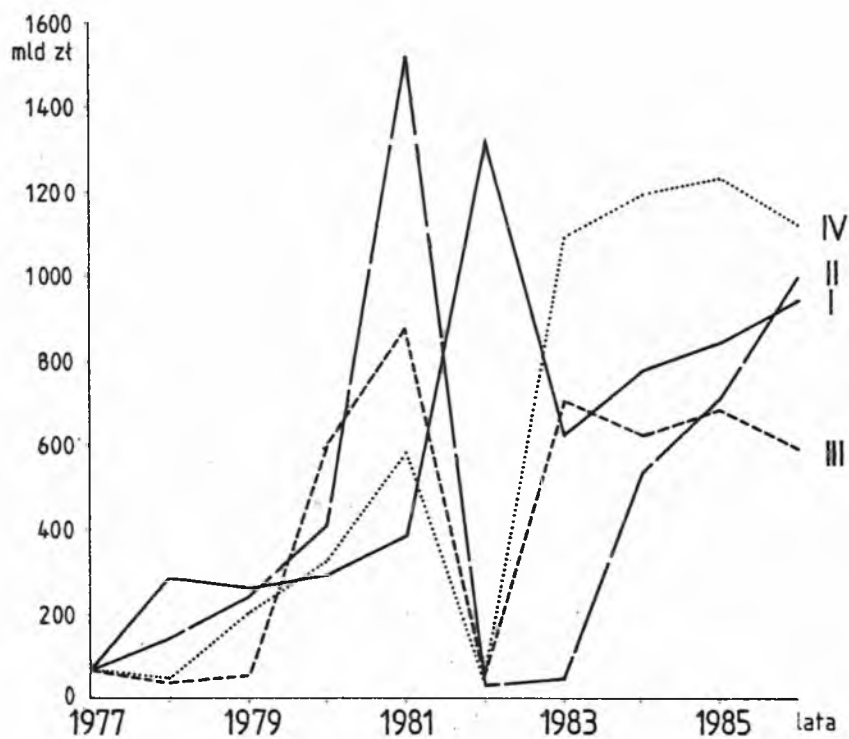
Indykatory o największych - co do modułu - wagach w poszczególnych wariantach

Wariant	Numery 5 indykatorów o największych wagach	Wariant	Numery 5 indykatorów o największych wagach
I	5, 8, 7, 4, 10	V	5, 8, 3, 4, 7
II	7, 4, 8, 6, 9	VI	5, 7, 4, 6, 8
III	5, 7, 4, 6, 11	VII	8, 5, 7, 4, 6
IV	5, 8, 4, 3, 12	VIII	5, 7, 8, 4, 6

Źródło: obliczenia własne

biorąc pod uwagę powyższy ranking indykatorów można stwierdzić, że bez względu na zestaw indykatorów w danym wariantcie najważniejsze - w sensie wielkości wag, a więc i siły wpływu na wynik - okazują się indykatory: 4, 5, 6, 7, 8, a więc w przeważającej mierze indykatory ze sfery dochodowej. W szczególności warto zwrócić uwagę na dość wysoką pozycję indykatora 5, tj. udziału podatków i opłat w dochodach pieniężnych ludności netto.

W większości prac poświęconych drugiemu obiegowi w krajach o gospodarce rynkowej twierdzi się, iż jednym z podstawowych jej źródeł jest chęć uniknięcia opodatkowania, w badaniach dotyczących krajów o gospodarce planowej czynnik ten uważano zwykle za mniej istotny, jeśli w ogóle ważny. Być może jednak rosnący w latach osiemdziesiątych udział pozarolniczej gospodarki

Rys. 1. Ilościowy szacunek obrotów gospodarki nie ewidencjonowanej

nie uspołecznionej oraz stosunkowo poważna pozycja nie uspołecznionego rolnictwa wpływają - przynajmniej w tych sferach - na podobieństwo motywacji do podejmowania działalności gospodarczej w ramach gospodarki nieoficjalnej w Polsce i w krajach o gospodarce rynkowej.

Wyniki rankingu indyktorów oraz relacje ich wag pozwalają również zrozumieć lepiej tak przebieg wartości obrotów nie ewidencjonowanych w poszczególnych wariantach obliczeń, jak i różnice między nimi. Jasne jest teraz, że różnice między nimi spowodowane są przede wszystkim przyjętą w danym zestawie zmienną - indykatorem ze sfery "popytowej". Najjaskrawiej uwidocznia się to przy rozpatrywaniu ekstremalnych wartości, np. w wariancie II dość istotną rolę odgrywa indyktor 9, tj. liczba wyjazdów do krajów niesocjalistycznych. Bardzo silny wzrost jego wartości w roku 1981, a następnie ogromne załamanie w roku 1982 /związane m.in. z wprowadzeniem stanu wojennego/ bardzo silnie wpłynęło na przebieg całego agregatu - badanej przez nas nieobserwowalnej zmiennej. Również na zmiany wielkości naszego szacunku w latach osiemdziesiątych, szczególnie w przypadku wariantów III i IV, bardzo silnie wpływały zmiany wielkości indyktorów z tej samej grupy: liczby absolwentów szkół średnich i liczby nowo oddawanych mieszkań.

Generalnie, wyniki jako całość można uznać za dopuszczalne. Pokazują one ogólną tendencję wzrostową rozpatrywanego zjawiska, a ich największe załamanie w początku lat osiemdziesiątych można - poza już zasugerowanymi powyżej przyczynami - tłumaczyć wyjątkową specyfiką tego okresu, szczególnie w odniesieniu do zjawisk z badanej przez nas sfery. Pragniemy podkreślić w szczególności, że duży wpływ na taki właśnie przebieg w czasie uzys-

kanych przez nas szacunków ma również charakter naszych indykatorów - są to w przeważającej mierze zmienne "wolumenowe", stąd, mimo formalnego wyrażania wielkości obrotów nie ewidencjonowanych w bieżących ziotówkach, nie uwzględniony został w badaniu inflacyjny wzrost prawie wszystkich wielkości, charakteryzujących gospodarkę polską w badanych latach, wyrażonych w kategoriach nominalnych. Ten fakt tłumaczy, naszym zdaniem, zdarzające się w pewnych wariantach spadki wielkości szacowanej poniżej wartości początkowej przyjmowanej dla roku 1977.

Wspomniana już ogólna tendencja oraz zgodność tych szacunków co do rzędu wielkości z innymi badaniami tej problematyki wydają się umożliwiać generalną akceptację otrzymanych wyników.

Przed ostateczną oceną możliwości stosowania miękkiego modelowania do szacowania wielkości drugiego obiegu w Polsce chcielibyśmy wspomnieć jeszcze o innych przykładach badania tego typu.

W ramach prac zespołu, powołanego przez premiera w 1986 roku dla zbadania nieformalnej działalności zarobkowej, przeprowadziliśmy w nieco szerszym gronie badania, wśród których zastosowano również miękkie modelowanie dla określenia wielkości drugiego obiegu w Polsce w latach 1977-1985³⁰. Wykonano je przy zastosowaniu takiej samej metody, odmienna nieco była lista indykatorów. Były nimi bowiem:

- 1/ luka inflacyjna odniesiona do przychodów pieniężnych ludności netto,
- 2/ wielkość zasobów gotówkowych ludności odniesiona do sprzedaży detalicznej w handlu społecznym,
- 3/ jak indikator 7 w opisanym poprzednio badaniu,

³⁰ M. Bednarski, R. Kokoszczyński, J. Stopyra: op.cit.

4/ jak indyktor 6,

5/ podaż dla ludności za waluty obce, przeliczona na złotówki według średniego rocznego czarnorynkowego kursu dolara, odniesiona do sprzedaży detalicznej w handlu uspołecznionym,

6/ jak indyktor 10,

7/ średni roczny czarnorynkowy kurs dolara,

8/ różnica między indeksem cen targowiskowych towarów rolno-spożywczych a indeksem cen detalicznych żywności,

9/, 10/, 11/ jak indykatory 13, 14, 15.

W tym badaniu również obliczenia prowadzone w trzech wariantach różniących się zestawem indykatorów indukcyjnych i dedukcyjnych: w I wariacie indukcyjne były indykatory od 1 do 5, a dedukcyjne pozostałe, w wariacie II uznane również indyktor 6 za indukcyjny, a w III - także indyktor 7; pozostałe indykatory z powyższej listy wystąpiły jako indykatory dedukcyjne /tzn. w wariacie II były to indykatory od 7 do 11, a w II - od 8 do 11/.

Wyniki uzyskane w tym badaniu były odstandaryzowane w ten sam sposób i przy użyciu tych samych wielkości, co opisane powyżej. W cytowanej już publikacji /Bednarski et al/ uznano, że dopuszczalne były jednak tylko wyniki dla wariantu I i II, gdyż w wariacie III otrzymano szereg znacznie i różnokierunkowo zmieniających się wielkości w sąsiednich latach. Wyniki te przedstawione są w poniższej tabeli.

Po podsumowaniu wyniki uzyskane w obu badaniach, różniących się dość istotnie zestawem indykatorów w poszczególnych wariantach obliczeń, okazały się podobne co do rzędu wielkości uzyskanych szacunków. Jednak już sam przebieg zmian szacowanej wielkości w czasie - mimo zachowania generalnej tendencji wzrostowej

- różni się znacznie. Zawsze jednak podkreślaliśmy, że stosowanie metod symptomatycznych /jako odmiennych od przyczynowo-skutkowych/ i silnie sformalizowanych wymaga bezwzględnie merytorycznej oceny wyników, ulokowania ich w kontekście innych wiadomości i szacunków, wyników badań cząstkowych czy też rozeznania w przebiegu procesów zachodzących w gospodarce jako całości. Dopóki jednak brak dobrze ustrukturyzowanej teorii nie będzie pozwalał na budowę modeli przyczynowo-skutkowych, podejścia typu zaprezentowanego tu miękkiego modelowania będą miały rację bytu.

Tabela 5.

Poziom drugiego obiegu w gospodarce polskiej /w mld zł/

Rok	Wariant I		Wariant II		Wariant III	
	wersja a	wersja b	wersja a	wersja b	wersja a	wersja b
1977	61	67	61	67	61	67
1978	50	44	96	104	89	97
1979	58	63	56	62	110	120
1980	86	94	55	61	36	39
1981	293	321	69	76	48	53
1982	214	235	180	199	139	154
1983	456	500	277	305	199	220
1984	909	1064	615	677	609	674
1985	1570	1841	897	989	755	836

Źródło: M. Bednarski, R. Kokoszczyński, J. Stopyra: op.cit., s.30.

VI. ODDZIAŁYWANIE METODAMI PODATKOWYMI NA SYTUACJĘ I ROZWÓJ
POZAROLNICZEJ GOSPODARKI NIE USPOŁECZNIONEJ, ZE SZCZEGÓLNYM
UWZGLĘDNIENIEM UPRAWNIEN ORGANÓW ADMINISTRACJI TERENOWEJ

Izabela Bolkowiak

1. EWOLUCJA SYSTEMU I POLITYKI PODATKOWEJ W LATACH 1944-1980

System podatkowy stanowi bardzo istotny element polityki gospodarczej, aktywnie wykorzystywany w ponadczterdziestoletniej historii Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. W odniesieniu do pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej podstawowym instrumentem oddziaływania jest opodatkowanie obrotów i dochodów, aczkolwiek także inne podatki, o mniejszym znaczeniu, na przykład od nieruchomości, nie pozostają bez wpływu na warunki ich funkcjonowania.

Pozarolnicza gospodarka nie uspołeczniona wykazuje i wykazywała ogromną wrażliwość na oddziaływanie poprzez instrumenty podatkowe, co bardzo łatwo prześledzić, szczególnie w związku z brakiem stabilności polityki wobec całej drobnej wytwórczości, w tym przede wszystkim jej sektora nie uspołecznionego. Do chwili rozpoczęcia prac nad koncepcją i wdrażaniem radykalnej reformy gospodarczej lat osiemdziesiątych można wydzielić trzy różne okresy w polityce wobec gospodarki nie uspołecznionej, poza rolnictwem. Pierwszy - lata 1944-1948 - jest związany z realizacją w czasie powojennej odbudowy modelu gospodarki trójsektorowej. Jest to okres, w którym zapoczątkowano budowę systemu podatkowego dos-

tosowanego do nowej struktury gospodarczej i założeń ustrojowych Polski Ludowej.

W ramach odziedziczonego po okresie międzywojennym systemu podatkowego dokonywał się - z jednej strony - rozdział opodatkowania dochodów ludności w zależności od źródeł ich uzyskania, a więc podział na opodatkowanie wynagrodzeń ze stosunku pracy, dochodów z pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej i dochodów z indywidualnego rolnictwa.

Ukształtowanie trójczłonowej konstrukcji systemu opodatkowania ludności i gospodarki nie uspołecznionej zakończyło się pod koniec pierwszego z omawianych okresów. Ostateczne natomiast ukształtowanie odrębnego systemu opodatkowania gospodarki uspołecznionej miało miejsce w okresie następnym, który rozpoczął się w połowie roku 1948 i zakończył w roku 1956. Był to okres dla gospodarki nie uspołecznionej bardzo niekorzystny. Względny doktrynalny powodowały nastawienie na rychłą jej likwidację. Likwidacji tej /zwanej wówczas ograniczaniem i wypieraniem sektora prywatnego/ służył także system jej opodatkowania, a sprzyjała budowa tego systemu, polegająca - jak to już było powiedziane - na odrębnym opodatkowaniu gospodarki uspołecznionej i nie uspołecznionej oraz trójczłonowym systemie podatkowym ludności.

Uzasadnieniem teoretycznym takiej rozczłonkowanej budowy systemu podatkowego było przekonanie o wyższości gospodarki uspołecznionej, szczególnie państwowej, w stosunku do prywatnej i - co za tym idzie - przyspieszanie jej i tak koniecznego zejścia ze sceny. Dlatego też przedstawiona konstrukcja systemu opodatkowania była uważana za charakterystyczną dla gospodarki socjalistycznej i występowała /a w poważnej mierze występuje do dziś/ we wszystkich państwach wspólnoty socjalistycznej.

W trzecim z omawianych okresów, obejmującym lata 1956-1980, utrzymało się przekonanie o bezwzględnej wyższości społecznie-nych form gospodarowania. Wprawdzie nie stawiano się już na szybką, realizowaną metodami administracyjnymi likwidację gospodarki nie społecznionej, nie próbowano jednak tworzyć dla niej równorzędnych w stosunku do gospodarki społecznionej warunków działalności, co z kolei spowodowało utrzymanie m.in. dotychczasowej konstrukcji odrębnych systemów opodatkowania.

Długi, ponad dwudziestoletni okres, który rozpoczął się po roku 1956, nie był jednolity z punktu widzenia polityki wobec pozarolniczej gospodarki nie społecznionej. W jego ramach obserwuje się momenty zaostrzania tej polityki, na przykład na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych, a także momenty korzystniejsze dla funkcjonowania omawianej gospodarki. Te ostatnie łączyły się zwykle z zaostrzeniem trudności gospodarczych, szczególnie rynkowych, i szukaniem w ograniczonym rozwoju gospodarki nie społecznionej możliwości poprawy sytuacji. Te pierwsze natomiast były zwykle następstwem sukcesów koncepcji egalitarystycznych. Każda zmiana polityki odbijała się na systemie opodatkowania pozarolniczej gospodarki nie społecznionej.

W latach 1957-1968 polityka gospodarcza nie miała wprawdzie tendencji likwidatorskich wobec pozarolniczej gospodarki nie społecznionej, ale i nie tworzyła jasnych perspektyw jej funkcjonowania i rozwoju. Wynikało to, jak się wydaje, zarówno z braku koncepcji roli drobnej wytwórczości - niezależnie od formy własności - w gospodarce socjalistycznej, jak i z przesłanek doktrynalnych oraz tendencji do egalitaryzowania dochodów ludności. Polityka podatkowa odpowiadała takiej sytuacji ogólnej.

Cechą charakterystyczną tego okresu było odejście od łamania praworządności w sferze wymiaru podatków, zmieniły się przepisy o postępowaniu podatkowym, znikł "czynnik społeczny" orzekający "według własnego uznania". W roku 1957 zmieniono przepisy o podatku dochodowym, obniżając górną granicę progresji podatkowej. Przede wszystkim rozwijały się jednak ryczałtowe, uproszczone formy opodatkowania pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej, szczególnie rzemiosła.

W sumie, mimo szeregu ograniczeń, pozarolnicza gospodarka nie uspołeczniona do roku 1968 rozwijała się dość dynamicznie. Na przykład liczba zakładów rzemieślniczych, która w roku 1953 /najniższy poziom/ wynosiła 81,6 tys., wzrosła do 167,6 tys. w roku 1968, a zatrudnienie w rzemiośle w tym samym czasie wzrastało jeszcze szybciej, bo ze 122,9 tys. osób w roku 1953 do 332,6 tys. osób łącznie z uczniami.

Ten szybki rozwój pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej, szczególnie w latach 1966-1968, połączony ze wzrostem jej dochodów, spowodował krótkotrwałą, bo obejmującą lata 1969-1971, falę zaostrenia polityki wobec tej gospodarki /np. ograniczenie metodami administracyjnymi korzystnej kooperacji z gospodarką uspołecznioną/, w tym także polityki podatkowej. Niekorzystne zmiany w polityce podatkowej polegały przede wszystkim na zaostreniu sankcji za wszelkie nieprawidłowości /pozbawianie praw do korzystania z ryczałtów, podwyższanie stawek podatkowych/ i wprowadzeniu restrykcji w stosunku do większych zakładów /przykładowo ograniczenie prawa do ryczałtu spółdzielczego/, zmniejszenie ulg eksportowych, pozbawienie prawa do ulg inwestycyjnych podatników osiągających relatywnie wysokie dochody, wprowadzenie 10 lub 15 procentowych dodatków od podatków.

W tej sytuacji dynamiczny rozwój prywatnego sektora gospodarczego poza rolnictwem, gwałtownie się załamał. Jeżeli w latach 1966-1968 liczba zakładów rzemieślniczych wzrastała średnio o 9,8 tys., a zatrudnienie o 26 tys. osób rocznie, to w roku 1969 wzrost liczby zakładów wyniósł 2,7 tys., a zatrudnienie 6,8 tys. osób. Natomiast w roku 1970 liczba zakładów rzemieślniczych zmniejszyła się już bezwzględnie o 6 tys., a liczba zatrudnionych w nich osób o 23,7 tys. Regres utrzymywał się także w roku 1971. Stąd w lipcu 1971 r. zostały uchwalone nowe wytyczne Biura Politycznego KC PZPR w sprawie pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej, w tym także nowe założenia polityki podatkowej. W wytycznych stwierdzono, że rozwój gospodarki nie uspołecznionej, poza rolnictwem, wymaga uproszczenia i stabilizacji systemu podatkowego.

Uchwały z lipca 1971 r. rozpoczynają zdecydowanie korzystniejszy okres dla pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej. Lata siedemdziesiąte, a szczególnie druga ich połowa, to jednocześnie okres niekorzystny dla uspołecznionej, przede wszystkim państwowej drobnej wytwórczości, w którym uległ likwidacji państwowy przemysł terenowy. Można z tego wyciągnąć wniosek, że w tym czasie zakładano rozwój drobnej wytwórczości, poza rolnictwem, głównie w formie nie uspołecznionej. Potwierdzać taki wniosek zdaje się także fakt szerokiego w latach siedemdziesiątych rozwoju agencyjnych form działalności w drobnym handlu i usługach.

Wprowadzone w początkach lat siedemdziesiątych zmiany w systemie opodatkowania pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej polegały na zmianie konstrukcji podatku dochodowego /zamiast podziału na pięć grup podatkowych związanych ze źródłem uzyskania

dochodu wprowadzono cztery skale podatkowe, zrezygnowano z odrębnego opodatkowania dochodów cząstkowych i dochodu ogólnego, utrzymując dotychczasowe ryczałty, wprowadzono dla drobnego rzemiosła usługowego jeszcze jeden, łagodniejszy od dotąd stosowanych. Łagodzenie opodatkowania prywatnego sektora gospodarki, poza rolnictwem, przede wszystkim rzemiosła, kontynuowano w dalszych latach. W latach 1976 i 1977, tzn. w okresie narastania zjawisk kryzysowych, ponownie złagodzone opodatkowanie, rozszerzono jego uproszczone formy i jego motywacyjne oddziaływanie.

W rezultacie wymienionych posunięć w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych zahamowano regres, który wystąpił w pozarolniczej gospodarce nie uspołecznionej. Następne zmiany z lat 1976-1977 spowodowały jej stosunkowo szybki wzrost. Liczba zakładów rzemieślniczych w roku 1975 wzrosła o 11 tys. w stosunku do roku 1970, a w roku 1976 w stosunku do roku 1975 - o 14 tys. Natomiast w roku 1980 w odniesieniu do roku 1975 wzrost liczby zakładów wynosił już 39 tys. Charakterystyczne jest, że zatrudnienie w rzemiośle rosło szybciej niż liczba zakładów. Jeżeli przyjąć liczbę zakładów rzemieślniczych w roku 1975 za 100, to w roku 1978 przyrost wynosił 7,5 %, a w 1980 ponad 21 %. Natomiast wzrost zatrudnienia w rzemiośle wynosił w tych samych latach 13,5 i 30,6 %.

Z tego, co powiedziano dotąd, wynika: po pierwsze, duża wrażliwość pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej na zmiany w polityce i w systemie podatkowym; po drugie, w latach 1957-1980 brak konsekwentnej koncepcji roli drobnej wytwórczości w ogóle, a w tym także jej nie uspołecznionego sektora w warunkach gospodarki socjalistycznej. Stąd zmiany i wahania w polityce i w systemie podatkowym, a więc i zahamowania w rozwoju sektora prywatnego poza rolnictwem.

2. ZMIANY W POLITYCE PODATKOWEJ W LATACH OSIEMDZIESIĄTYCH

W okres kryzysu gospodarka polska weszła bez określenia roli drobnej wytwórczości i jej części nie uspołecznionej, z drugiej strony z ukształtowaną w Polsce i wszystkich krajach socjalistycznych strukturą systemu podatkowego, polegającą na rozdzielaniu systemów opodatkowania gospodarki uspołecznionej i nie uspołecznionej oraz zróżnicowaniem opodatkowania dochodów ludności w zależności od źródeł uzyskania dochodu.

Lata osiemdziesiąte przyniosły w omawianym zakresie poważne zmiany. Podniesiono rangę drobnej wytwórczości jako istotnej części składowej gospodarki socjalistycznej. Uznano także trwałą i niepodważalną rolę jej nie uspołecznionego sektora w rozwoju gospodarczym i wychodzeniu z kryzysu. Wraz z uznaniem roli drobnej wytwórczości w rozwoju gospodarczym w warunkach socjalistycznych nastąpił powrót do koncepcji jej trójsektorowości. Przy tym powrót ten nie stanowi prostego nawiązania do pierwszych lat powojennych, kiedy to zakładano nietrwałość takiego układu własnościowego, który miał być charakterystyczny dla tzw. okresu przejściowego od kapitalizmu do socjalizmu. Właśnie z czasowości takiego układu wynikała koncepcja budowanego wówczas systemu podatkowego, preferującego uspołecznione formy gospodarowania i pracę najemną w stosunku do gospodarki indywidualnej.

Zakładana trwałość wielosektorowego układu gospodarczego w socjalizmie determinuje obecnie inne podejście do koncepcji systemu podatkowego. Myślowy przełom, który w tej dziedzinie nastąpił w latach osiemdziesiątych, polega przede wszystkim na dążeniu do stworzenia jednolitych warunków wszystkim sektorom gospodarki

oraz na jednolitym traktowaniu dochodów ludności ze wszystkich w zasadzie legalnych źródeł.

Istotnym elementem ujednolicenia warunków gospodarowania jest system podatkowy. W praktyce reformowania gospodarki i państwa, a tym samym i systemu podatkowego, ten sposób rozumowania zaowocował już reformą systemu opodatkowania rolnictwa. W części dotyczącej opodatkowania gruntów stworzono jednolity system podatkowy dla wszystkich jego sektorów. Jest to realizacja w praktyce hasła "jedno rolnictwo".

W odniesieniu do opodatkowania pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej praktyczny przełom jeszcze nie nastąpił. Ujednolicono wprowadzić w zasadzie poziom opodatkowania obrotów /jednakże w ramach różnych ustaw dotyczących odrębnie podatku obrotowego od gospodarki nie uspołecznionej i opodatkowania uspołecznionych jednostek gospodarczych/, tworząc w ten sposób podobne warunki kształtowania cen we wszystkich sektorach, jednakże utrzymano dotychczasową odrębność opodatkowania dochodów, w tym także w odniesieniu do uspołecznionej i nie uspołecznionej drobnej wytwórczości. Utrzymano także dotąd zróżnicowany system opodatkowania dochodów ludności w zależności od źródeł uzyskania dochodu.

3. OBOWIĄZUJĄCY SYSTEM OPODATKOWANIA POZAROLNICZEJ GOSPODARKI NIE USPOŁECZNIONEJ I KONCEPCJA JEGO ZREFORMOWANIA

W odniesieniu do pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej obowiązuje kilkakrotnie już nowelizowana ustawa o podatku dochodowym z roku 1972. Dwukrotnie już złagodzona skala tego podatku /obecnie w Sejmie znajduje się kolejny, trzeci już projekt nowelizujący w latach osiemdziesiątych ustawę o podatku dochodowym, w tym także przewidujący złagodzenie skali podatkowej/ jest tylko

dostosowywana do inflacyjnych zmian zachodzących w poziomie dochodów nominalnych. Podobnie do tempa inflacji dostosowywane są inne elementy tego podatku, np. ulgi podatkowe. Nie ma natomiast dotąd żadnej radykalnej zmiany zasad opodatkowania, odpowiadającej roli i znaczeniu pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej. Podobnie jak na nowe uregulowanie czeka sposób opodatkowania spółek prawa handlowego z udziałem kapitału uspołecznionego, prywatnego i kapitałów mieszanych.

Nad tymi problemami toczą się dyskusje, formułowane są różne koncepcje i należy sądzić, że w ramach drugiego etapu reformy gospodarczej także system opodatkowania dochodów pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej zostanie zbudowany w sposób tworzący warunki rozwoju sektora prywatnego.

Ujednolicenie warunków funkcjonowania, w tym również opodatkowania, wszystkich sektorów drobnej wytwórczości nie jest łatwe do realizacji. W celu jego urzeczywistnienia należałoby bowiem dzielić dochód właściciela zakładu na dochód konsumowany i dochód przeznaczony na rozwój działalności, przy czym konsumowana część dochodu powinna być opodatkowana analogicznie jak pozostałe dochody ludności /z płac, ze źródeł pozapłacowych, opodatkowanych obecnie podatkiem od wynagrodzeń i podatkiem wyrównawczym/, a część przeznaczona na rozwój działalności powinna być opodatkowana na takich samych zasadach, jak odpowiednia część zysku uspołecznionej drobnej wytwórczości.

Pierwszym warunkiem realizacji takiej koncepcji jest zasadnicza reforma opodatkowania dochodów ludności, jego pełne upowszechnienie, które dopiero daje możliwość ujednolicenia obciążeń. Sprzyja spełnieniu tego warunku zaprezentowana w założeniach drugiego etapu reformy gospodarczej koncepcja wprowadzenia podatku

od dochodów osobistych /była już ona sformułowana w założeniach pierwszego etapu reformy, ale nie została zrealizowana/.

Drugim warunkiem celowości podziału dochodu właściciela na osobisty, tzn. konsumowany, i przeznaczony na rozwój działalności jest łagodniejsze opodatkowanie tego drugiego. Tworzyłoby to możliwość minimalizacji opodatkowania całego dochodu przez przeznaczenie stosunkowo dużej jego części na rozwój. Sytuacja taka tworzyłaby silne zachęty do wzrostu działalności. Byłby to więc system wybitnie prorozwojowy.

Jednakże jednolite, powszechne opodatkowanie dochodów osobistych, rozumianych jako dochody konsumowane, musiałoby być łagodne, łagodniejsze niż obecnie i w tej chwili proponowane /jeszcze złagodzone w stosunku do stanu obecnego w projekcie o nowelizacji ustawy o podatku dochodowym, o którym była już mowa/ opodatkowanie dochodów gospodarki nie uspołecznionej. Natomiast obowiązująca wysokość obciążenia zysku przedsiębiorstw uspołecznionych i niższe propozycje w tym zakresie na przyszłość są przeciętnie wyższe niż proponowane w dyskusjach obciążenie dochodów osobistych. Taki stan rzeczy wyklucza możliwość realizacji koncepcji podziału dochodu prywatnego zakładu i odrębnego opodatkowania poszczególnych jego części.

W tej sytuacji pozostaje do praktycznej realizacji jedynie koncepcja jednolitego traktowania całego dochodu pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej i objęcia go proponowanym podatkiem od dochodów osobistych, z zachowaniem jednak odrębności systemu podatkowych ulg gospodarczych, związanych z charakterem źródła dochodu. Oznaczałoby to - podobnie jak w koncepcji pierwszej - minimalizację opodatkowania całego dochodu, przez przeznaczenie znacznej jego części na cele rozwojowe i możliwość powiększenia

jego konsumowanej części przez zachowania preferowane innymi ulgami podatkowymi o charakterze gospodarczym, na przykład za szkolenie uczniów. Byłby to więc system pozarozwojowy i likwidujący obecnie istniejącą odrębność opodatkowania dochodów ludności w zależności od źródeł uzyskania dochodu. Jednocześnie system zachowałby odrębność opodatkowania dochodów pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej i uspołecznionej, wynikającą z charakteru obu sektorów gospodarczych.

Jednakże realizacja takiej koncepcji opodatkowania wymaga spełnienia określonego warunku, a mianowicie stworzenia wiarygodnych metod ustalania dochodu jako podstawy opodatkowania. Nie można bowiem tak samo opodatkować dochodów bardzo ściśle określonych /na przykład place/ i dochodów jedynie w przybliżeniu szacowanych /dochody z indywidualnej działalności bez prowadzenia ewidencji w postaci ksiąg handlowych.

Jednocześnie należy zachować możliwość zryczałtowanego opodatkowania w bardzo uproszczonej formie zakładów najmniejszych. Jednakże dyskusyjny pozostaje przede wszystkim zakres, a następnie wysokość takiego opodatkowania.

4. ODDZIAŁYWANIE OBOWIĄZUJĄCEGO SYSTEMU OPODATKOWANIA POZAROLNICZEJ GOSPODARKI NIE USPOŁECZNIONEJ NA ROZWÓJ INDYWIDUALNEJ DZIAŁALNOŚCI

Aktualnie obowiązujące przepisy nie odpowiadają deklarowanej i projektowanej polityce wobec pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej. Hamując na rozwój działalności działa przede wszystkim progresja podatkowa. Łagodna w dolnej części skali, dochodzi w krańcowym jej szczyble do stawki wynoszącej 80 % nadwyżki ponad kwotę graniczną /do roku 1985 do 85 % nadwyżki/. Na tak wysokie

obciążenie i jego ocenę należy spojrzeć od strony opłacalności osiągnięcia przyrostu dochodu. Uzyskanie krańcowego tysiąca zł wymaga na ogół zwiększonego wysiłku, a korzyść z tego tysiąca po jego opodatkowaniu równa się 200 zł /podział między budżet a podatnika - 300 i 200 zł/. Tak wysoka górna stawka skali stawia tamę rozwojowi działalności powyżej pewnego poziomu i wydaje się całkowicie nie do pogodzenia z propagowanym rozwojem przedsiębiorczości prywatnej i deklarowaną polityką prorozwojową.

Dość do tego należy, że omawiana maksymalna stawka podatku dotyczy rzemiosła. Inne, poza rzemiosłem, sfery działalności płać podatek ze zwyczają. Na przykład dochody osiągane z handlu spożywczego są opodatkowane ze zwyczają 5-procentową, z innych branż handlu - ze zwyczają 10-procentową, a dochody kapitałowe i z praw majątkowych - ze zwyczają 20-procentową. W zależności od źródła uzyskania dochodów - działalność wytwórcza, handlowa i usługowa czy źródła kapitałowe i wynikające z praw majątkowych - zróżnicowana jest także kwota wolna od podatku, co nie pozostaje bez wpływu na przebieg progresji.

To wewnętrzne zróżnicowanie obciążeń w ramach pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej wydaje się działać hamująco na rozwój określonych rodzajów działalności i może także działać hamująco na rozwój spółek prawa handlowego z udziałem kapitałów prywatnych i angażowanie tych kapitałów w działalność inwestycyjną.

Jednakże, niezależnie od hamującego działania górnej granicy progresji, hamująco na rozwój działają także najbardziej uproszczone i zawierające największe preferencje kwotowe formy opodatkowania. Chodzi o to, że obciążenia w formach kwotowych są z założenia łagodniejsze od obciążeń wynikających ze skali podatku do-

chodowego, a także z zastosowania innych ryczałtów, przy których dochód jest oszacowany według norm na podstawie ewidencji obrotu /ryczałt od sprzedaży ewidencjonowanej/ lub stawki podatku dochodowego są odniesione do ustalonego obrotu /ryczałt spółdzielczy/.

Taki stan rzeczy powoduje występowanie uzasadnionej tendencji do zachowania uprawnień do ryczałtów kwotowych /karta podatkowa i opłata skarbową/, a więc do zatrzymania wzrostu działalności w momencie, w którym ryczałt ten jeszcze przysługuje. W rezultacie w 1985 roku 53,5 % zakładów rzemieślniczych, realizujących około 30 % obrotów i około 25 % dochodów indywidualnego rzemiosła /według danych Ministerstwa Finansów/ miało charakter tworów karłowatych, w których zatrudnienie nie przekraczało w zasadzie 1-2 osób.

Zachowanie uprawnień do ryczałtów kwotowych, zwalniających w praktyce od wszelkiej ewidencji, nie powinno jednak dawać przywilejów w zakresie wysokości obciążeń.

Według dziś obowiązującego systemu opodatkowania na rozwój pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej hamująco działa zarówno przeciążenie podatkowe zakładów największych, jak i zbyt łagodne, w stosunku do zakładów pozostałych, obciążenie zakładów najmniejszych.

Podstawowym instrumentem oddziaływania na kształt i zakres pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej jest system ulg i zwolnień podatkowych o charakterze gospodarczym. Należy przy tym pamiętać, że warunkiem skuteczności oddziaływania na kierunki działalności i rozwój gospodarki nie uspołecznionej, poza rolnictwem, poprzez ulgi podatkowe jest odczuwalność tych ulg. Po to, by mogły one być dla podatników odczuwalne, a więc kierowały ich aktyw-

ność w preferowanych kierunkach, przede wszystkim odczuwalny musi być podatek. Przy zbyt niskim podatku okaże się on zbyt mało pojemny, aby można było uzyskać pożądane efekty drogą rezygnacji z jego poboru lub zmniejszenia obciążenia. Pomijając nawet stronę fiskalną opodatkowania /zasilanie budżetu państwowego/ jego znaczenie pobudzające wynika m.in. jako następstwo z jego wysokości. Jednocześnie jednak każde przeciążenie podatkowe działa hamująco na rozwój działalności, a w następstwie także zmniejsza dochody budżetowe /ogranicza wzrost lub powoduje bezwzględne zmniejszenie podstawy opodatkowania/.

Okresowe i stałe zwolnienia z podatków i ulgi podatkowe oddziałują na rozwój ilościowy zakładów pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej, jej rozwój kadrowy, rozwój działalności i postęp techniczny w istniejących zakładach, strukturę działową i branżową oraz rozmieszczenie działalności, a także na wzrost produkcji i usług na eksport i produkcji antyimportowej. Niektóre z omawianych instrumentów mają charakter jednokierunkowy, np. ulgi dla produkcji eksportowej i antyimportowej czy ulgi inwestycyjne, inne zaś mają charakter wielokierunkowy.

Do instrumentów działających wielokierunkowo należą okresowe zwolnienia z podatków nowo uruchamianej działalności. Wielokierunkowość osiąga się przez zróżnicowanie warunków uzyskania zwolnienia w zależności od branży, uzależnianie zwolnienia od liczby zatrudnionych /różnej w zależności od rodzaju działalności/, zróżnicowanie okresu zwolnienia oraz obligatoryjność lub fakultatywność przyznawania zwolnienia z uwzględnieniem przedmiotowego zakresu działalności. Także wielokierunkowo, chociaż w mniejszym obszarze, działają ulgi za szkolenie uczniów, zmniejszające kwotowo podatek za każdego wyszkolonego rzemieślnika. Wysokość

tych ulg zależy od kilku czynników, np. od długości nauki, ale i od lokalizacji zakładów /wyższe ulgi na wsi i w małych miejscowościach/. Temu samemu celowi służy stałe zwolnienie z opodatkowania małych zakładów rzemieślniczych, prowadzonych przez rolników. Skala działalności jest określona przez warunek prowadzenia jej osobiście lub z udziałem członków najbliższej rodziny, pozostających we wspólnym gospodarstwie domowym, oraz przez ustalenie limitu obrotów.

Szczególnie preferowana jest również działalność usługowa. Przewidziane są zwolnienia o charakterze stałym zakładów usługowych o niewielkim zakresie działalności czy ulgi w opłacie skarbowej dla rzemieślników łączących pracę w jednostkach gospodarki uspołecznionej ze świadczeniem na własny rachunek usług dla ludności.

Niektóre z kierunków oddziaływania zwolnień i ulg podatkowych są także przedmiotem oddziaływania innych elementów konstrukcji podatków. Na przykład zróżnicowanie obciążeń podatkowych przez procentowe wyższe kwoty podatku w stosunku do wynikającej ze skali, o których była już mowa, preferują rzemiosło w stosunku do handlu prywatnego. Jednakże postulat jednolitości opodatkowania wszystkich dochodów osobistych ludności podważa celowość tego rodzaju postępowania w przyszłości, szczególnie w warunkach popierania indywidualnej przedsiębiorczości we wszystkich w zasadzie sferach działalności gospodarczej. Stwierdzenie to nie stanowi postulatu rezygnacji z oddziaływania na kierunki rozwoju gospodarki nie uspołecznionej, poprzez stosowanie ulg i zwolnień podatkowych o przemiotowym charakterze.

Skuteczność funkcjonowania systemu ulg i zwolnień podatkowych o charakterze gospodarczym zależy od ich odczuwalności /była już

o tym mowa/, trafności doboru preferowanych celów /nie może ich być na przykład zbyt wiele/, stałego dostosowywania wysokości tych ulg do tempa inflacji i zmian w warunkach gospodarowania /np. podnoszenia ich wysokości i dostosowywania do wysokości dochodów i nakładów/.

Podstawowym jednak warunkiem skuteczności oddziaływania na rozwój pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej jest równorzędne traktowanie podatkowe wszystkich zakładów w ramach dozwolonej ich wielkości /limit zatrudnienia/, bez tworzenia szczególnych preferencji dla działalności na małą skalę. Przykładem takich preferencji może być, wspomniane już, szczególnie łagodne opodatkowanie w formie ryczałtów kwotowych małych zakładów czy na przykład stosowanie limitów zatrudnienia przy przyznawaniu okresowych zwolnień nowo uruchamianej działalności. Przywileje podatkowe dla działalności na bardzo małą skalę mogą bowiem stanowić barierę rozwoju gospodarki nie uspołecznionej, poza rolnictwem, i czynią w dużej mierze bezprzedmiotowymi wszelkie działania na rzecz rozwoju zakładów istniejących, sprowadzając rozwój tej gospodarki głównie do wzrostu liczby zakładów.

5. CENTRALNA I LOKALNA POLITYKA PODATKOWA WOBEC POZAROLNICZEJ GOSPODARKI NIE USPOŁECZNIONEJ

Podatki i opłaty od gospodarki nie uspołecznionej i ludności są dochodami własnymi budżetów terenowych stopnia podstawowego. Na podstawie nowego prawa budżetowego stanowią one około 1/3 dochodów własnych budżetów terenowych i nieco mniej niż połowę dochodów własnych budżetów stopnia podstawowego. Natomiast udział podatków i opłat od pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w dochodach od ludności i prywatnego sektora gospodarczego

kształtują się na poziomie zbliżonym do 50 %. Podane relacje mają bardzo przybliżony charakter, ponieważ struktura dochodów budżetowych nie jest stała, chodzi jedynie o rząd wielkości.

Dla budżetów terenowych omawiana grupa dochodów jest dostatecznie znacząca, aby władze lokalne były zainteresowane stanem i rozwojem gospodarki nie uspołecznionej, poza rolnictwem, na swoim terenie. Rozwój działalności sektora nie uspołecznionego jest bowiem podstawową metodą maksymalizacji dochodów budżetowych z tego źródła.

W ramach systemu podatkowego władze lokalne dysponują pewnymi możliwościami oddziaływania na rozwój indywidualnych form gospodarowania. Zakres tego oddziaływania jest jednak różny w odniesieniu do różnych grup podatków. Istnieją bowiem podatki realizujące przede wszystkim politykę centrum i podatki realizujące przede wszystkim zadania terenowe, niezależnie od tego, jakiego szczebla budżet jest z ich wpływów zasilany.

Jak to już zostało zaznaczone wcześniej, na stan i rozwój pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej oddziałuje głównie opodatkowanie jej obrotów i dochodów. Podatek obrotowy, jako podatek konsumpcyjny, jest /pomijając jego funkcje zasilające/ instrumentem kształtowania przez państwo poziomu cen, a także ich struktury. Podatek dochodowy, obciążający dochody osób prowadzących działalność na własny rachunek, poza rolnictwem, oddziałując na poziom i relacje tych dochodów, zawiera - jak już o tym była mowa - instrumenty oddziałujące na rozwój, strukturę i rozmieszczenie działalności, podział uzyskanych dochodów na cele konsumpcyjne i rozwojowe, a także elementy kształtowania sytuacji socjalnej /kwota wolna od podatku, ulgi rodzinne, ulgi dla osób o ograniczonej zdolności do pracy itp./.

Polityka dochodowa wobec ludności, polityka cen oraz generalne założenia polityki rozwojowej wobec pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej /również rolnictwa/ muszą być jednolite na terenie całego kraju. Podobnie polityka socjalna. Od założeń centralnej polityki w omawianych sferach zależą bowiem realne dochody ludności, struktura spożycia, równowaga gospodarcza i rynkowa, sytuacja socjalna, czyli zespół czynników kształtujących jakość i poziom życia obywateli.

Dlatego też podatki obrotowy i dochodowy, podobnie jak wszystkie podatki od gospodarki nie uspołecznionej i ludności realizujące przede wszystkim politykę centralną, stanowią /niezależnie od tego, że są dochodami budżetów terenowych/ szczebla podstawowego/ domenę regulacji centralnej i są szczegółowo uregulowane /zasady, skala, ulgi/ w drodze ustaw i centralnych aktów wykonawczych. Jednakże organy władzy terenowej nie są pozbawione wpływu na wydajność omawianego źródła dochodów. Wpływ ten wynika z tego, że właściwie terenowe nie decydując w zasadzie o wysokości obciążeń mają znaczny wpływ na zakres opodatkowanej działalności /pozostającotaż w ich gestii wydawanie zezwoleń na jej prowadzenie, które obecnie ma zostać zastąpione rejestracją, polityka lokalowa, tworzenie warunków działalności, np. przez rozwój infrastruktury gospodarczej i komunalnej/. Poza tym władze terenowe są upoważnione do wnioskowania o udzielanie okresowych zwolnień z opodatkowania nowo uruchamianej działalności w odniesieniu do niektórych jej rodzajów i branż. Chodzi o zwolnienia przyznawane pod pewnymi warunkami. Władze terenowe są również upoważnione do wnioskowania odnośnie do warunków udzielania tych zwolnień, np. w zakresie wielkości zatrudniania /zwolnienia fakultatywne/. Przykładowo, na wniosek terenowego organu administracji państwowej stopnia wojewódzkie-

go izba skarbową może podwyższyć stan zatrudnienia, limitujący prawo do uzyskania takiego zwolnienia, w odniesieniu do wyspecyfikowanych w przepisach rodzajów działalności.

Jak z tego widać, w przypadkach, w których podatki obrotowy i dochodowy /a ściślej zaniechanie ich poboru/ realizować mogą, obok generalnych celów centralnych, także założenia polityki lokalowej i wpływać na zaspokojenie potrzeb lokalnych, przepisy przewidują odpowiednie uprawnienia wnioskodawcze dla organów władzy terenowej, zachowując prawo do podejmowania decyzji w gestii podporządkowanych ministrowi finansów organów skarbowych. Sprawy podziału kompetencji między organami skarbowymi /izby i urzędy skarbowe/ a aparatem finansowym organów administracji terenowej będą jeszcze omówione na zakończenie niniejszego rozdziału.

Obok podatków realizujących przede wszystkim centralną politykę państwa wobec gospodarki nie uspołecznionej i ludności, w tym także prywatnego sektora gospodarki, poza rolnictwem, istnieje system podatków i opłat lokalnych, uregulowany ustawą z roku 1985 o podatkach i opłatach lokalnych. Obejmuje on te podatki i opłaty, które stanowią instrumenty realizacji polityki terenowej oraz są ściśle związane z celami finansowymi z budżetów terenowych. Z punktu widzenia niniejszego opracowania chodzi o podatek od nieruchomości, który stanowi najbardziej wydajne źródło dochodów wśród podatków i opłat lokalnych.

Podatek ten jest bardzo silnie związany z gospodarką lokalną, ponieważ jednym z najistotniejszych jej elementów jest tworzenie infrastruktury komunalnej na danym terenie. Obciąża on indywidualnych właścicieli i użytkowników nieruchomości. Ustawa o podatkach i opłatach lokalnych określa maksymalne stawki tego podatku /w procentach wartości ubezpieczeniowej w stosunku do budynków ob-

jętych obowiązkiem ubezpieczeniowym i kwotowe w odniesieniu do jednostki powierzchni w stosunku do pozostałych budynków i gruntów/ oraz minimalne obciążenie budynku mieszkalnego. Stawki natomiast podatku od nieruchomości określa rozporządzenie Rady Ministrów.

Rady narodowe stopnia podstawowego mają prawo na swoim terenie podwyższać stawki podatku od nieruchomości, jednakże nie więcej niż o 20 % w stosunku do określonych rozporządzeniem Rady Ministrów i z zastrzeżeniem, że nie mogą one przekraczać stawek maksymalnych określonych w ustawie.

Rady narodowe stopnia podstawowego mają także prawo w pewnych przypadkach obniżać stawki podatku od nieruchomości określonego przez Radę Ministrów. Prawo to odnosi się do budynków lub ich części, w których prowadzony jest skup surowców wtórnych i odpadowych oraz w których mieszczą się zakłady rzemieślnicze wymagające dużej powierzchni użytkowej.

Prawo rad narodowych stopnia podstawowego do podwyższania stawek podatku od nieruchomości jest ściśle związane ze stanem infrastruktury i kosztami jej utrzymania na terenie działania rady. Natomiast prawo do ich selektywnego obniżania łączy się z uprawnieniami rad narodowych do prowadzenia własnej polityki w odniesieniu do pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej.

Podatki i opłaty lokalne nie wyczerpują podatkowych instrumentów oddziaływania władz lokalnych na prywatny sektor gospodarki poza rolnictwem. Ustawa z roku 1984 o funduszu gminnym i funduszu miejskim określa ich uprawnienia w zakresie kształtowania obciążeń gospodarki nie uspołecznionej i ludności ma rzecz tych funduszy. Fundusze gminny i miejski finansują m.in. inwestycje oraz rozwój lokalnej infrastruktury społecznej i gospodarczej, a więc

także zadania kształtujące warunki rozwoju gospodarczego terenu, w tym rozwoju gospodarki nie uspołecznionej. Kompetencje władz terenowych w odniesieniu do omawianej grupy świadczeń mają szeroki zakres. Obciążenia pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej /odób prowadzących na danym terenie działalność wytwórczą, usługową i handlową/ są ustalane przez rady narodowe stopnia podstawowego według zasad określonych w ustawie o funduszu gminnym i funduszu miejskim.

Ustawa stanowi, że stawki świadczeń na rzecz funduszu od sektora prywatnego działającego poza rolnictwem zależą od formy, w jakiej podatnik płaci podatek obrotowy i podatek dochodowy. Jeżeli na osobie prowadzącej działalność na własny rachunek ciąży obowiązek potwierdzenia zgłoszenia wykonywania rzemiosła /osoby opodatkowane w formie ryczałtów kwotowych, tzn. karty podatkowej i opłaty skarbowej oraz osoby zwolnione z podatków/, świadczenia na fundusz wynosi od 1 do 3-krotnej stawki opłaty skarbowej za potwierdzenia zgłoszenia wykonywania rzemiosła, obowiązującej w dniu 1 stycznia roku, za który dokonuje się wymiaru świadczenia. Swoboda władz lokalnych w ustalaniu świadczeń /rozpiętość 1-3/ jest więc w tym przypadku znaczna.

Wszyscy pozostali podatnicy podatku obrotowego i dochodowego, niezależnie od rodzaju wykonywanej działalności, mieli dotąd i mają jeszcze obecnie obowiązek uzyskania zezwolenia na wykonywanie rzemiosła. Przepis ten ma w najbliższym czasie ulec zmianie. Większość rodzajów działalności na własny rachunek będzie wymagała wyłącznie rejestracji. Dotąd wysokość omawianych świadczeń na fundusz tej grupy podatników wynosi 1 do 3-krotnej stawki opłaty skarbowej za wspomniane zezwolenie, obowiązującej - podobnie jak w odniesieniu do podatników opłacających podatki w formie ryczał-

tów kwotowych - w dniu 1 stycznia roku, w którym dokonuje się wymiaru świadczeń. W związku z zapowiedzią znacznego ograniczenia wymogu uzyskiwania zezwoleń na wykonywanie działalności przepisy dotyczące punktu odniesienia wymiaru świadczeń pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej na rzecz funduszu gminnego i funduszu miejskiego będą musiały ulec modyfikacji.

Bardzo istotnym uprawnieniem władz lokalnych, dającym im duże możliwości oddziaływania na strukturę pozarolniczej prywatnej działalności na ich terenie, jest możliwość różnicowania świadczeń w zależności od rodzaju działalności oraz stosowania ulg w omawianych świadczeniach.

Wreszcie sprawa ostatnia - wymiar i pobór podatków. Podział kompetencji między reaktywowanymi urzędami i izbami skarbowymi a wydziałami finansowymi terenowych organów administracji państwowej odpowiada przeprowadzonemu w niniejszym rozdziale podziałowi podatków i opłat na świadczenia realizujące jednolitą politykę centralną i świadczenia realizujące politykę lokalną oraz ściśle związane z gospodarką terenową.

Wymiar i pobór podatków i opłat służących realizacji celów centralnych, niezależnie od tego, jakiego szczebla budżety zasilały te podatki, należy do podporządkowanych ministrowi finansów urzędów i izb skarbowych /jedyne odstępstwo od tej zasady stanowi podatek rolny od gruntów/. Podporządkowanie to zapewnia jednolitość postępowania na terenie całego kraju. Natomiast fundusz gminny i fundusz miejski oraz wymiar i pobór podatku rolnego od gruntów pozostaje w gestii administracji terenowej, a więc odbywa się pod kontrolą właściwej rady narodowej.

6. OPODATKOWANIE POZAROLNICZEJ GOSPODARKI NIE USPOŁECZNIONEJ W EUROPEJSKICH KRAJACH RWPG

We wszystkich europejskich krajach członkowskich RWPG u progu lat osiemdziesiątych systemy podatkowe - podobnie jak w Polsce - charakteryzowały się całkowicie odrębnym opodatkowaniem gospodarki uspołecznionej i nie uspołecznionej oraz zróżnicowaniem opodatkowania dochodów ludności w zależności od źródła uzyskania dochodu. Była już o tym mowa, że taka konstrukcja systemu podatkowego była uważana za charakterystyczną dla gospodarki socjalistycznej.

Jednocześnie w europejskich krajach członkowskich Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej zakres pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej nie jest duży, aczkolwiek jej znaczenie dla poszczególnych gospodarek krajowych jest zróżnicowane. W całym powojennym okresie sektor prywatny, poza rolnictwem, szczególnie w rzemiośle i usługach, zachował pewne znaczenie w Polsce i w Niemieckiej Republice Demokratycznej. Natomiast w pozostałych omawianych krajach uległ niemal całkowitej likwidacji. Zmiany na tym odcinku polityki gospodarczej rozpoczęły się w drugiej połowie lat siedemdziesiątych, a szczególnie w latach osiemdziesiątych. Znaczenie indywidualnej działalności na własny rachunek zaczęło wzrastać.

Ta zmiana polityki znalazła odbicie w systemach podatkowych i polityce podatkowej. Obserwuje się na przykład tendencje do stworzenia zbliżonych warunków gospodarowania wszystkim sektorom gospodarczym, w tym także zbliżonych warunków opodatkowania. Dotyczy to przede wszystkim Węgier, szczególnie w świetle ostatnich uregulowań.

Z drugiej strony obserwuje się tendencję do ujednolicenia zasad opodatkowania i obciążeń podatkowych dochodów ludności uzys-

kiwanych ze wszystkich źródeł. Taki jednolity system podatkowy wprowadzono już na Węgrzech. Wchodzi on w życie z początkiem roku 1988. W roku 1983 znacznie ujednolicono obciążenia dochodów ludności w Związku Radzieckim. W radzieckim podatku dochodowym od ludności kwota wolna od podatku jest taka sama dla wynagrodzeń za pracę w gospodarce uspołecznionej, jak dla rzemieślników i chałupników. Skala podatkowa w dolnych jej przedziałach jest także w odniesieniu do obu tych rodzajów dochodów identyczna. Jednakże w odniesieniu do wynagrodzeń ze stosunku pracy, honorariów itp. progresja kończy się przy dochodzie 100 rubli miesięcznie /1200 rubli rocznie/, a nadwyżka ponad tę kwotę jest już opodatkowana proporcjonalnie 13-procentową stawką. Natomiast w odniesieniu do dochodów rzemieślników i chałupników skala podatkowa ma jeszcze dwa szczeble - szczebel obejmujący dochody roczne w kwocie od 3001 do 5000 rubli; nadwyżka ponad 3000 rubli jest obciążona 60-procentową stawką oraz szczebel obejmujący dochody przekraczające 5000 rubli rocznie; nadwyżka ponad 5000 rubli jest opodatkowana stawką 65-procentową. Wydaje się, że taki poziom obciążeń służy obecnie realizacji ustawy z roku 1986 o indywidualnej działalności gospodarczej w Związku Radzieckim. Omówione rozwiązanie preferuje rzemiosło. Inne rodzaje działalności indywidualnej oraz dochody kapitałowe i z tytułu praw majątkowych są bowiem wyżej opodatkowane.

Zmiany w systemie podatkowym preferujące rozwój drobnego rzemiosła indywidualnego zostały także wprowadzone m.in. w Czechosłowacji. W CSRS od roku 1983 istnieje nowy podatek od dochodów z wykonywania drobnego rzemiosła, łagodniejszy niż podatek dochodowy od ludności.

Nie wdając się w szczegółowe omawianie systemów podatkowych poszczególnych krajów członkowskich RWPG, należy podkreślić pewne wspólne tendencje zachodzące w ewolucji tych systemów, szczególnie w ostatnim okresie. W interesującym nas zakresie łączą się one ze wzrostem roli pozarolniczej gospodarki nieuspołecznionej i tworzeniem jej lepszych niż dotąd warunków funkcjonowania.

VII. DZIAŁALNOŚĆ ZAŁOŻYCIELSKA JEDNOSTEK POZAROLNICZEJ GOSPODARKI NIE USPOŁECZNIONEJ

Ewa Banachowicz

1. KONCEPCJA TWORZENIA PRZEDSIĘBIORSTW

1.1. Koncepcja działalności założycielskiej zorientowanej na produkt

4 Działalność założycielska realizowana w myśl koncepcji zorientowanej na produkt¹ przebiega wedle sekwencji, której omówienie pozwoli bardziej szczegółowo ukazać jej zalety i wady. Rozpoczyna się ona od zespołu działań zmierzających do ustalenia potrzeb społecznych i ich hierarchii. Odpowiada to poglądom teoretycznoekonomicznym, przyjmującym za naczelną dyrektywę /lub podstawowe prawo ekonomiczne/ cel ekonomiczny²: "maksymalne zaspokojenie potrzeb społeczeństwa i jednostek", a także tradycyjnej metodologii planowania społeczno-gospodarczego.

¹ Podobną specyfikację "orientacji na produkt" prezentuje wcześniej E.Jantsch: Prognoziowanie naukowo-technicznego postępu. Izdatielstwo "Progriess", Moskwa 1974, s.544 /tłum. z jęz.angielskiego/.

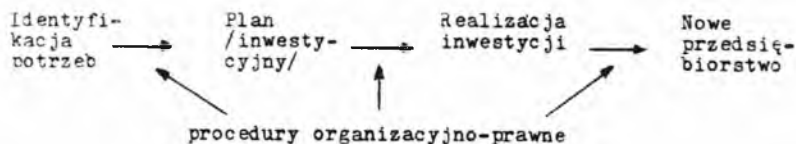
² Wśród ekonomistów można wyróżnić trzy orientacje dotyczące hierarchizacji struktury celów. Pierwszą - prakseologiczną, według której podstawowy cel pełni funkcję integrującą cele niższego rzędu, podejmowane jako środki jego realizacji. Drugą - uwzględniającą suwerenność konsumenta, w której podstawowe znaczenie przypisuje się identyfikacji rzeczywistych potrzeb społecznych /a orientacja ta stanowi podstawę przedstawionego rozumowania/. Trzecią - kładącą nacisk na kształtowanie warunków przywracających samoczynny mechanizm ekonomiczny realizacji preferencji indywidualnych.

Uznaje się, że realizacja potrzeb społecznych zapewnia prze-
 tansponowanie ich za pośrednictwem kolejnych szczebli zarządza-
 nia gospodarką do sfery bezpośrednio produkcyjnej, jako zadań
 planu społeczno-gospodarczego. Zasadniczą projekcją realizacji
 potrzeb jest plan inwestycyjny, który odzwierciedla możliwości
 produkcyjne i zamierzone przeobrażenia struktury produkcji, umoż-
 liwiające uzyskanie pożądanej struktury i hierarchii zaspokojenia
 potrzeb.

W planie tym określone są przedmiotowo nie tylko najważniej-
 sze kierunki zmian strukturalnych produkcji i konsumpcji, ale tak-
 że, na co należy zwrócić szczególną uwagę, charakterystyki tech-
 niczno-ekonomiczne obiektów inwestycyjnych.

Efektem realizacji procesów inwestycyjnych jest nowe przedsię-
 biorstwo³. W określonych fazach kształtującego się na tym tle pro-
 cesu założycielskiego uruchamiane są procedury organizacyjno-praw-
 ne wynikające z konieczności regulacji tego procesu. Procesy zało-
 życielskie, realizowane według koncepcji zorientowanej na produkt,
 obrazuje poniższy schemat ogólny.

Schemat 1: Tworzenie przedsiębiorstwa według koncepcji zoriento-
 wanej na produkt

³ Dotyczy to głównego kierunku wykorzystania nakładów inwestycyjnych. W praktyce inwestycje tego rodzaju uzupełniają inwestycje służące: a/ rozbudowie istniejących przedsiębiorstw, b/ modernizacji aparatu wytwórczego.

Przedsiębiorstwo tworzone według koncepcji działalności założycielskiej zorientowanej na produkt ma parametry określone przez centrum planujące. Określa ono skalę przyszłego przedsiębiorstwa, technikę wytwarzania, zastosowaną technologię itp. Inwestycja realizowana w myśl tej koncepcji jest z reguły zaplanowana "od zera", tzn. od wykonania infrastruktury technicznej, przez budowę obiektów, aż do pełnego wyposażenia. Koncepcja ta eksponuje proces inwestycyjny jako najważniejszą sferę działalności założycielskiej. Przyszły kształt przedsiębiorstwa, jego możliwości rozwojowe, sprawność itp. mają charakter podrzędny i nie są brane pod uwagę w procesach decyzyjnych centralnego planisty. Procesy identyfikacji potrzeb i konstruowania planu inwestycyjnego dokonywane są w skali makro, niejako w oderwaniu od realnych procesów tworzenia przedsiębiorstwa.

Widoczne są ponadto inne wady tej koncepcji:

- potrzeby identyfikowane przez centrum gospodarcze nie mogą być w pełni adekwatne do rzeczywistych potrzeb społeczeństwa;
- hierarchizacja tych potrzeb jest silnie obciążona dysproporcjami i niedoborami narosłymi ex post;
- kreowane są wielkie fronty inwestycyjne, potęgujące trudności organizowania i realizacji podejmowanych przedsięwzięć,
- w wyniku ich realizacji dominują wielkie przedsiębiorstwa - brak zaś przesłanek dla tworzenia małych jednostek;
- przedsiębiorstwa tworzone są centralnie - nie ma możliwości wykorzystania indywidualnej czy grupowej inicjatywy założycielskiej;
- tworzenie i rozwój przedsiębiorstw następuje w drodze selekcji administracyjnej;

- rozwój przedsiębiorstw wymuszany jest przez zewnętrzną mobilizację środków.

Te zasadnicze wady koncepcji powodują, że należy poszukiwać odmiennej koncepcji tworzenia przedsiębiorstw.

1.2. Koncepcja działalności założycielskiej zorientowana na wykorzystanie sytuacji

Koncepcja tworzenia przedsiębiorstw zorientowana na wykorzystanie sytuacji opiera się na możliwości dysponowania nie wykorzystanymi zasobami, jeśli zasoby pojmuje się odpowiednio szeroko, jako zasoby rzeczowe, finansowe, ludzkie, informacyjne itp.

W gospodarce planowej, w której ograniczoność zasobów przyjmuje charakter systemowy, prócz niedoborów wskazujących na niedostępność nakładów niezbędnych do spełnienia jakiegoś zamierzenia, występują także nadmiary zasobów nie wykorzystanych. W omawianej koncepcji uwzględniono nadmiary nie wykorzystane w dłuższym okresie.

Mobilizacja nie wykorzystanych zasobów jest zasadniczą cechą sytuacji, w której tworzone jest przedsiębiorstwo według tej koncepcji. Wszystkie informacje określające sytuację są konsekwencją poszukiwania możliwości wykorzystania nadmiarów. Rodzaj i charakter nie wykorzystanych zasobów decyduje o wizji przyszłego przedsiębiorstwa, a także o konsekwencjach jego uruchomienia.

Określenie sprzyjającej sytuacji, w tym możliwych do wykorzystania zasobów, należy do jednostki identyfikującej, która z reguły będzie tożsama z jednostką podejmującą inicjatywę założycielską.

Identyfikacja sytuacji poprzedza wystąpienia z inicjatywą założycielską. Wystąpienie to jest zazwyczaj przewidziane odpowied-

nią procedurą prawną i przyjmuje zgodnie z tą procedurą formalny wyraz. Jednostka występująca z inicjatywą założycielską powinna przygotować informacje służące do opracowania strategii przedsiębiorstwa, a także określić charakterystyki przedsiębiorstwa. Jednakże inicjatywa założycielska nie musi pokrywać się z całokształtem rezultatu identyfikacji sytuacji. Może wydobywać tylko te aspekty identyfikacji, które są określone wymaganiami proceduralnymi, a nawet - zawierać zamierzone uproszczenie. Występując z inicjatywą założycielską, twórca przedsiębiorstwa dokonuje bilansu zasobów celem określenia swych możliwości oraz analizuje wykorzystanie tych zasobów, a także możliwość pozyskania uzupełniających zasobów /np. w formie przygotowywania argumentacji do ubiegania się o kredyt bankowy/.

Następny etap to przystąpienie do działalności inwestycyjnej, która jednak zasadniczo różni się od działalności inwestycyjnej realizowanej według koncepcji zorientowanej na produkt. Decydującym czynnikiem jest tutaj możliwie pełne wykorzystanie w procesie inwestycyjnym zidentyfikowanych w poprzednim etapie zasobów, zarówno w ich rzeczowej, jak i wartościowej postaci. Zakłada ona zintegrowanie tych rozproszonych zasobów z punktu widzenia uruchomienia procesu produkcji lub usług. O skali inwestycji decydują rozmiary i charakter zasobów posiadanych w momencie rozpoczęcia inwestycji, a także strategiczna, wynikająca z identyfikowanej sytuacji, wizja przedsiębiorstwa.

Koncepcja ta zakłada między innymi, że:

- przedsiębiorstwa mogą być tworzone przez różne podmioty,
- punktem wyjścia do tworzenia przedsiębiorstwa może być posiadanie nie wykorzystanych /szeroko rozumianych/ zasobów i możliwości,

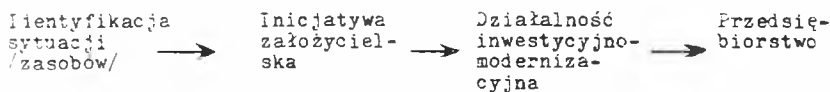
- decyzje o rozwiązaniach technicznych i organizacyjnych mogą być podejmowane przez podmioty bezpośrednio zaangażowane w proces założycielski,

- skala i profil przedsiębiorstw mogą być weryfikowane w procesie naturalnej selekcji możliwości gospodarczych.

Koncepcja tworzenia przedsiębiorstw zorientowana na wykorzystanie sytuacji jest wyrazem udostępnienia szerokich ram dla inicjatywy gospodarczej w tym systemie. Jej związek z parametrycznym systemem zarządzania, w świetle przedstawionych wyżej założeń, wydaje się niepodważalny.

Koncepcja ta może być przedstawiona za pomocą następującego schematu.

Schemat 2: Tworzenie przedsiębiorstwa według koncepcji zorientowanej na wykorzystanie sytuacji

2. FORMA ORGANIZACYJNO-PRAWNA DOSTĘPNE ZAŁOŻYCIELOM POZAROLNICZEJ GOSPODARKI NIE USPOŁECZNIONEJ

Założycielami w sektorze nie uspołecznionym, w tym w pozarolniczej gospodarce nie uspołecznionej, mogą być: osoby fizyczne, osoby prawne, zagraniczne osoby prawne i fizyczne.

Osoba fizyczna jako założyciel przedsiębiorstwa w sektorze nie uspołecznionym nie budzi żadnych wątpliwości. Od początku istnienia Polski Ludowej osoba fizyczna mogła założyć przedsiębiorstwo w formie zakładu rzemieślniczego, punktu usługowego czy sklepu. Również obecne ustawodawstwo zezwala osobie fizycznej na prowadzenie zakładu rzemieślniczego na podstawie ustawy o organizacji

i wykonaniu rzemiosła /Dz.U. 1983, nr 7, poz.40 z późn.zm./, a także założenie i prowadzenie działalności w zakresie określonym ustawą o wykonywaniu handlu i niektórych innych rodzajów działalności przez jednostki gospodarki nie uspołecznionej /Dz.U. 1983, nr 43, poz.193/.

Istotnym novum w najnowszym ustawodawstwie jest dopuszczenie osób prawnych do tworzenia przedsiębiorstw w sektorze nie uspołecznionym. Art. 3 ustawy o organizacji i wykonywaniu rzemiosła zezwala zarówno osobom fizycznym, jak i prawnym na wykonywanie rzemiosła po uzyskaniu odpowiednich do tego uprawnień. Osobami prawnymi, mogącymi na podstawie tego artykułu wykonywać rzemiosło, które znalazły swoje zastosowanie w praktyce życia gospodarczego, są spółki prawa handlowego. Wprawdzie forma spółki prawa handlowego jest znana od lat, jako że kodeks handlowy w części dotyczącej spółek /oprócz komandytowych/ nadal obowiązuje, to jednak renesans tej instytucji obserwujemy od kilku zaledwie lat. Oprócz spółek nie posiadających osobowości prawnej /spółka prawa cywilnego, spółka jawna/ coraz bardziej istotnego znaczenia nabiera instytucja spółki akcyjnej, a przede wszystkim spółki z ograniczoną odpowiedzialnością.

Ze względu na cel tworzenia spółki, jakim jest prowadzenie wspólnego przedsiębiorstwa, forma spółki akcyjnej nie będzie podstawową. Jej przeznaczeniem jest bowiem gromadzenie kapitałów nieograniczonej liczby osób. Jej uczestnicy /co najmniej trzech/, zwani akcjonariuszami, ponoszą odpowiedzialność do wysokości posiadanych akcji. Udział w spółce, czyli akcja, ma charakter papieru wartościowego. Zbycie akcji na okaziciela nie podlega żadnym ograniczeniom.

Zasadnicze znaczenie, co zdaje się potwierdzać praktyka, ma instytucja spółki z o.o. Ma ona charakter kapitałowy, co wyraża się w kapitale zakładowym spółki. Łączy ona w sobie również elementy spółki osobowej⁴. Kapitał zakładowy spółki jest dzielony na udziały, które mogą opiewać na okaziciela. Wspólnicy ponoszą odpowiedzialność za zobowiązania spółki do wysokości zadeklarowanych udziałów. Spółka z o.o. ma organy korporacyjne: zarząd, organ lub organy nadzoru, zgromadzenie wspólników. Zgromadzenie wspólników, organy nadzoru są formami prowadzenia spraw spółki. Art. 205 kodeksu handlowego zapewnia prawo osobistej kontroli każdemu wspólnikowi. Istotne znaczenie ma również ograniczenie zmienności składu spółki oraz możliwość umownego zobowiązania wspólników do wnoszenia wpłat. Powyższe cechy powinny być uwzględnione przy realizacji wspólnego zadania przez kilka podmiotów, powinny też znaleźć swoje jednoznaczne określenie w umowie spółki /w przypadku gdy są możliwe różne rozwiązania/.

Przed założeniem przedsiębiorstwa w formie spółki należy dokonać następujących czynności:

1. Ustalić cel tworzenia spółki i przedmiot działania przyszłego przedsiębiorstwa /jego nazwę/.
2. Sporządzić rachunek ekonomiczny przedsięwzięcia ustalając wielkość kapitału zakładowego, wysokości udziałów i ich postać /rzeczowe, gotówkowe/.
3. Uzyskanie zgody organu założycielskiego przedsiębiorstwa państwowego, w przypadku gdy będzie ono wspólnikiem /nieadekwatne do omawianego sektora/.

⁴ Informacje na temat spółek m.in. W. Chrzanowski: Formy prawne wspólnych przedsiębiorstw spółdzielczych i spółdzielczo-państwowych. ZW CZSR, Warszawa 1979, s.171. Spółki jako forma organizacyjna prowadzenia działalności gospodarczej /materiały na seminarium naukowe/, IOZDK 1986.

4. Uzgodnienie treści umowy spółki pomiędzy założycielami-wspólnikami i zaopiniowanie jej przez prawnika.

5. Umocowanie przedstawicieli osób prawnych-założycieli spółki do zawarcia umowy spółki.

6. Ustalenie wysokości opłaty notarialnej, która jest związana z wysokością kapitału zakładowego spółki.

7. Podpisanie umowy w formie aktu notarialnego.

8. Zwołanie nadzwyczajnego zgromadzenia wspólników celem powołania zarządu /jeżeli nie dokonano tego w umowie spółki/.

9. Przygotowanie dokumentów do zarejestrowania spółki w rejestrze handlowym /uchwała zgromadzenia wspólników, umowa o składowie władz spółki, lista obecności wspólników oraz lista udziałów-ców/.

10. Wpłaty udziałów na rachunek rozliczeniowy spółki po otworzeniu rachunku w banku.

11. Złożenie wniosku w sądzie rejestrowym.

Jak wynika z przedstawionego wyżej postępowania /dotyczącego spółek z o.o./, uzyskanie osobowości prawnej przez spółkę nie jest uzależnione od czynników zewnętrznych. Nie ma też istotnych barier formalnych w tworzeniu spółek.

Trzecią grupą podmiotów gospodarczych, władną tworzyć przedsiębiorstwa w sektorze nie uspołecznionym, są zagraniczne osoby prawne i fizyczne /omówione szczegółowo w punkcie dotyczącym tworzenia przedsiębiorstw zagranicznych/.

Należy jedynie wspomnieć, że mogą one tworzyć: 1/ przedsiębiorstwa zagraniczne oraz 2/ przedsiębiorstwa z udziałem zagranicznym.

Przedsiębiorstwa z udziałem zagranicznym mogą przyjmować formę spółki prawa handlowego. Wspólnikami mogą być państwowe przed-

siębiorstwa drobnej wytwórczości, organizacje społeczne uprawnione do prowadzenia działalności gospodarczej, spółdzielnie, zrzeszenia producentów i spółki krajowe działające w ramach drobnej wytwórczości, osoby uprawnione do prowadzenia rzemiosła oraz osoby fizyczne. Ta forma również nie znalazła dotąd szerokiego zastosowania w praktyce. Objęła ona około 15 przedsiębiorstw,

3. DZIAŁALNOŚĆ ZAŁOŻYCIELSKA ZAGRANICZNYCH PODMIOTÓW GOSPODAR- CZYCH /NA PRZYKŁADZIE PRZEDSIĘBIORSTW ZAGRANICZNYCH/

Sektor prywatny obejmuje szeroki wachlarz form organizacyjno-ekonomicznych: od zakładów rzemieślniczych, gospodarstw rolnych, aż do grupy przedsiębiorstw rozwijających się w ostatnich latach - przedsiębiorstw zagranicznych drobnej wytwórczości. Wprowadzone pod koniec lat siedemdziesiątych rozwiązania prawne umożliwiły tworzenie takich przedsiębiorstw. Ich szybki rozwój, wyrażający się zarówno w ilości tworzonych przedsiębiorstw rocznie, jak również w 4,5-krotnie wyższej wydajności pracy w tych przedsiębiorstwach niż w jednostkach gospodarki uspołecznionej⁵, spowodował szczególne zainteresowanie tymi podmiotami gospodarczymi.

Wzrost ilościowy tych jednostek początkowo przebiegał następująco: od 3 przedsiębiorstw w roku 1977, 9 - w 1978, 18 - w 1979, 46 - w roku 1980.

Dalszą dynamikę rozwoju przedsiębiorstw zagranicznych obrazuje poniższa tabela:

⁵ Z. Sadowska-Cieślak: Przedsiębiorstwa polonijne w Polsce. "Handel Zagraniczny" 1983, nr 6, s. 27.

Tabela 1.

Dynamika rozwoju przedsiębiorstw zagranicznych

Lata	Liczba jednostek	Liczba zatrudnionych	Obroty w mld zł
1981	178	3 510	3,1
1982	259	12 201	17,7
1983	491	29 526	44,5
1984	633	42 684	78,4
1985	683	53 414	113,9
1986 ^a	649	57 366	69,3

^a/ dane na koniec I półrocza.

Źródło: informacje uzyskane w Polsko-Polonijnej Izbie Przemysłowo-Handlowej Inter-Polcom.

W procesie tworzenia przedsiębiorstw zagranicznych faza identyfikacyjna jest ściśle podporządkowana fazie proceduralnej. Dlatego omówiona zostanie w drugiej kolejności, po opisie fazy proceduralnej.

Procedura prawna zmierzająca do utworzenia na terenie PRL przedsiębiorstwa zagranicznego drobnej wytwórczości sprowadza się głównie do uzyskania zezwolenia na prowadzenie działalności gospodarczej. Problematykę tę reguluje ustawa o zasadach prowadzenia na terytorium PRL działalności gospodarczej w zakresie drobnej wytwórczości przez zagraniczne osoby prawne i fizyczne /tekst jednolity Dz.U. 1985, nr 13, poz. 58, zwana dalej ustawą/. Uruchomienie działalności gospodarczej przez zagraniczne osoby było poprzednio regulowane /poza tworzeniem przedstawicielstw/ m.in. rozporządzeniem Rady Ministrów w sprawie wydawania zagranicznym osobom prawnym i fizycznym zezwoleń na prowadzenie niektórych rodzajów działalności gospodarczej /Dz.U. 1976, nr 19, poz. 123, zm. Dz.U.

1978, nr 31, poz. 135/⁶. W stosunku do zagranicznych osób oprócz ustawy mają zastosowanie odpowiednie przepisy ustawy o wykonywaniu i organizacji rzemiosła /tekst jednolity Dz.U. 1983, nr 7, poz. 40 z późn. zm./.

W postępowaniu związanym z wydawaniem, odmową i cofaniem zezwoleń, zmianą ich treści i wszelkimi sprawami administracyjnymi, dotyczącymi prowadzenia działalności mają zastosowanie przepisy kodeksu postępowania administracyjnego /tekst jednolity Dz.U. 1980, nr 9, poz. 26 z późn. zm./.

Działalność gospodarczą na podstawie przepisów ustawy mogą podjąć osoby prawne mające siedzibę za granicą i obywatele państw obcych. Kwestia statusu prawnego jednostki ubiegającej się o zezwolenie uregulowana jest w prawie międzynarodowym prywatnym /ustawa z 12 listopada 1965 o prawie międzynarodowym prywatnym, Dz.U. nr 46, poz. 290/. Dla zagranicznych podmiotów gospodarczych szczególne znaczenie ma § 3 art. 9, wedle którego jeżeli osoba prawna dokonuje czynności prawnej w zakresie swego przedsiębiorstwa, jej zdolność prawna podlega prawu państwa, w którym ma siedzibę, a więc prawu polskiemu.

Każda osoba prawna mająca siedzibę za granicą może ubiegać się o pozwolenie na prowadzenie działalności gospodarczej. Nie ma znaczenia forma prawna ubiegającej się osoby. Prawodawca przewidział objęcie zarówno przedsiębiorstw państwowych krajów trzecich

⁶ Rozporządzenie zostało wydane na podstawie ustawy o wykonywaniu handlu oraz niektórych innych rodzajów działalności przez jednostki gospodarki nie uspołecznionej /Dz.U. 1974, nr 27, poz. 158 z późn. zm./ oraz cytowanej ustawy o wykonywaniu i organizacji rzemiosła.

przedsiębiorstw mieszanych, spółek⁷. Będą to z reguły spółki z osobowością prawną, ale nie można wykluczyć innych organizacji, byleby miały osobowość prawną⁸.

Obywatелем państwa obcego jest osoba posiadająca wyłącznie obywatelstwo inne niż obywatelstwo polskie. Osoba o podwójnym obywatelstwie /w tym polskim/ zamieszkała w Polsce nie może ubiegać się o wydanie zezwolenia.

Osoby wskazane wyżej mogą ubiegać się o zezwolenie wspólne, np. jako współnicy spółki cywilnej oraz spółki jawnej powstałej za granicą. Spółki te według prawodawstwa większości państw pozabawione są osobowości prawnej. Nie ma również przeszkód co do możliwości zawarcia spółki przez osoby prowadzące działalność na podstawie przepisów ustawy, jak również osoby takie z osobami nie prowadzącymi takiej działalności.

Jeżeli chodzi o obywateli polskich mających stałe miejsce zamieszkania za granicą, to z formalnego punktu widzenia o posiadaniu przez obywatela polskiego stałego miejsca zamieszkania za

⁷ Uważa się, że są to przede wszystkim spółki prawa handlowego wyposażone w osobowość prawną /akcyjne i z ograniczoną odpowiedzialnością/, mające siedziby poza granicami Polski. Wątpliwości budzi natomiast kwestia spółek kapitałowych handlowych. Ponad wszelką wątpliwość przepisy ustawy znajdują zastosowanie do spółek akcyjnych i spółek z ograniczoną odpowiedzialnością powstałych w Polsce, jeżeli udziałowcami są zagraniczne podmioty i polskie podmioty gospodarcze. T. Kwieciński: Zakres stosowania ustawy o zasadach prowadzenia na terytorium PRL działalności gospodarczej w zakresie drobnej wytwórczości przez zagraniczne osoby prawne i fizyczne /wybrane zagadnienia/. W: Firmy polonijne i zagraniczne w PRL. TNOiK, Poznań 1983, s. 16, 18.

⁸ T. Dybowski jest skłonny traktować, jako podmiot mogący prowadzić działalność na podstawie ustawy spółki cudzoziemców utworzone w Polsce. Wątpliwości ma co do spółek akcyjnych, komandytowo-akcyjnych oraz spółek z ograniczoną odpowiedzialnością i z udziałem zagranicznym w Polsce. W: Rozprawy z prawa cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci W. Czachórskiego. PWN, Warszawa 1985, s. 104, 110.

granicą rozstrzyga fakt posiadania paszportu konsularnego książeczkowego⁹. Natomiast kwestia spółek zagranicznych podmiotów gospodarczych, utworzonych w Polsce, z wyłącznym ich udziałem, była przez długi czas niejasna.

Nowelizacja ustawy z 31 stycznia 1985 roku przesądziła sporną kwestię spółek tworzonych w Polsce z wyłącznym udziałem zagranicznych podmiotów gospodarczych /omówioną poniżej/. Spółki te obecnie podlegają jej przepisom i mogą prowadzić działalność gospodarczą poprzez przedsiębiorstwo zagraniczne.

Ustawa przewiduje, że działalność zagranicznych podmiotów gospodarczych może być prowadzona w zakresie tzw. drobnej wytwórczości, polegającej na produkcji wyrobów, świadczeniu usług w obrocie towarowym, eksporcie własnej produkcji i usług oraz imporcie na potrzeby tej produkcji i usług /art. 2/.

Aktem prawnym, na podstawie którego można podjąć próbę wyjaśnienia znaczenia drobnej wytwórczości, jest ustawa o drobnej wytwórczości /Dz.U. 1985, nr 3, poz. 11/¹⁰. Przepisy tej ustawy określając istotę drobnej wytwórczości posługują się kryterium podmiotowym. Przy określaniu głównych kierunków ich działalności

⁹W. Popiołek, K. Sularz: Ustawa o zasadach prowadzenia na terytorium PRL działalności gospodarczej w zakresie drobnej wytwórczości przez zagraniczne osoby prawne i fizyczne. Komentarz. PIHŻ, Warszawa 1986; s. II.

¹⁰Określenie drobnej wytwórczości zawarte było w uchwale 112. Lista podmiotów uzupełniona tam była zasadami drobnej wytwórczości. I w tej uchwale brak kryterium określającego zakres drobnej wytwórczości. T. Dybowski, opierając się na przepisach cytowanej uchwały 112, podaje przykładowe kierunki działalności przedsiębiorstw zagranicznych. Należą do nich, oprócz wymienionych w ustawie, takie jak: wytwarzanie wyrobów i usług dla rolnictwa, przetwórstwo rolno-spożywcze, specjalistyczna produkcja małoseryjna i jednostkowa, wytwarzanie i regeneracja części zamiennych, przetwarzanie surowców i materiałów miejscowych, wytwarzanie materiałów budowlanych. T. Dybowski: op. cit., s. 108.

gospodarczej można odwołać się do art.3, wyliczającego podstawowe rodzaje działalności gospodarczej jednostek drobnej wytwórczości. Wyliczenie to ma charakter przykładowy, poszczególne zadania nie zawsze oznaczone są z dostateczną precyzją. Ustawa o drobnej wytwórczości nie wyjaśnia, czym jest drobna wytwórczość, poza nakreśleniem ram tego pojęcia. Niedopuszczalne jest stwierdzenie, że nie wymienione rodzaje działalności nie mogą być zaliczone do drobnej wytwórczości¹¹.

Należy stwierdzić, że z obowiązujących przepisów nie wynika jasna i precyzyjna definicja drobnej wytwórczości. Można określić krąg podmiotów, które bez względu na rodzaj prowadzonej działalności uznane są za drobną wytwórczość. Brak zatem wyznaczenia zakresu przedmiotowego stwarza możliwość prowadzenia przez zagraniczne podmioty gospodarcze działalności, która nie jest zaliczona do podstawowych kierunków, np. prowadzenie specjalistycznych upraw, hodowli lub usług.

Pojęcie drobnej wytwórczości nie jest wszechogarniające¹². Ograniczenia zakresu dopuszczalnej działalności wiążą się z jej rozmiarem¹³, a w pełnym zakresie mogą wynikać z uprawnień decyzyjnych organów administracji państwowej.

Na tle powyższych uwag rysuje się wyraźna potrzeba precyzyjnego określenia, jakiego zakresu działalności dotyczy ustawa. W przeciwnym wypadku możliwa jest wieloraka interpretacja przez organy wydające zezwolenia.

¹¹W.Popiołek, K.Sularz: op.cit., s.26.

¹²A.Burzyński: Bezpośrednia działalność gospodarcza w Polsce zagranicznych osób prawnych i fizycznych. "Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego" nr 6, s. 154, i nr 7, s. 196.

¹³T.Kwieciński: op.cit., s.19. Według autora brak jest zarówno ograniczeń asortymentowych, jak i zysku przedsiębiorstwa.

Na podstawie art. 1 ust.2 należy sądzić, że wyłączone jest utworzenie przedsiębiorstwa, którego celem byłoby pośrednictwo handlowe. Art. 2 ust. 3 prowadzi do wniosku, że wyłączone są również te formy pośrednictwa, przy których pośrednik działa na własny rachunek. Art. 26 ustawy stanowi, że dopuszczalna jest sprzedaż towarów i usług importowanych za waluty wymienialne za pośrednictwem przedsiębiorstw państwowych, nie może to być jednak podstawowa działalność przedsiębiorstwa.

Przed rozpoczęciem faktycznej działalności gospodarczej niezbędne jest wykonanie kilku czynności prawnych, stanowiących podstawę uruchomienia produkcji /usług/:

- ustanowienia pełnomocnika,
- złożenia depozytu założycielskiego,
- uzyskanie zezwolenia na działalność.

Art. 9 ustawy wymaga, aby zagraniczny podmiot gospodarczy ustanowił pełnomocnika. Czynność ta oraz zakres kompetencji pełnomocnika mają podwójny charakter prawny:

- ma on być upoważniony do reprezentowania podmiotu zagranicznego wobec polskich organów administracji państwowej,
- reprezentować podmiot zagraniczny w stosunkach prawnych z polskimi podmiotami, tzn. do składania i przyjmowania oświadczeń woli w jego imieniu i ze skutkami dla reprezentowanego /art. 95-105 k.c./¹⁴.

Od stanowienia pełnomocnika zwolniony jest podmiot, który ma stałe miejsce pobytu lub siedzibę na terytorium PRL albo jeżeli jest osobą prawną i ma własne przedsiębiorstwo.

Uprawnienia pełnomocnika są jednostronnie kształtowane przez podmiot zagraniczny. Ustanowienie pełnomocnika może nastąpić po

¹⁴ A.W. Wiśniewski: op.cit., s.30.

uzyskaniu zgody organu administracji państwowej właściwego w sprawach zezwoleń. Organ ten może odmówić udzielenia zgody na ustanowienie określonej osoby pełnomocnikiem /art. 9 ust. 3/.

Jednym z podstawowych wymogów uzyskania zezwolenia na prowadzenie działalności gospodarczej jest złożenie depozytu założycielskiego. Depozyt ten stanowi zabezpieczenie prawnych roszczeń podmiotów polskich. Jest on składany na okres uruchomienia działalności gospodarczej określonej w zezwoleniu. Bankiem właściwym do przyjmowania depozytów założycielskich jest Bank Polska Kasa Opieki SA. Depozyt założycielski jest składany w walutach uznanych przez NBP za wymienialne i oprocentowany na warunkach stosowanych dla cudzoziemców dewizowych.

Zwrot depozytu założycielskiego wraz z oprocentowaniem następuje na wniosek zagranicznego podmiotu gospodarczego, po stwierdzeniu przez organ wydający zezwolenie uruchomienia wszystkich rodzajów działalności określonej w zezwoleniu. Jeżeli inwestor zagraniczny zgłosi wniosek ograniczenia zakresu działalności określonej w zezwoleniu i wniosek ten zostanie przyjęty, wówczas zwrot depozytu następuje po uruchomieniu wszystkich rodzajów działalności określonych w nowym zezwoleniu.

Organ wydający zezwolenie ustala wysokość depozytu założycielskiego po dokonaniu weryfikacji oświadczenia zagranicznego podmiotu o wysokości kosztów niezbędnych do uruchomienia wszystkich rodzajów działalności oraz po zasięgnięciu opinii Danku. Depozyt założycielski ustala się w wysokości 30 % nakładów niezbędnych do uruchomienia wszystkich rodzajów działalności, z tym że nie może być niższy od równowartości 5,9 mln zł /s. 16 ust.4/. W uzasadnionych przypadkach wysokość depozytu może być obniżona do 50 %, a nawet więcej, co jednak wymaga zgody Pełnomocnika Rządu ds. Zagranicznych Przedsiębiorstw Drobnej Wytwórczości.

Obowiązek składania depozytu założycielskiego nie dotyczy zagranicznych podmiotów gospodarczych dążących do uzyskania zezwolenia na prowadzenie działalności gospodarczej w zakresie eksportu własnej produkcji i usług oraz importu na potrzeby tej produkcji.

Organem właściwym w sprawach wydawania, zmiany treści i cofania zezwoleń na prowadzenie działalności gospodarczej jest terenowy organ administracji państwowej, właściwy ze względu na siedzibę przedsiębiorstwa zagranicznego.

Postępowanie wyjaśniające wraz z przygotowaniem decyzji prowadzi z reguły pełnomocnik do spraw przedsiębiorstw zagranicznych, najczęściej wicewojewoda zajmujący się drobną wytwórczością wraz ze swoimi służbami¹⁵.

Organ administracji państwowej może odmówić wydania zezwolenia w razie uznania, iż prowadzenie działalności gospodarczej nie byłoby celowe ze względów społecznych lub interesów gospodarki narodowej, bezpieczeństwa lub ochrony państwa. Wówczas decyzja nie wymaga uzasadnienia. Niewielkie skrupowanie organu administracyjnego, duża dowolność interpretacji budzi zastrzeżenia i wątpliwości. Wskazane byłoby ograniczenie dyskrecjonalnych uprawnień organu.

Ograniczenia zawarte w zezwoleniu utrudniają swobodny rozwój przedsiębiorstwa. Przedsiębiorstwo zagraniczne przechodzi cykl rozwojowy jedynie do momentu, kiedy jego parametry nie przekroczą norm określonych w zezwoleniu. Bariera administracyjna uniemożli-

¹⁵ R. Romaszkan: Zasady postępowania przy wydawaniu osobom zagranicznym zezwoleń na prowadzenie działalności gospodarczej w zakresie drobnej wytwórczości. W: Firmy polonijne i zagraniczne w Polsce, s. 26.

wia dalszy rozwój przedsiębiorstwa. Skala jest zatem określona w sposób administracyjny. Również określony czas /20, w wyjątkowych przypadkach - 40 lat/, na jaki wydano zezwolenie, determinuje strategię rozwojową przedsiębiorstwa. Niejasna jest bowiem perspektywa przedsiębiorstw zagranicznych, uzależniona od preferowanej polityki gospodarczej centrum.

Procedury prawne tworzenia przedsiębiorstw zagranicznych nie definiują pojęcia organu założycielskiego: stąd można posługiwać się nim wyłącznie w znaczeniu organizacyjno-ekonomicznym. Bez zasadniczych wątpliwości można stwierdzić, że organem założycielskim w stosunku do przedsiębiorstw zagranicznych jest przyszły właściciel przedsiębiorstwa - podmiot zagraniczny ubiegający się o zezwolenie na działalność gospodarczą w Polsce.

Właściciel przedsiębiorstwa zagranicznego drobnej wytwórczości spełnia wszystkie warunki zdefiniowanego organu założycielskiego. Podejmuje zasadnicze decyzje związane z istnieniem przedsiębiorstwa, a więc decyzje o ubieganiu się o zezwolenie /powołanie przedsiębiorstwa/, o jego likwidacji /wyjawszy decyzję administracyjnego zlikwidowania przedsiębiorstwa na skutek decyzji sądu, cofnięcia zezwolenia/. Właściciel przedsiębiorstwa zagranicznego wyposaża je także w środki niezbędne do realizacji zadań.

4. DZIAŁALNOŚĆ ZAŁOŻYCIELSKA W ODNIESIENIU DO RZEMIOSŁA

Rzemiosło odgrywa najważniejszą rolę w pozarolniczej gospodarce nie uspołecznionej, mając 62-procentowy udział w obrotach tego sektora oraz 74-procentowy udział w zatrudnieniu. Również liczba zakładów rzemieślniczych, około 326 tys., stanowi o wadze tego sektora nie tylko dla gospodarki nie uspołecznionej, ale dla całej gospodarki.

Cechą charakterystyczną rzemiosła w Polsce jest znaczna fluktuacja zakładów. W latach 1981-1985 na 231 tys. zakładów nowo utworzonych zlikwidowano 132 tys., a więc przeciętnie w miejsce 100 zamkniętych powstawało 175 nowych. Jest to znaczna dynamika tworzenia przedsiębiorstwa, zważywszy, że w analogicznym okresie utworzono na przykład około 500 spółdzielni pracy, 400 przedsiębiorstw zagranicznych, 40 przedsiębiorstw państwowego przemysłu terenowego, a także około 400 spółek prywatnych prowadzących działalność gospodarczą w formie zakładu rzemieślniczego i zakładu na podstawie cytowanej ustawy o handlu.

Z deklaracji rzemieślników wynika, że firmy zanyma się głównie z przyczyn naturalnych /emerytury, zgony/ i kłopotów zaopatrzeniowych. Jest jednak duży margines przedsiębiorstw, których właściciele nie ujawniają przyczyn likwidacji przedsiębiorstwa; można domniemywać, że są to względy fiskalne w szczególności system podatkowy.

Również przyrost zakładów pokazany w liczbach nasuwa szereg wątpliwości. Ów przyrost liczby zakładów jest w dużej mierze przyrostem fikcyjnym - wymuszonym przez system podatkowy, który preferuje działalność na niewielką skalę. Polega on na formalnym dzieleniu istniejących zakładów między członków rodziny, aby w ten sposób wybronić się przed progresywnym systemem podatkowym. Dodatkową korzyścią z takich zabiegów jest pozostawanie przy uproszczonych formach ewidencji.

Formalnie rzecz biorąc istnieją duże możliwości przedmiotowego działania podmiotów - założycieli zakładów rzemieślniczych. Ustawa o organizacji i wykonywaniu rzemiosła definiuje je jako wykonywanie we własnym imieniu i na własny rachunek gospodarczej działalności wytwórczej i usługowej. Pojęcie działalności wytwórczej i us-

ługowej jest bardzo szerokie i dlatego zostaje ono ograniczone enumeratywnie określonymi przypadkami, które rzemiosłem - w rozumieniu ustawy - nie są. Takie rozwiązanie wydaje się zadowalające z punktu widzenia pożądanej koncepcji tworzenia przedsiębiorstw zorientowanej na wykorzystanie sytuacji. Pozwala bowiem na rozwinięcie oddolnej inicjatywy założycielskiej i umiejscowienie jej w zaniedbanych segmentach rynku.

Wprawdzie do tworzenia przedsiębiorstw rzemieślniczych dopuszczone zostały osoby prawne, jednak praktyka z trudem toruje drogę do uzyskania przez spółki statusu podobnego do indywidualnego przedsiębiorcy. Widać to wyraźnie po ilości utworzonych przez te spółki przedsiębiorstw. Na około czterysta spółek zarejestrowanych w sektorze prywatnym zaledwie kilka to spółki akcyjne. Wprawdzie jest to sposób na rozwinięcie działalności gospodarczej dla tych, którzy nie dysponują dostatecznie dużym kapitałem, jednak upowszechnienie tego rodzaju rozwiązań napotyka na istotne bariery. Są to przede wszystkim bariery w działaniu administracji, przyzwyczajonej do określania spółki jako kapitalistycznej formy działania przedsiębiorstw. Taki stereotyp wywołuje poważne obawy przed nową formą działalności. Znajduje to swoje odzwierciedlenie w realizacji procedury założycielskiej, a zwłaszcza tam gdzie niezbędna jest decyzja administracyjna.

Dla utworzenia zakładu rzemieślniczego niezbędne jest uzyskanie uprawnienia wydanego przez właściwy organ administracji państwowej /art. 3 ustawy/ w formie:

1/ potwierdzenie zgłoszenia wykonywania rzemiosła - dotyczy przypadku, gdy założycielem jest osoba fizyczna lub dwie osoby fizyczne, które zawarły umowę spółki /należy domniemywać, że chodzi tu o spółkę cywilną/. Przedmiotem działalności takiego

zakładu może być świadczenie usług, wytwarzanie artykułów przeznaczonych na zaopatrzenie rynku oraz wyrobów o charakterze regionalnym lub artystycznym. Istotne jest stwierdzenie art. 4 ust. 4, oddające Ministrowi Handlu Wewnętrznego i Usług uprawnienie do określenia rzemiosł, które mogą być wykonywane na podstawie zezwolenia, a więc będą wyłączone z przedstawionego zestawu. Są to wyraźne elementy produktowej koncepcji działalności założycielskiej, pozostawiające możliwość odgórnego ingerencji i selekcji tworzonych przedsiębiorstw:

2/ zezwolenia na wykonywanie rzemiosła - dotyczy wszystkich podmiotów mogących ubiegać się o utworzenie zakładu rzemieślniczego. Art. 6 ustawy określa przypadki, w których administracja może odmówić wydania takiego zezwolenia. Pozostawia on jednak duży obszar organowi administracji do indywidualnej interpretacji.

W praktyce bywa tak, że wbrew prawu, w imię fałszywie rozumianego interesu społecznego nie tylko odmawia się wydania zezwolenia, ale na wszelki wypadek zakazuje działalności. Dotyczy to zwłaszcza spółek prawa handlowego, które ubiegając się o zezwolenie muszą pokonać szereg barier, wynikających z nieprzystosowania systemu prawnego do występowania nowych form organizacyjno-prawnych. Niekiedy organy administracji państwowej są kępowane uchwałami rad narodowych, które decydują o administracyjnym powstrzymywaniu ekspansji sektora nie uspołecznionego. Wszystko to wyraźnie opiera się na produktowej koncepcji działalności założycielskiej, dokonując weryfikacji nie zaspokojonych potrzeb społecznych w drodze decyzji administracyjnych.

Istotnym elementem produktowej orientacji w tworzeniu przedsiębiorstw są również obowiązki przynależności do cechu

oraz izby rzemieślniczej. Komplikacje rodzą się zwłaszcza w odniesieniu do przedsiębiorstw wielobranżowych, np. prowadzonych przez spółki. Obowiązek przynależności i władczego oddziaływania tych organizacji nie sprzyja rozwojowi inicjatywy i przedsiębiorczości.

Generalnie należy stwierdzić, że procedura tworzenia zakładu rzemieślniczego nie jest trudna i skomplikowana. Zawiera ona jednak istotne elementy ograniczające swobodę podmiotów do kształtowania swojego przedsiębiorstwa, co zasadniczo rzutuje na inicjatywę oddolną podmiotów.

Utworzone w Polsce spółki, które uruchomiły działalność gospodarczą w omawianym sektorze, zatrudniają od 2 do 75 osób, przeciętnie około 10. Ich udziałowcami są głównie ludzie młodzi /30-40 lat/, najczęściej z wyższym wykształceniem. Przedsiębiorstwa prowadzone przez te spółki mają w większości charakter usługowy w zakresie informatyki, pośrednictwa, poradnictwa naukowego i technicznego oraz marketingu. Taka struktura przedsiębiorstw jest wyrazem niewielkiego zaangażowania kapitału potrzebnego do uruchomienia działalności. Istotną barierą, której wyrazem jest usługowy charakter tworzonych jednostek, jest baza lokalowa, która nie może być wykorzystana do produkcji, a nadaje się jedynie do działalności usługowej. Kolejnym uwarunkowaniem jest zaopatrzenie w materiały i surowce do produkcji.

Wprawdzie struktura i cechy charakterystyczne nowo tworzonych zakładów rzemieślniczych wymagają gruntownego zbadania, to na podstawie pewnych zewnętrznych symptomów można stwierdzić: tworzone są przedsiębiorstwa małe, z niewielkim udziałem kapitału, nie mówiąc już o stopniu nowoczesności zastosowanych technologii. System finansowo-podatkowy, będący wyrazem niejasnej koncepcji roli tej grupy przedsiębiorstw w gospodarce, jest nasta-

wiony na preferowanie przedsiębiorstw rodzinnych, stosujących prymitywne technologie, działających na obrzeżach rynku. Przedsiębiorstwa te, poza marginesem kilku czy kilkunastu, nie są w stanie produkować wyrobów o standardzie światowym. Rzemieślnicy chętnie podejmują działalność jako kooperanci przedsiębiorstw państwowych. Wynika to z chęci uniknięcia kłopotów materiałowych, ale również ze swego rodzaju ochrony, jaką zapewniają jednostki państwowe.

5. WNIOSKI

1. W działalności założycielskiej odnoszącej się do pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej dominują elementy tradycyjnej, nastawionej na produkt orientacji tworzenia przedsiębiorstw. Możemy w niej wyróżnić następujące cechy:

- administracyjna selekcja przedsiębiorstw oparta na systemie zezwoleń i koncesji,
- istniejące możliwości uruchomienia inicjatywy założycielskiej nie są konsekwentnie motywowane ekonomicznie,
- brak określenia roli omawianego sektora w gospodarce jest efektem przewagi sektora państwowego oraz wielkich przedsięwzięć.

2. Wdrożenie postulowanej koncepcji tworzenia przedsiębiorstw, zorientowanej na wykorzystanie sytuacji /zasobów szeroko rozumianych/, wymaga:

- uwzględnienia większej różnorodności form organizacyjno-prawnych dostępnych w ramach tego sektora /przedsiębiorstwa państwowe z udziałem prywatnego kapitału w formie spółki/,
- naturalnej selekcji przedsiębiorstw na rynku, systemu zezwoleń ograniczonego do roli statystycznej /poza wyjątkami/,

- systemu ekonomiczno-finansowego motywującego do tworzenia przedsiębiorstw, preferującego przedsiębiorstwa powstające dzięki wykorzystaniu posiadanych zasobów /wykorzystujące sytuację/;

- spójności i przejrzystości rozwiązań prawnych i ekonomicznych wspomagających inicjatywę oddolną,

- równouprawnienia wszystkich sektorów gospodarki w działalności założycielskiej.

3. Działalność założycielska zagranicznych podmiotów gospodarczych:

- wymaga uregulowania kwestii polityki centrum, a tym samym terenowych organów administracji państwowej w stosunku do tych podmiotów,

- jest uzależniona w dużej mierze od szczegółowych rozwiązań, do których należy wysokość depozytu założycielskiego, oraz sytuacji, kiedy należy go składać, systemu fiskalnego, a szczególnie rozwiązań związanych z rozliczeniem handlu zagranicznego itp.

4. Tworzenie zakładów rzemieślniczych wymagałoby gruntownych badań. Wydaje się jednak, że warunkiem najistotniejszym jest wielokrotnie postulowana stabilizacja systemu fiskalnego, decydującego o motywacjach założycielskich. Ponadto należy:

- rozpatrzyć możliwość udziału osób fizycznych lub zakładów rzemieślniczych w przedsiębiorstwach uspołecznionych,

- stworzyć motywacje do zakładania przedsiębiorstw nowoczesnych, wykorzystujących technologie o dużym stopniu innowacyjności, zajmujących się produkcją osiągnającą parametry światowe,

- zezwolić założycielom zakładów rzemieślniczych na wykorzystywanie nie zagospodarowanych zasobów, nawet państwowych,

- sprawić, by inicjatywa założycielska, zmierzająca do wykorzystania nieużytecznych dotąd zasobów, była silnie motywowana ekonomicznie /ulgi, kredyty itp./.

VIII. PODSUMOWANIE I WNIOSKI KONCOWE

Edward Kirejczyk

1. ZAKRES DZIAŁANIA I ZNACZENIE POZAROLNICZEJ GOSPODARKI NIE USPOŁECZNIONEJ

Pojęcie i klasyfikacja pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w polskich warunkach budzi wiele wątpliwości. Ostatecznie w niniejszych badaniach została przyjęta definicja, mówiąca iż: "pozarolnicza gospodarka nie uspołeczniiona jest to działalność gospodarcza prywatnych osób fizycznych i prawnych w dziedzinie produkcji przemysłowej i rękodzielniczej, usług oraz obrotu towarowego". Powyższa definicja nie jest idealna. Jak łatwo zauważyć, opiera się na zaprzeczeniach /nie jest rolnictwem, nie jest uspołeczniiona/. Nie jest również oparta na jednolitym kryterium. Po części wynika z obowiązujących przepisów prawa, po części /zwłaszcza w odniesieniu do prywatnego przemysłu krajowych osób fizycznych i prawnych, w myśl obowiązujących przepisów prawnych nie istniejącego/ z faktycznego sposobu funkcjonowania gospodarki. Jednak warunki i sposób funkcjonowania tego sektora w ciągu ostatnich kilkunastu lat doprowadziły do sytuacji, w której lepsze określenie badanego zjawiska nie wydaje się możliwe.

Podobne wątpliwości jak definicja budzi klasyfikacja jednostek i pionów organizacyjnych, składających się na pozarolniczą gospodarkę nie uspołecznioną. Podstawowe piony sektora prywatnego to prywatne rzemiosło, prywatny handel, usługi i gastronomia oraz przedsiębiorstwa zagraniczne. Do rzemiosła w sen-

sie formalnoprawnym wlicza się też prywatny przemysł. Osobno wyróżniane były przez długi okres rzemieślnicze domy towarowe, de facto stanowiące handel prywatny. Wreszcie, opierając się na ścisłej interpretacji przyjętej wcześniejszej definicji, wyodrębnić można grupę rybaków morskich. Klasyfikacja oparta na kryterium formalnoprawnym jest w dużej mierze umowna. Umowne jest np. rozróżnienie między zakładami rzemieślniczymi /funkcjonującymi na podstawie ustawy o rzemiośle/ oraz usługowymi /funkcjonującymi na podstawie ustawy o prywatnym handlu i usługach/. Wątpliwości wzbudza też uznanie rzemiosła i prywatnego przemysłu za jedną kategorię. Przepisy w tym zakresie są jednak na tyle jednoznacznie sformułowane, wrażliwość zaś sektora prywatnego na działanie tych przepisów na tyle duża, że uzasadnione wydaje się przyjęcie kryterium formalnoprawnego, zamiast poszukiwania kryteriów gospodarczych /np. branża, rozmiary jednostki/.

Oprócz jednostek podstawowych /zakłady rzemieślnicze, punkty handlowe i usługowe, lokale gastronomiczne, przedsiębiorstwa zagraniczne/ w skład wyodrębnionych pionów wchodzi także obligatoryjne i dobrowolne związki pojedynczych podmiotów gospodarczych. Obligatoryjnymi zrzeszeniami rzemiosła są cechy oraz wojewódzkie i międzywojewódzkie izby rzemieślnicze. Izby rzemieślnicze oprócz cechów grupują spółdzielnie rzemieślnicze, do których z kolei przynależność jest dobrowolna /aczkolwiek działają tu zachęty podatkowe/. Prostsza jest makrostruktura pozostałych pionów. Nie uspołecznione przedsiębiorstwa handlowe grupują się w wojewódzkich zrzeszeniach prywatnego handlu i usług, a te w Naczelnej Radzie Prywatnego Handlu i Usług. Przedsiębiorstwa zagraniczne zrzeszają się bezpo-

pośrednio w ogólnokrajowej Polsko-Polonijskiej Izbie Przemysłowo-Handlowej.

Pozarolnicza gospodarka nie uspołeczniona reprezentuje stosunkowo niewielki potencjał gospodarczy. W roku 1986 sektor ten dostarczył 4,4 % całej krajowej produkcji globalnej i 6,4 % produkcji czystej. Zatrudnienie w sektorze nie uspołecznionym wyniosło w roku 1986 - 1 mln 37 tys. osób. Potencjał faktyczny sektora prywatnego jest większy od formalnie zarejestrowanego ze względu na fakt ukrywania części obrotów oraz prowadzenia działalności gospodarczej bez zezwolenia. Szacunki tej ukrytej działalności bardzo różnią się od siebie, nawet jeśli chodzi o rząd wielkości zjawiska. Na ogół uważa się, że rozmiary drugiego obiegu gospodarczego powiększają faktyczne rozmiary tego sektora w granicach od trzydziestu do stu procent.

Znaczenie sektora prywatnego nie wynika jednak z wielkości produkowanych dóbr i świadczonych usług, lecz z faktu, że pewne dobra i usługi najlepiej świadczone są przy małej skali wytwarzania. Braku drobnych, kilkuosobowych jednostek gospodarczych, o dużym materialnym zaangażowaniu pracowników, nie zastąpi żaden twór gospodarki uspołecznionej, nawet jeżeli zostanie podzielony na wiele wyodrębnionych terytorialnie punktów produkcyjnych lub usługowych. Duże jednostki /przedsiębiorstwa państwowe, spółdzielnie/ niechętnie zresztą dzielą swój potencjał na sieć małych punktów. Z tego punktu widzenia rozmiary sektora prywatnego należałoby uznać za zbyt małe w stosunku do potrzeb społeczeństwa.

W sektorze nie uspołecznionym największe znaczenie miało rzemieślniczo /w 1986 roku - 63,4 % obrotów omawianych pionów sek-

torą prywatnego/, następnie firmy polonijne /12,7 % obrotów/, handel i gastronomia /łącznie 12,3 % obrotów/ oraz transport /9,4 % obrotów/. Niepokojącym zjawiskiem jest fakt, że transport prywatny ulegał regresowi w stosunku do roku 1981, handel od roku 1984, firmy polonijne od roku 1985. Oznaczało to przede wszystkim relatywnie gorsze zaspokojenie potrzeb ludności.

2. ROZWÓJ POZAROLNICZEJ GOSPODARKI NIE USPOŁECZNIONEJ I JEJ PODSTAWOWE CZYNNIKI

Pozarolnicza gospodarka nie uspołeczniona w analizowanym okresie /lata 1976-1986/ rozwijała się bardzo szybko. Udział gospodarki nie uspołecznionej w wytwarzaniu produktu globalnego wzrósł w tym okresie z 1,6 % w roku 1976, poprzez 3,0 % w roku 1981 do 4,4 % w roku 1986. Wzrost ten dokonywał się przede wszystkim dzięki powstawaniu nowych jednostek gospodarczych. Liczba jednostek organizacyjnych pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej wynosiła w roku 1976 nieco ponad 250 tys.; w roku 1981 - ponad 350 tys.; w roku 1986 już ponad 500 tys. Znacznie wolniej przyrastały średnie rozmiary przedsiębiorstw. Zarówno w roku 1976, jak i 1981 w jednostce pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej zatrudnionych było średnio 1,8 osoby. W roku 1986 przeciętne zatrudnienie w jednostce sektora prywatnego wzrosło do 2,1 osoby.

Rozwój sektora prywatnego dokonywał się w sposób nierównomierny. Wyraźnie występowały różnice w tempie rozwoju /złazsza w przekroju chronologicznym/ między poszczególnymi pionami organizacyjnymi, branżami, kierunkami rozdysponowania pro-

dukcji /rynek, produkcja zaopatrzeniowa, eksport/ oraz regionami kraju.

Dość równomiernie, choć wolniej od całego sektora nie uspołecznionego /z wyjątkiem roku 1986/, rozwijało się rzemiosło. Stosunkowo wolne tempo rozwoju rzemiosła spowodowało, że jego udział w całości obrotów gospodarki nie uspołecznionej spadł z 71 % w roku 1976 do 63 % w roku 1986. Handel prywatny przeżył fazę szybkiego rozwoju na początku lat osiemdziesiątych. W ostatnim okresie jego udział w całości obrotów sektora prywatnego spada. W prywatnym transporcie wyraźnie można wyodrębnić dwie fazy. Do roku 1981 udział prywatnego transportu w całości obrotów gospodarki nie uspołecznionej powoli wzrastał, od roku 1982 szybko spadał. Przedsiębiorstwa zagraniczne - jako pion organizacyjny - znaczące rozmiary osiągnęły na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych. Następnie przez kilka lat rozwijały się bardzo prężnie, po czym intensywność ich rozwoju została zahamowana. W ostatnich dwóch latach rozmiary obrotów i zatrudnienia w tym pionie jeszcze rosły, ale już przy malejącej liczbie samych przedsiębiorstw.

Podobne zjawiska nierównomiernego rozwoju można zaobserwować w odniesieniu do węższych grup sektora prywatnego, a zwłaszcza poszczególnych jego branż. W ostatnich latach na przykład bardzo prężnie rozwijała się /w dziedzinie produkcji, handlu i usług/ branża elektroniczna, zwłaszcza związana ze sprzętem komputerowym i video.

Analogiczne wnioski wypływają z badań nie ewidencjonowanej części sektora prywatnego. Wyraźnie można wyodrębnić zmiany rozmiarów i tempa rozwoju działalności o charakterze usłu-

gowym, handlowym /zarówno w odniesieniu do handlu wewnętrznego, jak i obrotów międzynarodowych/ itp.

Szybki rozwój sektora prywatnego w latach 1976-1986 nastawiony był na zwiększenie dostaw dla sektora uspołecznionego w większym stopniu niż na bezpośrednie dostawy dla ludności. W roku 1976 całość sprzedaży dla ludności wynosiła 71,9 % obrotów omawianego sektora, w roku 1986 już tylko 55,8 %. Dla sektora uspołecznionego ten wzrost dostaw miał o tyle istotne znaczenie, że nastąpił w okresie, gdy w związku z reformą i wzrostem samodzielności przedsiębiorstw uległy osłabieniu w gospodarce uspołecznionej więzi zaopatrzeniowo-kooperacyjne, wymuszane wcześniej w trybie formalnoprawnym. Szczególne znaczenie w zakresie kontaktów z sektorem uspołecznionym miało świadczenie usług remontowo-budowlanych.

Bardzo wyraźnie wystąpiło także zróżnicowanie tempa rozwoju w odniesieniu do poszczególnych jednostek administracyjnych /województw/, a także w pewnym sensie do szerszych regionów kraju. Zagadnieniu temu zostanie poświęcony w całości osobny - trzeci punkt niniejszego podsumowania.

Przyczyny intensywnego rozwoju sektora prywatnego w badanym okresie najogólniej można podzielić na dwie grupy. Pierwszą stanowią zmiany w przepisach formalnoprawnych. Drugą - ogólna sytuacja gospodarcza. Sektor prywatny w badanym okresie znajdował się w sytuacji o tyle różnej od sytuacji w gospodarce uspołecznionej, że na jego rozwój silniejszy wpływ wywierały zmiany w przepisach prawnych niż warunki działania w sensie ekonomicznym.

Regulacja prawna, począwszy od 1948 roku, nie sprzyjała rozwojowi i funkcjonowaniu sektora prywatnego i nastawiona

była raczej na przyspieszenie likwidacji "przeżytku kapitalizmu" niż na realizację przez sektor prywatny zadań gospodarczych. Począwszy od 1956 roku obowiązujące przepisy zmieniały się na korzystniejsze dla sektora prywatnego. Zmiany te zachodziły jednak bardzo powoli, a konkretne szczegółowe przepisy często pogarszały warunki funkcjonowania gospodarki nie uspołecznionej. Generalną zasadą było przy tym, że polityka wobec sektora prywatnego stawała się korzystniejsza w okresach napięć gospodarczych.

Zmiany zachodzące w analizowanym okresie również były zgodne z ogólniejszymi trendami. Zmiany przepisów prawnych dotyczyły przede wszystkim:

- liberalizacji polityki wydawania zezwoleń na prowadzenie działalności gospodarczej, zwłaszcza w odniesieniu do niewielkich jednostek gospodarczych oraz okresowo do przedsiębiorstw zagranicznych;

- liberalizacji polityki podatkowej i finansowej, jednak praktycznie tylko w odniesieniu do małych jednostek gospodarczych;

- zniesienia obowiązujących przez wiele lat ograniczeń w kontaktach między jednostkami gospodarki uspołecznionej i nie uspołecznionej; współdziałanie obu sektorów w różnej formie i na różnych płaszczyznach jest w ostatnich latach popierane lub wręcz zalecane.

Każda z tych tendencji zmian w obowiązujących przepisach pociągała za sobą konkretne skutki. Ogólny rozwój sektora nie uspołecznionego wynikał z liberalizacji przepisów założycielskich i podatkowych. Przepisy te pozostają jednak na tyle niekorzystne, że ogromna część działalności gospodarczej osób fi-

zycznych pozostaje nadal ukryta. Dalsza liberalizacja przepisów pozwoliłaby zapewne na oficjalną rejestrację przynajmniej części drugiego obiegu gospodarczego.

Przepisy podatkowe, złagodzone dla małych jednostek gospodarczych, pozostały nadal niekorzystne dla jednostek dużych. Jest to hamulcem rozwoju istniejących już firm, a niekiedy przyczyną fikcyjnego podziału dużych gospodarczo jednostek między członków rodziny. Skutkiem tego jest prawie nie zmieniona wielkość pojedynczych zakładów, przy szybkiej ekspansji sektora prywatnego jako całości.

Zmiana polityki /zarówno w zakresie przepisów, jak i sposobu ich stosowania/ w odniesieniu do kontaktów sektora prywatnego i uspołecznionego spowodowała znacznie szybszy przyrost obrotów gospodarki nie uspołecznionej z uspołecznioną niż z ludnością.

Zmiany przepisów oddziaływały także na tempo rozwoju poszczególnych pionów i branż. Stworzenie prawnej możliwości podejmowania na terenie Polski działalności gospodarczej przez podmioty zagraniczne zaowocowało szybką ekspansją przedsiębiorstw zagranicznych. W drugiej połowie lat osiemdziesiątych ekspansja ta została zahamowana zmianami w przepisach dotyczących działalności założycielskiej i podatków. Zmiany w przepisach podatkowych zahamowały w tym okresie również rozwój prywatnego handlu. Korzystna polityka podatkowa i założycielska stymulowała w analizowanym okresie rozwój działalności usługowej. W pewnym stopniu można mówić też o hamowaniu rozwoju transportu za pomocą reglamentacji paliw i przepisów celnych.

Jeszcze wyraźniej wpływ obowiązujących przepisów uwidocznił się w odniesieniu do poszczególnych branż. W ciągu badane-

go okresu kilkakrotnie ulegała rozszerzeniu lista rodzajów działalności, których podejmowanie przez sektor prywatny jest dozwolone. Rozszerzenie takie z reguły przynosiło szybką ekspansję w danej dziedzinie. Wciąż jednak obowiązuje zasada enumeracji dozwolonych rodzajów działalności. Zastąpienie jej generalnym ogólnym zezwoleniem, przy enumeracji zakazanych rodzajów działalności, byłoby zapewne silnym stymulatorem dalszego rozwoju, zwłaszcza w dziedzinach najsilniej związanych z postępem naukowo-technicznym.

Warunki gospodarcze oddziaływały zarówno na rozwój całego sektora, jak i poszczególnych jego pionów i branż. Przejawem lepszego dostosowania sektora prywatnego niż gospodarki uspołecznionej do zmiennych warunków gospodarczych był wzrost udziału w dochodzie narodowym w czasie tzw. kryzysu.

Dostosowaniem do warunków gospodarczych była także szybka ekspansja handlu na początku lat osiemdziesiątych i zahamowanie rozwoju prywatnego transportu, spowodowane przede wszystkim trudnościami paliwowymi. Również w rozwoju poszczególnych branż zauważyć można szybką reakcję na zmieniające się warunki gospodarcze, zwłaszcza zaś na wzrost popytu na różne rodzaje dóbr i usług.

Wydaje się, że podsumowując ogólnie problem czynników rozwoju pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej można stwierdzić, iż gospodarka nie uspołeczniona rozwijała się intensywnie w analizowanym okresie ze względu na nie zaspokojone potrzeby społeczne w tym zakresie, dzięki postępującej liberalizacji przepisów prawnych. Ponieważ potrzeby zarówno ludności, jak i gospodarki uspołecznionej nadal są dalekie od zaspokojenia, a równocześnie obowiązujące przepisy hamują rozwój gospodarki za-

rejestrowanej oficjalnie /i rejestrację jednostek drugiego obiegu gospodarczego/, można oczekiwać dalszego jej rozwoju, zwłaszcza w kontekście zapowiadanej zmiany przepisów prawnych na korzystniejsze dla sektora prywatnego.

3. PRAWIDŁOWOŚCI ROZWOJU POZAROLNICZEJ GOSPODARKI NIE USPOŁECZNIONEJ W LATACH 1976-1986 W PRZEKROJU WOJEWÓDZKIM

Analiza rozwoju poszczególnych województw w latach 1976-1986 pozwala na wyciągnięcie wniosku, iż w zasadzie najszybciej rozwija się sektor nie uspołeczniony w województwach, w których jest on najsilniejszy, najwolniej zaś w województwach pod tym względem zacofanych. Z trzech województw o najsilniej rozwiniętym sektorze prywatnym /stołeczne warszawskie, katowickie, poznańskie/ w dwóch rozwijał się on bardzo szybko w całym analizowanym okresie, w jednym /katowickim/ w latach 1976-1981, czyli w połowie badanego okresu. Najszybciej rozwijał się on w województwie stołecznym, które już na początku badanego okresu przodowało pod tym względem w kraju.

Podobne zjawiska nastąpiły w grupie województw o najsłabiej rozwiniętej pozarolniczej gospodarce nie uspołecznionej. Co prawda w dwóch ostatnich pod tym względem województwach: białkopodlaskim i chełmskim - wystąpiło w latach osiemdziesiątych zjawisko bardzo szybkiego rozwoju sektora prywatnego /udział województwa białkopodlaskiego w ogólnokrajowych obrotach sektora prywatnego wzrósł o ponad połowę/, lecz generalnie województwa o słabym potencjale sektora prywatnego /poniżej 1 % udziałów w całych krajowych obrotach pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej/, np.: płockie, siedradzkie, suwalskie, tarnobrzeskie - rozwijały się wolniej od przeciętnego tempa rozwoju w kraju.

Zjawisko to dotyczyło nie tylko samych rozmiarów sektora nie uspołecznionego, ale i jego sprawności działania, a także wielkości poszczególnych firm. Najwyraźniejszym przykładem tego była sytuacja w woj. zielonogórskim. Na początku badanego okresu najwyższa wydajność pracy występowała w woj. zielonogórskim. Mimo to do końca analizowanego okresu różnica w wydajności pracy między zielonogórskim a resztą kraju wzrosła jeszcze o 50 %. Podobne zjawiska wystąpiły w województwach o niskiej wydajności pracy.

Największy przyrost przeciętnej wielkości jednostki gospodarczej zanotowały województwa warszawskie i skierniewickie, przy czym warszawskie na początku badanego okresu znajdowało się w czołówce krajowej. Natomiast ostatnie w tej dziedzinie w roku 1976 - województwo zamojskie, nie tylko nie poprawiło do roku 1986 swojej pozycji na liście krajowej, lecz w województwie tym w ogóle nie wzrosła średnia liczba zatrudnionych /1,3 osoby/ w zakładzie gospodarki nie uspołecznionej.

Ogólnie więc wydaje się, że trudno mówić o naturalnej tendencji do wyrównywania się różnic ilościowych i jakościowych między poszczególnymi województwami w pozarolniczej gospodarce nie uspołecznionej. Uzasadniona natomiast wydaje się teza o samopowielaniu się struktur terytorialnych w rozwoju sektora prywatnego - znów ilościowym i jakościowym - między poszczególnymi województwami w pozarolniczej gospodarce nie uspołecznionej.

Niezależnie od tendencji do samopowielania się struktur w analizie statystycznej okazało się możliwe wskazanie województw, w których przypuszczalnie władze i administracja regionalna silnie oddziaływały na rozwój sektora prywatnego. Rzeczą charakterystyczną, łatwiejsze było wskazanie województw, w któ-

rych gospodarze regionu przypuszczalnie hamowali rozwój drobnej wytwórczości niż tych, w których był on intensyfikowany.

Typowym syndromem wskazującym na niekorzystną dla sektora prywatnego politykę władz było nagłe załamanie się tempa rozwoju gospodarki nie uspołecznionej w analizowanym województwie w porównaniu z resztą kraju, zwłaszcza gdy przedtem było ono bardzo szybkie. Ten ogólny wskaźnik można uzupełnić dodatkowymi, np. liczbą wydawanych zezwoleń, zwłaszcza jednostkom mogącym ideologicznie kojarzyć się z kapitalizmem - przedsiębiorstwom z udziałem kapitału obcego i rzemieślniczym domom towarowym. Typowy obraz województwa, w którym prowadzona jest polityka nie sprzyjająca sektorowi prywatnemu, to występowanie wszystkich tych objawów łącznie. Taki charakterystyczny obraz województwa, w którym hipotezę o zmianie polityki władz względem prywatnej drobnej wytwórczości na mniej korzystną można postawić na podstawie badań statystycznych, uzyskano w kilku przypadkach. Były to przede wszystkim województwa: bielskie, częstochowskie i kaliskie. Postawienie tej tezy bardziej ryzykowne jest natomiast w przypadku, gdy mamy do czynienia z systematycznym spadkiem udziału w obrotach krajowych w ciągu całego okresu /np. woj. piotrkowskie, sieradzkie, szczecińskie/, zwłaszcza gdy nie łączyło się to z innymi typowymi objawami.

Wydaje się, że można również mówić o zmianie polityki władz na korzystniejszą, jeżeli udział sektora prywatnego w danym województwie w całości obrotów krajowych przez długi czas malał, a od pewnego momentu zaczął szybko wzrastać. Taka zmiana tendencji nastąpiła na początku lat osiemdziesiątych np. w województwach: bydgoskim, olsztyńskim i wałbrzyskim. Do podobnego przełomu doszło w województwie kieleckim po roku 1983 i radomskim

po roku 1984. W tych dwóch ostatnich, mimo względnie krótkiego okresu, zmiany były tak duże, że raczej trudno je uznać za przypadkowe.

W analizie statystycznej zwróciła też uwagę grupa województw o bardzo podobnym przebiegu rozwoju sektora prywatnego, a mianowicie: ciechanowskie, krośnieńskie, przemyskie, ewentualnie białkopodlaskie. Są to tzw. województwa "nowe", utworzone w roku 1975, o niskim poziomie urbanizacji i industrializacji oraz bardzo słabym potencjale sektora prywatnego. W latach siedemdziesiątych pozarolnicza gospodarka nie uspołeczniona rozwijała się w tych województwach wolniej niż przeciętnie w kraju. W latach osiemdziesiątych rozwój ten był znacznie szybszy od średniego krajowego. Wydaje się, że zjawisko to można by próbować wyjaśnić nie tylko polityką, ale i umiejętnościami władz i administracji wojewódzkiej. W nowo utworzonych województwach sterowanie sektorem prywatnym mogło nastręczać trudności. Być może nie doceniano przy tym samego zjawiska. W miarę wzrostu doświadczenia aparatu władzy i administracji możliwe stało się oddziaływanie na sektor prywatny i sterowanie jego rozwojem.

Jak to zostało zaznaczone wcześniej, zarówno ostatnia, jak również poprzednie tezy, dotyczące wpływu władz na rozwój sektora prywatnego, są w dużej mierze hipotetyczne. Uznanie ich za całkowicie udowodnione wymagałoby przeprowadzenia dodatkowych badań terenowych, z wykorzystaniem innych - niż analiza statystyczna - metod.

Wnioski wypływające z analizy sytuacji i trendów rozwojowych pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w latach 1976-1986 w poszczególnych województwach dotyczą przede wszystkim dwóch zjawisk. Pierwsze to istnienie tendencji do samopowielania się

struktur regionalnych. Drugie to hipoteza na temat dużej wrażliwości sektora prywatnego na politykę realizowaną przez władze i administrację województwa.

4. PRZESŁANKI KSZTAŁTOWANIA DALSZEGO ROZWOJU SEKTORA PRYWATNEGO PRZEZ WŁADZE WOJEWODZKIE

Ogólna analiza trendów i mechanizmów rozwojowych pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej, przeprowadzona w ramach niniejszych badań, pozwoliła na postawienie tezy o istnieniu rezerw rozwojowych tego sektora. Te potencjalne rezerwy powinny być coraz lepiej wykorzystywane, przy czym procesowi temu powinna sprzyjać dalsza liberalizacja polityki założycielskiej i podatkowej. W realizacji tej polityki, jak dowiodła analiza w przekroju wojewódzkim, znaczny udział mogą mieć władze /i administracja/ województwa.

Wpływ władz wojewódzkich na rozwój sektora prywatnego zależy od dwóch czynników: zainteresowania władz wojewódzkich takim rozwojem i technicznych możliwości oddziaływania na ów rozwój.

Zainteresowanie władz wojewódzkich rozwojem gospodarki nie uspołecznionej poczynawszy od końca lat czterdziestych było niewielkie. Rozwój tego sektora uchodził za podejrzany z powodów politycznych. Ewentualne zainteresowanie władz pomyślnością gospodarczą regionu nie było w stanie zrównoważyć tych tendencji. Zainteresowanie władz wzrostem gospodarczym sektora prywatnego jest nie tylko problemem gospodarczym, lecz i politycznym i jako taki nie może być rozwiązany wyłącznie środkami gospodarczymi lub prawnymi. Mimo pewnych zmian w polityce centralnej sytuacja w tym zakresie w wielu województwach ciągle wydaje się daleka od zadowalającej.

Niezależnie od tych ogólnych prawidłowości istnieją szczególne przyczyny, dla których władze i administracja terenowa mogą być zainteresowane postępem gospodarczym w sektorze prywatnym. W badaniach zidentyfikowane zostały dwa takie /szczególne/ czynniki, wpływające na zwiększone zainteresowanie władz terenowych rozwojem sektora prywatnego w latach osiemdziesiątych. Pierwszy czynnik to zainteresowanie władz /a zwłaszcza administracji/ działalnością ułatwiającą samej administracji realizację jej własnych zadań. Typowym przykładem takiej działalności są remonty małych obiektów użyteczności publicznej /szkół, przedszkoli, szpitali itp./, pozostających w gestii administracji lokalnej. Przełom w tej dziedzinie w latach osiemdziesiątych polegał na zniesieniu ograniczeń w kontaktach gospodarczych między sektorami.

Drugi czynnik wydaje się bardziej istotny. W latach osiemdziesiątych budżety lokalne przestały być zasilane wyłącznie z budżetu centralnego. Istotnym elementem tych budżetów stały się podatki i opłaty lokalne. Rozmiary sektora prywatnego określają wielkość wpływów, jakie budżet lokalny może uzyskać od gospodarki nie społecznej.

Czynniki te nie oddziałują wystarczająco silnie, aby we wszystkich województwach polityka zmieniła się na korzystniejszą dla sektora prywatnego. Być może czynniki te oddziałują zbyt słabo. Możliwe jest też, że zmiana polityki władz i administracji wojewódzkiej wymaga czasu, niezbędnego choćby dla zmiany świadomości ludzi realizujących tę politykę.

Ogólny klimat wobec prywatnej drobnej wytwórczości jest też elementem polityki oddziaływania na jej rozwój. Oprócz nie-

go władze lokalne dysponują jednak bardziej precyzyjnymi i skutecznymi narzędziami. Są to przede wszystkim:

1. Polityka wywładania zezwoleń na prowadzenie działalności gospodarczej, o ile przepisy prawa w tym zakresie stanowiąne są przez władze centralne, o tyle ich wykonanie spoczywa na władzach terenowych.

2. Polityka ulg od podatków i opłat ustalonych centralnie. W myśl przepisów prawa ulgi te mogą być bardzo duże /dochodzić nawet do 2/3 całego świadczenia/. Polityka ulg służyć może zarówno ogólnemu pobudzaniu działalności założycielskiej, jak i preferowaniu poszczególnych dziedzin sektora prywatnego, a także aktywizowaniu regionów opóźnionych w rozwoju gospodarczym.

3. Polityka w zakresie opłat i podatków lokalnych. Jest to instrument stworzony w latach osiemdziesiątych o oddziaływaniu podobnym jak polityka ulg w podatkach ustalanych centralnie.

4. Inne ułatwienia w dziedzinie gospodarowania, wynikające z pełnienia funkcji gospodarza terenu. Najistotniejszym elementem tych ułatwień jest polityka lokalowa, a wobec szozupłości bazy lokalowej również gospodarka gruntami.

Przeprowadzone badania wykazały więc, że o ile lata siedemdziesiąte /podobnie jak druga połowa lat pięćdziesiątych/ były przełomowe w trendach rozwojowych pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej, o tyle lata osiemdziesiąte były przełomowe, jeśli chodzi o wpływ władz i administracji wojewódzkiej na rozwój tej gospodarki. Wpływ władz wojewódzkich na rozwój sektora prywatnego wydaje się w tej sytuacji szczególnie interesującym tematem dalszych badań. Temat ten jest interesujący tym bardziej, że aktualnie zapowiadane są dalsze zmia-

ny, polegające z jednej strony na decentralizacji uprawnień administracji i wzroście znaczenia samorządu lokalnego, z drugiej zaś na zwiększeniu możliwości i poprawie warunków działania pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej.

A N E K S

I. WYKAZ PODSTAWOWYCH AKTÓW PRAWNYCH REGULUJĄCYCH FUNKCJONOWANIE POZAROLNICZEJ GOSPODARKI NIE USPOŁECZNIONEJ

1. Ustawa z dnia 28 grudnia 1957 r. o dostawach, robotach i usługach na rzecz jednostek państwowych. Dz.U. 1958, nr 3, poz. 7.
2. Ustawa z dnia 1 lipca 1958 r. o zezwoleniach na wykonywanie przemysłu, rzemiosła, handlu i niektórych usług przez jednostki gospodarki nie uspołecznionej. Dz.U. 1958, nr 45, poz. 224.
3. Okólnik Przewodniczącego Komitetu Drobnej Wytwórczości z dnia 18 marca 1966 r. w sprawie zakresu przedmiotowego rzemiosł oraz rozgraniczenia rzemiosła i przemysłu fabrycznego. Mon.Pol. 1966, nr 15, poz. 90.
4. Ustawa z dnia 29 marca 1972 r. o zniesieniu Komitetu Drobnej Wytwórczości oraz o utworzeniu urzędu Ministra Handlu Wewnętrznego i Usług. Dz.U. 1972, nr 11, poz. 74.
5. Ustawa z dnia 8 czerwca 1972 r. o ubezpieczeniu społecznym rzemieślników. Dz.U. 1972, nr 23, poz. 165.
6. Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 30 września 1972 r. w sprawie opłaty skarbowej z tytułu wykonywania rzemiosła na podstawie potwierdzenia zgłoszenia wykonywania rzemiosła. Dz.U. 1972, nr 45, poz. 288.
7. Rozporządzenie Ministra Handlu Wewnętrznego i Usług z dnia 30 września 1972 r. w sprawie zasad organizacji cechów i

- nadzoru organów prezydiów rad narodowych nad ich działalnością. Dz.U. 1972, nr 45, poz. 289.
8. Rozporządzenie Ministra Handlu Wewnętrznego i Usług z dnia 30 września 1972 r. w sprawie oznaczania rodzajów rzemiosł oraz określenia uprawnień i kwalifikacji zawodowych wymaganych do ich wykonywania. Dz.U. 1972, nr 45, poz. 290.
 9. Obwieszczenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 30 listopada 1972 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z 25 stycznia 1958 r. o radach narodowych. Dz.U. 1972, nr 49, poz. 314.
 10. Rozporządzenie Ministra Pracy, Płac i Spraw Socjalnych oraz Ministra Handlu Wewnętrznego i Usług z dnia 15 grudnia 1972 r. w sprawie podstawy wymiaru emerytury, rent i składek oraz wysokości składki na ubezpieczenie społeczne rzemieślników. Dz.U. 1972, nr 55, poz. 381.
 11. Ustawa z dnia 18 lipca 1974 r. o wykonywaniu handlu oraz niektórych innych rodzajów działalności przez jednostki gospodarki nie uspołecznionej. Dz.U. 1974, nr 27, poz. 158.
 12. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 14 lutego 1975 r. w sprawie wyłączenia produkcji materiałów budowlanych z surowców miejscowych wykonywanej przez niektóre zespoły spod działania przepisów ustawy o wykonywaniu i organizacji rzemiosła. Dz.U. 1975, nr 7, poz. 36.
 13. Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 27 lutego 1975 r. w sprawie wykonywania usług hotelarskich przez jednostki gospodarki nie uspołecznionej. Dz.U. 1975, nr 7, poz. 37.

14. Rozporządzenie Ministra Handlu Wewnętrznego i Usług z dnia 20 lutego 1975 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie oznaczania rodzajów rzemiosł oraz określenia uprawnień i kwalifikacji zawodowych wymaganych do ich wykonywania. Dz.U. 1975, nr 7, poz. 39.
15. Rozporządzenie Ministra Handlu Wewnętrznego i Usług z dnia 16 lutego 1976 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie oznaczania rodzajów rzemiosł oraz określania uprawnień i kwalifikacji zawodowych wymaganych do ich wykonywania. Dz.U. 1986, nr 8, poz. 41.
16. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 lutego 1976 r. w sprawie warunków, trybu i organów właściwych do wydawania zagranicznym osobom prawnym i fizycznym uprawnień do tworzenia przedsiębiorstw na terytorium PRL dla wykonywania działalności gospodarczej. Dz.U. 1976, nr 11, poz. 63.
17. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 14 maja 1976 r. w sprawie wydawania zagranicznym osobom prawnym i fizycznym zezwoleń na prowadzenie niektórych rodzajów działalności gospodarczej. Dz.U. 1976, nr 19, poz. 123.
18. Obwieszczenie Ministra Handlu Wewnętrznego i Usług z dnia 21 stycznia 1977 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z dnia 8 czerwca 1972 r. o wykonywaniu i organizacji rzemiosła. Dz.U. 1977, nr 4, poz. 20.
19. Uchwała Rady Ministrów nr 141 z dnia 20 września 1977 r. - Karta praw i obowiązków rzemieślnika. Mon.Pol. 1977, nr 25, poz. 123.

20. Uchwała Rady Ministrów nr 24 z dnia 7 lutego 1979 r. w sprawie tworzenia i działalności w kraju przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego. Mon.Pol. 1979, nr 4, poz. 36.
21. Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 13 lutego 1982 r. w sprawie zasad opodatkowania niektórych zagranicznych osób fizycznych i prawnych, Dz.U. 1982, nr 6, poz. 40.
22. Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o zasadach prowadzenia na terytorium Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej działalności gospodarczej w zakresie drobnej wytwórczości przez zagraniczne osoby prawne i fizyczne. Dz.U. 1982, nr 19, poz. 146.
23. Obwieszczenie Ministra Handlu Wewnętrznego i Usług z dnia 27 stycznia 1983 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z dnia 8 czerwca 1972 r. o wykonywaniu i organizacji rzemiosła. Dz.U. 1983, nr 7, poz. 40.
24. Rozporządzenie Ministra Handlu Wewnętrznego i Usług z dnia 23 marca 1983 r. w sprawie oznaczania rodzajów rzemiosł, określenia uprawnień i kwalifikacji zawodowych wymaganych do ich wykonywania oraz pierwszeństwa kombatantów w uzyskiwaniu zezwoleń na wykonywanie rzemiosła. Dz.U. 1983, nr 22, poz. 98.
25. Obwieszczenie Ministra Handlu Wewnętrznego i Usług z dnia 21 lipca 1983 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy z dnia 18 lipca 1974 r. o wykonywaniu handlu oraz niektórych innych rodzajów działalności przez jednostki gospodarki nie uspołecznionej. Dz.U. 1983, nr 43, poz. 193.

26. Ustawa z dnia 31 stycznia 1985 r. o drobnej wytwórczości
Dz.U. 1985, nr 3, poz. 11.
27. Ustawa z dnia 31 stycznia 1985 r. zmieniająca ustawę o
zasadach prowadzenia na terytorium Polskiej Rzeczypospo-
litej Ludowej działalności gospodarczej w zakresie drob-
nej wytwórczości przez zagraniczne osoby prawne i fizycz-
ne. Dz.U. 1985, nr 3, poz. 12.
28. Obwieszczenie Ministra Handlu Wewnętrznego i Usług z
dnia 18 marca 1985 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego
tekstu ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o zasadach prowadze-
nia na terytorium Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej dzia-
łalności gospodarczej w zakresie drobnej wytwórczości
przez zagraniczne osoby prawne i fizyczne. Dz.U. 1985,
nr 13, poz. 58.
29. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 września 1985 r.
w sprawie szczegółowych warunków wydawania zezwoleń na
prowadzenie działalności gospodarczej w zakresie drobnej
wytwórczości przez zagraniczne osoby prawne i fizyczne.
Dz.U. 1985, nr 48, poz. 247.
30. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1986 r. o spółkach z udziałem
zagranicznym. Dz.U. 1986, nr 17, poz. 88.
31. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1986 r. o zmianie ustawy o wy-
konywaniu i organizacji rzemiosła. Dz.U. 1986, nr 17,
poz. 89.

II. WYKAZ PODSTAWOWYCH AKTÓW PRAWNYCH REGULUJĄCYCH

OPODATKOWANIE POZAROLNICZEJ GOSPODARKI

NIE USPOŁECZNIONEJ

1. Ustawa z dnia 16 grudnia 1972 r. o podatku obrotowym z późn. zmian. Jedn. tekst: Dz.U. 1983, nr 43, poz. 191; zmiana Dz.U. 1985, nr 12, poz. 50/.
2. Ustawa z dnia 16 grudnia 1972 r. o podatku dochodowym z późn. zmian. Jedn. tekst: Dz.U. 1983, nr 43, poz. 192; zmiana: Dz.U. 1985, nr 12, poz. 51.
3. Rozporządzenie Ministra Finansów z 29 lipca 1983 r. w sprawie podatków obrotowego i dochodowego od osób fizycznych i osób prawnych nie będących jednostkami gospodarki społecznej. Dz.U. 1983, nr 43, poz. 195 i nr 73, poz. 330; 1985, nr 17, poz. 75; 1987, nr 6, poz. 35.
4. Zarządzenie nr 45 Ministra Finansów z dnia 30 czerwca 1983 r. w sprawie podatkowych norm szacunkowych. Dz.Urz. Min.Fin. 1983, nr 9, poz. 94.
5. Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 29 listopada 1985 r. w sprawie karty podatkowej oraz opłaty skarbowej z tytułu wykonywania rzemiosła. Dz.U. 1985, nr 57, poz. 294.
6. Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 31 grudnia 1984 r. w sprawie zryczałtowania podatków obrotowego i dochodowego od przychodów z niektórych rodzajów działalności gos-

- podarczej wykonywanej przez osoby fizyczne Dz.U. 1985, nr 1, poz. 6.
7. Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 31 grudnia 1984 r. w sprawie opodatkowania podatkami obrotowym i dochodowym przychodów ze sprzedaży ewidencjonowanej Dz.U. 1985, nr 1, poz. 4.
 8. Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 29 lipca 1983 r. w sprawie opłacania podatków obrotowego i dochodowego od przychodów rzemieślników ze świadczeń wykonywanych za pośrednictwem spółdzielni rzemieślniczych. Dz.U. 1985 r. nr 43, poz. 197; 1985, nr 25, poz. 110.
 9. Rozporządzenie Ministra Finansów z 4 lutego 1982 r. w sprawie ulg podatkowych dla zespołów prowadzących działalność w zakresie produkcji materiałów budowlanych z surowców miejscowych. Dz.U. 1982 nr 5, poz. 35.
 10. Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 9 lutego 1982 r. w sprawie ulg podatkowych dla osób fizycznych wykonujących działalność w zakresie pozyskiwania i sprzedaży odpadów poużytkowych i poprodukcyjnych. Dz.U. 1982 nr 5, poz. 98; 1985 nr 1, poz. 7.
 11. Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 13 lutego 1982 r. w sprawie zryczałtowania podatków obrotowego i dochodowego od osób wykonujących działalność w zakresie wytwórczości ludowej i artystycznej na rzecz jednostek gospodarki społecznej. Dz.U. 1982 nr 5, poz. 40; 1984 nr 13, poz. 54.
 12. Ustawa z dnia 19 grudnia 1975 r. o ulgach podatkowych z tytułu inwestycji. Dz.U. 1975 nr 45, poz. 230.

13. Rozporządzenie Rady Ministrów z 17 grudnia 1984 r. w sprawie ulg podatkowych z tytułu inwestycji. Dz.U. 1984 nr 60, poz. 307.
14. Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 29 grudnia 1984 r. w sprawie sotosowania ulg podatkowych z tytułu inwestycji. Dz.U. 1984 nr 61, poz. 324.
15. Rozporządzenie Ministra Finansów z 9 kwietnia 1984 r. w sprawie zwolnienia od podatków obrotowego i dochodowego lub opłaty skarbowej podatników osiągających przychody z niektórych rodzajów nowo uruchomionej działalności wytwórczej i usługowej. Dz.U. 1984, nr 24, poz. 122.
16. Zarządzenie Ministra Finansów z dnia 9 kwietnia 1982 r. w sprawie ulg podatkowych dla rzemieślników zatrudniających pracowników w celu nauki zawodu. Mon.Pol. 1982, nr 7, poz. 41; 1984, nr 1, poz. 6 i nr 11, poz. 91.
17. Ustawa z dnia 14 marca 1985 r. o podatkach i opłatach lokalnych. Dz.U. 1985, nr 12, poz. 50.
18. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 lipca 1985 r. w sprawie wykonania przepisów ustawy o podatkach i opłatach lokalnych oraz poboru świadczeń pieniężnych dotyczących nieruchomości w formie łącznego zobowiązania pieniężnego. Dz.U. 1985, nr 44, poz. 215; 1986, nr 48, poz. 249.
19. Rozporządzenie Ministra Finansów z 30 lipca 1985 r. w sprawie podatków i opłat lokalnych oraz terminów płatności łącznego zobowiązania pieniężnego. Dz.U. 1985, nr 44, poz. 216.
20. Ustawa z dnia 15 listopada 1984 r. o funduszu gminnym i funduszu miejskim. Dz.U. 1984, nr 52, poz. 269.

III. TABLICE STATYSTYCZNE

1. Obroty pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w latach 1976 i 1981-1986, według jednostek organizacyjnych i kierunków tworzenia obrotów.
2. Obroty pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w latach 1976 i 1981-1986, według działów i sfer gospodarki narodowej.
3. Udział poszczególnych pionów organizacyjnych w obrotach /ogółem oraz w rozbiciu na dostawy dla gospodarki uspołecznionej i ludności/ w latach 1976 i 1981-1986 - w procentach.
4. Ogólna charakterystyka pionów organizacyjnych pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w latach 1976 i 1981-1986.
5. Obroty jednostek organizacyjnych i jednostki ekonomiczne pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej, według województw - w procentach.
6. Obroty jednostek organizacyjnych i jednostki ekonomiczne pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej, według województw - w milionach zł.
7. Pracujący i średnie zatrudnienie na jeden zakład w pozarolniczej gospodarce nie uspołecznionej, według województw.
8. Wydajność pracy na jednego zatrudnionego w jednostce organizacyjnej w pozarolniczej gospodarce nie uspołecznionej w latach 1976 i 1981-1986, według województw.
9. Obroty rzemiosła nie uspołecznionego w latach 1976 i 1981-1986, według województw.
10. Obroty prywatnego transportu w latach 1976 i 1981-1986, według województw.
11. Obroty zagranicznych przedsiębiorstw drobnej wytwórczości w latach 1981-1986, według województw.

12. Obroty rybaków morskich w województwach: elbląskim, gdańskim, koszalińskim, słupskim i szczecińskim w latach 1976 i 1981-1986.
13. Obroty rzemieślniczych domów towarowych w latach 1976 i 1981-1986, według województw.
14. Obroty prywatnego handlu i gastronomii w latach 1976 i 1981-1986, według województw.
15. Obroty prywatnych placówek usługowych w latach 1976 i 1981-1986, według województw.
16. Pracujący w rzemiośle nie uspołecznionym w latach 1976 i 1981-1986, według województw.
17. Jednostki /zakłady/ w prywatnym rzemiośle w latach 1976 i 1981-1986, według województw.
18. Jednostki /zakłady/ i pracujący w rzemieślniczych domach towarowych w latach 1976 i 1981-1986, według województw.
19. Pracujący rybacy morscy w latach 1976 i 1981-1986, według województw
20. Jednostki /zakłady/ i pracujący w prywatnym handlu i gastronomii w latach 1976 i 1981-1986, według województw.
21. Jednostki /zakłady/ i pracujący w prywatnym transporcie w latach 1976 i 1981-1986, według województw.
22. Jednostki /zakłady/ i pracujący w zagranicznych przedsiębiorstwach drobnej wytwórczości w latach 1976 i 1981-1986, według województw.

Tab. 1

Obroty pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w latach 1976 i 1981-1986, wg. jednostek organiz. i kierunków tworzenia obrotów
w cenach bieżących / mln zł /

str. 1

Wykaz sekcji i kierunków	1976			1981			1982			1983		
	Obroty ogółem	z tego		Obroty ogółem	z tego		Obroty ogółem	z tego		Obroty ogółem	z tego	
		z gospod. uspoł.	z lud. nością		z gospod. uspoł.	z lud. nością		z gospod. uspoł.	z lud. nością		z gospod. uspoł.	z lud. nością
OGÓŁEM	71962,0	20199,4	51762,6	167860,7	36961,7	130899,0	326573,2	82086,2	244487,0	489877,7	144352,1	339525,6
produkty	23487,3	6200,8	19286,5	73037,7	19462,7	53575,0	157516,6	49034,5	108280,1	244637,0	91936,0	152701,0
usługi	46474,7	13998,6	32476,1	94823,0	17499,0	77324,0	169258,6	33051,7	136206,9	239240,7	52416,1	186824,6
w tym:												
RZEMIOSŁO	51212,0	17634,4	33577,6	113385,4	30357,3	83027,9	214212,4	62188,4	152024,0	300451,7	95359,1	205096,6
produkty	15870,5	5730,8	10139,5	44741,4	15634,5	29106,9	90161,8	34203,7	55958,1	129825,0	53736,0	76089,0
usługi	35341,7	11903,6	23438,1	68644,0	14723,0	53921,0	124050,6	27984,7	96065,9	170626,7	41619,1	129007,6
RYBACTWO	177,0	177,0	-	356,0	356,0	-	660,0	660,0	-	687,0	687,0	-
produkty	-	-	-	3086,0	2846,0	240,0	17650,0	13601,0	4049,0	44306,0	39067,0	5439,0
usługi	-	-	-	2933,0	2846,0	87,0	16809,0	12984,0	3825,0	40643,0	36015,0	4628,0
TRANSPORT	8372,0	2009,0	6363,0	82567,0	2606,0	19961,0	841,0	617,0	226,0	3963,0	3052,0	811,0
usługi	-	-	-	133,0	-	133,0	40444,0	4246,0	36198,0	36906,0	7359,0	49367,0
HANDEL I GASTRONOMIA	9440,0	293,0	9147,0	23211,0	387,0	22824,0	47023,0	790,0	46233,0	69561,0	1051,0	68510,0
spółdzielcze	-	-	-	1796,3	239,2	1557,1	2660,8	396,8	2264,0	3921,0	447,0	3474,0
RZEMIOSŁO	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
usługi	91,0	56,0	35,0	299,0	121,0	178,0	423,0	143,0	280,0	643,0	206,0	439,0

Tab. 1

str. 2

Wyszczególnienie	1984			1985			1985			1986		
	Obroty ogółem	z tego		Obroty ogółem	z tego		Obroty ogółem	z tego		Obroty ogółem	z tego	
		z gospod. uspoł.	z lud- nością		z gospod. uspoł.	z lud- nością		z gospod. uspoł.	z lud- nością		z gospod. uspoł.	z lud- nością
OGÓŁEM	664555,4	233193,4	431362,0	892014,3	357328,1	534686,2	900032,0	356781,8	543290,2	1217409,5	936953,3	680416,2
produkty	344166,0	149837,0	194329,0	442837,0	205139,6	237397,4	445059,0	204861,8	245733,2	580004,8	293478,2	286526,6
usługi	320389,4	83356,4	237033,0	449177,3	151888,5	297288,8	449437,0	151920,0	297517,0	637404,7	243515,1	393829,6
w tym:												
RZEMIOSŁO	407445,1	150173,6	257271,5	549687,9	234148,9	315539,0	549687,9	234148,9	315539,0	774415,9	365156,7	408259,2
produkty	173207,3	81233,6	91973,7	215964,5	112263,7	107700,8	215964,5	112263,7	107700,8	302609,5	171892,5	130717,0
usługi	234237,8	68940,0	165297,8	329723,4	121885,2	207838,2	329723,4	121885,2	207838,2	468806,4	193264,2	275542,2
RYBACTWO	821,0	821,0	-	786,0	786,0	-	786,0	786,0	-	935,3	792,0	143,3
produkty												
ZAGARNICZNE PRZEDSIĘBIORSTWA												
DRÓBNIEJ WYTÓRCZOŚCI	79020,3	69834,8	9185,5	113989,1	104634,2	9354,9	113989,1	104634,2	9354,9	154768,0	144213,0	10955,0
produkty	72958,7	63381,4	7577,3	97259,5	89719,9	7539,6	97259,5	89719,9	7539,6	126193,0	117599,0	8594,0
usługi	6061,6	4453,4	1608,2	16729,6	14914,3	1815,3	16729,6	14914,3	1815,3	28575,0	26614,0	1961,0
TRANSPORT	68555,0	9535,0	59020,0	85166,0	14445,0	70721,0	85166,0	14445,0	70721,0	113925,0	22474,0	91451,0
usługi												
HANDEL I GASTRONOMIA												
sprzedaż	92005,0	1811,0	90194,0	118080,0	1999,0	116081,0	118080,0	1999,0	116081,0	150467,0	3194,7	147072,3
RZEMIEŚNICZE DOKŁADY TOWAROWE												
sprzedaż	5174,0	990,0	4584,0	6767,0	671,0	6096,0	-	-	-	-	-	-
PLACÓWKI USŁUGOWE												
usługi	1235,0	428,0	807,0	2258,3	644,0	1614,3	2258,0	675,5	1642,5	3535,3	1162,9	2772,4

*) wg metody obwodzącej w latach 1986-1990

Tab.2

str. 1

Obroty pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w latach 1976 i 1981-1986
wg działów i after gospodarki narodowej, w cenach bieżących / mln zł /

Wyszczególnienie	1976	1981	1982	1983	1984	1985		1986
						A	B	
OGÓŁEM	71962,0	167860,7	326573,2	483877,7	664555,4	892014,3	900032,0	1217409,5
produkty	25487,3	73037,7	157314,6	244637,0	344166,0	442837,0	450595,0	580004,8
usługi	46474,7	94803,0	169258,6	239240,7	320389,4	449177,3	449437,0	637404,7
PRZEMISŁ								
produkty	32947,5	78928,8	169320,7	252577,0	351001,6	452595,1	452597,9	604746,9
usługi	16043,9	43085,6	107608,0	170747,2	244600,1	316807,8	316807,6	427597,4
	16903,6	33843,2	61912,7	81829,8	106401,5	135787,3	135790,1	177149,5
Zakłady rzemieślnicze								
produkty	32770,5	78572,8	151210,7	209795,0	277690,3	350107,9	350107,9	468510,0
usługi	15866,9	44729,6	90139,0	129749,2	173109,0	219835,1	219835,1	302441,1
	16903,6	33843,2	61071,7	80045,8	104581,3	130272,8	130272,8	166068,9
Rybacki moracy	177,0	356,0	660,0	687,0	821,0	786,0	786,0	935,3
Zagraniczne przedsiębiorstwa drobnej wytwórczości	-	3086,0	17650,0	42073,0	72473,3	101657,3	101657,3	135187,0
produkty	-	2933,0	16809,0	40311,0	70670,1	96186,7	96186,7	124221,0
usługi	-	153,0	841,0	1762,0	1803,2	5470,6	5470,6	10966,0
	-	-	-	22,0	17,0	43,9	46,7	114,6
Placówki usługowe								
BUDOWNICTWO								
produkty	16301,4	30701,0	56086,5	83339,7	122013,7	193901,1	193963,7	296646,3
usługi	1,6	3,2	11,1	206,1	1710,7	1131,0	1131,0	2034,8
	16299,8	30697,8	56075,4	83133,6	120303,0	192770,1	192832,7	294611,5
Zakłady rzemieślnicze								
produkty	16301,4	30701,0	56086,5	81062,7	116212,6	181476,3	181476,3	276601,0
usługi	1,6	3,2	11,1	40,7	74,1	107,4	107,4	111,8
	16299,8	30697,8	56075,4	81022,0	116138,5	181368,9	181368,9	276489,2
Zagraniczne przedsiębiorstwa drobnej wytwórczości	-	-	-	2233,0	5681,1	12119,0	12119,0	199314,0
produkty	-	-	-	165,4	1636,6	1023,6	1023,6	1923,0
usługi	-	-	-	2067,6	4044,5	11095,4	11095,4	17991,0
	-	-	-	44,0	120,0	305,8	368,4	551,3
Placówki usługowe								

A - wg metody obowiązującej do 1985 r.
B - wg metody obowiązującej w latach 1986-1990

Tab. 2
str. 2

Wyszczególnienie	1976	1981	1982	1983	1984	1985		1986
						A	B	
ROLNICTWO	74,2	119,6	206,0	439,6	673,3	714,3	714,6	1132,1
produkty	-	-	-	134,3	213,1	20,7	20,7	43,0
usługi	74,2	119,6	206,0	303,3	460,2	693,6	693,6	1089,1
Zakłady rzemieślnicze	74,2	119,6	206,0	306,0	434,5	688,1	688,1	1085,9
produkty	-	-	-	0,7	0,5	0,5	0,5	-
usługi	74,2	119,6	206,0	303,3	434,0	687,6	687,6	1085,9
Zagraniczne przedsiębiorstwa drobnej wytwórczości	-	-	-	133,6	217,8	24,5	24,5	43,0
produkty	-	-	-	133,6	212,6	20,2	20,2	43,0
usługi	-	-	-	-	5,2	4,3	4,3	-
Płatówki usługowe	-	-	-	-	1,0	1,7	2,0	3,2
TRANSPORT I ŁĄCZNOŚĆ	1934,0	4090,0	7051,0	10939,0	14479,0	22802,0	22802,0	37102,0
zmechanizowany	1707,0	3890,0	6669,0	10532,0	14127,0	22257,0	22257,0	36610,1
konny	247,0	240,0	382,0	427,0	352,0	545,0	545,0	491,9
HANDEL	9440,0	25007,3	49683,8	73515,0	97182,8	124837,5	132995,5	150282,0
Zagraniczne przedsiębiorstwa drobnej wytwórczości	-	-	-	33,0	3,8	10,5	10,5	15,0
Handel i gastronomia	9440,0	23211,0	47023,0	69561,0	92003,0	118060,0	132985,0	150267,0
Rzemieślnicze towary	-	1796,3	2660,8	3921,0	5174,0	6767,0	-	-
POZOSTAŁE GAŁĘZIE PRZEMYSŁU I MATERIALNEJ	-	-	-	9,4	40,2	148,1	148,1	264,8
Zagraniczne przedsiębiorstwa drobnej wytwórczości	-	-	-	9,4	40,2	148,1	148,1	264,8
produkty	-	-	-	-	7,7	21,5	21,5	-
usługi	-	-	-	9,4	32,5	126,6	126,6	264,8
GOSPODARSTWA MIESZKANOWE I KOMUNALNE /USŁUGI/	6937,1	19485,1	39133,9	48505,1	57566,1	67004,0	67004,0	83983,7
Zakłady rzemieślnicze	519,1	1008,1	1740,9	2532,1	3482,2	4632,1	4632,1	6751,7
Zagraniczne przedsiębiorstwa drobnej wytwórczości	-	-	-	6,0	7,9	7,9	7,9	9,0
Transport osób	6418,0	18477,0	33393,0	45947,0	54076,0	62364,0	62364,0	76823,0

Wyszczególnienie	1976	1981	1982	1983	1984	1985		1986
						A	B	
OŚWIATA I WYCHOWANIE KULTURA I SZUKA, OCHRONA ZDROWIA	532,0	1171,4	1536,1	2422,1	3785,8	7269,0	7362,0	8565,8
OPIKA SPOŁECZNA I KULTURA FIZYCZNA /USŁUGI/	532,0	1171,4	1536,1	2422,1	3785,8	7269,0	7362,0	8565,8
w tym:								
Zakłady reszkaleniowe	4,0	27,4	57,1	114,1	450,2	473,0	473,0	826,0
Płatówki usługowe	18,0	184,0	281,0	393,0	819,0	1310,7	1403,7	2409,8
Zagraniczne przedsiębiorstwa drobnej wytwórczości	-	-	-	-	79,6	2,1	2,1	-
produkty	-	-	-	-	51,0	- 0,2	0,2	-
usługi	-	-	-	-	28,6	1,9	1,9	-
POZOSTAŁE BRANŻE USŁUG NIEMATERIALNYCH	3755,8	5271,5	7535,5	12110,8	17812,9	22743,2	22844,2	35085,9
produkty	-	-	-	-	400,6	27,0	27,0	56,6
usługi	-	-	-	-	17412,3	22716,2	22817,2	35029,3
w tym:								
Zakłady reszkaleniowe	1542,8	2936,5	4911,2	6621,8	9755,3	12310,5	12310,5	17641,3
produkty	1,8	8,3	11,1	34,4	23,7	21,5	21,5	56,6
usługi	1541,0	2948,2	4900,1	6587,4	9131,6	12289,0	12289,0	17584,7
Zagraniczne przedsiębiorstwa drobnej wytwórczości	-	-	-	18,0	516,6	19,7	19,7	-
produkty	-	-	-	-	376,9	5,5	5,5	-
usługi	-	-	-	18,0	139,7	14,2	14,2	-
Płatówki usługowe	73,0	73,0	142,0	186,0	278,0	596,2	697,2	611,6
SFERA MATERIALNA	67726,0	161524,4	317815,0	469424,2	643465,3	8632157,3	869981,0	1173814,4
produkty	25487,3	73037,7	157314,6	244637,0	344166,0	442837,0	450595,0	580004,8
usługi	42238,7	88486,7	160500,4	224787,2	299299,3	419320,3	419386,0	593809,6
SFERA NIEMATERIALNA	4236,0	6336,3	8758,2	14453,5	21090,1	29857,0	30051,0	43595,1
OGÓŁEM	71962,0	167860,7	326573,2	483877,7	664555,4	892014,3	900032,0	1217409,5

Udział poszczególnych pionów organizacyjnych w obrotach /ogółem oraz w rozbiću na dostawy dla gospodarki uspołecznionej i ludności/
w latach 1976 i 1981-1986 - w procentach

Wykaz podziału	1976	1981	1982	1983	1984	1985		1986
						A	B	
OBROTY OGÓŁEM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
w tym:								
rzemiosło	71,2	67,5	69,6	62,1	61,3	61,6	61,1	63,4
rybactwo moracy	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
zagraniczne przedsiębiorstwa drobnej wytwórczości	-	1,8	5,4	9,2	11,9	12,8	12,7	12,7
transport	11,6	13,4	12,4	11,8	10,3	9,5	9,5	9,4
handel	13,1	13,8	14,4	14,4	13,8	13,2	14,7	12,3
rzemieślnicze domy towarowe	-	1,1	0,8	0,8	0,8	0,8	-	-
placówki usługowe	0,1	0,2	0,1	0,1	0,2	0,3	0,3	0,3
OBROTY Z GOSPODARKĄ USPOŁECZNIONĄ /również dostawy do handlu uspo- lęcnionego/	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
OGÓŁEM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
w tym:								
rzemiosło	24,5	18,1	19,0	19,7	22,6	26,0	26,0	30,0
rybactwo moracy	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
zagraniczne przedsiębiorstwa drobnej wytwórczości	-	1,7	4,2	8,1	10,6	11,7	11,7	11,8
transport	2,8	1,6	1,3	1,6	1,4	1,6	1,6	1,8
handel	0,4	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3
rzemieślnicze domy towarowe	-	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	-	-
placówki usługowe	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
OBROTY Z LUDNOŚCIĄ I GOSPODARKĄ NIE USPOŁECZNIONĄ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
OGÓŁEM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
w tym:								
rzemiosło	46,7	49,5	46,6	42,4	38,7	35,4	35,1	33,4
rybactwo moracy	-	-	-	-	-	-	-	0,0

Tab 3

str. 2

	1976	1981	1982	1983	1984	1985		1986
						A	B	
wyszególnienie								
zakresowe przedsiębiorstwa	-	0,1	1,2	1,1	1,4	1,0	1,0	0,9
drobnej wytwórczości	0,0	11,9	11,1	10,2	8,9	7,9	7,9	7,5
transport	12,7	13,6	14,2	14,6	13,6	13,0	14,5	12,1
handel	-	0,9	0,7	0,7	0,7	0,7	-	-
przemysłowe domy towarowe	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2
placówki usługowe								

Ogólne charakterystyka planów organizacyjnych pozarolniczej gospodarki nie uspołecznionej w latach 1976 i 1981-1986

Wyszaczenie	Rok	Ogółem w mln zł	Udział produk- cji rolniczej w gospodarce narodowej	Udział produk- cji rolniczej w gospodarce narodowej	Jednostki /stan na 31 XII/	Pracownicy /wg stanu na 31 XII/	Przeciętne zastradnienie /liczba osób na 1 ha/ha/	Wydatki na prace na 1 ha/ha/ w tys. zł
OGÓŁEM	1976	71962,0	1,6		25410	460333	1,8	156,3
	1981	167860,7	3,0	5,3	357156	654101	1,8	296,6
	1982	326573,2	2,8	4,5	392268	720638	1,8	453,2
	1983	483877,7	3,3	5,1	438183	814027	1,9	594,4
	1984	664555,4	3,7	5,2	469496	897175	1,9	740,7
	1985 A	892014,3	4,0	5,7	481442	954304	2,0	934,7
	1985 B	90032,0	4,0	5,7				943,1
w tym:	1986	1217409,5	4,4	6,4	500230	1036661	2,1	1174,4
RZEMIOŁO	1976	51212,0	x	x	189183	373128 ^x	2,0	136,5
	1981	113385,4	x	x	242563	507360	2,1	223,5
	1982	214212,4	x	x	265433	548409	2,1	390,6
	1983	300451,7	x	x	296363	606431	2,0	495,4
	1984	407445,1	x	x	315773	663416	2,1	614,2
	1985 A	549687,9	x	x	325804	707122	2,2	777,4
	1985 B	549687,9	x	x				
RYBACTWO	1986	771415,9	x	x	339284	707642	2,3	995,8
	1976	177,0	x	x		2059		86,0
	1981	356,0	x	x		2051		173,6
	1982	660,0	x	x		2104		313,4
	1983	687,0	x	x		2125		323,3
	1984	821,0	x	x		2000		406,4
	1985 A	786,0	x	x		1918		409,8
ZAGRANICZNE PRZEDSIĘW- STWA DROBNEJ WYTWÓRCZOŚCI	1985 B	786,0	x	x		1915		408,3
	1986	935,3	x	x				
	1976	-	-	-				
	1981	3086,0	x	x	117	3478	29,7	287,3
	1982	17450,0	x	x	259	12201	47,1	1446,6

x - łącznie z uczniami

A - wg metody obowiązującej do roku 1984

B - wg metody obowiązującej w latach 1985-1990

Wykazęgniolenia	Rok	Opólen w mln zł	Ważni produkt- cji kłomiel w naróweł	Ważni produk- cji kłomiel w naróweł	Jednostki /stan na 31 XII/	Frequacy /wz stanu na 31 XII/	Przeciętne zatrudnienie /liczba osób na 1 zakład/	WydaJnoś pracy na 1 zatrudn. w tys. zł
TRANSPORT	1983	44506,0	x	x	502	29490	58,7	1509,2
	1984	79020,3	x	x	549	42652	65,7	1852,7
	1985 A	113989,0	x	x	682	54250	79,5	2101,2
	1985 B	113989,0	x	x	677	61580	91,0	2513,0
	1986	154768,0	x	x	47443	50692	1,1	165,2
	1976	8372,0	x	x	86007	89402	1,0	252,4
	1981	22567,0	x	x	92213	95347	1,0	424,2
	1982	40404,0	x	x	101459	104778	1,0	543,1
	1983	56906,0	x	x	108509	111189	1,0	616,6
	1984	68555,0	x	x	107998	111027	1,0	803,1
	1985 A	85166,0	x	x	109803	113415	1,0	1004,5
HANDEL I GASTRONOMIA	1985 B	85166,0	x	x	18270	31624	1,7	238,5
	1986	113923,0	x	x	27315	49339	1,8	470,4
	1976	9440,0	x	x	33069	59825	1,8	784,7
	1981	23211,0	x	x	38316	68274	1,8	1018,8
	1982	47023,0	x	x	42069	73597	1,7	1250,1
	1983	69561,0	x	x	43854	76053	1,7	1352,3
	1984	92003,0	x	x	46257	79915	1,7	1745,3
	1985 A	118060,0	x	x	159	1020	6,4	1760,8
	1985 B	132585,0	x	x	178	1014	5,7	2624,3
	1986	150267,0	x	x	196	1030	5,3	3806,8
	1976	-	x	x	241	1302	5,4	3973,9
	1981	1796,3	x	x	282	1404	5,0	4819,8
RZEMIEŚLICZE DOWY TONAROWE	1985 A	6767,0	x	x	.	.	.	.
	1985 B	-	x	x	.	.	.	.
	1986	-	x	x	.	.	.	.
	1981	2660,8	x	x	.	.	.	.
	1982	3921,0	x	x	.	.	.	.
	1983	5174,0	x	x	.	.	.	.

Tab. 4
str. 3

Wykazanie	Rok	Ogółem w mln zł	Udział produk- cji globalnej w gospodarce narodowej w %	Udział produk- cji czystej w gospodarce narodowej w %	Jednostki /stan na 31 XII /	Pracujący /wg stanu na 31 XII /	Pracętnie zatrudnienie /liczba osób na 1 zatrudn./	Wydatki na pracy na 1 zatrudn. w tys. zł
PLACÓWKI USŁUGOWE	1976	91,0	x	x	514	830	1,6	109,6
	1981	259,0	x	x	935	1451	1,5	178,5
	1982	423,0	x	x	1116	1638	1,5	298,2
	1983	645,0	x	x	1347	1899	1,4	339,7
	1984	1235,0	x	x	2255	3019	1,3	409,1
	1985 A	2258,8	x	x	3004	3934	1,3	574,2
	1985 B	2518,0	x	x	3912	5194	1,3	757,6
	1986	5935,3	x	x				

Obroty jednostek organizacyjnych i jednostki ekonomiczne pozarolniczej gospodarki nie upołączonej

wg województw - w procentach

WOJEWÓDZTWA	Obroty jednostek organizacyjnych						Jednostki ekonomiczne								
	1976	1981	1982	1983	1984	1935		1986	1976	1981	1982	1983	1984	1985	1986
						A	B								
OGÓŁEM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1 Stożeczne warszawskie	14,5	16,1	14,1	15,2	16,0	16,7	16,6	17,1	8,5	9,5	9,7	9,6	9,9	9,9	9,9
2 Białokopolskie	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,5	0,7	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7
3 Białostockie	1,3	1,4	1,2	1,2	1,3	1,3	1,3	1,3	2,1	1,9	2,0	2,0	2,0	2,0	1,9
4 Bieleckie	2,7	3,2	3,2	3,1	2,8	2,5	2,5	2,4	2,9	2,8	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7
5 Bydgoskie	2,6	2,6	3,1	3,2	3,2	3,1	3,1	3,2	2,7	2,7	2,8	2,8	2,9	2,9	2,9
6 Chełmskie	0,3	0,3	0,3	0,3	0,6	0,3	0,3	0,3	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
7 Ciechanowskie	0,8	0,9	0,9	0,8	0,9	0,9	0,9	1,1	1,3	1,1	1,1	1,0	1,0	1,0	1,0
8 Czapłachowskie	2,4	2,9	2,7	2,1	2,3	2,0	2,0	1,8	2,6	2,6	2,6	2,6	2,5	2,5	2,4
9 Elbląskie	1,0	0,9	1,0	1,1	1,1	1,2	1,2	1,1	1,1	1,0	1,1	1,1	1,1	1,2	1,2
10 Gdańskie	4,6	4,5	4,6	4,7	4,6	4,5	4,5	4,2	4,0	4,3	4,2	4,2	4,2	4,2	4,1
11 Gorzowskie	1,0	0,9	1,0	1,0	0,9	0,9	0,9	1,1	1,0	1,1	1,1	1,2	1,2	1,3	1,3
12 Jeleniogórskie	1,8	1,5	1,5	1,4	1,4	1,5	1,5	1,4	1,3	1,3	1,3	1,3	1,4	1,4	1,5
13 Kujawskie	1,7	1,9	1,8	1,7	1,5	1,5	1,5	1,5	2,1	2,1	2,0	2,0	2,0	1,9	1,9
14 Katowickie	8,8	9,1	8,1	7,8	7,9	7,8	7,8	7,2	7,8	7,4	7,4	7,5	7,6	7,8	7,8
15 Kielce	2,4	2,3	2,3	2,1	1,9	2,0	2,0	2,9	2,6	2,5	2,5	2,5	2,4	2,4	2,3
16 Konieckie	0,7	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,8	1,1	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9
17 Koszalińskie	1,3	1,4	1,4	1,4	1,3	1,4	1,4	1,2	1,3	1,2	1,2	1,2	1,3	1,3	1,4
18 Nieskie karkowskie	3,9	4,0	3,8	4,1	4,1	4,1	3,7	3,6	3,3	3,5	3,5	3,5	3,5	3,4	3,4
19 Konińskie	0,6	0,6	0,7	0,5	0,6	0,7	0,7	1,0	1,1	1,1	1,1	1,1	1,0	1,0	1,0
20 Lęborskie	1,1	1,0	1,2	1,0	0,9	1,0	1,0	0,9	1,0	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1
21 Leszczyńskie	0,9	0,8	0,8	0,9	0,9	0,9	0,9	0,8	1,3	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1
22 Lubelskie	1,6	1,6	1,6	1,5	1,9	1,9	1,7	1,9	2,6	2,5	2,6	2,4	2,3	2,3	2,2
23 Łowickie	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	1,3	1,0	1,0	1,0	0,9	0,9	0,9
24 Łódzkie	3,7	4,0	4,4	5,4	4,8	4,6	4,4	4,1	3,5	4,6	5,0	4,9	5,0	4,8	4,7
25 Łódzkie	1,5	1,5	1,7	1,6	1,7	1,6	1,6	1,5	1,8	2,1	2,2	2,0	2,0	2,0	2,0
26 Łódzkie	1,2	1,1	1,4	1,5	1,5	1,6	1,6	1,6	1,6	1,4	1,5	1,5	1,6	1,5	1,5
27 Łódzkie	2,6	2,0	2,1	1,9	1,8	2,1	2,1	2,1	2,7	2,4	2,4	2,3	2,2	2,3	2,3
28 Łódzkie	0,8	0,8	0,8	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	1,1	1,0	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9
29 Łódzkie	0,9	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	0,8	1,1	1,0	1,0	1,0	1,1	1,1	1,1
30 Piotrkowskie	1,7	1,5	1,2	1,3	1,3	1,2	1,3	1,2	1,6	1,5	1,5	1,5	1,4	1,4	1,4
31 Plockie	0,9	0,9	0,9	0,7	0,8	0,8	0,8	0,8	1,4	1,2	1,2	1,2	1,2	1,1	1,1
32 Poznańskie	5,1	5,5	7,1	6,8	6,7	6,7	6,6	6,5	4,9	5,1	5,1	5,2	5,3	5,4	5,5

Tab 5
str. 2

WOJEWÓDZTWA	Obroty jednostek organizacyjnych										Jednostki ekonomiczne				
	1976	1981	1982	1983	1984	1985		1986	1976	1981	1982	1983	1984	1985	1986
						A	B								
43 Przemysławskie	0,5	0,4	0,5	0,6	1,0	0,9	0,8	0,7	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7
44 Radomskie	2,0	1,8	1,8	1,7	1,7	2,1	2,2	2,4	2,1	1,9	1,9	1,8	1,8	1,8	1,8
45 Rzeszowskie	1,3	1,1	1,1	1,0	1,1	1,0	1,0	1,0	1,6	1,6	1,6	1,6	1,5	1,5	1,5
46 Siedleckie	1,4	1,6	1,8	1,5	1,6	1,5	1,5	1,7	1,8	1,6	1,5	1,5	1,4	1,4	1,4
47 Skierniewickie	1,0	0,9	0,7	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7	1,1	1,1	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
48 Słupskie	1,2	1,2	1,1	1,2	1,4	1,5	1,5	1,5	1,2	1,1	1,0	1,0	1,0	1,0	1,1
49 Suwalskie	1,2	1,2	1,3	1,2	1,1	1,2	1,2	1,2	1,1	1,1	1,0	1,0	1,0	1,1	1,1
40 Szwedzkie	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	1,0	1,0	0,9	0,9	1,0	1,0	1,0
41 Szczecińskie	3,0	2,5	2,4	2,5	2,3	2,1	2,0	1,9	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5
42 Tarnobrzęskie	1,0	0,9	1,0	0,9	0,8	0,8	0,9	0,8	1,1	1,1	1,1	1,1	1,2	1,2	1,2
43 Tarnowskie	1,2	1,3	1,1	1,3	1,2	0,9	1,0	1,1	1,4	1,4	1,4	1,4	1,3	1,3	1,4
44 Toruńskie	1,5	1,4	1,4	1,5	1,4	1,3	1,3	1,4	1,7	1,5	1,5	1,5	1,6	1,5	1,6
45 Wałbrzyskie	2,0	1,6	1,8	1,8	1,9	2,1	2,2	1,9	1,8	1,8	1,8	1,9	1,9	1,9	1,9
46 Włocławskie	1,1	1,1	1,0	0,9	0,8	0,8	0,9	1,0	1,3	1,2	1,1	1,1	1,2	1,2	1,2
47 Wrocławskie	3,6	3,4	3,5	3,5	2,8	3,0	3,0	2,8	2,7	3,2	3,3	3,5	3,5	3,4	3,3
48 Zamojskie	0,6	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6	0,7	0,6	1,2	1,1	1,1	1,1	1,0	1,0	1,0
45 Zielonogórskie	1,5	1,1	1,4	1,3	1,3	1,3	1,8	1,5	1,3	1,4	1,5	1,5	1,5	1,5	1,6

A - wg metody obowiązującej do roku 1985
B - wg metody obowiązującej w latach 1986-1990

WOJEWÓDZTWA	Obroty jednostek organizacyjnych										Jednostki ekonomiczne				
	1976	1981	1982	1983	1984	1985		1986	1987	1988	1982	1983	1984	1985	1986
						A	B								
WOJEWÓDZTWA															
Łódź	6920,2	16466,7	42307,2	47667,7	65425,4	876714,8	884732,0	119246,2	25440	35716	392268	436183	464496	481442	500230
1 Stoz. warzawskie	10074,8	26429,7	46696,3	72585,1	104416,1	146194,3	146863,1	204712,8	24788	14025	18128	43130	46629	47814	49322
2 Bielskopodlaskie	229,1	557,9	1025,9	1403,0	2701,5	3675,5	3770,6	5695,6	1908	2700	2824	3030	3177	3208	3337
3 Białostockie	932,7	2234,6	4077,2	5681,9	8376,1	10934,8	11153,4	15653,9	5280	6952	7698	8579	9423	9560	9486
4 Białskie	1640,6	5273,7	10141,7	14777,2	18148,9	21808,9	21886,8	28661,5	7503	9924	10628	11710	12653	13083	13671
5 Bydgoskie	1833,1	4334,6	9910,7	15296,5	20634,1	27412,4	27528,9	38669,1	6812	9773	10922	12307	13409	13974	14619
6 Cheburskie	185,7	481,2	1005,5	1376,5	2657,5	2991,2	3095,0	4098,6	1351	1839	1949	2135	2147	2240	2276
7 Cieszanowskie	571,8	1406,4	2878,1	3745,4	5857,4	8232,5	8259,4	13541,1	3376	3911	4180	4448	4686	4799	4821
8 Czerwosoborskie	1650,2	4557,8	8631,9	9872,2	10718,9	17621,9	18027,3	21644,0	6540	9258	10332	11409	11968	11954	12219
9 Elbląskie	664,8	1463,6	3390,4	5201,6	7073,9	10593,4	10354,2	12644,3	2748	3746	4149	4788	5283	5661	6019
10 Gdansk	3180,5	7346,0	14877,3	22401,7	31186,0	39824,6	39583,0	50500,2	10286	15491	16636	18214	19883	20130	20560
11 Gorzowskie	716,3	1515,5	3124,6	5002,2	9596,6	8196,9	8362,8	12790,3	2338	3801	4482	5168	5778	6050	6543
12 Jeleniogórskie	1241,6	2483,6	4881,1	6761,1	9543,0	12967,0	12887,5	17270,1	3419	4626	5109	5901	6521	6897	7320
13 Kallskie	1178,6	3187,0	5932,6	8037,4	9772,1	12867,6	13459,5	17997,8	5274	7361	7974	8761	9206	9527	9927
14 Katowickie	6100,2	14944,3	26018,7	37201,6	51881,6	68005,5	68989,3	85603,0	20035	26591	29030	32838	35867	37312	40150
15 Kieleskie	1689,0	3757,6	7236,5	10855,6	12514,7	17105,3	17626,1	34881,5	6769	8669	9728	10762	11161	11355	11705
16 Koniskie	483,1	963,9	1813,7	2637,2	2986,2	4321,3	4311,5	9062,6	2711	3511	3713	4036	4231	4374	4600
17 Koszalińskie	940,1	2294,4	4482,1	6458,6	8313,6	12603,9	12795,3	14451,6	3403	4446	4694	5133	5404	6408	6979
18 Kieleskie krakowskie	2639,7	6589,4	12398,1	19768,3	26466,0	34732,9	32561,4	42804,9	8373	12535	13567	15153	16532	16976	16976
19 Krosnienickie	437,8	1051,6	2415,0	2494,7	4138,7	5707,4	6000,8	12204,7	2902	3988	4299	4724	4926	5031	5140
20 Lomickie	723,6	1664,9	3766,5	6636,0	9993,0	9050,7	8602,7	11102,3	2567	3838	4237	4907	5337	5545	5912
21 Leszczyńskie	644,1	2592,1	5107,1	4307,8	5608,1	6901,7	7855,5	9468,8	3259	4021	4172	4671	5145	5403	5603
22 Lubelskie	1130,7	2616,2	5107,1	7230,3	12745,7	16843,1	15304,0	22402,5	6791	8769	9596	10420	10812	10938	11245
23 Łomżyńskie	408,1	940,3	1728,5	2461,3	3592,7	4233,4	4210,8	7714,3	3217	3746	3994	4284	4438	4431	4431
24 Miejskie Łódzkie	2566,7	6556,9	14255,6	25940,5	37360,9	39364,6	39318,5	49222,7	8057	16351	19458	21663	23326	23074	23642
25 Nowosolnickie	1332,0	2546,9	5596,6	8946,5	11120,5	14014,6	14376,0	18113,0	4597	7348	7935	8734	9387	9725	10212
26 Olsztynskie	865,3	1847,1	4433,1	7501,7	10112,2	14193,2	13988,2	18847,7	4036	5168	5842	6771	7363	7406	7645
27 Opatowski	1613,0	3374,9	6810,6	9028,3	11651,1	18645,9	18719,9	24548,1	6941	8621	9287	10015	10491	10804	11324
28 Ostrołęckie	524,8	1253,3	2442,7	3335,0	4617,7	5151,8	5241,6	7127,5	2792	3571	3786	4049	4136	4138	4130
29 Pabianickie	589,8	1440,2	2246,5	3407,4	4804,5	6806,4	6814,4	9471,0	2784	4302	3917	4519	4692	4518	4565
30 Piotrkowskie	1195,5	2538,7	5934,3	9976,3	1621,7	19126,7	11125,3	14447,0	4057	5124	5982	6544	6780	6904	7111
31 Poznańskie	647,8	1435,3	2978,6	3495,4	5124,4	6940,7	7176,8	98794,9	3576	4335	4701	5204	5482	5993	6442
32 Rzeszowskie	3504,0	9129,5	2030,9	43706,6	594369,2	594369,2	594369,2	77294,9	12638	18314	20070	22955	25001	24871	27447

Tab. 6
str. 2

WOJEWÓDZTWA	Obroty jednostek organizacyjnych						Jednostki ekonomiczne								
	1976	1981	1982	1983	1984	1985		1986	1976	1981	1982	1983	1984	1985	1986
						A	B								
33 Przemyskie	342,1	697,9	1582,0	2666,1	6336,6	7185,8	7429,0	8506,4	2065	2528	2784	3113	3330	3447	3650
34 Radomskie	1342,7	2996,6	5779,2	8005,8	11255,1	18166,7	19273,2	24916,3	5360	6815	7281	8012	8411	8670	8496
35 Rzeszowskie	875,2	1853,3	3641,1	4665,4	7031,7	8968,8	9267,0	11981,9	4187	5792	6199	6840	7210	7342	7514
36 Siedleckie	977,2	2587,4	5042,1	7021,0	10325,9	13307,9	13132,9	20061,3	4649	5692	6038	6444	6581	6389	6787
37 Sieradzkie	678,0	1468,7	2739,1	3094,0	4669,5	6165,7	6312,6	8425,8	2857	3456	3783	4263	4546	4648	4864
38 Skarżyski	648,3	1574,0	3566,6	5862,1	9190,0	13024,0	13219,4	17462,7	3082	3798	4043	4390	4694	4915	5226
39 Słupskie	844,7	1982,2	4057,7	5678,8	7296,6	10604,6	10778,1	14108,6	2786	3653	3920	4494	4854	5233	5707
40 Suwalskie	502,0	1116,1	1994,5	2746,0	3754,9	5115,1	5559,3	7875,5	2617	3408	3701	4159	4495	4684	4892
41 Szczecińskie	2070,3	4136,6	7602,1	11758,5	14838,7	17980,3	17783,9	22412,5	6273	9077	9904	11113	11864	12155	12487
42 Tarnobrzaskie	704,6	1500,7	3195,6	4506,4	5469,8	7430,9	7779,8	9921,4	3770	4496	5177	5490	5640	5716	5910
43 Tarnowskie	827,9	2097,0	3643,1	5986,9	7841,3	8171,9	8341,8	13272,7	3466	5051	5451	5963	6270	6425	6812
44 Toruńskie	1004,2	2322,0	4568,1	7127,8	8948,6	11364,6	11571,6	16863,0	4227	5508	6076	6835	7294	7532	7880
45 Wałbrzyskie	1368,1	2375,0	5665,0	8784,8	12397,8	18522,3	19061,4	23218,2	4487	6260	7406	8240	8847	9131	9605
46 Włocławskie	729,5	1894,0	3290,5	4507,7	5443,4	7363,1	7771,9	11733,5	3243	4110	4464	5013	5405	5648	6034
47 Wrocławskie	2475,7	5351,3	11425,4	16601,0	18410,0	26415,1	26434,5	34118,9	7020	1152	13159	15212	16157	16206	16449
48 Zamojskie	412,0	841,2	1626,6	2301,6	4272,6	5542,6	5848,1	7496,0	2987	3987	4293	4658	4816	4892	5133
49 Zielonogórskie	1046,4	1840,6	4473,6	6124,3	8531,8	11733,3	15581,4	17452,5	3235	5152	5752	6723	7131	7551	8012

A - według metody obowiązującej do roku 1985

B - według metody obowiązującej w latach 1986-1990

Tab.7
str. 2

WOJEWÓDZTWA	Pracujący wg stanu na 31.XII						Średnia liczba zatrudn. na 1 zakład							
	1976	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1976	1981	1982	1983	1984	1985	1986
33 Przemyskie	2864	3773	4154	4490	5676	5876	6415	1,4	1,5	1,5	1,6	1,7	1,7	1,8
34 Radomskie	9400	12002	12564	13714	15471	17750	18954	1,8	1,8	1,7	1,7	1,8	2,0	2,1
35 Rzeszowskie	6280	9307	9935	10798	11488	11824	12635	1,5	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,7
36 Siedleckie	6763	9285	11152	12379	12993	13792	14994	1,4	1,6	1,8	1,9	2,0	2,1	2,2
37 Sieradzkie	4200	5371	5981	6901	7630	8321	9606	1,5	1,5	1,6	1,6	1,7	1,8	1,9
38 Skierniewickie	4736	6390	7238	8767	9966	11427	13112	1,5	1,7	1,8	2,0	2,1	2,3	2,5
39 Słupskie	5871	7676	8004	9212	10353	11591	13124	2,1	2,1	2,0	2,0	2,1	2,2	2,3
40 Suwalskie	3952	5239	5715	6560	7282	7672	8405	1,5	1,5	1,5	1,6	1,6	1,6	1,7
41 Szczecińskie	14554	17070	18925	20497	21402	22306	25545	1,9	1,9	1,9	1,8	1,8	1,9	2,0
42 Tarnobrzęskie	5644	7271	7843	8186	8884	9377	9964	1,5	1,5	1,5	1,5	1,6	1,6	1,7
43 Tarnowskie	5471	8070	8763	9841	10910	11534	12025	1,6	1,6	1,6	1,7	1,7	1,8	1,9
44 Toruńskie	6928	9236	10369	12428	13576	14119	14509	1,6	1,7	1,7	1,8	1,9	1,9	1,8
45 Wałbrzyskie	8651	12075	13657	15423	17362	18330	20286	1,9	1,9	1,9	1,9	2,0	2,0	2,1
46 Włocławskie	4655	5937	6632	7524	8923	9378	10290	1,4	1,4	1,5	1,5	1,6	1,7	1,7
47 Wrocławskie	14957	21927	24343	27738	30036	32165	33787	2,1	1,9	1,8	1,8	1,9	2,0	2,0
48 Zamojskie	3998	5155	5400	5856	6203	6403	6806	1,3	1,3	1,2	1,3	1,3	1,3	1,3
49 Zielonogórskie	5736	9157	10361	11798	13451	14719	16275	1,8	1,8	1,8	1,8	1,9	2,0	2,0

Wydatki na pracę na jednego zatrudnionego w jednostce organizacyjnej w rozrachunkowej gospodarce nie uspołecznionej
w latach 1976 i 1981-1986, wg województw /tys. zł/

WOJEWÓDZTWA		1976	1981	1982	1983	1984	1985	1986
OGÓŁEM		150,5	251,2	448,3	585,5	729,2	927,0	1152,9
1	Stoż. warszawskie	201,0	334,5	514,9	707,0	926,0	1198,5	1531,9
2	Białokopodlaskie	94,1	156,9	276,9	361,0	637,0	849,3	1224,4
3	Białostockie	124,5	218,6	351,0	434,1	566,6	729,7	971,5
4	Bielskie	153,4	278,0	483,3	636,2	711,5	806,8	972,8
5	Bydgoskie	150,6	241,6	482,7	681,2	810,8	1000,3	1266,9
6	Chełmskie	103,7	182,5	352,3	450,7	1171,3	965,4	858,1
7	Ciechanowskie	124,5	251,1	466,5	533,0	752,6	975,1	1459,0
8	Człuchowskie	144,7	262,7	454,2	524,8	676,6	791,0	884,4
9	Elbląskie	134,7	216,0	446,3	575,8	704,4	941,1	1048,1
10	Odmuśkie	151,3	239,8	454,7	627,5	785,5	957,4	1149,2
11	Gorzowskie	161,5	245,5	437,5	588,1	1034,0	757,1	1034,0
12	Jeleniogórskie	195,7	302,0	515,4	614,8	768,0	962,6	1178,4
13	Kaliskie	113,9	231,3	404,0	510,3	582,4	775,0	962,0
14	Katowickie	152,9	281,0	444,3	555,9	687,6	852,5	970,0
15	Kieleckie	150,2	248,7	437,5	551,6	659,3	890,7	1621,1
16	Konińskie	112,1	163,2	291,8	403,8	420,7	584,2	1131,6
17	Kozalińskie	136,9	269,2	486,5	627,3	806,1	1013,3	927,2
18	Miejskie Krak.	155,6	270,7	468,0	660,2	812,7	927,2	1116,3
19	Krośnieńskie	108,2	179,4	379,7	419,4	558,9	850,8	1491,0
20	Legnickie	154,6	236,9	500,4	542,9	623,7	813,0	949,6
21	Leszczyńskie	99,8	162,6	326,2	501,0	591,9	772,6	871,8
22	Lubelskie	169,0	198,8	353,4	442,4	736,9	835,0	764,5
23	Łódzkie	102,3	200,3	339,4	433,6	583,5	691,3	1170,6
24	Miejskie Łódzkie	157,0	220,5	410,3	498,1	709,4	869,8	1022,6
25	Nowosądeckie	135,9	212,9	426,6	587,5	707,5	812,3	1023,4
26	Olsztyńskie	121,9	208,9	435,1	623,3	767,9	950,2	1108,8
27	Opolskie	149,5	220,5	409,0	496,1	590,6	899,3	1062,7
28	Ostrołęckie	140,3	239,5	426,2	529,1	660,1	788,9	1009,6
29	Piasek	111,8	174,1	319,1	431,9	537,7	707,7	887,4
30	Piotrkowskie	181,0	279,2	394,3	540,1	716,7	878,3	1040,5
31	Płockie	128,7	244,1	462,1	804,0	607,6	766,6	949,1
32	Poznańskie	129,4	228,6	534,4	674,4	786,6	984,2	1184,8

Tab. 8
str. 2

401 PRZEMISŁA		1976	1981	1982	1983	1984	1985	1986
33	Przemysły	111,9	185,0	380,8	552,0	1116,4	1264,2	1325,4
34	Radomskie	142,9	249,7	460,0	561,8	727,5	1084,8	1512,5
35	Rzeszowskie	139,3	206,4	351,6	429,7	612,1	781,7	948,3
36	Siedleckie	144,5	218,6	332,8	641,7	794,7	771,9	1341,5
37	Sieradzkie	161,4	271,5	399,9	448,3	611,9	758,7	877,2
38	Skierniewickie	179,1	308,9	495,6	668,6	922,1	1136,8	1331,4
39	Śląskie	161,9	256,2	507,0	616,6	704,8	929,9	1101,4
40	Suwałskie	127,0	211,0	469,1	441,6	515,7	724,6	937,1
41	Szawelskie	142,4	202,3	410,4	576,2	691,3	757,3	877,4
42	Tarnobrzaskie	124,9	206,4	407,5	550,4	615,7	829,7	951,5
43	Tarnowskie	151,3	259,9	415,7	608,8	718,7	723,3	1034,9
44	Torunskie	144,9	251,4	442,5	571,5	659,2	737,6	1162,2
45	Wąbrzeskie	138,1	213,2	414,6	569,6	716,1	1039,9	1164,5
46	Włocławskie	156,8	314,0	496,2	599,1	610,1	828,7	1161,4
47	Wrocławskie	165,5	253,2	469,3	598,5	677,1	821,9	1057,3
48	Zamojskie	101,1	161,1	301,1	191,1	608,9	936,7	1101,4
49	Zielonogórskie	260,6	445,6	827,8	1045,8	1375,5	1910,1	2564,4

Obroty rzemieślnicze uspołecznionego w latach 1976 i 1981-1992
w województwach, w ramach bielskich / mln zł /

WOJEWÓDZTWA		1976	1981	1982	1983	1984	1985	1986
000001		51212,0	113385,4	214212,4	300431,7	407445,1	519687,9	771415,3
1	Stożeczne warszawskie	7409,1	18932,7	32296,0	45195,9	62732,1	92766,1	140514,0
2	Białokopolskie	200,2	424,0	796,9	1365,5	2189,9	2988,1	4061,5
3	Białostockie	595,8	1537,8	2541,1	3400,5	4988,6	6137,9	8936,6
4	Białskie	310,4	3372,0	5788,3	7862,2	9972,4	11806,3	15900,0
5	Bydgoskie	1264,9	2849,0	6909,1	10636,6	13945,6	16930,6	28196,3
6	Chełmskie	163,2	370,5	686,7	844,9	1345,1	2301,1	3122,1
7	Ciechanowskie	496,5	1042,5	2150,6	2520,3	3089,6	3751,7	5118,4
8	Częstochowskie	1506,7	3501,2	6591,9	8639,9	11600,3	13802,0	19375,6
9	Elbląskie	485,3	997,5	2187,0	3343,0	4553,7	6680,0	8600,0
10	Gdańskie	2145,7	4367,5	5000,0	12900,0	17265,0	23700,0	32000,0
11	Gorzowskie	539,8	1058,5	2158,6	2696,4	3900,5	5366,6	7948,1
12	Jeleniogórskie	788,4	1323,7	2905,4	4024,7	5308,2	7754,7	9844,1
13	Kaliskie	936,4	2563,4	4703,7	6367,9	8147,5	10691,6	13956,3
14	Katowickie	4210,6	9840,0	16530,0	23501,2	32511,4	41752,0	66807,2
15	Kieleckie	1191,0	2462,0	4784,2	6737,3	8683,1	11410,0	14285,9
16	Konińskie	371,7	679,3	1228,3	1724,2	2258,5	3043,6	4118,9
17	Koszalińskie	651,9	1448,6	3263,8	4621,9	5992,6	9113,0	10564,0
18	Miejskie krakowskie	1794,0	4007,7	7581,2	11923,7	14503,7	18948,0	26827,8
19	Krośniewskie	348,0	698,0	1482,0	1735,0	2810,0	3621,0	4477,0
20	Legnickie	446,3	1064,6	2502,4	3327,6	4093,7	6001,6	7673,2
21	Leszczyńskie	554,8	1046,1	2000,3	2630,0	3798,8	4780,1	6320,6
22	Lubelskie	839,6	1839,0	3494,1	4860,4	9346,3	11923,6	16412,0
23	Łowczyńskie	362,7	737,7	1249,1	1879,9	2846,3	3244,7	4564,1
24	Miejskie łódzkie	1757,1	4441,1	8590,6	13083,8	17744,6	22893,4	29054,2
25	Nowosądeckie	760,2	1624,9	3218,7	5476,6	6819,0	8448,2	10134,0
26	Olsztyńskie	741,5	1247,4	3096,5	5002,0	7632,0	9621,4	13730,9
27	Opatowskie	4484,0	2530,0	4566,0	5874,0	7795,0	13140,0	17997,0
28	Ostrołęckie	394,8	863,1	1638,0	2125,3	2732,8	2907,3	3512,2
29	Piasek	438,8	754,7	1457,3	2116,4	3184,7	4266,9	6349,5
30	Piotrkowskie	1012,6	2104,1	2825,5	3605,9	4949,1	7607,6	9736,2
31	Płońskie	544,0	1024,4	1953,2	2105,9	3033,7	3948,9	5297,1
32	Poznańskie	2540,5	5575,1	11807,0	16106,1	22480,1	28775,0	41405,4

Tab.9
str. 2

WOJEWÓDZTWA		1976	1981	1982	1983	1984	1985	1986
33	Przemyśl	286,0	459,0	1010,0	1175,0	1863,0	2557,0	3626,0
34	Radomskie	1063,2	2274,7	4674,2	6178,2	8056,6	13128,0	19451,3
35	Rzeszowskie	628,0	1215,0	2544,0	3199,0	4640,0	5585,0	7408,0
36	Siedleckie	815,0	1874,4	4082,0	4691,9	5931,0	7581,0	10533,2
37	Sieradzkie	591,7	1248,2	1782,3	2242,0	3560,2	4449,0	5642,4
38	Skierniewickie	739,8	1580,2	2180,1	3092,5	4255,5	5804,9	7508,8
39	Stupskie	675,0	1491,9	3053,7	4259,3	5420,1	7685,0	10574,0
40	Swanickie	358,8	768,2	1295,7	1802,4	2451,1	3385,2	5196,6
41	Szczeciniakie	1475,0	2517,4	4930,4	7540,3	9164,6	11599,4	16141,7
42	Tarnobrzekie	574,9	1169,6	2464,1	3540,1	4020,1	5171,2	5698,7
43	Tarnowskie	607,2	1526,3	2570,2	4070,5	5135,3	6753,5	8839,4
44	Torunskie	791,7	1773,0	3451,1	5178,8	5918,1	7716,5	12645,1
45	Wabrzezkie	981,3	1697,2	3757,3	5811,3	7709,5	13010,9	15712,9
46	Wloclawskie	551,2	1434,8	2345,7	3510,7	3967,1	5083,5	7509,7
47	Wroclawskie	1702,1	3441,3	7943,5	10651,1	12652,9	17065,5	24323,7
48	Zamojskie	340,0	656,1	1003,4	1614,8	3476,4	5569,5	8569,5
49	Zielonogorskie	786,0	1550,0	2936,2	3448,2	4743,6	6758,8	10581,7

Obroty prywatnego transportu w latach 1976 i 1981-1986, wg województw

w cenach bieżących /mln zł/

Tab 10
nr. 1

WOJEWÓDZTWA	1976	1981	1982	1983	1984	1985	1986
Łódź	8372,0	22567,0	40444,0	56906,0	68535,0	85166,0	113925,0
1 Stołeczne warszawskie	858,7	2314,6	4416,0	5816,9	7939,4	7979,4	12049,1
2 Białkopodlaskie	26,4	71,4	128,0	242,9	283,4	362,5	480,6
3 Białostockie	136,2	367,1	895,0	1062,0	1451,4	2020,0	2020,0
4 Białskie	251,9	679,1	879,1	1627,6	1655,0	2024,0	2960,0
5 Bydgoskie	326,1	879,0	1380,7	1694,0	2281,4	2866,0	3197,0
6 Chełmskie	20,2	54,5	139,0	226,7	273,1	470,9	470,9
7 Ciechanowskie	71,6	181,9	283,7	343,8	454,3	509,9	605,9
8 Częstochowskie	193,5	521,6	909,2	1002,1	1609,9	1698,5	2937,1
9 Elbląskie	62,6	168,7	311,9	471,0	659,1	1060,3	1155,6
10 Gdańskie	372,2	1003,4	2059,0	2861,7	3904,1	4233,5	5593,5
11 Gorzowskie	91,7	247,1	437,6	625,7	762,1	952,2	1528,9
12 Jeleniogórskie	122,2	329,4	603,7	812,8	1313,2	1524,5	2509,9
13 Kaliskie	117,2	315,9	585,5	735,1	375,8	896,4	1778,8
14 Katowickie	851,2	2294,5	3458,8	5017,4	6249,8	6941,8	9346,0
15 Kieleckie	242,2	653,0	1141,4	1344,9	1016,3	2084,2	2768,0
16 Konieckie	44,7	120,4	265,1	363,2	196,8	516,9	643,7
17 Koszalińskie	119,3	321,6	438,4	556,5	502,8	1282,7	1646,0
18 Miejskie krakowskie	425,1	1146,0	1884,2	2696,4	3790,1	5060,5	7019,1
19 Kresienieckie	80,7	217,5	440,1	669,4	706,3	1089,1	1089,1
20 Legnickie	97,8	263,6	590,8	361,5	834,6	955,0	1314,5
21 Leszczyńskie	40,4	108,8	229,6	785,4	455,0	549,9	701,5
22 Lubelskie	168,6	454,6	922,9	1365,5	1785,0	1753,7	1793,8
23 Łowczyńskie	42,7	115,1	219,5	232,6	288,5	329,8	553,9
24 Miejskie łódzkie	470,4	1106,4	2347,3	3331,5	4043,2	4752,5	6538,0
25 Nowosiedleckie	156,8	422,4	892,5	986,4	1330,6	1650,7	2854,4
26 Olsztynskie	111,7	301,0	632,1	798,7	1323,8	1164,3	1549,8
27 Opolskie	94,5	254,7	549,5	800,6	1081,3	1458,3	1643,7
28 Ostrołęckie	63,4	170,9	343,5	400,8	398,6	455,6	663,0
29 Pilańskie	63,1	170,2	269,5	424,3	712,0	743,4	903,9
30 Piotrkowskie	76,8	206,9	478,7	1056,8	1080,9	1080,9	1227,2
31 Płockie	70,3	149,5	320,3	466,9	617,9	899,1	925,9
32 Poznańskie	611,3	1647,7	2801,5	3974,5	2570,5	5990,5	7145,4

Tab.10
str. 2

WOJEWÓDZTWA		1976	1981	1982	1983	1984	1985	1986
33	Przemyskie	52,1	140,5	232,2	357,9	646,1	723,3	1612,6
34	Radomskie	144,5	389,6	569,2	901,9	1120,6	1634,6	1810,1
35	Rzeszowskie	178,6	481,3	562,3	890,3	1403,1	1695,7	2047,3
36	Śiedleckie	75,9	204,6	302,7	478,8	658,9	865,7	999,1
37	Sieradskie	35,1	94,6	168,6	216,3	266,9	468,0	626,9
38	Świerawskie	55,0	148,3	319,4	377,0	493,4	628,4	796,4
39	Słuckie	66,3	178,8	336,6	529,1	388,9	644,8	1072,6
40	Świdawskie	93,0	184,4	325,1	454,3	599,7	726,4	1012,5
41	Szczecińskie	247,8	668,1	1352,2	2126,2	2430,8	2539,1	2629,8
42	Tarnobrzaskie	52,0	140,2	396,9	506,4	673,9	842,4	1030,6
43	Tarnowskie	118,9	320,4	458,8	881,9	1157,7	1349,5	2112,3
44	Torunskie	123,9	334,0	582,8	889,7	1318,0	1499,7	1767,6
45	Wałbrzyskie	106,2	286,2	767,4	972,3	1143,2	1489,8	2207,4
46	Wrocławskie	84,0	226,5	528,5	386,5	416,8	501,3	926,5
47	Wrocławskie	367,8	991,4	1497,6	2949,9	3050,8	3534,7	3565,6
48	Zamojskie	31,5	85,0	261,0	266,5	352,5	396,0	470,9
49	Zielonogórskie	1281,5	383,8	651,3	808,1	936,8	1080,7	1689,4

	WOJEWÓDZTWA	1981	1982	1983	1984	1985	1986
000001		3086,0	17649,1	44506,0	14020,3	113989,1	154768,6
1	Stożeczne warzawskie	165,1	2937,3	13138,8	22170,3	32443,0	37103,2
2	Białostockie	-	-	-	84,3	174,6	724,2
3	Białostockie	-	-	30,6	401,0	1077,2	1996,5
4	Bielskie	566,7	2258,9	3349,7	3723,4	4142,1	5235,9
5	Bydgoskie	-	9,9	69,7	272,6	650,9	1504,2
6	Chłimskie	-	-	-	-	-	-
7	Ciechanowskie	-	14,6	358,7	1081,5	2773,8	6560,7
8	Czarnoborskie	140,8	164,9	87,0	110,0	135,8	221,2
9	Elbląskie	-	-	-	-	0,3	37,4
10	Gdańskie	3,4	255,8	1391,7	2765,3	3657,1	4197,0
11	Gorzowskie	-	-	42,9	588,3	1013,9	2034,8
12	Jeleniowski	2,0	15,8	437,8	956,2	1120,7	1542,2
13	Kaliszkie	-	-	0,8	21,9	24,1	25,9
14	Kieloskie	25,3	314,4	1256,3	3612,7	5288,4	7378,0
15	Kieloskie	-	6,1	46,5	57,3	200,0	1111,0
16	Konin	-	-	-	-	-	-
17	Kozłowski	-	-	-	-	-	-
18	Kozłowski	461,0	1066,2	2237,0	4304,9	5533,2	6337,4
19	Kroszowski	-	-	-	7,1	11,9	275,8
20	Legnickie	-	-	-	2,5	239,3	519,1
21	Łowczyński	1,7	19,7	52,0	93,2	165,8	348,4
22	Lubelski	0,3	16,5	22,7	217,5	1024,9	2591,2
23	Łomżyński	-	-	-	-	39,2	84,9
24	Miejskie	45,6	1403,6	3728,0	536,2	6242,0	7530,1
25	Nowosolicki	64,6	746,4	304,8	1745,1	2550,2	3000,8
26	Oleśki	-	-	147,3	737,9	1137,9	1056,3
27	Opatowski	14,4	137,1	437,3	600,4	1103,9	1637,5
28	Radzickie	63,3	141,2	370,1	614,4	690,4	918,7
29	Radzickie	-	-	-	1,7	204,6	349,2
30	Radzickie	16,0	50,0	152,9	344,9	603,1	1394,0
31	Radzickie	-	-	5,7	103,2	842,6	1989,1
32	Radzickie	400,1	5204,3	8739,2	12742,1	15223,3	19162,7

Tab.11
str. 2

WOTEMOZTWA	1981	1982	1983	1984	1985	1986
33 Przemyśle	.	117,0	752,2	315,9	3405,5	2653,0
34 Budownictwo	.	33,0	226,8	1252,1	3044,0	6159,7
35 Przemysł	.	-	-	1,7	311,2	721,8
36 Sklepy	296,0	1187,3	2110,8	319,5	4252,0	7018,4
37 Sieradzkie	.	-	4,2	44,8	257,4	835,1
38 Skierniewicki	11,4	702,4	1912,0	3659,9	5600,8	7911,2
39 Słupskie	.	6,3	116,2	385,1	757,3	1227,5
40 Szwalskie	.	-	0,0	15,2	101,6	89,8
41 Szczecińskie	16,9	26,6	192,5	329,7	359,4	384,6
42 Tarnobrzaskie	.	-	14,2	170,1	655,0	1119,7
43 Tarnowskie	.	-	9,4	308,7	464,4	780,5
44 Toruńskie	.	41,1	403,2	590,2	1130,0	1207,7
45 Wałbrzyskie	.	3,6	20,8	162,5	231,5	369,6
46 Wierzyńskie	.	-	7,7	157,2	552,0	1515,5
47 Wierzyńskie	70,0	45,0	782,2	975,7	1564,1	1922,5
48 Zawadzkie	.	-	-	-	80,6	361,7
49 Zielonogórskie	22,4	118,7	750,8	1285,3	2020,1	233,4

Uwaga: różnica w danych dot. lat 1983 i 1984 wynika z korekt związanych z metodą określania obrotów

Tab 12

Obroty rybaków morakich w latach 1976 i 1981-1986 - w cenach bieżących /mln zł/

WOJEWÓDZTWA	1976	1981	1982	1983	1984	1985		1986
						A	B	
ŁÓDŹ	177,0	356,0	660,0	687,0	821,0	786,0	786,0	935,0
1 Elbląskie	7,4	10,8	17,3	30,0	36,0	34,5	34,5	40,1
2 Gdańskie	115,3	231,9	433,1	425,9	509,0	487,3	487,3	579,7
3 Koszalińskie	24,2	43,4	68,1	71,2	85,1	81,4	81,4	96,9
4 Słupskie	17,5	43,1	74,4	83,0	99,2	95,0	95,0	113,0
5 Szczecińskie	12,6	26,8	67,1	76,9	91,7	87,8	87,8	105,3

A - wg metody obowiązującej do roku 1985

B - wg metody obowiązującej w latach 1986-1990

Obroty rzemieślniczych denda towartwych w latach 1976 i 1981-1985, wg województw
w onach biezących /mln zł/

Tab.13
str. 1

WOJEWÓDZTWA	1976	1981	1982	1983	1984	1985
OGÓŁEM	.	1796,3	2610,8	3921,0	5174,0	6767,0
1 Stoleczne warszawskie	.	598,0	820,0	1015,0	1048,0	1202,0
2 Białopodlaskie	.	.	.	.	.	.
3 Białostockie	.	102,0	129,0	192,0	264,0	317,0
4 Białskie	.	.	.	.	15,0	50,0
5 Bydgoskie	.	11,0	16,0	52,0	160,0	220,0
6 Chełmskie	.	.	.	.	.	.
7 Cielechanowskie	.	30,0	45,0	60,0	85,0	90,0
8 Częstochowskie	.	.	.	.	.	.
9 Elbląskie	.	16,3	17,0	26,0	110,0	180,0
10 Gdańskie	.	350,0	541,0	939,0	1187,0	1489,0
11 Gorzowskie	.	.	.	.	11,0	15,0
12 Jeleniogórskie	.	4,0	14,0	18,0	42,0	64,0
13 Kallskie	.	.	.	.	.	.
14 Katowickie	.	193,0	233,0	345,0	442,0	501,0
15 Kieleckie	.	.	.	.	.	.
16 Koninlskie	.	.	17,0	38,0	25,0	28,0
17 Koszallńskie	.	.	8,0	15,0	15,0	46,0
18 Miejskie krakowskie	.	.	.	.	.	.
19 Kędlienskie	.	.	.	.	.	.
20 Legnickie	.	16,0	23,0	32,0	47,0	62,0
21 Leszczyńskie	.	.	.	.	10,0	65,0
22 Lubelskie	.	.	.	.	.	.
23 Łomżyńskie	.	20,0	99,0	48,0	62,0	74,0
24 Miejskie łódzkie	.	34,0	105,0	205,0	232,0	294,0
25 Nowosandzkie	.	.	.	.	.	.
26 Olzyszyńskie	.	.	.	.	74,0	203,0
27 Orolskie	.	.	.	.	.	.
28 Górolskie	.	.	.	.	8,0	12,0
29 Fliskie	.	.	6,0	20,0	44,0	100,0
30 Piotrkowskie	.	.	60,0	90,0	11,0	140,0
31 Plockie	.	40,0	149,0	146,0	.	.
32 Poznańskie	.	110,0	.	.	165,0	262,0

WOJEWÓDZTWA		1976	1981	1982	1983	1984	1985
33	Przemyśle	-	-	-	-	10,0	40,0
34	Redomskie	-	-	-	-	-	-
35	Rzeszowskie	-	-	-	-	-	-
36	Siedleckie	-	-	-	-	-	-
37	Sieradzkie	-	-	8,0	12,0	16,0	27,0
38	Skiermiewickie	-	-	-	-	18,0	26,0
39	Ślupskie	-	36,0	65,0	97,0	133,0	137,0
40	Suwalskie	-	39,0	80,0	100,0	110,0	128,0
41	Szczecińskie	-	82,0	127,0	146,0	201,0	250,0
42	Tarnobrzaskie	-	-	-	-	-	-
43	Tarnowskie	-	-	-	-	-	-
44	Toruńskie	-	4,0	4,0	90,0	115,0	180,0
45	Wałbrzyskie	-	26,0	36,0	45,0	56,0	67,0
46	Wrocławskie	-	-	-	-	-	18,0
47	Wrocławskie	-	63,0	97,0	187,0	324,0	458,0
48	Zamojskie	-	-	-	-	-	-
49	Zielonogórskie	-	-	-	-	-	-

Ochoty prywatnego handlu i gastronomii w latach 1976 i 1981-1986, wg województw
w cenach bieżących /mln zł/

Tab.14
str. 1

OCHOTY	WOJEWÓDZTWA	1975	1981	1982	1984	1986	1985		1986
							A	B	
OGÓŁEM		9440,0	23211,0	47023,0	69561,0	92005,0	116050,0	132585,0	150267,0
1	Stołeczne warszawskie	1803,0	4187,8	5178,8	7298,8	10356,5	11434,4	13290,2	14561,0
2	Białkopolskie	2,5	61,9	100,2	123,7	143,4	149,2	244,6	427,6
3	Białostockie	100,7	247,7	504,2	1161,9	1650,8	1950,2	2457,4	2456,1
4	Bielskie	272,7	649,5	1197,3	1904,1	2708,4	3605,4	3734,4	4384,1
5	Białogrodzkie	241,2	593,0	1590,3	2838,2	3966,4	4722,5	5054,4	5707,3
6	Chełmskie	2,3	56,1	178,9	304,1	289,7	410,1	516,4	597,6
7	Chełmowski	5,7	140,7	365,8	461,2	1140,8	1123,6	1220,6	1252,9
8	Częstochowskie	160,0	393,4	731,7	1136,2	1832,5	1980,5	2388,8	2719,0
9	Elbląskie	109,5	269,3	872,8	1319,1	1706,2	2602,3	2943,1	2554,9
10	Gdańskie	538,0	1334,5	2965,7	3622,4	5406,9	6040,1	7257,9	7728,0
11	Gorzowskie	84,0	208,5	506,0	584,2	687,7	841,2	1019,4	1256,2
12	Jeleniogórskie	295,3	726,0	1118,5	1379,4	1979,3	2232,1	2217,5	2684,6
13	Kaliskie	125,0	307,4	643,2	732,2	1222,0	1246,6	1577,6	1839,0
14	Katowickie	1035,8	2546,8	5474,3	7266,2	9030,3	13362,1	14847,0	16647,8
15	Kieleckie	252,8	621,6	1234,3	1927,6	2304,1	3395,6	3916,6	4269,8
16	Konarskie	66,7	164,1	303,2	531,4	529,1	730,5	748,4	1008,1
17	Koszalińskie	110,4	271,4	746,4	1160,0	1504,2	1753,2	1947,6	2443,7
18	Miejskie krakowskie	419,4	1031,3	1863,4	2995,0	3956,9	5325,2	2949,3	6285,8
19	Krośnińskie	5,2	127,9	474,3	507,9	565,5	1081,8	2948,3	1351,8
20	Leszczyńskie	129,5	318,4	648,0	931,2	1051,1	1769,6	1975,2	2095,9
21	Legnickie	48,9	120,3	341,0	797,9	1209,1	1334,7	1383,0	1583,0
22	Lubelskie	130,5	320,8	673,7	859,0	1170,8	2128,6	2358,3	2490,8
23	Łódzkie	2,7	66,7	219,7	278,6	452,1	538,1	592,5	681,7
24	Miejskie łódzkie	416,7	1024,6	1775,9	3104,7	3873,6	5067,3	5314,6	5948,0
25	Noworodzieckie	99,6	227,7	695,4	1071,9	1373,6	1247,0	1606,3	1935,5
26	Olsztynskie	12,1	298,4	704,1	1355,3	270,9	1967,9	2046,8	2276,6
27	Opolskie	231,2	568,7	1133,9	1908,4	2082,4	2023,6	2915,9	3172,9
28	Ustrońskie	43,0	155,1	318,0	428,1	628,7	1077,4	1179,2	2021,9
29	Pileckie	87,4	216,0	521,3	852,3	911,2	1444,5	1556,6	1943,8
30	Pietrkowskie	86,1	211,7	539,8	1025,5	1342,9	1431,6	1920,3	2072,3
31	Pieckie	73,5	144,6	624,1	825,4	1161,4	1146,5	1672,9	1730,1

Tab 14

mld zł

WOJEWÓDZTWA	1976	1981	1982	1983	1984	1985		1986
						A	B	
32 Poznańskie	352,4	866,4	2970,5	4779,2	5389,0	8045,5	8585,9	9412,9
33 Przemyskie	4,0	97,2	221,3	357,1	441,6	452,8	732,1	542,6
34 Radomskie	135,0	332,0	498,3	695,5	815,9	1142,5	1249,0	1393,1
35 Rzeszowskie	68,6	168,7	386,3	541,0	964,6	1350,3	1645,5	1785,1
36 Siedleckie	86,3	212,3	369,1	502,2	513,2	594,1	719,7	1408,8
37 Sieradzkie	51,2	125,9	379,9	517,8	779,9	917,9	1091,8	1268,7
38 Skierniewickie	52,9	130,0	387,0	448,1	735,4	948,3	1145,6	1232,3
39 Słupskie	85,9	211,3	520,1	620,7	868,0	1056,1	1349,2	1410,7
40 Suwalskie	50,2	123,5	293,1	362,7	613,4	765,9	1333,6	1559,3
41 Szczecińskie	328,9	808,8	1046,0	1650,0	2546,2	3022,6	2971,8	2963,5
42 Tarnobrzaskie	76,9	189,0	354,1	439,2	599,5	748,1	1097,3	1456,9
43 Tarnowskie	101,8	250,2	614,0	1069,7	1238,5	1180,1	1347,9	1519,4
44 Toruńskie	85,6	210,5	505,5	555,7	697,5	773,3	1152,7	1201,1
45 Wałbrzyskie	277,8	560,2	1083,9	1922,1	3356,5	3670,0	4296,1	4848,7
46 Włocławskie	94,3	231,9	445,2	597,0	893,5	1149,2	1373,4	1742,2
47 Wrocławskie	400,0	969,0	1542,8	1998,9	3273,2	3676,5	4139,0	5101,5
48 Zamojskie	40,5	99,7	358,6	398,3	442,1	701,4	1005,4	1086,6
49 Zielonogórskie	138,5	340,6	762,9	1114,5	1555,8	1876,6	2048,3	2417,4

A - wg metody obowiązującej do roku 1985

B - wg metody obowiązującej w latach 1986-1990

Ubrzoj prywatnych placówek uslugowych w latach 1976 i 1981-1984, wg wojewodztw
w cenach biezacych /mln zł/

WOJEWODZTWA	1976	1981	1982	1983	1984	1985		1986
						A	B	
OGÓŁEM	91,0	259,0	423,0	645,0	1235,0	2239,8	2518,0	3035,3
1 Stożeczno warszawskie	4,0	11,5	48,2	119,7	170,0	350,2	385,2	485,7
2 Bielskopodlaskie	0,0	0,6	0,8	0,9	0,5	1,1	1,0	1,7
3 Białostockie	0,0	0,0	0,4	1,9	9,6	21,1	29,5	156,7
4 Białskie	5,6	15,4	17,9	33,6	69,7	181,1	182,0	181,5
5 Bydgoskie	0,9	2,6	4,8	6,0	8,1	22,4	27,0	64,3
6 Chodzkie	0,0	0,1	0,9	0,8	1,5	4,9	4,4	8,0
7 Ciechanowskie	0,0	0,3	1,1	1,4	6,2	3,3	3,4	3,2
8 Ciesztocnowskie	0,0	0,8	1,0	7,0	10,8	15,1	15,2	28,1
9 Elblaskie	0,0	1,0	1,7	12,5	13,9	36,0	36,0	76,3
10 Gandzkie	9,3	26,5	55,8	61,0	148,7	207,6	217,2	402,0
11 Gornzowskie	0,0	1,4	2,4	2,8	7,0	9,9	12,7	22,3
12 Jeleniopolskie	35,7	98,5	83,7	84,4	170,1	270,6	269,7	297,3
13 Kaliskie	0,0	0,3	0,4	1,4	4,9	9,0	9,0	23,3
14 Katowickie	2,6	4,7	8,2	15,5	35,4	150,2	150,2	232,8
15 Kieleckie	0,0	1,0	2,4	7,3	11,8	15,5	15,5	48,8
16 Koniskie	0,0	0,1	0,1	0,4	1,8	2,3	2,6	10,2
17 Koszalinckie	4,3	9,4	25,5	34,0	76,1	70,7	73,4	175,3
18 Miejskie krakowskie	1,2	3,4	9,1	16,2	25,4	66,0	71,4	122,0
19 Krosnienckie	3,9	8,2	18,6	16,1	20,8	38,5	38,5	77,0
20 Legnickie	0,0	0,3	2,3	3,7	8,2	23,2	23,8	43,8
21 Leszczynskie	0,0	0,2	1,5	2,5	5,0	6,2	11,1	22,4
22 Lubelskie	0,0	1,5	1,9	3,2	6,1	10,3	10,3	22,5
23 Lomzynskie	0,0	0,8	1,2	2,2	5,8	7,6	7,6	16,6
24 Miejskie lodzkie	2,5	7,2	8,2	16,0	38,4	72,4	73,0	132,4
25 Nowosandckie	2,4	7,3	23,6	29,8	48,6	78,5	80,6	108,3
26 Olaszynskie	0,0	0,3	0,4	3,2	11,7	19,9	19,9	36,1
27 Opolskie	1,3	3,1	4,1	8,0	12,4	25,0	26,8	97,0
28 Ostroleckie	0,0	1,1	1,6	1,8	3,2	5,1	5,1	11,7
29 Pilekie	0,0	0,4	0,4	2,4	8,2	22,0	28,9	24,6
30 Piotrkowski	0,0	0,0	0,3	1,2	3,0	6,8	6,8	19,3
31 Plockie	0,0	0,0	0,3	1,2	3,0	6,8	6,8	19,3
32 Poznanski	0,0	0,2	0,8	1,5	4,2	11,6	11,3	20,2
33 Torunskie	0,0	0,2	0,6	1,5	3,9	6,0	7,5	17,7

Tab. 15

str. 2

WOJEWÓDZTWA	1976	1981	1982	1983	1984	1985		1986
						A	B	
33 Przemyskie	0,0	1,2	1,5	3,9	6,0	7,1	11,0	22,2
34 Radomskie	0,0	0,3	0,4	3,4	9,9	17,6	17,6	22,1
35 Rzeszowskie	0,0	0,1	0,5	2,0	2,3	6,6	9,6	19,7
36 Siedleckie	0,0	0,1	0,1	0,8	3,3	5,1	4,5	15,8
37 Sieradzkie	0,0	0,0	0,3	1,7	1,7	6,4	6,4	12,7
38 Skarżyski	0,6	1,5	1,9	1,6	7,8	15,6	13,7	14,0
39 Staszowski	0,0	1,1	3,0	3,5	4,3	27,3	44,8	90,5
40 Suwalski	0,0	1,0	0,6	1,0	2,5	5,0	7,5	22,3
41 Szczeciński	6,0	16,6	32,6	26,6	74,7	123,0	227,4	187,6
42 Tarnobrzanski	0,8	1,9	0,5	6,5	6,3	16,2	15,9	19,5
43 Tarnowski	0,0	0,1	0,1	0,5	1,7	6,7	6,8	17,1
44 Toruński	0,0	0,5	3,6	4,4	9,8	11,1	18,7	41,5
45 Wąbrzeski	2,8	5,4	15,1	13,3	30,1	33,1	33,1	69,6
46 Włocławski	0,0	0,8	1,1	5,7	8,8	12,1	14,7	19,6
47 Wroclawski	5,8	16,5	21,0	31,9	60,9	116,3	131,2	210,1
48 Zielonogorski	0,0	0,4	3,6	18,0	1,6	4,1	5,6	7,3
49 Zielonogorski	0,0	0,4	1,0	2,7	8,3	17,1	17,1	30,6

A - wg metody obowiązującej do roku 1985
 B - wg metody obowiązującej w latach 1986-1990

Tab.16
str. 1

Pracujący w rzemieśle i w przemyśle w latach 1976 i 1981-1986, w województwie
/stan na 31 grudnia/

WOJEWÓDZTWA	1976	1981	1982	1983	1984	1985	1986
OGÓŁEM	375123	507358	548406	604431	663416	707122	774642
1 Stołeczna Warszawa	41784	51320	68114	79807	82545	90109	100427
2 Białkopolskie	2159	2993	3118	3245	3481	3635	3765
3 Białostockie	6019	7681	8346	9673	10716	10873	11247
4 Łódzkie	9559	14847	15667	17013	18839	20014	21580
5 Bydgoskie	5247	13682	14994	17181	19419	21149	23784
6 Chełmskie	1573	2109	2224	2347	2467	2584	2697
7 Cieszanowski	4001	4627	4878	5202	5515	5673	5864
8 Czerszowski	10127	14572	15768	17051	18399	18735	19909
9 Elbląskie	3762	5146	5838	6649	7620	8289	9234
10 Gdańskie	14433	20541	22176	24103	26278	27900	30058
11 Gorzowskie	3652	4689	5468	6569	7634	8403	9510
12 Jeleniogórskie	4956	5964	6583	7597	8517	9224	10089
13 Kieleckie	9071	11786	12471	13280	14052	14756	16089
14 Katowickie	31984	40742	44322	45387	54698	59032	65540
15 Kieleckie	8654	10916	11820	12928	13848	14591	15747
16 Konarskie	3747	4826	4959	5191	5669	5981	6484
17 Koszalińskie	5064	6196	6544	7299	8134	8921	10251
18 Miejskie Krakowskie	12917	18006	19370	21074	22915	23957	26151
19 Krosińskie	3253	4568	4895	5344	5662	5896	6122
20 Legnickie	3644	5194	5511	6303	7156	7974	8875
21 Leszczyńskie	5802	6931	6832	7507	8088	8724	9350
22 Lubelskie	8139	10456	11432	12672	13454	14196	15372
23 Łomżyńskie	3664	3991	4304	4667	5080	5420	5840
24 Mińskie Łódzkie	12416	21986	24925	28109	30751	32007	34817
25 Nowogrodzkie	6176	9380	9905	10906	11756	12261	12984
26 Olzawskie	3767	6683	7038	8517	9489	9864	10847
27 Opolskie	10462	12450	13285	14156	15354	16094	17766
28 Ostrołęckie	3133	4643	4375	4775	5006	4303	5209
29 Pileskie	4361	5470	5894	6752	7487	7977	8603
30 Piotrkowskie	5625	7471	7998	8667	9458	9884	10678
31 Pockie	4222	4591	4854	5467	6278	6504	6946
32 Pzanińskie	22273	31663	33408	37017	40995	44082	49441

razem z uczniami

Tab 16

str. 2

WOJEWÓDZTWA		1976	1981	1982	1983	1984	1985	1986
33	Freezyaskie	2276	2731	3185	3663	3812	3847	4267
34	Radomskie	7095	9989	10389	10765	11427	12999	13540
35	Rzeszowskie	5125	7200	7708	8178	8555	8699	8912
36	Siedleckie	5926	7570	8023	8579	8979	9105	9602
37	Sieradzkie	3735	4574	5076	5676	6489	6915	7851
38	Skiermiewskie	3592	5216	5651	6195	6700	7474	8726
39	Śląskie	4703	5996	6262	7048	7884	8837	9957
40	Świdzkie	3647	4053	4296	4601	5414	5823	6538
41	Szczecińskie	8787	11543	12758	14284	15466	16781	19122
42	Tarnobrzęskie	5018	6136	6525	6605	7003	6947	7153
43	Tłomackie	4545	6475	6970	7754	8388	8925	9665
44	Torunskie	9653	7181	7593	9099	9927	10528	11524
45	Wąbrzyskie	6676	8720	10035	11520	13232	14137	15698
46	Wrocławskie	3961	4688	5199	5859	6508	6944	7543
47	Wrocławskie	11535	16232	18029	20445	21767	23840	25537
48	Zamojskie	3585	4355	4603	4838	5152	5054	5457
49	Zielonogórskie	5601	6992	7858	8813	10031	11222	12764

WOJEWÓDZTWA	1976	1981	1982	1983	1984	1985	1986
OŁĘDŁ	189183	242563	265433	296363	315773	325804	339581
1 Stożeczne warszawskie	15596	22833	23346	28864	31158	32426	33915
2 Białopodlaskie	1685	2255	2305	2460	2573	2599	2692
3 Białostockie	3930	4615	5116	5815	6363	6591	6699
4 Białskie	4932	7048	7546	8317	8960	9240	9637
5 Bydgoskie	4910	6106	6697	7777	8587	9079	9660
6 Chełmskie	1165	1413	1486	1566	1596	1720	1783
7 Ciechanowskie	2859	3060	3168	3336	3514	3517	3537
8 Czerwotowskie	5415	7003	7695	8429	8698	8593	8747
9 Elbląskie	1330	2448	2790	3279	3616	3841	4114
10 Gdańskie	6034	8437	9456	10580	11165	11538	11827
11 Gorzowskie	1907	2530	3025	3617	4068	4300	4633
12 Jeleniogórskie	2311	2809	3105	3629	3993	4214	4516
13 Kaliskie	4637	5702	6114	6651	6914	6991	7202
14 Katowickie	13768	16934	18391	20576	22204	23196	24562
15 Kieleckie	4727	5772	6257	6843	7220	7526	7889
16 Koniskie	2247	2594	2705	2890	3051	3191	3345
17 Koszalińskie	2282	2800	2999	3426	3755	4079	4488
18 Miejskie krakowskie	5711	7668	8368	9337	9881	10048	10284
19 Krosińskie	2228	2941	3129	3602	3520	3599	3661
20 Legnickie	1708	2271	2584	3030	3328	3513	3748
21 Leszczyńskie	2797	3248	3281	3648	4027	4249	4398
22 Lubelskie	5478	6496	7011	7543	7752	7932	8209
23 Łomżyńskie	2930	3145	3289	3474	3599	3560	3555
24 Miejskie łódzkie	5772	10065	12396	13940	14879	14926	15207
25 Nowosądeckie	3187	3203	3599	6152	6523	6842	7075
26 Olsztyńskie	2811	3377	3731	4394	4786	4912	5075
27 Opolskie	5589	6355	6739	7271	7541	7804	8176
28 Ostrołęckie	2290	2721	2867	3071	3110	3037	3037
29 Pilańskie	2290	2624	2858	3194	3671	3809	4004
30 Piotrkowskie	3329	4010	4301	4681	4890	4977	5055
31 Pockie	2899	3181	3295	3534	3730	3877	3856
32 Poznańskie	8481	12306	13328	14551	16306	17445	18279

Tab.17
str. 2

WOJEWÓDZTWA		1978	1981	1982	1983	1984	1985	1986
33	Przemyskie	1491	1748	1903	2088	2178	2246	2403
34	Radomskie	4107	5023	5398	5938	6173	6304	6535
35	Rzeszowskie	3181	3940	4253	4574	4695	4737	4705
36	Siedleckie	3950	4540	4750	5031	5134	5044	5134
37	Sieradzkie	2489	2830	3056	3436	3655	3703	3924
38	Skiernewickie	2482	2898	3065	3325	3540	3717	3932
39	Stupskie	2003	2410	2607	2997	3253	3535	3849
40	Suwalskie	2157	2392	2534	2831	3042	3243	3445
41	Szczecińskie	4160	5230	5856	6828	7439	7863	8313
42	Tarnobrzeczkie	3192	3941	4018	4173	4226	4193	4305
43	Tarnowskie	2678	3609	3824	4119	4295	4386	4576
44	Toruńskie	3168	3664	4083	4644	4927	5123	5385
45	Wałbrzyskie	2985	3819	4429	5190	5602	5857	6175
46	Wrocławskie	2673	3018	3237	3621	3925	4112	4276
47	Wrocławskie	4576	6856	8089	9587	10007	10117	10581
48	Zamojskie	2639	3279	3452	3675	3837	3981	4113
49	Zielonogórskie	2788	3390	3842	4382	4798	5169	4611

Tab. 18
str. 1

str. 1

Jednostki /zakłady/ oraz pracujący w rzemieślniczych domach towarowych, w latach 1976 i 1981-1986
wg województw /stan na 31 grudnia/

Pracujący rybacy moracy w latach 1976 i 1981-1986 /wp. stanu na 31 grudnia/

Tab.19

WOJEWÓDZTWA		1976	1981	1982	1983	1984	1985	1986
OGÓŁEM		2059	2051	2104	2125	2000	1918	1915
1	Elbląskie	161	123	150	144	160	136	124
2	Odniskie	1256	1237	1268	1253	1169	1100	1125
3	Koszalińskie	284	312	254	285	260	310	268
4	Słupskie	152	216	212	218	196	180	196
5	Szczecińskie	206	163	210	225	215	192	202

Jednostki /zakłady/ i pracujący w prywatnym handlu i gastronomii w latach 1976 i 1981-1986, wg województw

/stan na 31 grudnia/

	Jednostki						Pracujący							
	1976	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1976	1981	1982	1983	1984	1985	1986
WOJEWÓDZTWA														
ŁÓDŹ	18270	27315	33263	38513	42313	44239	46260	31624	49339	61008	69413	74923	77489	79940
1 Stołeczne warszawskie	2036	2614	3162	3527	3965	4119	4518	3916	5594	7794	8187	8613	9053	9829
2 Białopodlaskie	76	124	134	168	183	197	214	120	184	200	217	261	283	320
3 Białostockie	286	453	618	780	874	832	788	386	654	952	1195	1377	1335	1198
4 Bieleckie	513	843	993	1095	1168	1264	1355	919	1479	1767	1912	2045	2077	2272
5 Bydgoskie	299	836	1144	1282	1415	1469	1534	519	1373	1929	1854	2194	2334	2463
6 Chełmskie	62	132	173	196	202	179	175	94	229	284	329	304	277	251
7 Ciechanowskie	148	241	344	428	472	521	531	223	316	464	609	686	745	749
8 Czerwosławskie	330	552	734	885	933	967	1051	502	976	1197	1358	1470	1437	1479
9 Elbląskie	349	426	456	509	602	694	685	543	608	698	1218	1163	1455	1424
10 Odańskie	1398	1588	1778	1861	2049	2187	2148	2281	2970	3488	3536	3937	3950	3793
11 Gorzowskie	128	262	327	361	359	422	451	213	466	533	557	454	662	675
12 Jeleniopolskie	272	404	456	542	614	653	705	549	708	849	1097	1231	1314	1408
13 Kaliskie	254	420	534	679	739	756	776	430	664	808	981	1136	1015	1042
14 Katowickie	1512	2229	2963	3698	4226	4518	4821	2861	4480	5788	7329	8298	8556	8765
15 Kieleckie	627	872	999	1143	1182	1228	1274	1220	1944	2155	2387	2221	2189	2386
16 Konińskie	155	281	305	346	352	380	438	215	435	552	586	593	592	701
17 Koszalińskie	339	508	586	664	726	886	893	523	821	1231	1580	1552	1646	1410
18 Miejskie krakowskie	648	1029	1167	1332	1444	1494	1547	1195	1922	2234	2575	2801	2907	3039
19 Krośnińskie	147	235	298	347	373	382	416	238	438	548	621	638	635	687
20 Lemieckie	153	286	384	468	521	563	568	320	543	679	850	919	988	973
21 Leszczyńskie	107	214	273	363	407	421	431	199	351	445	548	578	606	609
22 Lubelskie	440	558	647	764	842	853	878	666	949	1062	1298	1397	1392	1400
23 Łomżyńskie	81	135	188	233	279	269	257	116	231	368	449	501	496	466
24 Miejskie łódzkie	799	1244	1614	1829	1912	1936	1965	1434	2297	3036	3175	3369	3385	3331
25 Nowonickie	287	369	445	497	534	533	594	457	666	739	805	840	838	873
26 Olazysławskie	247	402	449	606	693	715	728	476	763	977	1156	1337	1190	1155
27 Opolskie	470	775	915	1024	1103	1151	1226	767	1273	1513	1709	1767	1890	2010
28 Ostrołęckie	105	244	272	300	319	320	332	147	426	447	438	481	493	485
29 Pileckie	120	238	296	339	409	462	474	147	432	453	518	662	740	832
30 Piotrkowskie	264	457	586	642	657	687	748	437	655	859	954	956	1034	1121
31 Płockie	245	387	500	610	594	609	638	368	519	682	787	879	916	945
32 Poznańskie	627	1139	1415	1833	2119	2216	2397	917	2178	2862	3616	3929	4083	4276

WOJEWÓDZTWA	Jednostki						Pracujący							
	1976	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1976	1981	1982	1983	1984	1985	1986
33 Przemyskie	149	190	231	260	272	281	319	151	242	278	333	354	386	440
34 Radomskie	301	396	425	484	535	566	615	426	574	607	744	848	873	951
35 Rzeszowskie	199	318	383	440	509	527	550	320	545	642	734	823	821	797
36 Siedleckie	233	385	439	501	498	535	557	370	582	638	730	707	758	762
37 Skierniewskie	157	267	333	389	417	446	497	249	430	501	566	596	653	743
38 Słomińskie	195	244	268	296	300	366	395	330	463	483	528	601	580	665
39 Słupskie	310	354	394	438	502	515	554	532	544	593	688	762	794	824
40 Suwałskie	147	256	312	381	462	506	510	191	438	555	702	823	889	873
41 Szczecińskie	548	871	959	969	949	894	899	1362	1993	2221	2084	1920	1867	1860
42 Tarnobrzeskie	207	343	417	470	506	520	538	249	410	567	669	731	733	729
43 Tarnowskie	213	361	422	484	510	519	558	341	506	584	670	745	788	970
44 Toruńskie	203	340	444	501	572	566	555	331	496	672	742	832	837	791
45 Wałbrzyskie	499	669	773	892	994	1036	1078	938	1504	1638	1627	1633	1730	1936
46 Włocławskie	182	291	385	446	559	573	642	287	435	577	671	860	884	947
47 Wrocławskie	723	823	991	1164	1300	1313	1284	1369	1469	1618	2074	2533	2721	2584
48 Zamojskie	125	231	317	350	383	386	376	189	322	370	453	434	486	509
49 Zielonogórskie	254	479	545	627	675	741	787	441	842	981	1067	1140	1176	1155

Tab. 21
str. 2

WOJEWÓDZTWA	Jednostki										Pracownicy					
	1976	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1976	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
33 Prahyskie	414	588	643	748	859	902	900	426	598	654	762	872	919	923		
34 Radomskie	949	1391	1450	1600	1669	1733	1792	976	1433	1527	1626	1696	1797	1836		
35 Rzeszowskie	808	1230	1237	1419	1497	1557	1622	832	1258	1377	1487	1561	1678	1726		
36 Siedleckie	456	756	837	893	921	979	1060	456	761	841	895	922	981	1065		
37 Sieradzkie	211	359	391	434	466	488	517	216	367	401	444	471	495	529		
38 Skierniewickie	403	648	703	752	769	795	835	408	655	713	757	779	805	860		
39 Słupskie	464	870	905	1019	1079	1128	1189	472	861	917	1028	1093	1142	1212		
40 Suwalskie	310	742	849	940	980	934	910	311	745	856	947	989	944	918		
41 Szczecińskie	1551	2920	3094	3269	3385	3273	3126	1769	3120	3180	3401	3483	3344	3139		
42 Tarnobrzaskie	367	694	735	833	895	984	1042	373	707	744	841	909	1006	1042		
43 Tarnowskie	565	1079	1202	1352	1448	1499	1643	583	1087	1206	1362	1466	1521	1675		
44 Toruńskie	851	1494	1532	1666	1758	1804	1873	937	1540	1584	1746	1823	1920	1992		
45 Wałbroskie	997	1744	1882	2130	2210	2208	2284	1026	1782	1914	2197	2232	2237	2329		
46 Włocławskie	396	791	830	913	895	933	1074	395	795	834	916	897	939	1085		
47 Wrocławskie	1687	3802	4020	4370	4721	4640	4456	1945	4001	4175	4514	4874	4719	4538		
48 Zamojskie	214	473	518	586	606	612	629	214	474	521	588	610	613	631		
49 Zielonogórskie	687	1262	1401	1543	1632	1596	1558	692	1276	1413	1548	1639	1607	1576		

Jednostki / zakłady / 3 pracownicy w zarządczych przedsiębiorstwach drobnej wytwórczości w latach 1976 - 1981-1986,
wg wojewódzkiego planu na 41 grudnia/

WOJEWÓDZTWA	Jednostki						Pracujący							
	1976	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1976	1981	1982	1983	1984	1985	1986
ŁÓDŹ	-	117	158	502	649	682	677	-	3478	12186	20490	42652	54250	61510
1 Stołeczne warszawskie	-	31	88	171	194	192	181	-	818	2734	7477	9827	11351	11848
2 Białokodłaskie	-	1	-	-	2	2	2	-	52	-	-	78	111	134
3 Białostockie	-	-	-	6	10	13	13	-	-	-	75	491	974	1317
4 Bielskie	-	9	12	13	12	13	10	-	549	1399	1948	2075	2376	2415
5 Bydgoskie	-	-	4	6	11	12	10	-	-	46	131	351	564	794
6 Chełmskie	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7 Ciechanowskie	-	1	3	8	19	22	23	-	35	157	536	852	1374	1931
8 Czystańskie	-	1	2	2	2	3	3	-	78	123	196	181	206	237
9 Elbląskie	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	6	26
10 Gdańskie	-	4	10	25	28	28	29	-	43	259	894	1524	2090	2155
11 Gorzowskie	-	-	-	2	3	4	4	-	-	-	178	595	633	684
12 Jeleniogórskie	-	5	5	7	9	9	9	-	20	383	430	631	702	904
13 Kaliskie	-	-	1	2	1	1	1	-	-	2	6	22	30	31
14 Kątowskie	-	2	4	16	30	33	32	-	101	426	1276	2589	3342	3639
15 Kieleckie	-	-	2	3	5	6	9	-	-	41	111	120	228	435
16 Koniejskie	-	-	-	-	-	-	11	-	-	-	-	-	-	-
17 Koszalińskie	-	-	-	2	4	6	5	-	-	-	8	100	158	118
18 Miejskie krakowskie	-	9	13	29	36	37	34	-	381	674	1527	2233	2884	2878
19 Krosińskie	-	-	-	-	1	3	3	-	-	-	-	24	109	193
20 Lęborskie	-	-	-	-	1	2	2	-	-	-	-	33	145	221
21 Leszczyńskie	-	2	4	4	4	4	4	-	6	46	74	88	105	131
22 Lubelskie	-	1	1	3	9	13	12	-	1	1	17	221	596	1078
23 Łomżyńskie	-	-	-	-	2	2	2	-	-	-	-	14	64	88
24 Mińskie	-	10	21	36	48	35	36	-	180	1018	3041	3339	3439	3488
25 Nowogrodzkie	-	4	4	5	8	8	8	-	93	515	649	769	884	976
26 Olzyskie	-	-	-	4	6	6	4	-	-	-	263	454	461	370
27 Opole	-	1	3	6	9	10	11	-	55	201	535	797	930	1250
28 Ostrołęckie	-	3	5	6	8	8	8	-	138	245	405	505	523	598
29 Płockie	-	-	-	-	1	1	2	-	-	-	-	3	50	106
30 Piotrkowskie	-	1	1	8	9	11	14	-	10	23	227	386	564	750
31 Płońskie	-	-	-	1	7	9	9	-	-	-	26	177	780	937

WOJEWÓDZTWA	Jednostki						Pracujący							
	1976	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1976	1981	1982	1983	1984	1985	1986
32 Poznańskie	.	13	31	46	57	52	58	.	321	1025	2859	3680	4422	5048
33 Przemyskie	.	.	1	7	6	1	1	.	.	28	283	620	704	754
34 Radomskie	.	.	1	7	12	14	16	.	.	32	564	1473	2041	2470
35 Rzeszowskie	.	.	.	.	2	4	6	.	.	.	.	89	402	632
36 Siedleckie	.	5	8	12	17	21	21	.	366	1645	2166	2369	2932	3449
37 Skierniewickie	.	.	.	1	5	7	8	.	.	.	11	70	255	464
38 Skarżewskie	.	3	8	14	25	28	30	.	40	398	1277	1871	2556	2822
39 Słupskie	.	.	1	3	3	4	5	.	.	6	214	399	609	820
40 Suwalskie	.	.	1	1	2	2	2	.	.	2	3	44	42	40
41 Szczecińskie	.	3	5	7	5	4	4	.	24	51	182	178	167	187
42 Tarnobrzegskie	.	.	1	2	2	4	4	.	.	.	58	229	676	997
43 Toruńskie	.	.	.	2	3	3	6	.	.	.	49	296	280	481
44 Warmińskie	.	2	6	10	11	10	5	.	8	143	822	961	935	929
45 Wąbrzeskie	.	.	2	2	4	4	4	.	.	10	22	171	186	208
46 Włocławskie	.	.	.	2	3	5	6	.	.	.	47	224	582	658
47 Wrocławskie	.	4	7	12	12	12	10	.	118	449	608	720	811	900
48 Zielonogórskie	.	.	.	.	.	2	2	.	.	.	.	.	79	193
49 Zielonogórskie	.	2	6	8	11	11	10	.	41	106	295	619	685	722

Universitas z.73/88 n.1000. U-78